

Franjo Šuklje:

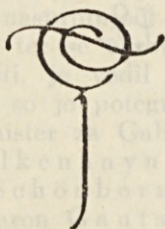
Iz mojih spominov

II. del

Iz mojih spominov

II. del

Spisal Franjo Šuklje

V Ljubljani, 1929

Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani

Za Jugoslovansko tiskarno: Karel Čeč

iz mojih spominov

H. del

D2014/
3783

V Ljubljani, 1929

Jugoslovanska knjižnica v Ljubljani

Za Jugoslovansko knjižnico: Karol Čop

IX. poglavje.

Prevrat v Taaffejevi politiki.

Koncem zadnjega poglavja sem že udeležil, da je zmaga Mladočehov pri deželnozborskih volitvah julija 1889 imela neizogibno posledico, da je grof Taaffe bil primoran, svoji politiki dati drug pravec. Pač so Staročehi v zbornici imeli še pretežno večino čeških mandatov, toda zbornica se je že bližala svojemu svršetku, radikalno mišljenje je očitno prevladovalo med prebivalstvom na Češkem in z matematično gotovostjo je mogel vsakdo, ki si namenoma ni zakrival oči pred politično realnostjo, prerokovati, da prinesó bodoče državnozborske volitve popoln poraz staročeski stranki.

S to sigurnostjo je moral računati tudi kabinetni šef. »Gouverner c'est prévoir« (»vladati se pravi upoštevati bodoča dejstva«), ta izrek francoskega državnika je moral biti merodajen tudi za Taaffeja. Saj je itak že dokaj let imel v svojem ministrstvu dve nasprotujoči si struji. Ono, ki je držala z državnozborsko desnico ter se ogrevala za načela avtonomije in narodne ravnopravnosti, je vodil finančni minister, Poljak Dunajewski, ž njim so jo potegnili njegov rojak Florijan Ziemialkowski, minister za Galicijo, dalje dr. Pražak, gornjeavstrijski grof Falkenhayn in vsaj deloma fevdalec justični minister grof Schönborn. Nasprotnemu krilu je načeloval častilakomni baron Gautsch, ž njim je večinoma potegnil trgovinski minister markí Bacquehem, stari grof Welersheimb, minister za deželno brambo, pravi tip staroavstrijskega generala, se jima je kaj rad iz srčnega nagona pridružil. Silno naraščanje mladočeskíh deželnozborskih mandatov je naravno ojačilo vpliv onih ministrov, ki so se bali preozke zveze s slovanskimi in nemškokerikalnimi strankami ter zagovarjali približanje nemškim liberalcem.

Morda je sedaj pravi trenutek, da si nekoliko bližje ogledamo Taaffejevo ministrstvo. Njegov predsednik, Eduard grof Taaffe, potomec staroirske rodbine, ki jo je menda v Avstrijo prinesla burja tridesetletne vojske, je imel svoja posestva na Češkem in Moravskem. Kot otrok je bil skupaj vzgojen s cesarjem Francem Jožefom in še izza teh mladih let se je ohranila navada, da sta se s cesarjem tikala.

Ni čuda, da je mož s takimi mladostnimi spomini in takimi zvezami, vstopivši v državno službo, nekoliko hitreje kvišku

splezal po uradniški lestvici nego navaden plebejec. Zlasti ker nikakor ni bil neumen. L. 1867 je bil že v Beustovem kabinetu minister za deželno brambo. Kot takega ga nahajamo tudi v »meščanskem« ministrstvu. In ko je tu prišlo do razkola, je naenkrat bil na površju ter je postal celo po padcu Karlosa Auersperga predsednik kratkoživega ministrstva. Po svojem odstopu je bil imenovan za namestnika na Tirolskem, a našli so ga zopet, ko sta bili odstranjeni vladi Adolfa Auersperga in Stremayra. Takrat mu je cesar v drugič poveril ministrsko predsedstvo, a sedaj je v svojih rokah držal državno krmilo dolgih 14 let, od l. 1879 do oktobra 1893. Že to dejstvo, da se mu je posrečilo, navzlic strastnim napadom nemške levice na tem mestu vztrajati toliko časa, je jasen dokaz njegove izredne spretnosti in nenavadne državniške nadarjenosti.

Kajti državnik je bil in nenavaden državnik! Nikakor ga sicer ni kazal v svojem nastopu. Srednje velikosti, v obrazu zelo rdeč, deloma po naravi, deloma po obilnem alkoholu, kateremu pač ni bil sovražen, črnolas, oblečen vedno več nego ležerno, vprav fiakarski cilindar malo po strani, poln dovtipov, dobrih in slabih, nikakor ne velik govornik, a pri vsem tem pameten in premeten, hladnokrven računar in velik poznavalec človeške duše in njenih slabosti! Vsak bi se bil grdo varal, ako bi o njem sodil, da je bil vnet prijatelj Slovanov ali goreč pristaš fevdalnoklerikalnih teženj. Istina je, da nemških levičarjev ni maral. Istina je, da je on razdrobil njih gospodarstvo, ker jih je predobro poznal ter imel za živelj, sovražen avstrijski državi in habsburški dinastiji. O njem se je moglo reči, da je bil »zvest služabnik« svojega cesarskega gospoda ter da kaj drugega nikoli niti ni maral biti. Državnozborna večina nikdar pod Taaffejem ni imela vajeti v rokah, on nas je vodil, rabil, a čestokrat tudi zlorabljal! In mi sami smo podpirali ta način njegovega vladanja z golim dejstvom, da se do jasnega skupnega programa nikoli nismo mogli dvigniti. Torej se je prekanjeni mešetar vedno pogajal kmalu s to, kmalu z drugo stranko na desnici, izigraval en državnozborni klub proti drugemu, agitiral in laviral ter naposled le dosegel, kar je nameraval. Smelo se lahko trdi, da avstrijski cesar nikdar ni spal mirnejšega spanja nego takrat, ko mu je Taaffe vodil vladne posle v avstrijski državni polovici.

S tem ministrskim predsednikom sem dosti občeval in, reči smem, bil je dokaj pristopen mojim željam. Sam sem se včasih čudil, da mi je toliko zaupal. Govoril je čisto prostodušno, ocenjal semtertja osebe in dejstva tako rezko, da sem se nehote sam moral vprašati, ali mi res toliko zaupa ali pa je tako lahko-miseln, da tujemu človeku govori reči, ki bi ga povsem gotovo stale ministrski stolček, kakor hitro jih prijavim enemu izmed mnogobrojnih časnikarskih reporterjev, kateri so kakor lačni volkovi vedno oblegali ministrske sobe v državnem parlamentu!

Bil je bil Taaffe manj ko srednje vrste govornik, je bil njegov finančni minister Dunajewski eden najsijajnejših debatêrjev, kar sem jih sploh poznal. Bil je tem nevarnejši nasprotnik, ker je svoje govore vedno zabelil s pekočim sarkazmom. Poleg redkega govorniškega talenta se je odlikoval po energiji; trd in nepristopen je znal biti proti vsaki zahtevi, kateri ni mogel ugoditi s pogledom na proračun. in te svoje trdovratnosti ni pokazal zgolj poslancem ali kolegom ministrom, temveč tudi proti cesarju je varoval svoje strokovno stališče. Takrat se je v zborničnih kuloarih raznašala sledeča pripovedka: Vojni minister je zahteval večji kredit, kateremu se je Dunajewski trdovratni upiral. Ž njim je potegnil ogrski kolega in terjatev vojne uprave ni prodrla. Nekega dne je bil Dunajewski baš pri cesarju, ko se tudi Taaffe oglasi k adjijenci. Finančni minister se poslovi in Taaffe vstopi. »No, veličanstvo, saj je bil baš Dunajewski pri tebi?« vpraša Taaffe svojega gosпода. »Da, da, bil je zelo milostljiv, zelo ljudomil napram meni, ali — opravil nisem ničesar!« je bil cesarjev odgovor.

In ravno takega stiskača je trebalo, da se popravijo neurejene avstrijske finance iz one zmedene mizernosti, kamor jih je bilo pahnilo slabo gospodarstvo nemškoliberalne stranke. Vem sicer, da ni bilo nobenih genijalnih potez v Dunajewskijevi finančni politiki, da se ni odlikoval s presenetljivimi novimi idejami, navzlic temu trdim, da Avstrija v mnogostoletni dobi svojega obstanka nikoli ni imela boljšega finančnega ministra nego je bil razvpiti Poljak Dunajewski!

Nasproti njemu zastopnik Nemcem prijazne struje v Taaffejevem kabinetu, Pavel plem. Gautsch! Lep mož, visoke elegantne postave, vedno »kakor iz škatalice«, zelo dobro napisan pri cesarju, tako da se je povsod po Dunaju govorilo, da je »Fran Jožefov nezakonski sin«. Drugače si niso mogli tolmačiti dejstva, da je avansiral s tako čudovito hitrostjo. Komaj 35 let star je bil že minister. In nobenih posebnih darov! Pač po celem svojem bistvu vzor — korektnosti, vse uglajeno, preračunjeno, ali nič globokega v njem. Navzlic temu je bil nevaren tekmeec Taaffejev, kateremu s svojimi stranskimi skoki nikakor ni lajšal težavnega dela.

Poleg njega gracijozna prikazen trgovskega ministra Bacquehema! Gotovo veliko večja duševna sila nego Gautsch; izboren govornik, ljubezniv v svojem nastopu, je delal name vedno vtis, kakor da bi se bil kak sladek francoski dvornik iz dobe Ludovika XV. ali XVI. izgubil v naše filistejske čase. A pri vsem tem je bil Bacquehem marljiv in resen delavec ter je dokaj dobro obvladal svoje področje.

Kaj naj povem o grofu Falkenhaynu? Poljedelski minister, bivši kavalerijski častnik, potem srednje bogat veleposestnik na Gornjeavstrijskem, prava dobričina v vsakem pogledu. Zelo se je zavzemal za koristi poljedelstva, seveda kolikor

jih je razumel. Kajti obseg njegovega strokovnega znanja ni bil velik in to je priznal sam z največjo odkritostjo. Meni n. pr. je večkrat, ko sem ga naganjal radi pomoči po trtni uši ogroženemu in začasno uničenemu vinarstvu, naravnost dejal, da o vinoreji ničesar ne razume, ker te poljedelske stroke ne pozna. Imel je pač najboljšo voljo, a kaj, ko je imel v svojem ministrstvu tako malo sposobnih uradnikov! Dobro sem poznal iz parlamentarne prakse vsa avstrijska ministrstva ter drage volje priznavam, da je bila tam cela vrsta visoko naobraženih, darovitih, vestnih uradnikov. A še več jih je bilo malo sposobnih, omejenih, lenih, ki so se na svoja mesta dvignili le s pomočjo one nadvse škodljive sile, one prave kuge za vsako urejeno upravo, katera se zove: protekcija! Ti »protekcijonisti« so bili pač zelo neenako razdeljeni med raznimi ministrstvi: v finančnem ministrstvu teh gospodov nič ni bilo, kajti tukaj jih je čakalo težko naporno delo in najslabejši advancement. Tem več jih je pa bilo v poljedelskem ministrstvu in tem manj je bilo mogoče Falkenhaynu, v njemu neznanih vprašanjih pri uradnikih dobivati potrebne informacije in primernih nasvetov. Pravi vzorec takega nesposobnega uradnika je bil ministerijalni svetnik Depretis, načelnik oddelka za vinogradništvo. Ko sem ga jaz pri neki priliki pozval na energično obrambo našega vinogradništva, mi je odgovoril, da si je sam ogledal nekatere dolenjske vinograde, da je bil v Gadovi peči, vendar eni izmed najboljših naših vinskih goric, da se je tam uveril o kakovosti našega pridelka ter da bi bilo najpametnejše, ako bi posestniki vinorejci troške za obdelovanje svojih loz rajše nesli v — hranilnico in vinograde opustili! In takemu modrijanu je bila izročena usoda našega vinorajstva!

O Pražaku, ki je bil minister krajan za Češko ter poleg tega do 11. oktobra l. 1888. tudi vodja pravosodnega ministrstva, sem že govoril. Naš človek je bil, neminljive zasluge si je pridobil za uvedbo slovenskega jezika v sodišča na Slovenskem. Takrat teh zaslug naši »radikali« niso priznali. Iz njegovih ust sem opetovano slišal bridke pritožbe užaljenega poštenjaka radi nezaslužene ostre kritike po našem časopisju, ki je napadalo moža, kateri je šestokrat tvegaj svoj ministrski portfelj, ko je naše pravice branil proti pristranosti predsednika graškega nad-sodišča Waserja!

Tudi njegovega naslednika v justični palači, grofa Schönborna, sem že označil. O brambovskem ministru grofu Welsersheimbu in njegovem poljskem kolegu Florijanu Ziemialkowskiem ni treba mnogo govoriti. Kar se tiče zadnjega, je posedal mirno na svojem ministrskem sedežu skozi toliko let, le tuptatam je spregovoril kako besedo s kakim ožjim rojakom. Kar čudno me je dirnilo, da je bil mali možiček s slabotno svojo postavo in delikatnofinimi potezami v svoji mladosti vročekrven upornik ter vsled zarote proti Avstriji celo — na smrt obsojen!

Takrat je Taaffejeva vlada imela vsega skupaj sedem in po Schönbornovem vstopu osem ministrov! To število je zado-stovalo in zlasti zakonodajno delo je bilo ogromno v 14 ih letih Taaffejevega ministrovanja. Vsaj v tem pogledu, kar se tiče šte-vila ministrskih mest, jih danes v Jugoslaviji daleč prekašamo. Morda nekoliko manj v drugih ozirih!

Dobro sem shajal z vsemi temi gospodi, a najboljše baš z naučnim ministrom. Sam ne vem, s čim sem se precej ošabnemu G a u t s c h u tako prikupil. Toliko mi je zaupal, da me je celo večkrat za moj svet vprašal, preden je govoril. Saj je bil zna-menit govornik, a zelo eleganten v svojem nastopu, je hotel biti sličen v javnem govoru. Takrat smo se še ozirali na akademično obliko parlamentarnih debat, govori so bili uglašeni, tudi v pole-miki smo varovali korektnost in vljudnost nasproti protivniku, razprava še ni bila zdvijala kakor kasneje pod vplivom vsenemške stranke in dunajskih krščanskih socialcev S c h n e i d e r j e v e g a in B i e l o h l a v e k o v e g a k o v a. In tu me je ponovno vprašal za moje mnenje, ali bi ta ali oni odstavek v njegovem govoru ugajal zbornici ali ne? Svoje mnenje sem mu prostodušno povedal in večinoma ga je upošteval.

Ali mi bo kdo očital, da sem to posebno razmerje izkoriščal, ne zase, temveč v prid našim narodnim zahtevam? Suho dejstvo je, da poslanec običajno kaj večjega doseže le kot pristaš vladne stranke. Kruh, ki ga zauživa opozicija, je vedno le trd, grenak in suh in radi tega sem kot star izkušen parlamentarec uverjen, da mora biti končni cilj vsake opozicije, postati prej ali slej del vladne stranke, seveda kolikor to dopuščajo glavna načela stran-kinega programa ter strankin politični ugled. V tem smislu sem ravnal in z mirno vestjo lahko rečem, da z dobrim uspehom za slovensko narodno stvar. Posebno se je moj vpliv izkazal pri obnovi okrajnih šolskih nadzornikov, objavljeni 31. decembra 1888 v uradni »Wiener Zeitung«. Dr. P r i j a t e l j navaja v svojem delu o Janku K e r s n i k u iz moje korespondence s tem naj-intimnejšim mojim prijateljem sledeči odlomek: »Kaj porečeš k imenovanju okrajnih šolskih nadzornikov? Kaj tako radikalno narodnega še ni bilo! Sam nisem mislil, da se bo stvar tako snažno čitala v »Wr. Ztg.«. Ni treba ti povedati, da sem i jaz svoje ne-dolžne krempljčke imel pri sestavi te liste, katera bode pač razjarila našo nemško gospodo.« Toda niti njemu nisem bil razkril, kako se je rodilo ono imenovanje, ko so vsa mesta okrajnih šolskih nadzornikov mahoma bila zasedena po zanesljivih narod-njakih ter so odfrčali njih nemškonavdahnjeni predniki, slepa orodja v rokah ljubljanske kazine ali pa, kakor litijski nadzornik baron T a u f f e r e r, samoposebi markantne politične osebnosti. Stvar je bila namreč taka:

Nekega dne me povabi naučni minister na razgovor k sebi, češ, predloge ljubljanskega deželnega šolskega sveta že imam, mi boste povedali svoje mnenje o teh predlogih! In dostavil je

dobesedno: »Kajti na Vašem mnenju mi je več kakor na vseh poročilih, ki jih dobivam iz Ljubljane!« Tako sem mu sestavil celo listo in Gautsch jo je sprejel nespremenjeno, od prvega do zadnjega. »Prava malenkost!« — so takrat dejali naši radikalni megalomani, toda življenje narodov se vsaj deloma sestavlja iz takih malenkosti, in naposled je bilo vendar nekaj vredno, da so kot okrajni šolski nadzorniki o naših učiteljih poročali narodni možje kakor župnik Aljaž ali Levec itd. namesto kakega Tauffererja ali kakega omahljivca, ki ni bil nič drugega kakor ponižen valpet velemožnega okrajnega glavarja!

Istina je, svojo pozicijo v parlamentu in pri vladi sem si moral bridko zaslužiti s trdim delom! Nisem se sam porival v prve vrste, ali v velikem Hohenwartovem klubu je bilo občutno pomanjkanje delavnih sil in sam načelnik me je, čestokrat navzlic mojemu ugovarjanju, poslal v ta ali oni odsek, v to ali ono debato. Z mirno vestjo lahko rečem, da njegovega zaupanja nikoli nisem varal. Sicer sem sam čutil, da gre prevelika moja zaposlenost premnogokrat na račun temeljitosti, toda vsaj sramote nisem nikoli delal ne ugledu svojega kluba niti slovenskemu imenu.

Tupatam sem dokaj spretno prekrizal levičarske namere. Tako pri oni veliki akciji, s katero je kolovodja nemških liberalcev Ernest p. Plener hotel pridobiti delavstvo s tem, da je z dvornim svetnikom Exnerjem in dunajskim fotografom poslancem Wrabetzem vložil načrt zakona za ustanovitev delavskih zbornic. Predlog je bil stavljen 1. februarja 1887, v njegovo pretresanje je bil izvoljen poseben odsek »ad hoc« in ta je po obširni generalni debati celo stvar izročil pododseku, sestavljenemu iz petih članov. V tej petorici smo bili z desnice Kajzl, duhoviti Sczepanowski in jaz, z leve Plener in dvorni svetnik Viljem Exner, mož dokaj spreten v debati, toda po mnenju resnih ljudi bolj »švadronec« nego globok znanstvenik. Mene so izbrali za poročevalca. Gotovo sem bil pristaš razširjenja volivne pravice, predvsem ker sem uvideval gorostasno krivico, da je bil delavski stan navzlic splošni šolski dolžnosti, splošni vojaški obveznosti ter navzlic temu, da se je državni budget že pretežno naslanjal na indirektne davke, vendar dejansko izključen od volišč, toda predlagatelji niso drugega nameravali v svoji kratkovidnosti kakor si s par mandati kupiti delavske simpatije. In ko sem začel študirati načrt njihovega zakona ter ga primerjati z zakonom o trgovskih zbornicah, sem se kmalu uveril o neverjetni plitvosti teh gospodov. Celó njih zakonodajno delo je obstojalo v tem, da so tam, kjer zakon o trgovskih zbornicah govori o teh, prečrtali izraz »trgovska in obrtna zbornica« ter ga nadomestili z izrazom »delavska zbornica«. Ko sem ustno podajal pododseku svoje poročilo, sem to udejstvil in gospoda predlagatelja nikakor nista mogla ovreči te moje trditve. Potem sem pač naglašal, da bi ustanovitev delavskih zbornic samaposebi bila

nekaj zelo koristnega ali za Boga ne denaturirati take stanovske zasnove s primesjo volivne pravice. »Ali ni dovolj,« — sem argumentiral — »da je nesrečna Schmerlingova ustava pokvarila trgovske in obrtnijske zbornice s tem, da je pretvorila stanovski organ v volilno korporacijo, mari hočete isto napako ponoviti še nasproti delavstvu?!« Sicer sem pa sodil, da bo Plenerjev načrt povsem zgrešil svoj politični namen. Kajti po njegovem predlogu bi se bilo prisodilo vsemu delavstvu — celih devet poslancev, nasproti obstoječemu parlamentu s 555 člani taka smešna malenkost, da noben količkaj brihten delavec ne bi šel na tako vabo! Končno pa sem prišel do zaključka, da treba zaslišati delavstvo. Nasvetoval sem tedaj, naj se skliče in zasliši velika anketa organizovanega in neorganizovanega delavstva, preden se dalje sklepa o predlogu poslanca Plenerja in tovarišev.

Moj predlog je prodril v pododseku in v odseku, anketa je bila sklicana, in od ogromne večine pozvanih delavcev se je čul odločen glas, in to čestokrat v najkrepkejših izrazih, da odklanjajo ponujano jim drobtinico ter zahtevajo — splošno enako volilno pravico. Naravno, da se Plenerjeva nemškoliberalna politika za tako rešitev nikakor ni navduševala!

In po tej anketi smo svečano pokopali predlog o ustanovitvi delavskih zbornic. Še sem kot poročevalec zahteval od vlade nekaj statističnih preiskav, ki se naj odseku predlože, preden naj nadaljuje svoje delo, — in pogreb je bil gotov! Poudarjam pa, misel na zasnovo delavskih zbornic je samaposebi zdrava, toda ne sme biti potvorjena v volilen maneuver, kakor je bila sprožena od levičarskega kolovodje.

Bile so se druge prilike, ki so se dale dobro izkoriščati v prilog našim narodnim težnjam. Imenujem tu v prvi vrsti vprašanje novega davka na žganje. Dr. Prijatelj izraža svojo sodbo o moji delavnosti v tem pogledu tako-le: »Da bi se prikupil vladi, je Šuklje z vso svojo zgovornostjo in z vsem svojim nemajhnim znanjem deloval, da se je vladi dovolil državni davek na žgane pijače.« Zakaj taka motivacija? Skoraj je videti, da je Prijatelj, sigurno najodličnejši izmed slovenskih slovstvenih zgodovinarjev, vsaj v svojem znamenitem delu o Kersniku in njegovi dobi kot povestničar premalo objektiven. Poglavitna ta nedostatnost se kaže jasno v tem slučaju. Ako bi se bil gospod potrudil ter s potrebno temeljitostjo preštudiral tudi stenografična poročila kranjskega deželnega zbora iz leta 1887. in njih priloge, bi se bil lahko uveril, da sem kot poročevalec o samostojni deželni nakladi na žgane pijače ves ta deželni davek zgradil baš na istem temelju, na kojem je leto kasneje Dunajewski zasnoval svoje obdačenje špirita. Kako bi tedaj jaz kot zastopnik slovenske delegacije v tej znameniti debati mogel ugovarjati načelom, ki sem jih sam — in ponosno to naglašam, — v največjo korist za deželno gospodarstvo bil uvedel v kranjski deželi?!

»Da bi se vladi prikupil,« mi podtika dr. Prijatelj. Na to očitaneje odgovarjam mirno, da sem se od svojih študentovskih let s posebno vnemo bavil z narodno ekonomijo in finančno vedo. Baš te vede so me v prvi vrsti zanimale in naravno se je pomnožil moj interes, ko sem stopil v parlamentarno življenje. Saj bi volilci morali naravnost zahtevati od svojih izvoljencev, da se seznanijo s političnimi vedami, med kojimi zajema davkoslovje odlično mesto. Ena največjih hib je bila in je še dandanes za naše poslance, da v tem pogledu niso zadostovali ravnokar izraženi terjatvi. In špiritna predloga Dunajskega, za kojoj se je bila tako žestoka borba? Popolnem razumljivo, da so jej strastno nasprotovali rojaki finančnega ministra, poslanci iz Galicije, katerim so se pridružili njih bukovinski tovariši. Špiritna industrija in produkcija nafte ste skoro vsa veleobrtnost v teh agrarnih deželah. Izredno povišanje davčnega bremena je torej ogrožalo zelo znamenite obrtne koristi, poleg tega pa so bili prizadeti tudi vitalni interesi kmetijstva. Kajti gališke žganjarne so uporabljale skoro izključno krompir kot surovino, in ko poneha vsled zmanjšanja špiritnega konsuma možnost dobičkonosnega pridelovanja tega sadeža, kaj nastane? Čemu se še baviti s kulturo krompirja, ki bi brez žganjaren moral po velikem delu segniti na polju! In kako s kolobarjenjem v slučaju, da se opusti, oziroma močno zmanjša pridelovanje te okopavine?!

Toda to so bile skrbi — galiških poslancev, mi Slovenci nismo imeli niti najmanjšega povoda, ugovarjati vladni predlogi. Nasprotno, ker sami ne pridelujemo špirta, je celo v našem interesu, da se njegov konsum v naših pokrajinah kolikor mogoče zmanjša in zabrani. V takih gospodarskih vprašanjih velja »sacro egoismo« in naj g. Prijatelj še tako prezirljivo ocenja moje postopanje v tej debati, odgovarjam mu povsem mirno, da sem vršil s svojim nastopom le svojo domovinsko dolžnost.

In še več! Neposredno cesar Fran Josip, ki je k sebi povabil načelnika poljskega kluba, Apolinara Jaworskega, je pritiskal na poljske poslance, da so končno odnehali v svoji opoziciji. Jaz pa sem v odseku zagovarjal in rešil tiste naše majhne kmečke producente, ki iz sadja, tropin, drožja in brinja žgo svoje žgane pijače. Z jasnimi besedami je to izustil Jaworski v odsekovni razpravi, da bodo Poljaki baš z ozirom na moje argumente umaknili svoje spreminjevalne predloge proti kotlarnam! To je gola istina, kojoj v prvič pri tej priliki naglašam proti pristranski Prijateljevi oceni!

Tista doba je bila navzlic srditosti, s kojoj je levica napadala vladu in desnico ter navzlic minimalni razliki med glasovi večine in opozicije vendar zelo plodovita v zakonodajnem oziru. Vse je šlo po volji, dokler niso dokazale češke deželnozborske volitve leta 1889., da se je staročeska stranka že preživela ter bo že pri prihodnjih državnozborskih volitvah definitivno izginila iz par-

lamenta. Z Mladočehi je bilo Taaffeju skoraj nemogoče računati, že radi cesarske mrznje ne, ki je Fran Josip nikakor ni prikrival. Torej je bil Taaffe vsaj moralno primoran, iskati si pomoči drugod, pridobiti za svojo politiko vsaj en del nemške levice.

Preden pa pojasnim, kako je vlada poskušala ustvariti poravnavo med nasprotujočima si narodnostima na Češkem, naj spregovorim še odkrito besedo o drugem vprašanju, ki je destruktivno vplivalo na sestoj parlamentarne večine. V mislih imam šolski predlog Lojza princa Liechtensteina.

Ta poslanec, takrat še član desnice, je vložil že 25. januarja 1888 načrt šolskega zakona, ki je hotel postaviti osnovne šole na drugo podlago. Ljudski šoli je dal namen, vzgajati deco po verskih naukah ter jo opremiti z znanjem verozakona in drugih za življenje potrebnih osnovnih znanosti in ročnosti. Šolsko dobo je skrčil načrt na šest let, učitelji bi morali biti istega veroizpovedanja kakor učenci ter bi se morali izkazati z »missio canonica« za verski pouk, t. j. s škofovim dovoljenjem. Cerkvi je Liechtensteinov predlog prisodil sonadzorstvo nad ljudskimi šolami.

Tudi pri tej priliki se je jasno pokazala velika nedostatnost, da desnica ni imela jasnega skupnega programa ter vsled tega ni bila organična enota. Sicer je bilo suho dejstvo, da uspehi liberalne osnovne šole nikakor niso bili tako sijajni, kakor so jih slikali liberalni njih občudovalci. Brezdvomno je bilo vsekako potrebno, da se prične tudi na tem prevažnem delu narodne prosvete daleč segajoče korenite reforme. Čisto naravno tudi, da so nemški klerikalci nujno želeli, vsaj s temi pridobitvami se vrniti med svoje volivce ter ž njimi opravičiti svoje zavezništvo s slovanskimi strankami. Ali z druge strani se češki poslanci niso marali z ozirom na svoje volivce izpostavljati za Liechtensteinovce, pa tudi Poljaki so imeli tehtne pomisleke proti predlaganemu načrtu, zlasti ker so hoteli dotično preosnovno odkazati deželnemu zakonodajstvu.

Liechtensteinov načrt nikoli ni postal zakon. Po moji sodbi bi bilo njegovo vzakonjenje možno le z okvirnim zakonom, ki bi posameznim deželnim zborom s »klerikalno« večino pripuščal skleniti tako ureditev. V tej obliki pa, kakor je bil šolski predlog sprožen, je zgolj razrahljal državnozborsko večino ter pripravljali oni duševni prevrat v krogih katoliškokonservativnih poslancev, ki jih je sčasoma odcepil od njih starih zaveznikov. Še en nagib več tedaj za Taaffeja, da se ozre po drugih braniteljih svoje vladne politike.

Kje naj jih dobi? Drugje mu ni bilo mogoče kakor na nemški levici. Taaffe, prisiljen po izidu deželnozborskih volitev na Češkem, je bil primoran pobotati se vsaj z zmernejšim delom nemškoliberalnih poslancev. Ali taka poravnava je bila izključena, dokler se ne pogodita obe narodnosti v češkem kraljestvu. Vsi poskusi, katere je bil podvzel višji deželni maršalek na Češkem, knez Jiřík Lobkovic, moder in umerjen mož, so se izjalovili,

vsi njegovi predlogi so bili od Nemcev odklonjeni. Že od leta 1886. se nemška opozicija ni več udeleževala deželnega zbora, naravno, da je njih pasivni odpor škodoval tudi ugledu in delovanju deželnega zastopa. Razmere na Češkem so postale nevzdržne. Z ozirom na ta položaj je T a a f f e odpoklical pri Nemcih skrajno nepriljubljenega cesarskega namestnika barona K r a u s a ter ga nadomestil s članom fevdalnega veleposestva, grofom Francem T h u n o m. Sedaj šele je T a a f f e sam vzel stvar v roke ter za 4. januar 1890 sklical konferenco merodajnih politikarjev s Češkega. Pozvani so bili od Čehov R i e g e r, M a t t u š in Z e i t h a m m e r, iz fevdalnega veleposestva knez L o b k o v i c, Rihard grof C l a m - M a r t i n i c in Frid. grof K i n s k y, iz ustavotvornega plemstva knez S c h ö n b u r g, grof O s s y T h u n, od nemških deželnih poslancev dr. H a l l w i c h, dr. E r n e s t P l e n e r, dr. S c h l e s i n g e r in vodja čeških Nemcev dr. F r a n S c h m e y k a l. Posvetovanje je vodil T a a f f e sam, prisostvovali so ministri P r a ž a k, G a u t s c h, B a c q u e h e m in justični minister S c h ö n b o r n.

Kakor se vidi, med povabljeni ni bilo niti enega Mladočeha, navzlic temu, da si je njih stranka pri zadnjih deželnozborskih volitvah od 102 ljudskih mandatov priborila celih 42. Usodna napaka! Nič ne bi bilo škodovalo, ako bi bil T a a f f e pozval na razgovor vsaj enega izmed njih, recimo njih starešino dr. T r o j a n a! V slučaju, da bi bila mladočeška stranka tudi zastopana na posvetovanju, bi vsaj en del odgovornosti za storjene sklepe obremenjal tudi te politike. Ker so pa bili »a priori« izključeni od dogovorov, so se mogli s tem večjo raznetostjo spraviti na poravnavo, ki je bila brez njih sklenjena, ter razpaliti po vsej deželi strastno gonjo proti »dunajskim punktacijam«.

»Videnske punktace!« Ali so to bile v istini tako črnizakleti sadovi narodnega izdajstva in vladne perfidnosti, kakor so jih pred 38 leti razkričevali Mladočehi po svojih glasilih in po časnikih ž njimi simpatizujočih slovanskih strank? In ali je v istini stari R i e g e r, vzor nesebičnega, požrtvovalnega rodoljuba zaslužil tiste strupene napade, obilico nedostojnih psov, s kojimi so nekdanj oboževanega voditelja češkega naroda lastni rojaki sramotili baš radi teh punktacij? Takrat, v letih 1890—1892, sem pazno premostrival njih vsebino, vsako besedo polagal na zlato tehtnico, a prišel sem do zaključka: »Dunajski dogovori so s a d k o m p r o m i s a in v naravi podobnih dogovorov je, da nudijo obema strankama prednosti in izgube. Vobče pa tudi za češkega kompaciscenta ni bilo nič sklenjenega in podpisanega, kar bi se celo s strogega narodnega stališča moralo obsojati kot škodljivo narodnemu obstoju in napredku!«

Ali moji tedanji sodbi bi se dalo ugovarjati: Naravno, da odobravaš ta skrpucala, saj so jih zakrivali tvoji staročeški zavezniki in naperjeni so bili proti Mladočehom, ki so itak bili za te »bête noire«.

Polagano! Danes, po preteku tolikih let, ko imamo za seboj ves politični metež z njegovimi strastmi in malenkostmi, ko niti sence ni več one aktualnosti, s katero so bile prežete punktacije v svoji dobi, da še več, ko so vsled svetovne vojne in poloma stare habsburške monarhije korenito predrugačene vse državnopravne in narodnopolitične razmere, izrekam po mirnem poudarku svojo sodbo o dunajskih dogovorih tako-le: Ako so si Čehi hoteli obdržati zgolj svoj obstanek in mirni svoj razvoj na tedanjem ozemlju, so bili po tem dogovoru povsem kriti in zavarovani. Drugače pa, kar se tiče njihove ekspanzivne sile, njihovega stremeljenja, zopet si osvojiti one pokrajine, ki so jih bili izgubili vsled katastrofe z dne 8. novembra 1620! V tem pogledu jim je po zakonitem priznanju ločenega nemškega ozemlja, izraženem v dunajskih dogovorih, vsekako bila zabranjena pot, po kateri bi se tega ozemlja mogli zopet polastiti. Z eno besedo: dunajske punktacije so bile za Čeha pač izborna defenziva, obenem pa absolutna ovira glede nadaljnjega prodiranja proti nemškim postojankam!

In njih politična utemeljenost? Mnogokrat sem se s starim Riegrom razgovarjal o položaju češkega naroda. Čestokrat mi je tožil, da javno mnenje na Češkem veliko premalo uvaža zgodovinskega dejstva, da je baš ob mejah češkega kraljestva januarja 1871 nastala kolosalna tvorba Bismarckove Nemčije, morda najsilnejše države, kar jih pozna svetovna zgodovina. Istina je, da je danes in — kar naglašam — začasno zrušena nemška moč, ali kdo bi mogel leta 1890.—91. računati s to možnostjo? Kdo bi bil mogel naprej videti, da bo glupost Viljema II. in njegove kamarile, brezmejno hrepenenje po svetovni nadvladi celi svet združila proti nemškemu imperializmu ter po grozotah skoraj petletne svetovne vojne v prah zdrobila ponosno Bismarckovo stavbo?! Tudi s tega stališča se mi vidi, da Riegrov načrt ni bil neosnovan niti ne protinaroden!

Toda dejstvo je bilo, da je češki narod zapustil zastavo svojega mnogoletnega voditelja. V to svrho sta vsekakor dokaj pripomagalaa Taaffejeva počasnost in Plenerjeva nerodnost. Menda so se pri Taaffeju že javljali znaki tiste grozne bolezni, ki ga je nekaj let kasneje spravila s sveta: vsaj gibčnost njegova je bila vidno opešala. Dunajski nagodbeni zapisnik je bil dogotovljen in podpisan že 19. januarja 1890, takoj bi tedaj trebalo sklicati češki deželni zbor ter mu predložiti dotične predloge. To se pa ni zgodilo in šele štiri mesece kasneje, na dan 19. maja 1890 se je zbral češki deželni parlament. Dragoceni čas je bil izgubljen, a izkoriščala ga je mladočeška protiagitacija, ki je podžigala javno mnenje ter onemogočila mirno razpravo.

In k vsemu temu še Plenerjeva neroda! Nemci so bili sklicali shod svoje stranke v Toplice na 9. februarja 1890. Poročala sta dr. Schmeýkal in Ernest Plener. Prvi je govoril umerjeno in previdno, a drugi je dal duška svojemu

veselju na pridobljenem uspehu. Naravno, vsak dogovor ima značaj kompromisa, obsega tedaj pozitivne in negativne točke. A parlamentarni vodja nemške leveice je prevneto slavil nemške pridobitve ter na ta način sam potisnil orožje v roko mladočeskim nasprotnikom. Odpor med češkim narodom je tako silno vzrastle, da dogovorjena narodna sprava ni mogla prodreti. Z velikim trudom sta bila končno odobrena deželna zakona o razdelitvi deželnega kulturnega sveta in deželnega šolskega sveta, a — dalje ni šlo!

Toda sedaj je pač že skrajni čas, da se z Dunaja podamo v kranjsko deželno zbornico, ki je po zadnjih volitvah z leta 1889. vsaj deloma kazala novo lice. Sicer se številno razmerje posameznih strank in struj ni posebno predrugačilo, ali novi možje so bili vstopili v politično torišče, med njimi nekaj zanimivih osebnosti.

O radikalnih dioskurih, Ivanu Hribarju in dr. Ivanu Tavčarju sem že govoril, ž njima je vstopil v deželno zbornico Josip Gorup, reški milijonar, mahoma je proslul kot slovenski mecén po ustanovitvi ljubljanskega dekliškega liceja. Kaj je napotilo hladnoračunajočega trgovca, da je naenkrat občutil v sebi poželenje po političnih lavorikah? Morda se mi posreči rešiti to psihologično uganko, vsaj bom kasneje povedal, kako je o tem koraku sodila najina dvojica, Janko Kersnik in jaz.

V Klunovi stranki Nace Žitnik in Fran Povšé! Prvi, velik in suh, pristna prikazen iz Suhe Krajine, na katere znožju se je rodil, mož v istini poln kipečega idealizma, »verus Izraelita« po besedilu sv. pisma. Čestokrat otroško naiven, a vedno pošten in odkrit. Svojim volivcem vdan in poslužen, celo v veliko večji meri, nego se spodobi zavednemu poslancu. Noben velik politik niti prvovrsten govornik, toda skrajno vesten in vsled tega dobro poraben, z eno besedo, simpatičen kolega, priljubljen celo pri nasprotnikih!

Žitnikove naivnosti pač nismo smeli iskati pri Povšetu. Lagati bi se moral, ako bi trdil o tem gospodu, da mi je bil posebno všeč. Menda sploh ni imel preveč prijateljev med onimi, ki smo ga še poznali iz gimnazijske dobe. Zame je bil vedno »presladek«, takih medenih narav sploh nisem maral. Uveljavljal se je na kmetkogospodarskem polju in se sčasoma povzpел do precejšnjega vpliva baš v poljedelskem ministrstvu. Navzlic temu so bila mnenja o njegovi strokovni usposobljenosti zelo različna. Jaz za svojo osebo ne tajim, da sem v tem pogledu vedno spadal med skeptike.

V deželnem zboru me je predvsem zanimal deželni proračun, zlasti ko sem bil leta 1889. postal poročevalec o deželnem zakladu. Neprestano sem iskal novih virov deželnim dohodkom, ker jasno mi je bilo, da ne smemo kriti deželnih potrebščin zgolj z zvišanjem deželnih doklad na državni davek. Uvedba samostojne deželne naklade na žganje in njeno pobiranje v lastni režiji sta se bila

izborna obnesla. Zakaj ne bi šli za korak dalje ter dotično osebo še uporabljali pri zakupu državne trošarine od vina, vinskega in sadnega mošta ter od mesa? Tembolj ker se je z državno trošarino skupaj pobirala tudi 40 odstotna deželna doklada na to cesarsko davščino! Ali baš v tej točki smo zadeli na protivne interese nekaterih denarnih mogotcev, ki so v najem jemali pobiranje tega davka ne le po večjem delu Kranjske, nego tudi po drugih avstrijskih deželah, kajti glede »ibljatstva« smo bili Kranjci pravi mojstri. In vse je dišalo po tem, da se je tovariš Gorup, zelo zaposlen v takih kupčijah, vsaj deloma baš z ozirom na to pretečo nevarnost dal voliti v deželni zbor, da prepreči morebitno nakano. Trebalo je tedaj ravnati hitro in skrajno previdno. Obdržal sem svojo misel zase ter o njej obvestil zgolj svoja najzvestejša pristaša Kersnika in Višnikarja. Vse je bilo tedaj sila presenečeno, ko se sredi sicer brezpomembne seje dne 25. oktobra 1889 dvignem ter naznanim, da hočem staviti nujni predlog o državni užitnini in v to svrhu zahtevam, da se javna seja prekine in stvar razpravlja v tajni seji. Predlog je bil zadostno podprt, občinstvo je moralo ostaviti dvorano in pri zaprtih durih sem utemeljeval svoj nujni predlog, s kojim se deželnemu odboru naroča, naj se kot ponudnik udeleži javne dražbe 30. oktobra, kjer se bo v zakup dala državna trošarina v sedmih davčnih okrajih. In vnela se je sila zanimiva žarna debata! Kar je bilo narodnonapredne stranke, vse je bilo pokonci in proti meni. Goreče je nasprotoval dr. Ivan Tavčar, valove svoje vodene zgovornosti je spuščal Hribar in stari Svetec je vihtel svoj svinčnik ter z vso svojo logiko dokazoval, da mora tako podjetje biti pogubonosno za deželo in deželno gospodarstvo. Od narodnokonservativne stranke se je dvignil Žitnik, ter po svoji moči podpiral moj predlog. A nemško veleposestvo se ni gnilo, nobenega govornika ni poslalo v debato. Že sem mislil, da gotovo propadem. Navzlic tej bojazni sem v svoji sklepni besedi kot predlagatelj še enkrat zbral vse argumente za svoj predlog, govoril sem ognjevit, v svesti si, da zastopam zdravo misel. In sedaj na enkrat prevrat! Neposredno pred glasovanjem se dvigne Schwegel ter svečano izjavi v svojem in svoje stranke imenu: »Razlogi predlagateljevi in njegovo utemeljevanje so nas prepričali v toliki meri, da bomo glasovali ne le za nujnost njegovega predloga, temveč obenem za njegovo stvarno vsebino!« S tem je bila zmaga dobljena; z veliko večino je obveljal moj predlog in čisti dobiček iz tega zakupa je postal pomembna postojanka v proračunu deželnega zaklada.

Baš ta debata je bila nad vse zanimiva, a ni zapustila nobenih sledov v stenografičnih poročilih kranjskega deželnega zbora. Vse se je vršilo v tajni seji, pri zaprtih durih in občinstvu so se naznanili le sprejeti sklepi. Kar se tiče poslanca Gorupa, se je povsem taktno vzdržal debate in glasovanja. Še je vztrajal eno leto v deželnem zboru, potem ko je bil deželni zbor sprejel njegovo ponudbo radi odkupa stare bolnice in zasnove dekliškega

liceja, je odložil svoj mandat. Njegov naslednik v skupini notranjskih mest in trgov je bil Josip Lenarčič.

V letu 1890. se je pripetilo dvoje dogodkov, ki nista bila brez pomena. Prvi je bil, da sem se po več nego sedemletni vojski, ki sem jo imel z dr. Tavčarjem, z njim zopet sprijaznil. Bivajoč z rodbino »na Kamnu«, sem slišal, da je mož prišel v odvetniških poslih v Novo mesto ter ostane tam čez noč. Povabil sem ga na večerjo, — saj sva bila že kolega v deželnem zboru — in on se odzove mojemu povabilu. In tu pri mizi se je znova vzbudila ona osebna simpatija še iz zlatih akademičnih let, ki je še vedno tlela v najinih srcih, dasi jo je zakrivalo in zatiralo toliko časa ono nesrečno politično razdvojenje, posledica nepotrebnega boja med »radikali« in »elastiki«. Vesel sem bil, da sem zopet mogel trčiti s starim prijateljem in menda je isti čut navdajal tudi Tavčarja. Nekaj tednov kasneje pridem v Ljubljano in Tavčar me povabi na obed v kolodvorsko restavracijo. Dolgo je trajal obed, dolgo najin razgovor, ki sva ga pošteno namakala s penečim šampanjcem, ločila sva se kot odkrita prijatelja. Zgodopisec te dobe, prof. Prijatelj, je objavil v svoji knjigi odlomek iz pisma, ki sem ga bil pisal dne 20. februarja 1890 Janku Kersniku: »S Tavčarjem sva obedovala na kolodvoru. Saj itak znaš bržkone, da je dan preje postal srečen oče. Dobro sva se imela, približala sva se osebno in — mož je postal mirnejši — tudi politično. Skoro ni bilo razlike med nama, tako zmerne nazore je razvijal.«

In tu mi bodo dovoljena opazka »pro domo«. Dr. Prijatelj mi očita, da sem hotel uničiti radikalno stranko, mesto da bi jo izkoriščal v svoje politične namene. Ne tako! Nihče ni mogel bolj pogoditi onega načela previdne politike, da mora vodja zmerne stranke vprav hrepeneti po radikalnem krdelu, ki naj mu služi kot pripravno sredstvo v dosego svojih ciljev. Nepopolno je politično gibanje brez radikalnega življa. In naravnost rečem, z dr. Tavčarjem, ko se je bil polegel prvi val najine ekstremnosti, bi bil vsekdar pripravljen sodelovati in navzlic različnosti najine taktike bi se bila sila lepo dopolnjevala, ali z njegovim sodrugom Ivanom Hribarjem mi je bilo tako sodelovanje nemogoče. Morda je moja sodba o tem politiku preostra, a vedno se mi je dozdevalo, da se ž njim zvezati, oziroma le skupno delovati nikakor ni kazalo.

In baš radi odklanjanja Hribarjeve taktike sem ostal v zatišju tudi pri onem zboru državnih in deželnih poslancev, ki se je na poziv cesarskega svetnika Jan. Murnika vršil v Ljubljani dne 2. oktobra 1892. Udeležilo se ga je 51 državnih in deželnih poslancev iz Slovenije in istrske Hrvatske. Velik aparat in, kakor sem že preje sodil, malo ali nič praktičnega uspeha! Za svojo osebo sem bil precej onega mnenja, ki mi ga je izražal deželni poslanec Oton Detela, ki mi je o nameravanem shodu pisal že teden prej, 25. septembra 1890, kakor sledi: »Meni ni bilo nič

Dr. Karel Slanc

znano o shodu. Še ko povabilo dobim, zvedel sem za napomini shod. Je že morda Hribar na Murnika upljljal, da je ta v sedanjem položaju nepotrební shod sklical. Hribar gotovo misli, da si bo s pomočjo shoda slovenskih poslancev pridobil vodstvo narodne stranke v deželnem zboru, ker ga hudo peče, da si je v zadnjem zboru tako malo veljave in upljíva pridobil.»

Ves shod je bil na zunaj pač lepa manifestacija, toda niti ona složnost, ki se je navidezno zrcalila v debati in v soglasnih sklepíh, se ni več dala ohraniti!

A kako je bilo s klubovo organizacijo v novem deželnem zboru? Povsod se je poznalo, da ni bilo na narodnem krílu deželnih poslancev nobene imponujoče osebnosti, ki bi mogla iz nasprotujočih si strankarskih življev z močno roko ustvariti kolikor toliko zedinjeno parlamentarno skupino. Sicer pa bi bil tak poskus bržkone že nemogoč sam po sebi, kajti preveč smo si že bili narazen po svojem svetovnem in politíčnem nazíranju. A do javne ločitve sprva še ni prišlo: nihče se ni maral izpostavljati očitánju, da je baš on snel in v prah vrgel blestečo firmo z napisom: »Klub narodnih poslancev.« Skupnih posvetovanj skoraj nismo več imeli, zato smo se pa shajali v majhnih gručah in skupínah, po krčmah, kjer smo poslanci jedli, po kavarnah in drugod. Takrat so bili tisti moji in Klunovi shodi pri »Virantu«, kjer sva obde- lovala kmetske poslance, kakor to popisuje dr. Prijatelj. Ako pa govori o tem, da sva se potem na Južnem kolodvoru shajala s Schweglom in njegovo stranko, dela pač krivico kanoniku Klunu. Njega nisem nikoli videl v tej družbi, pač pa skesano priznam, da sva s Kersnikom večkrat tja zašla, že iz tega razloga, ker je »Virantova« hrana začela presedati mojemu razvajenemu želodcu!

Ali pripravljaj se je, sprva precej neopaženo, korenit prevrat v katoliškokonservativni stranki. Njen parlamentarni voditelj v državnem in deželnem zboru je bil vsekakor kanonik Klun, ki je bil po svojem mišljenju in svoji preteklosti skozínskozi konservativec, zvest pristaš grofa Hohenwarta, še iz Bleiweisove dobe ozko združen z visokim plemstvom. Toda mladi naraščaj med slovensko duhovščino je začel hoditi po svojih potíh. Z jedne strani Mahničevi nauki, z druge vpliv dr. Janeza Evangelista Kreka, ki je začel razšírjati svoje demokratske, s socijalnim duhom prežete nazore med mlajšo duhovščino. In poleg tega še vpliv iz daljave: veliki ljudski tribun z Dunaja, dr. Karel Lueger, je v svojem srditem boju proti židovskemu kapitalizmu našel mnogo občudovalcev med slovenskimi duhovniki, bolj in bolj je ginil iz slovenskih župnišč fevdalnokonservativni »Vaterland«, navzlic temu, da mu je bil Klun zvest dopisnik in sotrudnik ter polagoma ga je izpodrinila krščansko socijalna »Reichs-post«.

Pomenljivi prevrat v narodnokatoliški stranki je dobil svoj oficijelni izraz na I. slovenskem katoliškem shodu v Ljubljani koncem avgusta leta 1892. Toda o vsem tem kasneje, sedaj osta-

vimo kranjsko deželno zbornico in meglo ljubljansko ter si oglejmo razmere, ki so nastale na Dunaju vsled prevrata v javnem mišljenju na Češkem.

Smernica Taaffejeve politike je začela kazati na levo stran. Vidno znamenje je bil odstop finančnega ministra *Dunajewskega*, ki je bil v kabinetu najvplivnejši zastopnik desničarskih nazarov in teženj. Naslednik njegov ni bil vzet iz parlamentarnih krogov. *Emil Steinbach*, dvorni svetnik v justičnem ministrstvu, bistra glava da malo takih, navdahnjen socijalnih idej, prvovrsten človek tako obširnega znanja, da se je prav kmalu udomačil tudi v posle finančnega ministra, nikakor ne pristaš nemških liberalcev, prej njih nasprotnik, a vendar zlasti nam slovanskim poslancem že po svojem nemškem izviru bolj tuj in za Dunajevskega vsaj v strankarskem pogledu slabo nadomestilo.

Še pred odstopom finančnega ministra je bil državni zbor razpuščen. Kaka pa je bila nova zbornica, ki je nastala po novih volitvah med 27. februarjem do 21. marcem l. 1891.? Največjo spremembo so kazale vrste čeških zastopnikov. V češkem kraljestvu je val ljudske razvnetosti odnesel celo staročesko stranko, izvoljeni so bili zgolj Mladočehi, od Riegrovih pristašev sta rešila svoje mandate le dunajski odvetnik dr. *Dostal* in zastopnik budejeviške trgovske zbornice, židovski žganjar *Polak*! Na Moravskem so Staročehi ohranili svoje posestno stanje, niso pristopili mladočeškemu klubu, temveč pod vodstvom dvornega svetnika *Meznika*, potem meni zelo simpatičnega dr. *Fanderlika* in dr. *Žačeka* so si ustvarili svojo lastno parlamentarno skupino.

Ni treba naglašati, da sijajna zmaga Mladočehov ni odstranila načelnih pomislekov, ki sem jih imel proti smernicam njihove politike. Vendar sem se moral tudi jaz ukloniti dejstvu, da jim je češki narod poveril svoje zastopstvo, s tem dejstvom sem se moral sprijazniti i jaz. Izrečno sem to izrazil v svojem govoru v generalni debati o državnem proračunu. Dejal sem glasom stenografičnega protokola iz seje dne 16. junija 1891 dobesedno: »Denn das Wahlresultat in Böhmen ist ein derartiges gewesen, daß die Abgeordneten der jungböhmischen Partei thatsächlich als die wirklichen Vertreter der großen Majorität des böhmischen Volkes im Königreiche Böhmen erscheinen, jenes Volkes, mit welchem das slovenische Volk sich eng verbunden fühlt durch die Gemeinsamkeit des Blutes (Bravo! und Händeklatschen seitens der Jungböhmischen), durch die Gemeinsamkeit der politischen und nationalen Interessen.« Mladočehi so z glasnim odobravanjem sprejeli mojo izjavo. Sicer pa sem bil prijetno iznenaden po obilici izbornih parlamentarcev, ki jih je izid volitev poslal v državno zbornico. Jasno se je videlo, koliko tvornih moči je Riegrova nestrpnost in starikava tesnosrčnost odvracala od parlamentarnega dela. Brezdvomno je tedanji

mladočeški klub, kar se tiče govorniške sposobnosti in strokovne naobrazenosti, daleč nadkriljeval vse druge skupine v državni zbornici.

Med mladočeškimi poslanci sem mogel pozdraviti svojega starega znanca in tovariša prof. Jos. Kajzla. Saj sem že v I. zvezku svojih »Spominov« povedal, da datuje najino znanje še iz l. 1883 ter da sva bila v tesnem stiku ves čas, dokler je še bil v prejšnjem državnem zboru. Skozi dolgo vrsto let je redno zahajal s svojim stricem na Bled k »Petranu«. Iz teh časov še je mala dogodbica, ki se je nama bila pripetila ter katero omenja Kajzl tudi v svojem dnevniku, izdanem po njegovi smrti po dr. Tobolki. Bilo je menda l. 1887, ko sva se na Bledu zmenila na kratko potovanje po Gorenjskem. Peljeva se po železnici iz Lesc do Kranja, tam sva prenočila v neki krčmi. Jaz sem še precej dobro spal, a revež Kajzl skoro očesa ni zatisnil, tako so ga mučile mnogobrojne živalce, ki so skakale po njegovem počitka potrebnem telesu. Zjutraj na voz in preko Šenčurja do Mengša, kjer je naju čakala Kersnikova kočija, kajti obvestil sem bil prijatelja o najinem obisku. Bilo je že proti koncu meseca avgusta, precej gosta megla je legla po prelepi gorenjski ravani. Baš zamaknjena sva bila mlada politika v intenzivni politični razgovor, kar se voz na enkrat ustavi. Naš kranjski fijakar »Polde« doli s svojega sedeža ter se odmah spravi na delo. Kaj je bilo? Cela cesta je bila prestrežena s tramovi itd. Še preden sem mogel Kajzlu odgovoriti na vprašanje, kaj da pomeni čudna ta barikada, mu je to razložil Polde, ki je široko se nasmejajoč nama razkladal: »So pa ti hudiči zopet koga čakali!« Češki prijatelj je čudno gledal, jaz pa nikakor nisem bil ponosen nad dokazom fantovske »korajže« svojih Gorenjcev.

Iz Mengša na Brdo h Kersniku, ki je naju gostoljubno sprejel ter svojo gostoljubnost pomnožil s čarom osebnosti svoje ljubeznivosti. Bilo je že prav kasno, ko sva se z Jankovimi konji peljala do Ljubljane. Prideva v slovensko glavno mesto že po polnoči, a za Boga, nikjer prenočišča! Bile so baš vojaške vaje v ljubljanski okolici, v celem mestu le »Hôtel Elefant«, in »Zur Stadt Wien«, potem še par obskurnih gostiln, in povsod vse zasedeno do zadnjega kotička! Še en poskus, še enkrat k »Slonu« in na sobarico, ki me je dobro poznala, ker sem med deželno-zborskim zasedanjem takrat vedno stanoval v tem hôtelu. In sedaj se brhka punica na nekaj domisli, teče po ključce ter nama veli, naj greva za njo skozi dvorišče. In kam je naju zapeljala rdečelaska? V — parno kopel. Midva se slečeva, se stegneva vsak na svojem divanu, pokrijeva s koci ter sladko zaspiva. Debelo je gledal v jutro kopališčni sluga, ko vidi dva neznana bradača se spenjati po ležiščih. Ali sedaj je moral nama takoj prirediti parno kopel in ko sva se v njej pošteno sparila in potem dobro ohladila pod mrzlo pršnico, v Tivoli na zajutrek.

V svojem dnevniku omenja Kajzl, kak izreden užitek je bil ta sprehod ob krasnem poletnem jutru po — parni kopeli. A tudi Kersnika ne pozabi in moške njegove lepote!

Največ vsled znanja s Kajzlom sem takrat čestokrat zahajal med mladočeške poslance. Zanimali so me sila razboriti možaki, čudil sem se njihovi duševni potenci. Takrat sem jih ocenjeval, menda precej pravilno, tako: največ znanja med njimi ima Kajzl, največ državniškega daru prisodil sem poslancu Eimu, ki je iz žurnalistike prišel v parlament, najsijajnejši govornik izmed mladočeškega krdela je bil Herold, a najglobokejši izmed njih po moji sodbi prof. Masaryk. Seveda, kdo bi si takrat, pred 37 leti mogel predstavljati, da bo Masaryk, tih učenjak, sprt svoje dni in skregan s svojim narodom, kateremu je raztrgal in uničil njegov slovstveni ponos, kraljedvorski rokopis, o katerem je s slavistom prof. Gebauerjem nepobitno dokazal, da je priprosto ponarejen po falzifikatorju Hanki, da bo ta mož postal še zmagoviti voditelj svojemu ljudstvu ter s čudovito energijo ustanovil svobodno samostojno češko državo!

Poleg te četvorice še dolga vrsta znamenitih mladočeških poslancev! Kramar in Pacak, dr. Engel in Brzorad, Kaftan in Vohanka in toliko drugih! Ni čuda, da sem se kaj rad gibal med to duševno elito, saj žalibog v slovenski delegaciji tako sijajne družbe nisem imel!

Novembra meseca l. 1891 smo imeli že budžetno razpravo in takrat je prišlo do povsem nepričakovanega spora med naučnim ministrom in menoj. Že prej sem dejal, da sem posebno dobro shajal z Gautschem. V debati o naučnem proračunu je govoril tudi tovariš Klun ter je v svojem govoru ostro napadal naučno upravo zlasti radi škandaloznih razmer na Koroškem. Njegov govor je bil temeljit, Klun je bil z redko marljivostjo izčrpal bogato gradivo, nabrano iz uradnih aktov ter navajal obilo dokazov za nezakonito postopanje šolskih oblastev zlasti na Koroškem in Primorskem. Morda je bil govor celo prestvarjen in vsled tega tupatam malo utrudljiv in enoličen toda po svoji vsebini je vsekako zahteval resno uvaževanje. Slučajno sva sedela skupaj z Gautschem ter poslušala Klunove argumente. Hkrati se pripogne minister k meni ter mi zašepeče: »Temu pa jo bom zasolil!« Jaz mu istotako na uho povem: »Previdni bodite, prevzvišenost!« A on se ne zmeni za moje svarilo, oglasi se za besedo ter začenja mojega tovariša Kluna, zastopnika slovenskih poslancev v tej debati, obdelovati na tak način, da je izvajal iskreno priznanje in splošno veselost pri nemški levici, nas Slovence pa je naravnost smrtno žalil. Kmalu potem je bila sklenjena debata in seja, ter še pred sklepom sta se izvolila oba generalna govornika. Čehi so uvideli, da mora odgovoriti ministru kdo iz slovenske skupine. Od nas je bil že spočetka določen kot klubov govornik za debato dr. Ant. Gre-

gorčič, voditelj goriških Slovencev, mož značajan in poln dobre volje, pošten in pameten, a brez onih govorniških svojstev, ki jih je trebalo, da se primerno odbije nekvalifikovan napad na slovensko narodno čast, ki smo ga bili doživeli z ministrske klopi. Živo mi je to stopilo pred dušo, skrajni čas je bil, stopim h Gregorčiču ter ga vprašam: »Ali mi prepustiš besedo?« »Kako rad, pravo uslugo mi storiš!« se glasi odgovor. In v zadnjem trenutku se javi onim mnogobrojnim poslancem, ki so hoteli glasovati z nami, da sem jaz od Slovencev predlagan za generalnega govornika. Listki se izpolnijo z mojim imenom, stari Smolka izjavi s predsedniškega mesta, da sva v to svrho izbrana z desnice jaz, z leve koroški poslanec Ghon.

Seja se zaključí, kar pristopi k meni pisarniški ravnatelj državne zbornice dvorni svetnik Blumenstock ali kakor se je potem prekrstil: Halban. Naznani mi, da me prosi naučni minister k sebi v ministrsko sobo. Ko stopim k njemu, mi Gautsch pové, da je zelo vesel, da sem baš jaz izbran generalnim govornikom, češ »od Vas sem prepričan, da boste kakor vselej tudi v tej debati zgolj stvarni.« A tudi mene je bila razburila Gautscheva drzovitost. Prav hladno mu odgovorim, da sicer živo obžalujem, a da bom proti svoji volji primoran, postati v svojem odgovoru semtertja oseben. »Pa kaj boste povedali?« »Počakajte le nekaj uric, ekscelenca, in vse boste izvedeli!« Nisem hotel nadaljevati mučnega razgovora, poklonim se ter zapustim ministrsko sobo.

In drugi dan je prišlo do obračuna! Imel sem izredno srečen dan. Cela zbornica me je obdajala, našel sem primerne besede, da izjavim razburjenost naše delegacije radi ministrove žalitve. Gautsch je napravil nerodnost, da se je postavil prav pred menoj, naravnost meni nasproti, in kmalu je bil obkoljen z vseh strani od goste trume poslušalcev. Skoraj se mi je smilil. Začetkom je kazal smehljajoče lice, ali smehljaj mu je minil, ko so čim dalje bolj gosto padale moje porogljive besede: barve je spreminjal, sedaj rdeč in zopet blede v obrazu, take ostrine z moje strani pač nikoli ni pričakoval! Končal sem svoj govor s citatom iz velikega španskega dramatika Calderona, — ko sem bil pri kraju, s cele desnice gromadno pritrjevanje in ploskanje! Pohvala se je ponovila in pomnožila, ko so poljski poslanci korporativno prišli k meni, čestitat mi in stiskat mi roko. Stenografično poročilo zaznamuje: »Stürmischer, wiederholt sich erneuernder Beifall und Händeklatschen rechts. Redner wird von vielen Seiten beglückwünscht.« Bil je na vsak način izreden govorniški uspeh!

Priznanje se je nadaljevalo v Hohenwartovem klubu. Drugi dan smo imeli klubovo sejo. Ko načelnik otvori sejo, mi izreče imenom cele parlamentarne skupine klubovo zahvalo za moj »po vsebini in obliki« izvrstni govor ter odredi, da se to priznanje zabeleži tudi v sejnem zapisniku. Bila je to pač izredna

odlika, vsaj v desetih letih, kar sem bil član Hohenwartovega kluba, se ni pripetil noben temu podoben slučaj.

Sicer priobčim svoj tedanji govor v »Dodatkih«.* Naj blagohotni čitatelj sam sodi o tem govoru. Vidne posledice mojega energičnega nastopa so se pa pokazale že par dni po mojem govoru. Dr. Prijatelj naglaša: »To je pomagalo. Gautsch je 18. novembra (op. torej četrți dan po oni seji) sprejel deputacijo koroških Slovencev in mesec dni pozneje ugodno rešil prošnji šentjakobške in tolstovrške občine za slovenske ljudske šole.«

Seveda mojega prijateljstva z naučnim ministrom je bilo sedaj za nekaj časa konec! Par mesecev je minilo, da se niti pogledala nisva. Šla sva včasih eden mimo drugega, na pr. po državnozbornih stopnicah, tako da sva skoro trčila s komolci, a on je ostantativno proč odvrnil svoj pogled in jaz niti pozdravil nisem svojega vrhovnega šefa. To je trajalo toliko časa, da me ni lepega dne vzel grof Hohenwart na stran ter mi rekel, da bi bil sedaj pravi čas se zopet sprijazniti z ministrom Gautschem, dostavljajoč: »Jaz sem Vam porok, da boste ministru prav dobro došli!« In res, ravnal sem se po njegovem nasvetu in obiskal Gautscha. V istini, sprejel me je s posebno ljubeznivostjo, izbral zame najdaljšo in najdebelejšo smotko ter se sploh vedel tako, kakor da se nikoli ni nič pripetilo, kar bi moglo kdaj kaliti najino prijateljsko-zaupno razmerje. S svoje strani nisem imel povoda, da bi se upiral tej »povrnitvi v prejšnji stan!«

Ali g. Prijatelj nadaljuje svoj popis kakor sledi:

»Simpatije, ki si jih je bil pridobil Šuklje s tem nastopom, si je kmalu zopet korenito zapravlil. Ko se je po novem letu vnovič sešel državni zbor in je pričela dne 12. jan. 1892 razprava o trgovinskih in plovnih pogodbah, se je vpisal Šuklje s Schwelgeljem vred za vladnega progovornika. Odobral je celo italijansko pogodbo z zloglasnim paragrafom, s katerim se je oškodovala južnoslovanska vinska trgovina.« Nastane tedaj vprašanje: Kaj je bilo s to stvarjo?

Koncem l. 1891 se je namreč prikazala posebna trgovsko-politična situacija. Prišlo je namreč do korenite spremembe v naši carinski politiki. Pod liberalno vlado je bilo v Avstriji merodajno načelo »proste trgovine« baš tako, kakor v sosedni nemški državi. Ali kmalu so se tudi v Avstriji uverili, da taka načela ne odgovarjajo koristim lastnega gospodarstva, zlasti ne interesom domače veleindustrije, ki naravno ni mogla tekmovali z obrtnostjo gospodarsko neprimerno močnejših držav, v prvi vrsti ne z angleško produkcijo. Vsled tega je od l. 1878 v Avstriji zavladal »protekcijonizem«, sistem zaščitne carine. Že l. 1878 je bil izdelan prvi avtonomni carinski tarif, ki je bil l. 1887 izdatno zvišan v vseh važnejših postojankah. A ni trajalo

* Glej »Dodatek II«, št. 1.

dolgo, pa smo se prepričali, da pretirano varstvo tudi ne odgovarja potrebam naših pridobitnih krogov. In tako so se zjediniile vlade onih držav, ki so bile politično združene v trozvezi, tedaj Nemčije, Italije in Avstrije, v to svrho, da potom trgovinskih pogodb omilijo ostrine avtonomnih tarifov. Italijanska trgovska pogodba je bila odpovedana, z Nemčijo smo itak imeli zgolj pogodbo »največje pogodnosti« (Meistbegünstigungsvertrag), torej je bila možnost dana, urediti avstrijsko trgovsko politiko na podlagi novih dogovorov. Tedaj načelni prevrat v trgovskih odnosajih: pogodba mesto avtonomnega tarifa! Vse te pogodbe pa so bile med seboj tako notranje zvezane in zvezižene, da je bilo povsem izključeno, odklanjati jedno in sprejeti ter uveljaviti drugo. Kakor pri takih predlogah vobče, so bili tudi dogovori »à prendre ou à laisser«, »sprejeti jih ali odkloniti«.

L. 1891 že zdavna nisem bil več novinec v presoji te vrste problemov. Sploh omenjam, da sem bil od l. 1886 počenši vedno od svojega kluba poslan v vse odseke, ki so se bavili s trgovinsko-političnimi vprašanji. In po mojem notranjem prepričanju iz stvarnih razlogov nikakor nisem kolebal, za katero stran se bom odločil.

Iz stvarnih razlogov! Tega nagiba g. dr. Prijatelj v svoji oceni sploh noče priznati. Naj mi oprosti velečenjeni gospod, ako se mi dozdeva, da je vsaj v tem pogledu njegovo umevanje slabo utemeljeno. Njemu velja le en kriterij: »ali za vladu ali proti njej!« In običajno obsoja poslanca, ki se je odločil, glasovati z vladu! Po mojem mnenju pa je taka tesnorsrčnost precej dvomljive vrednosti celo v političnih zadevah, a naravnost nedopustna v gospodarskih pitanjih. Baš v takih debatah morajo vsaj redoma za vestnega poslanca biti merodajni stvarni oziri.

Še več! V trgovinskopoličnih zadevah se bode zaveden poslanec moral v prvi vrsti ravnati po gospodarskih razmerah svojega lastnega ozemlja. Ne bodem rekel, da v vseh slučajih, a vendar v njih pretežni večini naj ga vodi v trgovski politiki »sacro egoismo«, čeprav ta beseda ne slove bogzna kako lepo! Naravnost rečem, kar sem takrat tudi izrečno naglašal v zbornični debati, da bi kot dalmatinski ali južnotirolski poslanec brez pomisleka glasoval in govoril proti italijanski trgovski in plovni pogodbi, kot zastopnik slovenskega naroda pa sem moral natančno pretehtati, ali mi je dovoljeno z ozirom na važne koristi baš slovenske produkcije pridružiti se dalmatinskim, južnotirolskim in primorskim poslancem?

Suho dejstvo je namreč, da so Dalmatinci in Primorci vedno bili primorani, »ceho« plačati za sleherno trgovsko pogodbo, ki jo je Avstrija sklenila z italijansko sosedo. Povsem naravno! Vsak tak mednarodni dogovor je in mora biti zgrajen na podstavi medsebojnih koncesij. »Jaz ugodim tvojim željam in gospodarskim težnjam, ako ti meni ustrežeš glede mojih zahtev!« To

je jedro in bistvo vseh pogajanj, iz kojih nastanejo slični dogovori. Prava nesreča je bila tedaj za Dalmacijo, da so bili baš oni gospodarski pridelki, glede kojih je Italija zahtevala uvozne olajšave, obenem glavni produkti dalmatinskega gospodarstva. Italija je zahtevala zase olajšave pri uvozu vina, olja, zgodnjega sočivja, agrûm (pomaranč, limon itd.), in vse to blago prideluje tudi Dalmacija. Vsaka koncesija, storjena Italiji pri teh pridelkih, je ojačila njeno konkurenco na tržiščih avstroogrške monarhije ter škodovala Dalmaciji. Dalje se je italijanska država trudila, omogočiti svojim ribičem iz Chioggie ribolov na avstrijski obali in pritožbe našega prebivalstva na obalah Jadrana v tem pogledu so bile čimdalje hujše. »Čožoti« so ribarili s svojimi globoko segajočimi mrežami na celi naši obali, mirno so prekoračili razdaljo angleške milje od našega obrežja, ki bi že po prejšnjih trgovinskih in plovstvenih dogovorih morala biti meja za njih ribolov in dalmatinski in istrski ribiči so tarnali, da ne morejo tekmovati s takimi brezobzirnimi konkurenti.

Ali glavna kontroverza je nastala radi glasovite vinske klavzule v pogodbenem načrtu. Vladna predloga je namreč določala, da se carina na vino v sodih za Italijo zniža avtomatično od 20 gld. na kvintal (100 kg) na 5 gld. 20 kr., kakor hitro italijanska carina na vinski import pade na 5 frs. 77 cent. To je bil naravno hud udarec za dalmatinsko, južnotirolsko in primorsko vinsko produkcijo. Po vsem razumljivo, da so se dotične pokrajine in njih parlamentarci z vso vnemo dvignili proti dotičnim določbam dogovorjene vladne pogodbe. Vendar pa treba naglašati, da dotična vinska klavzula nikakor ni bila nobena novotarija. Nasprotno, ona se nahaja že v trgovinski pogodbi z Italijo iz l. 1878, najugodnejši, katero je Avstrija sploh kdaj bila sklenila s sosedno Italijo. Schweglova zasluga — bil je l. 1878 prvi sekcijski načelnik v vnanjem ministrstvu — je bila, da smo pri tedanjih pogajanjih z Italijo tako dobro odrezali. Da se ni več obnovila l. 1887 ta klavzula se je zgodilo zgolj radi tega, ker je Italija z ozirom na svoje carinsko razmerje proti Francoski ni mogla več obnoviti.

A kaj z drugim blagom, ki se je iz Slovenije izvažalo v italijansko kraljestvo?

V tem pogledu je bilo jasno, da je nova pogodba vsebovala celo vrsto dokaj pomembnih pridobitev baš za slovenski eksport v Italijo. Kaj moremo mi Slovenci izvažati v Italijo, ki je sigurno že od nekdaj naše najvažnejše tržišče? Les in živino, glavna naša pridelka! V predloženih trgovinskih pogodbah je bil lesu zasiguran prosti uvoz, pri goveji živini pa je carina bila znižana od 30 lir na 24. Pa še druga pridobitev nam je izvirala iz predloženih pogodb! V onem času morali so se naši lesni trgovci braniti proti gališki konkurenci navzlic razdaljenosti galiških šum. Ker namreč gališka lesna trgovina ni mogla v Nemčijo

radi carinskih zaprek, se je vrgla z vso silo na italijanski trg, podpirana od tarifne politike naših železnic. To nenaravno tekmovanje je moralo odpasti v trenutku, ko se je z novimi pogodbami omogočil lesni eksport iz Galicije v Nemčijo. Te očitne pridobitve so tedaj več nego odtehtale izgubo, pretečo naši vinarski produkciji iz razvpite italijanske vinske klavzule.

Sicer pa je bil v tem pogledu velik razloček med slovenskim in dalmatinskim ali južnotirolskim vinogradnikom. Kajti baš v tej dobi so bili naši vinogradi uničeni po trtni uši, dočim so to pošast v južnih pokrajinah poznali le po imenu. Več nego 58% našega vinogradniškega ozemlja je bilo opustošenega, naša vinska produkcija je rapidno padala, bolj strahopetne duše so se že poslavljalje od dolenjskega »cvička« in eden prvih naših vinskih strokovnjakov mi je obupno prerokoval, češ, »odslej bo trta na Dolenjskem — tepka!« Nevarnost nam takrat ni pretila od italijanskega vina, temveč bati se je bilo, da se domači konzum sploh namesto z vinom ne pomaga z žganjem in pivom. In naša vinska trgovina, o kateri pravi dr. Prijatelj, da je bila »oškodovana z zloglasnim paragrafom« italijanske pogodbe! Baš nasprotno! Da ni bilo importa cenega italijanskega vina, bi prišli naši vinski trgovci v veliko zadrego. Domačega vina skoraj ni bilo več, cene domačemu blagu so šle sila kvišku in bi se morale dvigniti stoprav neprimerno višje, da ni trgovec mogel uporabljati manj okusnih, a mnogo bolj alkoholnih italijanskih vin za »režnjo«.

Ti stvarni razlogi so večino slovenskih poslancev primorali do tega, da smo pritrdili predloženim trgovinskim in plovstvenim pogodbam. A jaz sem spričo važnosti tega vprašanja, še preden je bila stvar v javni seji, vprašal prizadete svoje volivce za njih mnenje. Sklical sem volivne shode baš v vinarska središča svojega volivnega okraja, v Novo mesto in v Metliko, razložil volivcem ves položaj, dejal jim, kako hočem ravnati in enoglasno so pritrdili mojim nazorom. Vsaj »simpatij« svojih mandantov si tudi s svojim nastopom in debati o trgovinskih pogodbah nikakor nisem bil »korenito zapravil!«

Ali g. dr. Prijatelj mi je očital še večjo zмотo, ko je izustil sledečo obtožbo: »Končno se je povzpел do naslednje usodepolne trditve. Slovensko ljudstvo povsem odobrava sedanji politični sistem in sedanjo avstrijsko vnanjo politiko ne iz narodnostnih simpatij, temveč, ker se mu vidi potrebna za evropski mir.« Za presojo take izjave, v kateri mora biti premišljena vsaka beseda, je neobhodno potrebno baš točno besedilo. Veliko bolj bi bil ustregel dr. Prijatelj načelu zgodovinske nepristranosti, da je bil namesto svoje varijante kar iz steno-grafičnega poročila dobesedno priobčil dotični odstavek mojega govora. Kaj sem bil namreč dejal? Moje besede so se doslovno glasile:

»Gospoda moja, mi tudi ne nasprotujemo političnim zvezam. Vi sicer od nas ne morete zahtevati, da to delamo iz političnih simpatij. V tem oziru smo hladni še dalje nego do globočine svojega srca. Mi ne nasprotujemo, temveč pritrjujemo zgolj iz tega vzroka in s to nado, ker v teh političnih zvezah vidimo najbolj dragoceni dar narodov, ohranitev evropskega miru. In če nam tedaj pravijo, da te pogodbe še bolj utrjujejo te zveze, to vsaj za nas ni noben vzrok, da bi tem pogodbam oporekali.«

Razložek med istinitim besedilom in Prijateljovo varijanto je vendar le precejšen in tu smem v svojo obrambo uporabljati francosko prislovico: »C'est le ton, qui fait la musique« ali slovenski: »Zvok je ono, kar napravi glasbo!« Sicer pa se ne sme pozabiti, da je tedanjo trodržavno politiko še vodil njen stvaritelj Bismarck in jaz vsaj sem do duše uverjen, vse gorje svetovne vojne bi bilo prihranjeno človeškemu rodu, da bi bil v usodnih julijskih dnevih l. 1914. politiko nemškega cesarstva vodil veliki državnik Bismarck namesto prismojenega glumača cesarja Viljema II.!

G. dr. Prijatelj navaja proti meni dobesedno tudi patetični konec »deviškega« govora poslanca dra. Matka Laginje. Morda bi bilo umestno, da bi pri tej priliki ne zamolčal mojega stvarnega popravka, katerega sem končal, pooblaščen od vseh slovenskih poslancev, s sledečo izjavo:

»Mi slovenski poslanci poznamo dolžnosti, ki smo jih prevzeli s svojim mandatom; mi vemo, kaj dolgujemo koristim svojega naroda in države, ki nam zagotavlja naš narodni obstanek. Pa ravno radi tega se ne ukлонimo pred nobenim terorizmom, ravno zaradi tega se tudi volivne borbe ne bojimo in se bomo v njo podali z mirno vestjo in čistimi rokami, prepričani, da je naše ljudstvo dovolj razumno, da bode vedelo, kje najde svoje prave in svoje razumne prijatelje.« Stenografično poročilo dostavlja mojim besedam: »Živahno odobravanje in ploskanje med tovariši in somišljeniki.«

Kmalu po veliki trgovinskopolitični debati od 12. do 19. jan. 1892 sem govoril pri razpravi o borznem davku. Bil sem član borznega odseka, prav proti svoji volji, naravnost komandiran od načelnika. Ne morem trditi, da je bila desnica v tem odseku briljantno zastopana. Pač smo imeli izbornega poročevalca v Poljaku Bilinskem, po svojem poklicu univerzitetnem profesorju narodnega gospodarstva in finančne vede, toda izmed ostalih članov večine jih je bilo kaj malo, da bi imeli sploh kak pojem o borzah in borznih kupčijah. Levica naravno je bila v tem pogledu mnogo bolj poučena. Predsedoval je odseku olomuški kanonik dr. Wurm, po svoji pripadnosti Staročeh, gotovo dobro podkovan v bogoslovni vedi, ali o borznih kupčijah pač ni imel niti sence znanja. In revež je moral voditi razprave in urejati glasovanje! Kot zapisnikar odsekov sem

sedel na njegovi levi strani in kar smilil se mi je mož, če se je nagnil k meni ter mi na uho zašepetal vprašanje: »Kolega, kaj pa je to: ‚Prämiengeschäft‘ ali ‚Stellage‘?« in podobno. Za svojo osebo sem se pa zanimal za stvar, ker me je sploh vabila cela davčna veda. Bilinski je bil vesel moje podpore. Enkrat me je vprašal: »Sie kommen ja heute in den Ausschuß?« In ko mu porečem, da me bržkone ne bo, je dejal: »Da lasse ich die Sitzung absagen, denn ohne Sie gehe ich nicht in die Debatte.« V zbornični debati sem govoril. Strokovnjaki so takrat prav ugodno sodili o tem. mojem govoru. Priobčim ga v »Dodatkih«, naj se seznanijo ž njim tudi velecejenji moji čitatelji, ker ga imam navzlic zmer-nemu vnanjemu uspehu morda za svoj najboljši govor!

V tisti dobi je postalo moje osebno razmerje s sicer zelo nepristopnim grofom Hohenwartom že prav intimno; dejansko sem bil, skoro bi dejal, nekaj generalni pribočnik državnika, ki sem ga nad vse spoštoval kot politika in kot moža. Z menoj se je razgovarjal iskreno, brez pridržka. Pri neki priliki sva začela reševati člane našega velikega kluba, ki je tedaj štel okolo 70 članov. Hohenwart je bil tako takten, da je pri oceni najinih klubovih tovarišev izpustil jugoslovanske kolege. Razgovor je imel to obliko, da sem jaz napovedal imé, Hohenwart pa je pristavil svoje kritične opazke. Tako sem navedel med drugimi tirolskega barona Dipaulija, Hohenwart ga označi: »Meister in der Intrigue, sonst wenig dahinter.« Jaz: »Baron Morsey.« On: »Hören Sie mir auf, der echte norddeutsche Junker, paßt nicht in unsre Verhältnisse!« Jaz zopet: »Karl Prinz Schwarzenberg.« Na to Hohenwart: »Um Gottes Willen, ich zittere, wenn er sich zum Worte meldet. Er bereitet sich niemals vor und da ist man nie sicher, welchen Unsinn er vorbringen wird!« Sedaj imenujem grofa Silva-Taroucca, Hohenwart pa prezirljivo: »Hängt ganz von seinem jeweiligen Privatsekretär ab!« In tako smo pretipali merodajne osebe v njegovem klubu!

Približanje Taaffejevo k nemški levici je v onih dneh dobilo vidno znamenje, ko si je iz njenih vrt izbral ministrom namesto kakega vodečega politika duševno prav neznatnega, v nobenem pogledu ne znamenitega poslanca, solnograjskega grofa Gandolfa Kuenburga. Bil je šele pred kratkim vstopil v državno zbornico, govoriti ga nisem slišal nikoli, po svojem poklicu je bil deželne sodnije svetnik. Mož telesno velik in močan, dokaj dovtipen in dober družabnik, starega plemstva, a brez premoženja, se seveda nikakor ni branil, napraviti skok iz VII. uradniškega čina v II. čin. Nemškoliberalna stranka ni mogla ugovarjati novemu ministru, že radi tega ne, ker je bilo v njeni sredini preveč poslancev, ki so naravnost koprnili po ministrskem portfelfju ter nestrpno čakali trenutka, ko na njih

duri potrka dvorni gardist z velikim zapečatenim kuvertom, vsebujočim njih ministrsko imenovanje.

Kuenburg je bil torej minister in je zastopal nemško levico v Taaffejevem kabinetu. Med tem pa se je v Kranjski deželi vršila važna osebna sprememba: meseca marca 1891 je zatisnil svoje oči deželni glavar dr. Josip Poklukar. Orjaško truplo njegovo je bilo začelo naenkrat hirati, dnevi njegovi so bili šteti, umrl je malo nad petdeset let star. Gotovo ni bil nobena duševna sila, vendar smo ga pogrešali v deželnem dvorcu, moža tipičnega zastopnika agrarne naše dežele. Kajti pristen predstavnik je bil kranjskega kmeta, tudi v svojih govorih, v katerih je po zgledu Bleiweisovih »Novic« »ledino oral« ali rabil kako drugo govorniško cvetko, vzeto iz poljedelske sfere. N. pr. »tu pa treba globokeje orati«, če je hotel reči, »o tej stvari se ne sme soditi prenašlo in površno«. Poštenjak pa je le bil skoziinskozi!

Nastalo je tedaj po Poklukarjevi smrti vprašanje, kdo mu bode naslednik? Jaz za svojo osebo sem mislil takoj na Kersnika, saj sem vedno sanjal o tem, da svojega ljubljenelega prijatelja potisnem v ospredje.

Potrkal sem tedaj takoj potem, ko je bilo izpraznjeno glavarjevo mesto, pri Janku, češ nebi-li morda on hotel v deželni dvorec? Odgovoril mi je takoj, v sila karakterističnem pismu, datovanem s 25. marcem 1891. Med drugim mi piše doslovno: »Vesel sem, jako vesel, da bi, kakor spoznavam, Ti rad videl mene na onem mestu, na katerem bi bil Ti, kakor jaz in mnog drugi ve, Ti edini izmed vsih nas najspodobnejši! Pa kaj bi drugo govoril, laskati se Ti ne treba — samo ene se moram spominjati vedno in vedno, besede, ki si mi jo rekel 1885. Tedaj si enkrat v veseli uri zinil: »Fant, poskusimo! Ti pojdi naprej, jaz bom pa Tvoj »Generalštabšef«! — No, do sedaj si ti hodil naprej — in menda — ah ne menda, ampak gotovo boš hodil tudi odslej, in boš general in generalštabšef, pa samo to priliko imamo, da si prisvojimo izdatno boljše trdnjavo in pozicijo.«

Kersnik deželni glavar! to je bila moja vroča želja. In dozdevalo se mi je, da združuje mož v sebi vsa svojstva za odlično to mesto. Gospodarsko neodvisen, veleposestnik, po svoji moški krasoti in uglajenih manirah kakor ustvarjen za reprezentanco, po svojem bistvu spravedljiv in zmožen, pomirjevalno vplivati na razburjene strasti in zbližati nasprotujoče si narodne stranke, — v istini, ni ga bilo takrat med slovenskimi politiki na Kranjskem nikogar, ki bi se v tem pogledu mogel meriti ž njim! Naravno, da sem jaz, zvezan ž njim po vprav uzornem prijateljstvu, napel vse sile, da mu pomorem na mesto, kamor je sodil kakor nihče drugi ne, vsaj ne po mojem preudarku.

Barona Winklerja sem takoj pridobil za Kersnika. prav za prav je bil že sam nanj mislil. Govoril sem tudi z grofom Hohentwartom, ki je mojega kandidata itak že poznal

ter imel o njem prav ugodno mnenje. Bal sem se najbolj dveh konkurentov, Kluna in Detele. Slednjemu sem pisal. O Kersniku nisem zinil, hotel sem od Detele, s kojim sem bil v prijateljskih odnošajih, le poizvedeti, ali se on za svojo osebo poteguje za mesto deželnega glavarja. V tem slučaju sem mu lojalno povedal, da ne storim nobenega koraka proti njegovemu imenovanju. Njegov odgovor me je potolažil, odločno se je izjavil, da glavarstva ne mara. Še v drugem listu z dne 26. junija 1891, ki ga slučajno hranim, piše dobesedno: »Da sem jaz tega mnenja kakor prej, je pač naravno, in jako neljubo mi je bilo, ko so me nekateri dunajski časniki proklamirali za bodočega deželnega glavarja. Tudi tu v Ljubljani sploh tako govorijo, čeprav jaz vsakemu povem, da ne kandidujem za to dostojanstvo!« Takrat sem trdno veroval v iskrenost Detelovega skromnega odklanjanja, kasneje pač sem bil manj uverjen o njegovi odkritosti. Vendar sem se mogel, opirajoč se na njegovo izjavo, pri svojih tozadevnih korakih »optima fide« sklicevati na njegove precizne besede, da sam odklanja glavarско mesto.

Parlamentarni položaj pa je tedaj po »dunajskih punktacijah« bil tak, da je pri Taaffeju mnogo odleglo mnenje baš kranjskih veleposestnikov. Imel sem razgovor s Schweiglom, eden drugemu sva si pokazala svoje karte. Schwegel nikakor ni tajil, da bi njemu in njegovi stranki najbolj ugajal Oton Detela kot deželni glavar. Povsem naravno, kajti vsi, ki smo tega kandidata bližje poznali, smo vedeli, da pri vsej njegovi korektnosti vendar še tiči kos pristnega »nemškutarčka« v njegovem srcu. Z druge strani pa mi je Schwegel obljubil, da se sprijazni tudi s Kersnikom ter vsaj proti njemu ne bo delal. Jaz zopet sem se nekako podobno izrazil glede Detele, pač s pristavkom, da on sam ne mara za dostojanstvo deželnega glavarja. In tako sem se naposled pogajal z ministrskim predsednikom. Iskreno sem pri njem zagovarjal Kersnikovo kandidaturu ter ga živo priporočal, vendar sem lojalno dostavil, da je Detela moj osebni in politični prijatelj ter da proti njemu ne bi hotel nastopati. Zanašal sem se na poročilo deželnega predsednika, ki je baš radi te sila važne zadeve sam prišel na Dunaj.

Taaffe je zaslišal deželnega predsednika, precej po njunem razgovoru je prišel baron Winkler v kavarno, kjer je bil določen najin sestanek. Prve besede njegove so bile: »Vse v redu, nihče drug ne bo deželni glavar kakor Kersnik!« Tako je bil uverjen o tej stvari, da je žalibog tudi mene zazibal v to sigurnost ter da sem v svesti si, da je zadeva definitivno rešena, zakrivil ominozno napako, Dunaj za nekaj dni ostavil ter se podal k svoji rodbini, ki je takrat bivala »Na Kamnu«. Brzobjavno sem povabil Janka Kersnika na osebni sestanek v Krškem. Naposled je moja vera v gotovi uspeh bila dozdevno povsem upravičena. Ako ministrski predsednik s tako

odločnostjo obvesti šefa deželne vlade, da bode zadeva rešena v njegovem smislu in po njegovem poročilu, mora biti stvar pribita ali pa — mora deželni predsednik izvajati posledice iz tega dejstva. In vendar sem si kasneje vedno očital, da nisem ostal na Dunaju, dokler ni uradna »Wiener Zeitung« objavila imenovanja deželnega glavarja. Moral bi ostati »na preži«, vedno paziti na Schwegla in Kluna, niti za trenutek ne izpuščati iz oči grofa Taaffeja, eventuelno se zateči še h grofu Hohenwartu ter njega poriniti v ospredje. Žal, da tega nisem storil! Prepošten sem bil in preveč zaupljiv nasproti staremu gorjanskemu lisjaku! Dr. Prijatelj navaja iz mojega pisma na Kersnika z dne 9. julija 1891 med drugim tudi ta odstavek: »Razumem se na karte, proti »kozakom« pa vendar le propadem. In »kozaštvo« bilo je tu vmes! Znam tudi, odkod. Mi smo bili ociganjeni in Schwegel je prelomil dano svojo besedo, bržkone tudi Detela ni bil povsem lojalen.«

Zapustil sem Dunaj. O svojem razgovoru z deželnim predsednikom Schweglu nisem nič bil izdal, a vrag je zanesel tisti dan, ko sva se mudila na Krškem, samega Detelo doli, in ker sva se zanašala na njegovo odkritost, razodela sva mu vso tajnost. Kako je Schwegel o tem izvedel, ne znam, ali dejstvo je, da je še enkrat napel vse sile proti Kersniku, obdeloval Taaffeja, češ, Kersnik je »premalo resnoben, preotročji« za glavarstvo in na ta način so zmagali!

V svoji trdni veri sem prepustil torišče nasprotnim strankam in Taaffe si je mogel misliti: Ako se imenuje Detela, ugodim dvema tako vplivnima politikoma kakor sta Klun in Schwegel, Šuklje pa se bo potolažil, saj je itak sam priznal, da je Detela njegov — osebni in politični prijatelj! Na barona Winklerja se ni oziral, saj se je morda takrat že baval z mislijo, tega vestnega služabnika žrtvovati nemški levici ter njegov odstop izigrati kot politično koncesijo.

In zares, med vabami, s kojimi je zviti lisjak Taaffe vabil in lovil levičarje, je bila tudi odstranitev pri nemških liberalcih nad vse osovraženega deželnega predsednika barona Winklerja. In žal! baš mene je zadela usoda, obvestiti mojega prijatelja in pokrovitelja o tem, da so šteti njegovi dnevi v kranjskem »lontovžu«.

Stvar se je pa vršila tako-le:

Nekega dne pristopi k meni grof Hohenwart ter me začne obdelavati, češ: »Vi ste intimen prijatelj Winklerjev, pišite mu, naj sam prosi, da ga upokoje, sicer ga zadene uradno umirovljenje!« »Odkod, ekscelenca, imate to novico?« se glasi moj odgovor. »Taaffe mi je to naznanil z vso odločnostjo,« se odzove. Jaz na to: »Vso čast Vaši besedi, toda oprostite, moram se sam uveriti o stvari!« Šel sem nemudoma k ministrskemu predsedniku ter mu povedal, kar sem bil izvedel pri svojem klubovem načelniku. Taaffe mi je vse potrdil. »Istina« — pravi

— »Winkler je postal prestar, dejansko je nemogoč, saj od njega ni dobiti nobene rešitve!« Prizadeval sem se, ohraniti Winklerja na njegovem tako važnem mestu. Naslikal sem grofu Taaffeju razburjenost, ki bo morala nastati med slovenskim narodom vsled Winklerjeve odstranitve; zastonj! mož si je mislil, 100 levičarskih glasov daleč odvaga peščico slovenskih poslancev ter je moje posredovalne poskuse kratkomalo odklanjal, poudarjajoč uradno potrebo!

Ko sem videl, da ne premaknem Taaffeja z njegovega stališča, se mi je zdela naravnost prijateljska dolžnost, da obvestim kranjskega deželnega predsednika o preteči mu usodi. Pisal sem mu, a brez ovinka bodi povedano, nikoli v svojem življenju nisem pisal pisma, ki bi mi prizadevalo toliko srčnega bola! Povedal sem mu naravnost, kaj sem bil izvedel pri grofu Hohenwartu in kaj mi je pravil Taaffe. Izrečno sem ga pozval, če ne verjame mojemu poročilu, naj pride sam na Dunaj ter naj se uveri o dejanskem položaju. Takoj, z vračujočo se pošto sem prejel vest, da se bo ravnal po mojem nasvetu. V istini se je podal na Dunaj, našel je stvari, kakor sem mu jih opisal in že je objavila uradna »Wiener Zeitung«, da je cesar deželnemu predsedniku na Kranjskem podelil veliki križ Fran Josipovega reda povodom njegove upokojitve. Med svojimi papirji hranim kot dragocen spomin na blagega moža ganljivo pismo, v katerem se poslavlja od mene ter mi izreka toplo zahvalo za prijateljske usluge, ki sem mu jih storil tekom mnogih let, ki jih je bil preživel v težki svoji poziciji na Kranjskem!

To je gola istina o umirovljenju barona Winklerja. Moral sem jo pojasniti, tembolj, ker se v Kolmerjevem sicer dokaj zanesljivem delu »Parlament und Verfassung in Österreich« čita povsem napačna verzija: »Landespräsident Freiherr von Winkler... schritt im August 1892 um seine Pensionierung ein, da er sich mit den slovenischen Führern nicht verständigen konnte.« Nikakor ne! Res je sicer, da mu je čestokrat nagajal »Slov. Narod« in glavni njegov inspirator Ivan Hribar, ali vodstvo slovenskega naroda niti od daleč ni bilo v rokah tega gospoda, z istinitimi voditelji našega naroda pa je deželni predsednik Winkler prav lahko shajal. Odstopiti je moral, ne radi osebne nedostatnosti, temveč zgolj iz političnega razloga, ker je Taaffe tačas snubil nemško levico, ki je Winklerja smrtno sovražila in ker ga je torej žrtvoval, levičarjem na ljubo — radi kravje kupčije!

Šlo je po Winklerjevi upokojitvi za njegovega naslednika. Poskušal sem prodreti z možem, o katerem sem bil uverjen, da bi bil v vsakem pogledu kos svoji nalogi. Sošolec je bil moj v »normalki« in na gimnaziji, naš »primus«, v vsakem pogledu pošten, miren, ljubezniv dečko. »Karl Maria Truxa aus Brünn«, tako je stalo njegovo ime v programih ljubljanske

gimnazije. Bil je nemškega pokolenja, sin ženijskega častnika, ki je rano umrl ter ostavil mlado vdovo s štirimi otroki. Našli so zavetje pri materinem očetu, kateri je tedaj v Ljubljani zavzemal mesto gradbenega ravnatelja pri deželni vladi. Z nami skupaj je mladi Truxa maturo prestal, potem je šel na Dunaj kot jurist ter po dovršenih pravoslavniških študijah vstopil v upravno službo na Primorskem. Izboren uradnik, popolnoma večš slovenskega, hrvatskega in italijanskega jezika, je postal sčasoma okrajni glavar ter bil naposled dvorni svetnik pri dalmatinskem namestništvu. Odkar sva se bila ločila na univerzi, ga nisem več videl. Pozvedoval sem torej pri dalmatinskih poslancih in na svojo radost mi je celo radikalni Biankini Truxo na vse pretege hvalil, češ, kako je nepristranski, pravičen in spreten uradnik. Mogel sem ga torej z mirno vestjo priporočati ministrskemu predsedniku. A Taaffe je imel že svojega izvoljenca. Začel mi je govoriti o mariborskem okrajnem glavarju baronu Heinu, dejal mi je, da bo on imenovan v Ljubljano ter pristavil: »Oglejte si ga in uverjen sem, da Vam bo po godu!«

7. oktobra 1892 je nastopil v istini baron Hein svoje mesto v Ljubljani. Sprva še ne kot deželni predsednik, imenovan je bil le dvornim svetnikom ter se mu je izročilo vodstvo deželne vlade.

Z njegovim nastopom se je pričela velezanimiva doba, polna razburljivih prizorov. Še dokaj se bom moral baviti z oceno Heinove osebnosti in njegove politike.

Ali kako so pa med tem časom, ko so se doma še bolj ločili duhovi, razvijale stvari na cesarskem Dunaju?

Taaffejeve skrbi so naraščale čezdalje bolj. Stara večina njegova je bila s staročeškimi porazom zdrobljena in zrušena, nemške liberalce je sicer bil zvalil v »tiho kamenco«, pridobiti jih je hotel s tem, da je grofa Kuenburga napravil za ministra, a na to stranko, ki so jo ljuto napadali krščanski socialisti, nemški nacionalci in nemški radikali, se le ni mogel prav preveč zanašati. Obenem pa se tudi ni hotel ločiti od Hohenharta, tako da se je očitno izjalovil njegov sicer navidezno prav spretni poskus, tem načinom si pridobiti stalno večino. Že to je bilo kaj slabo znamenje, da se v adresnem odseku nismo mogli zediniti za tak odgovor na prestolni govor, ki bi mogel pridobiti zase odsekovno večino. Bil sem član odsekov ter zastopal v njem s posl. Klunom slovensko delegacijo. In prav jaz sem vrgel prvo bombo v razpravo o adresnem načrtu, ki ga je predložil odsekov poročevalec, Poljak Bilinski. Neprijetno nas je Slovane dirnilo, da niti prestolni govor niti poročevalčev adresni načrt nič ni zinil o jezikovni ravnopravnosti. Skušal sem tedaj, pač nekako sofistično tolmačiti besedilo cesarskega nagovora tako, da se je vsaj neka senca izjave o ustavni ravnopravnosti prikazala iz vladarjevih besed. Pred-

lagal sem tedaj, naj se za 20. odstavek Bilinskega adrese ustavi nov »passus«, glaseč se tako:

»Sredstvom, s katerimi bi se dal dvigniti blagor dežel ter zagurati in ščititi narodni mir, je vsekako prištevati uresničenje ravnopravnosti, ki je zajamčena avstrijskim narodom v državnih temeljnih zakonih. Vsled tega pozdravljajo poslanci one besede Vašega veličanstva, ki na to merijo ter se trdno nadejajo, da bode cesarska vlada povsem uvaževala dotična določila temeljnih zakonov.«

Za moj predlog so glasovali poslanci Dipauli, Ebenhoch, Karlon, Klun, Klaić, Styrcea, Meznik, princ Johan in Karl Schwarzenberg, z menoj vred tedaj 10 odsekovnih članov. Mladočehi niso zame glasovali, ker so bili predložili svoj lastni adresni načrt, ki je bil isto tako odklonjen. Ali slična usoda je zadela vse druge adresne načrte s poročevalčevim vred in po treh dolgih sejah smo šli narazen, ne da bi mogli z večino skleniti kake adrese kot odgovor na cesarski pozdrav. Slabo znamenje in čim dalje slabše se je razvijala situacija za vladujočega državnika! To se je jasno pokazalo v budžetni razpravi, ki je tokrat nekako nadomeščala adresno debato. V seji dne 16. junija 1891 sem i jaz prišel do besede. V svojem govoru sem se že oziral na pretečo nevarnost, da pride zopet levica na krmilo. Z nekim ponosom sem izustil sledeče besede:

»Bili smo zaostali, toda sedaj stalno napredujemo. Na Kranjskem stojimo tako trdno, da mirno gledamo na eventualnost, ki se prikazuje v bližini, namreč da se levica zopet polasti vlade; tudi ona nas ne bode mogla uničiti. Na Štajerskem se razvijamo hitro in solidno. Velike uspehe smo tam dosegli v kmetskih občinah in če zasledujete volitve zlasti v mestnem volivnem okraju celjskem, se bodeite uverili, da tudi v spodnještajerskih mestih lepo napredujemo. Daní se tudi na Koroškem; na istrskem in goriškem krasu pa, napojenem od žarnega solnca, isto tako v tržaškem ozemlju se je slovanski živelj že tako probudil, da ga ne bo mogel zatreti niti terorizem nasprotnikov niti nerodnost vladnih oblasti!«

In v istini, medeni tedni Taaffejevega zakona z nemško-liberalno stranko so bili kmalu pri kraju. Sicer se je bila navidezno utrdila Plenerjeva pozicija, ko je 4. avgusta 1892 Pražak dal svojo ostavko kot minister za Češko ter je resort »ministra rojaka« začasno ostal nezaseden, toda kmalu je baš ob tej točki prišlo do spora med levico in ministrskim predsednikom. To se je zgodilo v seji 25. novembra 1892, ko je impetuozni posl. Karel princ Schwarzenberg obsodil imenovanje grofa Kuenburga, s svoje strani pa zahteval nameščenje češkega zaupnika kot Pražakovega naslednika. Zelo neprijetno je levičarje dirnilo, ko je Taaffe odgovoril fevdalnemu princu, da hoče kmalu cesarju predložiti predlog, naj se zasede

Pražakovo mesto. Govor njegov, dasi nikakor ne vzor parlamentarne zgovornosti, je bil vendar tako svež in poln Taafejeve originalnosti, da je dr. Lueger, čigar vpliv je očitvidno v zbornici in med občinstvom rapidno naraščal, koncem ministrovega govora vzhičeno vzkliknil: »Hvala Bogu, to je bil zopet stari Taafe!« Ali levica je bila skrajno razburjena po izjavi kabinetsnega prvosednika, zlasti ko je čula, da grofa Kuenburga niti obvestil ni bil o svoji nameri, zopet poklicati v vlado češkega ministra krajana. Takoj drugi dan po Taafejevem govoru mu je Kuenburg naznanil, da mora zaprositi svojo ostavko, 8. decembra je bila njegova demisija sprejeta, nekaj dni prej so nemški liberalci glasovali proti dispozicijskemu zakladu, ki je bil odklonjen s 167 glasov proti 146. Taafe jo je bil »polomil« s politiko svojega »sporazuma«.

A kako pa je takrat izgledalo v kranjski deželni sobani? Do razčiščenja je prišlo v debati o proračunu deželnega zaklada. V jesenskem zasedanju se je vršila dotična debata dne 27. sept. 1892. Govorila sta od katoliško-konservativnih poslancev v tej razpravi Žitnik in Klun. Z napredne strani sta se razkorajčila Hribar in Tavčar, vlado je branil Winkler, nemško stališče je zastopal Schwegel. Kot poročevalec sem imel končno besedo. Svoj govor smatram kot označevalen za tedanje razmere in mentalnost slovenskega posvetnega razumništva.

Govor je bil provzročen v svojem bistvu po pojavih, ki smo jih videli in čuli na prvem katoliškem shodu malo tednov prej. Tolmačiti se dá kot odgovor na Mahničeve nazore, še bolj pa kot odpor proti Mahničevemu interpretu dr. Iv. Šusteršiču, ki si je bil s svojim tedanjim vehementnim nastopom prisvojil vodstvo v našem katoliškem gibanju. Govor moj je bil docela nepripravljen, improviziran, kar pri poročevalcu itak drugače biti ne more.

Navzlic temu menda ni bil slab niti v formalnem niti v stvarnem pogledu. Saj sem čestokrat baš z nenaštudiranimi govori dosegel med poslušalci največ efekta! Morda se na njem lahko graja preveč temperamentnosti, z druge strani pa moram naglašati, da je bilo vse, kar sem pri tisti priliki povedal, v istini izliv mojega iskrenega prepričanja in nikakor ne kaka navadna fraza publica. Čisto naravno! Odkar sem dozorel kot mož, sem vedno obsojal tesnosrčno kratkovidnost onih liberalnih prenapetežev, ki so hoteli kar izključiti duhovski stan iz političnega gibanja. Obsojal s stališča odkritega demokrata, obsojal tudi s stališča slovenskega rodoljuba, kajti v našem še nerazvitem narodnem organizmu je bila zasidrana ljudska sila predvsem v našem žilavem kmetu in ključ do njegovega srca je imel v rokah baš — slovenski duhovnik! Ne samo grda nehvaležnost proti slovenski duhovščini, prvoboriteljici za narodno probudo, je bila tista liberalna ekskluzivnost, temveč je vsebovala eminentno nevarnost za obstoj in bodočnost našega naroda. In tu

naj vpletem kratko epizodo, razgovor, ki sem ga precej ob isti dobi imel z znamenitim poljskim poslancem svobodomiselnega naziranja. Nekega dne sem stavil v kolegijalnem pomenku s poslancem Bobrzynskim, uglednim zgodovinarjem in politikom, kasneje cesarskim namestnikom v Galiciji, do njega vprašanje, kako bi pač Poljaki sodili o poljskem politiku, ki bi hotel poljski duhovščini zabraniti sodelovanje v politiki? Bobrzynski mi odgovori energično: »Kaj bi mi učinili s takim človekom, vprašate? Obesili bi ga kot narodnega izdajico!« Tako je sodil razboriti Poljak in jaz dostavljam, da je bilo navzlic globokosegajočim razlikam med razkosanim slovenskim in razbitim poljskim narodom vendar dokaj sličnosti!

Niso bile tedaj prazne besede, ako sem se v tisti seji z dne 27. septembra 1892 s poročevalskega mesta izjavil to-le:

»Kot pošten mož vas zagotavljam, brez izjeme priznavamo vsi velike zasluge, katere ima slovenska duhovščina za prepород naroda našega, mi vsi brez izjeme odobravamo odlično pozicijo, katero zavzema naša duhovščina, brez izjem spoštujemo in se klanjamo verskemu čutu naroda slovenskega, in če treba smo pripravljeni z vami vred braniti ga proti napadom, naj pridejo s katerekoli strani; ali s takimi nazori, kakor so se v zadnjem času pojavili, se nikakor ne moremo sprijazniti.« (Živahno odobravanje v središču in med somišljeniki na levi.) »G. m., zakaj pa gre? Kar se od nas zahteva, to se je sans phrase nam povedalo na znamenitem shodu na ljubljanskem strelišču. Kar se od nas zahteva, to je nadvlada, diktatura cerkvene oblasti nad vsemi pojavi javnega, slovstvenega, umetelnega in socijalnega našega življenja.« (Živahno odobravanje in pritrjevanje v središču in med somišljeniki na levi.) »G. m., to je stvar, proti kateri moramo odločno oporekati, ker bi ugonobila in zamorila narodno prihodnost našo in vsak duševni napredek!« (Burno odobravanje v središču in med somišljeniki na levi.)

Namen mojega nastopa se jasno razvidi iz jasnih mojih besed. Poznal sem notranjo slabost širokoustne liberalne stranke, z druge strani pa sem se zbal pretiranosti nove katoliške struje pod novim, Šusteršičevim vodstvom; preveč na desno mi je krenila slovenska ladja, radi tega sem sedaj hotel krmilariti nekoliko bolj na levo. In neposredna posledica mojega govora je bila, da smo mi trije prenehali s »Triglavom« ter se pridružili narodnonaprednemu klubu.

Koncem seje je naznanil vladni zastopnik baron Winkler zbornici, da je vsled najvišjega cesarskega povelja deželni zbor kranjski, »ki je rešil najnujnejša svoja opravila... odložen.« Deželni glavar se je pridržal, naznaniti poslancem dan prihodnje seje in nje dnevni red.

Dolgo so morali čakati poslanci na glavarjevo povabilo. Prihodnja seja se je vršila stoprav 20. aprila 1893 in takrat ni več sedel na mestu vladnega zastopnika deželni predsednik baron

Winkler, temveč njegov sedež je že zavzemal »dvorni svetnik in voditelj deželne vlade«, baron Viktor Hein.

Ali že kake štiri mesece prej sem se osebno seznanil s tem možem, ki je skozi trinajst let igral tako pomembno vlogo v kranjski vladni palači. Ko se je začelo jesensko zasedanje v dunajski državni zbornici ter sva se sešla s Taaffejem, je bilo njegovo prvo vprašanje, ali sem že govoril s Heinom? Radovednost z ene strani, z druge pa očitvidna potreba, ki že sili vsakega vestnega deželnega poslanca, da čim prej stopi v stik s šefom lokalne vlade, to oboje me je v istini napotilo do Heina takoj, ko sem po božičnih počitnicah prišel v Ljubljano. O tem prvem pomenku z dvornim svetnikom in vodjo deželne vlade sem sporočil 30. dec. 1892 svojemu prijatelju Kersniku na Brdo, kakor se čita v Prijateljevi knjigi, tako-le:

»Oni dan, mudeč se v Ljubljani, sem obiskal barona Heina. Prvič sva se videla, ali toliko sva se razgovarjala, da je pogovor trajal skoro tri ure. Popoldne mi je vrnil vizito, pa me ni bil našel domá. Vtis, ki sem ga bil prejel, ni bil neugoden. Mož je darovit, energičen, vsekako bode faktor, s katerim bomo morali računati. Naši junaki à la Hribar ga ne bodo ugnali v kozji rog.«

To je bil prvi moj vtis, nastane vprašanje, kaka je moja končna usoda? Preden jo izustim, nekaj podrobnosti o Heinovem rodbinskem izviru. Oče njegov, dr. Hein, odvetnik v Opavi, izvoljen l. 1861 v prvi Schmerlingov parlament, najprej izbran predsednikom poslanske zbornice, je postal glasovit po rezkosti svojega nastopa proti zbornični manjšini. L. 1863 je bil poklican kot pravosodni minister v Schmerlingov kabinet ter bil kot tak dvignjen v plemiški stan barona. Židovska kri se je pretakala po njegovih žilah, v antisemitskem »Gothaiskem koledarju«, ki so ga v prvem desetletju našega veka objavili nasprotniki židovstva, sem sam čital genealogijo baronov Heinov. Novi vladni šef na Kranjskem je bil vsekako znamenita prikazen. Natančno moje starosti je bil l. 1867 z menoj vred vstopil v prvi letnik juridičnih študij na Dunaju. Učil se pač ni preveč in nikakor ni razpolagal s preobilnim znanjem, ali bil je jasna glava, bistroumen, poleg tega, — kar morda največ velja v upravi —, krepke volje in nadvse energičen. Tisti politični uradniki, ki so svoje neslane šale ubijali s »Kotnikom« — tako so bili krstili ti nemškutarski gospodje premeškega Winklerja —, so se kmalu kakor šiba tresli pred novim deželnim predsednikom. Hein se je živo zanimal za gospodarski položaj naše dežele in v mnogem oziru tvorno sodeloval pri zboljšanju našega gospodarstva. Ali imel je dvojno napako: kakor večina močnih značajev je bil po svojem bistvu avtokrat, ki je le težko in le izjemoma pustil veljati kako drugo mnenje, potem pa, razvil se je prav kmalu v sila nevarnega nasprotnika slovensko-narodnih teženj. Prišel sem po dolgem občevanju z baronom

Heinom do zaključka: Mož ni sovražil Slovencev, ker jih je — preziral in zaničeval! To pa je veliko hujše kakor očitno sovraštvo!

Svojo tozadevno sodbo bodem z dokazili podprl v teku svojih »Spominov«.

Ali pogledjmo sedaj zopet na Dunaj, kjer se je baš Taafe z vsem bogatim arzenalom svoje državniške premetenosti boril za obstoj svojega političnega sistema.

In tu moram udejestviti, da je Taafejeva vlada navzlic nepovoljnemu položaju, v katerem se je nahajala po porazu Staročehov, razvijala čudovito plodovitost v zakonodajnem pogledu. Predvsem nas je presenetila z načrti šesterih zakonov, zadevajajočih valutno ureditev. Predloženi so bili parlamentu leta 1892, in mene so izvolili v valutni odsek kot zastopnika slovenske skupine. Vlado je zastopal v prvi vrsti finančni minister Steinbach, naravnost na sijajni način. Ne dovolj, da je v odseku branil svoje predloge z vso razboritostjo, ni se ustrašil truda ter stvari na ljubo je romal od enega kluba do drugega, povsod pojasnjeval, razlagal, zbiral pristaše za svoj načrt valutne reforme. Sreča mu je bila mila, v odseku smo izbrali kot poročevalca poljskega poslanca Stan. Szczepanowskega in boljšega sodelavca si Steinbach sam ne bi mogel izvoliti.

Kak mož je bil Szczepanowski! Mnogo, mnogo stotin tovarišev sem imel tekom svoje skoraj 25 letne parlamentarne dobe v avstrijskem parlamentu, pa naravnost rečem, da je bil on med njimi morda najizvirnejši, najrazboritejši. Že njegova preteklost! Nekaj let je bil starejši od mene, tehnik, po svoji stroki kemik. V tedanji zatelebani Avstriji ni bilo mesta za njegov talent, šel je na Angleško, tam so ga kmalu spoznali ter pozvali v vnanjo službo, v »foreign office«, kjer je zdržal dolgih deset let. Od teh je bil tri leta v Vzhodni Indiji. Vrnivši se z Angleškega v domovino, je ustanovil genijalni mož gališko petrolejsko industrijo ter z njeno zasnovo postal eden največjih dobrotnikov svoji deželi in svojemu narodu. Mojo pozornost je izzval že l. 1886. v petrolejski anketi, malo let kasneje je bil moj tovariš v državnem zboru.

Rad sem ga imel, veliko sva občevala, veliko sem se naučil od moža, ki je združeval v sebi bogato teoretično znanje s preobilico praktičnihkušenj. Visoka, dasi ne prevelika vitka postava, duhovit obraz, telo gibčno in mišičasto ter tako utrjeno, da je tudi v najhujšem zimskem mrazu hodil okolo brez površnika ali zimnika, zgolj v črni salonski suknji. Kar se tiče značaja, mehka sanjava slovanska duša. Boljšega zastopnika Poljska ni mogla poslati v dunajski parlament.

Valutni problemi spadajo med najtežavnejše partije narodno-gospodarske vede. Posvetil sem jim bil posebno paznost, mnogo sem se bavil s tem vprašanjem, uverjen sem bil, da je neurejena avstrijska valuta zelo škodljiva tudi slovenskemu gospodarstvu. Zgolj s tega stališča, ne zmeneč se za svojo pripadnost k vladni

stranki sem odobral takoj s prvega početka Steinbachove predloge. Zagovarjal sem jih v odseku in v klubu, zagovarjal tudi v javni seji, ko se je vršila znamenita valutna razprava od 11. do 20. julija 1892.

Avstro-ogrška monarhija je bila takrat v prečudnem valutarnem položaju. Jaz vsaj ne poznam v finančni povestnici nobenega slučaja, ki bi bil sličen tedanji avstrijski papirnati valuti. Navadno je pri državah z neurejeno valuto papirnati denar manj vreden nego kovina, na katero se glasi. V Avstriji pa je bil takrat papirnati goldinar, tedaj obljuba, da se bo isti zamenjal pri denarni banki proti srebrnemu goldinarju, mnogo več vredna nego izpolnjena obljuba. Naša papirnata novčanica je po vrednosti precej visoko nadkriljevala srebrni denar, ki je bil vendar podlaga naši na srebru bazirani valuti. To se le radi tega ni poznalo v vsakdanjem prometu, ker sta obe vladi, naša in ogrska, s skupno dogovorjeno odredbo že aprila 1879 bili prepovedali prosto kovanje srebrnega denarja na račun zasebnikov. Ali to je bila zgolj odredba, ki se vsak dan lahko prekliče.

Kako je prišlo do tega narodno gospodarskega nesmisla?

Z ene strani je cena srebra na svetovnem trgu začela rapidno padati, predvsem radi skrajno pomnožene produkcije, v drugi vrsti radi padajočega nakupa angleške vlade za Indijo. Dočim je pridelovanje srebra na celem svetu znašalo v desetletju 1861—1870 le 120.000 q, se je dvignilo v desetletju 1871—1880 na 220.000 q, v desetletju 1881—1890 pa celo na 350.000 q ali metrskih stotov, in povsem naravno je, da je ta ogromni prirastek silno potlačil ceno srebra na svetovnem denarnem trgu.

Z druge strani pa je poskočila cena avstrijskim menicam. Velika zasluga Dunajskega in parlamentarne večine je bila, da se je uredil avstrijski budžet. Naše finance so postale aktivne, mesto vsakoletnega primanjkljaja so izkazovali računski zaključki prebitok, ni bilo več treba vsako leto napravljati novih dolgov, poleg tega je bila aktivna ne samo naša trgovska, temveč tudi naša plačilna bilanca in posledica je bila, da je naš svoje dni tako prezirani goldinar prišel do visoke veljave ter bil dokaj več vreden nego količina srebra, na katero se je glasil. Seveda stabilnosti ni imel, usoda njegova je bila sila negotova in pod to nesigurnostjo je trpelo vse naše gospodarstvo.

Vladni predlogi so bili zelo previdni in umerjeni. Steinbachova valutna reforma nikakor ni uvedla zlâte valute, zato tedanja avstro-ogrška monarhija še zdavna ni bila zrela, pač pa je taki monetarni spremembi pot pripravljala že s tem, da je našo novčanico odluščil od srebrne podstave ter jo spravil v trdno, stalno razmerje k zlatu. Mesto nekdanje relacije 1 : 15½, ki je že zdavna bila povsem anahronistična, se je uvedla relacija 1 : 19 (to je za 1 kg zlata 19 kg srebra), ki je precej točno odgovarjala triletnemu povprečnemu kurzu naših novčanic.

Toda — kam sem zašel! Cenjenim čitateljem je pretila nevarnost, da jim postrežem z valutarno razpravo, in to vendar nikakor ni bila njih želja niti ni bil namen mojih »Spominov«. Vsled tega se moram omejiti na golo ugotovitev, da se je generalna debata o predloženih vladnih predlogih, ki se je vodila skupno, v istini odlikovala po svoji stvarnosti, točnosti in razboritosti. Morda bi smel trditi, da nikoli, odkar je obstajal avstrijski parlament, nobena razprava ni nadkriljevala generalne debate o valutnem vprašanju. Otvoril jo je imenom Mladočehov posl. Eim s krasnim govorom, istotako pomenljivim v državniškem kakor strokovnem pogledu. Njemu sta sledila Kramar in Kajzl, oba izborna govornika in prvovrstna strokovnjaka. Vsi trije so bili vpisani kot »contragovorniki« ter so z drugimi Mladočehi tudi »contra« glasovali, toda dejansko so vsi zagovarjali upravičenost vladnih predlogov, poudarjali njih potrebo in koristnost ter utemeljevali svoje »proti«-glasovanje zgolj s političnimi motivi, češ, mi nimamo zaupanja v to vlado, torej zametujemo tudi njene valutne predloge.

Kako sem jaz zastopal svoje in svojih slovenskih tovarišev stališče, izvoli cenjeni bralec razvideti iz govora, ki ga dobesedno objavim v »Dodatkih«.* Storim to radi tega, ker se je v mene zaletaval v tej debati dr. Lueger z nemalim vnanim uspehom. Veliki dunajski ljudski tribun, čigar vpliv je vidoma naraščal v parlamentu in izven parlamenta, se je bil razljutil, ker sem o dunajskih volivnih shodih rabil pikri izraz, da se je tam govorilo »ad captandam ignorantiam«, »v pridobitev nevednežev«. Ali prihodnost je le dokazala, da sem jaz imel prav in z menoj vred oni govorniki, ki smo branili predloženo reformo. Niti ena izmed škodljivih posledic, ki sta jih na steno slikala Lueger in z drugega stališča dr. Sueß, se ni obistinila. Dejanski se je Steinbachova reforma docela posrečila. Avstro-Ogrska je dobila s temi zakoni v istini stalno novčanico, ki je bila do leta 1914., torej do početka nesrečne svetovne vojne, z zlatom enakovredna, kajti male oscilacije pod desetino odstotka ne pridejo v poštev. Potrebna zlata zaloga se je dobila brez posebnih težav ter ni povzročala nobenega razburjenja na denarnem trgu. Nakopičeno zlato tudi ni odplulo v inozemstvo, kakor so prerokovali nasprotniki, temveč je ostalo v naših shrambah ter niti posebnih varstvenih ukrepov ni trebalo v njegovo obrambo. Sueßova teorija o »prekratki zlati odeji«, utemeljevana od tega znamenitega znanstvenika z vsem orodjem velike njegove učenosti, se je docela izjalovila in zlata produkcija se je stalno množila, z eno besedo: Čas, ki je naposled najpravičnejši in najzanesljivejši sodnik, je pritrdil nam, ki smo zagovarjali premišljeno delo Steinbachovo. Zlasti še v tem oziru, da se je nabava zlate zaloge vršila brez večjih žrtev od strani davkoplačevalcev. Saj je zgolj konverzija

* Glej: »Dodatki« II.

42% rente na 4% prinesla toliko dobička državni blagajni, da so ž njimi bili pokriti malodane vsi troški valutne reforme!

Tudi v deželnem zboru nikakor nisem rok križem držal, temveč trudil sem se, zlasti v gospodarskih vprašanjih koristiti deželi in ljudstvu. »Občila in pitna voda«, v teh besedah se izraža glavna vsebina tedanje moje deželnozborske akcije.

Oboje je bilo v tesni zvezi z mojimi turističnimi nagnjenji. Prišel sem bil v leta, nagajala mi je desna noga, že leta 1871. zlomljena v gležnju ter vsled svoje zraščenosti in negibčnosti nemogoča za drzne hribovske izlete, toda navzlic tem nedostatkom me je še vedno mikala peš-hoja in razširjenje duševnega obzorja po vtisih, neposredno črpanih po stiku z ljudmi in naravo. Nikoli mi ni bilo tako poskočnoveselo okoli srca, ko takrat, ko sem si navalil nahrbtnik na rame ter stisnil potni les v roko. Še iz dijaških let sem si ohranil smisel za samcato potovanje, nikoli me ni dolgočasil, navadil sem se z bistrim očesom ogledovati si kraje in ljudi, spoznavati potrebe in nedostatke njihovega gospodarstva. In če nisem takoj pogodil kake stvari, sem povpraševal in razgovarjajoč se s prostim narodom se prerinil do kake lastne sodbe. In kake smešne prizore si včasih doživel in kako srčno si se jim smejal! Seveda v vasi oddaljeni od velike ceste takrat mož okolo 45—46 let, v prašni turistovski opremi in obtežen z nahrbtnikom, ki ga je vlačil seboj v potu svojega obraza, ni preveč imponiral občni zvedavosti. Bil sem že pristen dvorni svetnik, ko sem jo nekdam primahal črez Savo in Vače v prijazni trg Moravče. Prestopim prag domače gostilne, ves pregret od opoldanskega julijskega solnca ter se obrnem do neznansko debele krčmarice z vprašanjem, če bi mogel dobiti kako kosilo? Ona položi svojo obilno desnico na mizo, me pregleda od nog do glave, potem me vpraša: »Od katerega ‚kšefta‘ ste pa, da tako po svetu hodite?« Seveda se ji nisem predstavil v svoji uradni popolnosti, ali vendar sem jo v toliko potolažil, da sem bil naposled še dokaj dobro postrežen.

In tako sem bil prehodil celo Kranjsko, kar mi je prav dobro služilo kot poslancu in kasneje kot deželnemu glavarju. Neobhodno potrebno je za vsakega upravnika, da z lastnega vida pozna izročeno mu pokrajino. Največ vidi, če gre peš, najmanj pač, če gre — z avtomobilom!

In kmalu sem prišel do spoznanja, kako velikanska ovira gospodarskemu in prosvetnemu napredku je pomanjkanje zdrave pitne vode na našem kraškem svetu. Razgovarjal sem se o stvari z inteligentnim Čehom, ki je takrat bil v naši deželni stavbni službi, inž. H r a s k e m. Po svojem poklicu kulturni inženir se je mnogo bavil z vprašanjem vodne preskrbe. Iz razgovorov, ki sem jih imel s tem strokovnjakom, se mi je rodil načrt, ki sem ga skušal uresničiti v Ljubljani in na Dunaju. Da se mi je to posrečilo vsaj deloma, je zasluga finančnega ministra Steinbacha, ki je bil skozi in skozi moja najtrdnjša opora.

Kako se je vršila stvar?

Dne 10. maja 1895 sem utemeljeval v deželnem zboru samostalni predlog:

»Slavni deželni zbor naj sklene: Deželnemu odboru se naroča, izposlovati pri visoki vladi, da kar hitro mogoče predloži državnemu zboru načrt zakona o preskrbovanju kraških pokrajin s pitno vodo, in sicer na tej podstavi, da se pokritje vrši po prispevkih države, dežele in udeležencev.«

Že štiri dni kasneje je bil predlog soglasno sprejet. Toda povsem jasno mi je bilo, da s takim resolucijskim sklepom, sprejetim v deželni zbornici, niti blizu nismo prišli uresničenju srčne želje toliko tisočev naših ljudi. To je moglo biti le začetek, nadaljeval sem tedaj zapričeto akcijo na najbolj pristojnem mestu, v buđzetnem odseku državne zbornice.

In tu sem imel posebno srečo! Pojasnil sem ves položaj, dokazal, da zahteva izčrpna rešitev velevažnega tega vprašanja ogromna sredstva, ki daleč prekašajo moč prizadetih udeležencev, a tudi dežel ter da bo v svrhu vodne preskrbe za kraške pokrajine na vsak način potrebno, da se izda državni zakon, ki ustanovi posebno konkurenco: država, dežela, udeleženci, prav po analogiji melioracijskega zakona z 30. junija 1884. Govoril sem točno, prepričevalno, odsek me je pazno poslušal navzlic temu, da sem moral govoriti dalje nego je običajno v odsekovnih posvetovanjih. In glej, po seji pristopi k meni finančni minister ter mi naravnost pove: »Čujte, kar ste danes govorili, je bilo skoziinskozi pametno. Mene ste prepričali, tako ste me pridobili, da s svoje strani prispevam k taki akciji 1 milijon goldinarjev, če dežela Kranjska z udeleženci spravi ravno toliko skupaj, — z dvema milijonoma se že da nekaj storiti! Mene imate, sedaj pa v poljedelsko ministrstvo in glejte, da jih tam spravite na svojo stran!«

Kdo je bil bolj vesel Steinbachove podpore nego jaz? Takoj sem se odločil, da nemudoma pričnem z obdelovanjem gospode v poljedelskem ministrstvu. Ali bil sem že toliko vaje ministerijalnega parketa, da nisem maral iti sam, da sem hotel imeti seboj pričo in svedoka za razgovore, eventuelno obljube, in sicer po možnosti moža, ki je po svojstvu in nastopu moral goditi poljedelski gospodi. Naprosil sem tovariša Povšeta, naj me spremlja. In zares, tekom enega predpoldneva sva obiskala najkompetentnejše gospode. Uspeh je bil zelo različen, najugodnejši na najvišjem mestu, tem nepovoljniji, čim nižje sva prišla v ministerijalni hierarhiji.

Poljedelski minister grof Falkenhayn je naju sprejel z ljubeznivo dobrosrčnostjo, ki mu je bila lastna, pozorno je poslušal moja razjasnila, naposled nama obljubil, da se bo lotil stvari z največjo naklonjenostjo ter naju končno pozval, naj informirava o zadevi tudi njegove gospode. A tu je šlo že veliko težje! Že sekcijski načelnik Blumfeld nikakor ni bil preveč vesel,

ko sem mu razložil svoje težnje in namene, z visokobirokratično skepsjo se je skušal braniti proti moji parlamentarni vročerkvnosti. In tako je šlo »gradatim« vedno slabše, dokler se nisva ustavila na zadnji lestvici, pri novopečenem vladnem svetniku inženirju Markusu, ki je bil stoprav pred kratkim pozvan v ministrstvo na službovanje. Ta je pač takoj priznaval, da je nekaj na stvari, toda predpogoj ugodne rešitve mu je bil, da se mora za take naprave v svrhu vodne oskrbe ustanoviti v ministrstvu — poseben departement! Na tihem sem si bil mislil pri tej priliki: »In tebe kot dvornega svetnika na čelu novemu oddelku!« Na glas tega pač nisem izustil, toda ko mi je dopovedoval, da bodo ljudje morali biti veseli, ako dobe svoj vodovod po tridesetih letih, posežem mu v besedo, češ, me ne bodo veseli moji volivci, če jih pridem tolažiti približno tako-le: »Vi pač ne boste imeli še vode, tudi vaši otroci ne, toda zadovoljni bodite, vnuki vaši in vnukinje jo utegnejo že dobiti!« In ozlovoljen sem ostavil poljedelsko ministrstvo, kjer je običajno sv. Birokracij tlačil in mikastil kmetijstvo, kajti saj se res da marsikaj napraviti iz pristnega jurista, vendar — kmeta pa ne ali vsaj le sila izjemoma!

Pridem do Steinbacha, vestno mu sporočim, kaj sem doživel pri »poljedelcih«. Minister dvigne roke proti nebu ter vzklikne: »Daran erkenn' ich meine Pappenheimer aus dem Ackerbauministerium!« Takoj pa dostavi: »Jetzt überlassen Sie die Sache mir, ich will sie auf die eine oder die andere Art durchführen.« In v istini, državnik Steinbach, mož z velikim duhom in velikim srcem, je ostal mož beseda. Ni se sicer izdelal državni zakon o vodni preskrbi kraških pokrajin, kakor sem bil jaz nasvetoval, ali že 27. novembra 1893 je prejel deželni odbor vladni dopis, da sta »ministrvi za poljedelstvo in finance pri pretresovanju vprašanja o državnih podporah za taka podjetja, katerih namen je izkoriščati vode za preskrbovanje pokrajin na deželi, prišli do zaključka, da je tudi za taka podjetja mogoče uporabiti državna zakona z dne 30. junija 1884, drž. zak. št. 116, in z 31. maja 1889, drž. zak. št. 96, da se torej za taka podjetja, kolikor ne spadajo kot malostna pod § 12 prvoimenovanega zakona, morejo dajati podpore iz državnega izboljševalnega zaklada pod zakonitimi pogoji in v zakonito dopuščeni visokosti (v tem oziru je zlasti za Kras treba omeniti § 2. drž. zak. z dne 31. maja 1889) in da tedaj v tem oziru ni treba posebnega državnega zakona«.

Nekako nerodno se čita besedilo tega vladnega dopisa, ali navzlic svoji okornosti je vendar bil odrešilna pesem za toliko tisoč ljudi, ki so stradali pri nas zdrave pitne vode. Istina je, da je bila Steinbachova rešitev »solutio praeter legem«, še več, celo »solutio contra legem«, kajti zakonodajalec nikoli ni mogel misliti, da se bodo vodovodi zidali s podporami iz melioracijskega zaklada, namenjenega povsem drugim potrebam, ali suho dejstvo je, da je cela velikopotezna akcija dežele Kranjske za preskrbo

s pitno vodo bila izvedena na tej podlagi. V dvajsetletni dobi 1895 do 1914 se je na Kranjskem izvršilo okoli 300 vodovodov, velikih in malih, med njimi vodovod za Kranj, Radovljico, Cerknico, Novo mesto itd., in da ni prišla vmes svetovna vojna, ta velika uničevalka človeške kulture, dogotovili in izvršili bi tudi najdražje in največje projekte in veliki problem vodne preskrbe bi bil v deželi Kranjski rešen na vprav ugleden način!

Medtem se je že med poletjem leta 1895. jasno videlo, da nima Taafe več za seboj večine. Nujne predloge so čakale rešitve, med njimi novi zakon o deželni brambi, in v tem pogledu cesar Franc Josip ni poznal nobenega paktiranja. V tem položaju je vpihnil finančni minister Emil Steinbach ministrskemu predsedniku načrt, v volivno reformo primorati uporne stranke do kapitulacije. Stvar se je skuhala povsem tajno: niti najvplivnejši poslanci, najintimnejši zavezniki Taafejevi niso bili obveščeni o njegovi nameri. Nepopisno je bilo presenečenje, ko je takoj prvi dan, ko se je bila zbornica zbrala, vlada predložila tako daleč segajočo preosnovno volivnega reda.

Njen duševni oče je bil Steinbach. Vsekakor znamenit mož! Saj je bilo v tedanji visoki birokraciji še dokaj bistrih glav, in Steinbach je vsekako bil med najjasnejšimi. Sigurno je Taafe se skazal za dobrega poznavalca ljudi in razmer, ko je po Dunajewski je vem odstopu mu naslednika iskal ne med parlamentarci niti med priznanimi strokovnjaki finančnega ministrstva, temveč izbral si ga je med uradniki — pravosodnega ministrstva. S čudovito lehkoto se je Steinbach udomačil v najtežavnejše finančne probleme, takoj je obvladal valutno vprašanje in istotako se je natančno seznanil z davčno reformo. In kar je bilo posebno važno, Steinbach ni bil noben zakrknjen teoretik niti reakcionarno navdahnjen birokrat, temveč skozinskozi moderni človek, v marsikaterem pogledu prešinjten s socijalnimi nazori!

Njegova izvirnost se razvidi tudi iz njegovega šolanja. Sam mi je to razjasnil pri priliki, ko sem mu v prijateljskem razgovoru povedal svoje prepričanje, da so uspehi učenja klasičnih jezikov žalibog tako nepovoljni, a to v prvi vrsti radi zgrešene metode sedanjega šolskega pouka. Živahno mi pritrdi, češ, »saj sem sam živ dokaz za istinitost Vaših trditev!« Sploh je bilo znano, da je Steinbach, mož najobsežnejše izomike, še vsak dan čital svojega grškega ali latinskega avtorja. Mimogrede bodi povedano, da je on, dasi je menda precej židovske krvi se pretakalo po njegovih žilah, bil vendar prepričan katolik ter istotako vsak dan bral odlomek iz Tomaža Kempčana globoke knjige »Hoja za Kristom«. In Steinbach mi reče: »Saj morda ne veste, da nimam gimnazijskih študij, da sem absolviral realko ter le po preteku enega leta prebil dopolnilni zrelostni izpit iz klasičnih jezikov in filozofske propedeutike. Sreča moja je bila, da sem dobil za domačega učitelja visoko nadarjenega filologa, povsem izvirnega moža. Takoj smo začeli s čitanjem starih pisateljev,

grščino s Ksenofontom. In prečital nisem zgolj za šolo predpisanih avtorjev, temveč veliko več, zabaval sem se z Aristofanom, posebno pa mi je ugajal oni porednež Lukijan. Pridem h gimnazijski maturi! Pismena naloga, prevod iz grščine v nemščino, mi ni delala niti najmanjših težav, pri ustnem izpitu dobim odstavek iz Homerja, jaz sem bil vsega doma že trikrat predelal, naravno da sem odgovarjal izborno. Ali sedaj — grška slovnica! Prvo vprašanje: nič!, pri drugem in tretjem isti nepovoljni uspeh! Profesor začenja grdo gledati, kar poseže vmes predsednik komisije, nepozabni Mih. von der Enk ter odloči: »Da Vi grško znate, to vidim. Vi ste se grščine le učili po drugi metodi, kakor je običajno na gimnaziji. 'Odlično' Vam pač ne morem dati, ker ste v slovnici popolnoma odrekli, toda 'prav dobro' Vam zapišem z mirno vestjo!« In tako sem prestal svoj zrelostni izpit, ki bi sicer pod kakim pedantičnim predsednikom se lahko drugače bil končal.»

Ta dogodbica, ki mi jo je Steinbach pravil, ko je bil že rešen ministrskega bremena ter že predsedoval najvišjemu sodnemu dvoru, je deloma značilna za duševnega očeta Taaffejeve volivne reforme.

Kaj pa je bilo tako nečuvenga, tako gorostasnega v tej predlogi Taaffejeve vlade, da je provzročila oni silni odpor velikih parlamentarnih strank, ki je hipoma zrušil Taaffejev sistem? Da je obstoječi volivni red postal docela nemogoč, je moralo biti jasno vsakemu količkaj razumnemu politiku. 353 nas je bilo poslancev, od nas je bilo 21 izvoljenih od trgovskih zbornic, to je od 545 upravičencev, 85 poslancev je zastopalo veleposestva s 4768 veleposestniki, 192.000 mestnih volivcev je izvolilo 116 poslancev, a 1.088.457 volivcev kmečkih občin je imelo pravico, po svojih volivnih možeh, torej po indirektnih volitvah izbrati si 151 zastopnikov! Ves delavski stan pa, ogromna ta plast deloma zelo inteligentnih in zavednih mož, ni imela dostopa do parlamenta, bila je izključena, oropana svojih političnih pravic! Zaman vsi poskusi, odstraniti očitvidno krivico, nadomestiti preperelo volivno pravo z novimi pravičnejšimi določbami! Od tedanje zbornice in njene inicijative se ni bilo nadejati odreševalnega čina!

V to splošno zmedo je vrgel T a a f f e svoj načrt. Slaba stran njegova je bila, da je bilo polovičarsko delo, ki ni nikogar zadovoljilo. Načelo interesnega zastopa, ona idejna podstava obstoječemu volivnemu redu, je ostalo vsaj na videz nedotaknjeno: Taaffejeva reforma je obdržala še kurijo veleposestva in trgovskih zbornic. V mestni in kmetski kuriji pa so se uvedle korenite spremembe s tem, da se je podelila volivna pravica vsem onim, kateri znajo brati in pisati ali so zadostili svoji vojaški obveznosti ali stanovali v volivnem okraju vsaj šest mesecev pred razpisom volitve ter se izkazali kot davkoplačevalci kakega državnega direktnega davka ali z delavsko ali poselsko knjigo kot stalno zaposleni v gotovem poklicu. Uspeh predlagane reforme bi bil,

da poskoči število volivnih upravičencev od 15% moškega prebivalstva na 34%!

Učinek napovedane zakonske spremembe je bil nepopisen, najbolj razjarjeni pa so bili voditelji velikih strank, v prvi vrsti grof Hohenwart, ki je smatral naravnost za osebno žalitev, da ni bil prej poučen o nameravanem »državnem udaru«. Sklical je predstojništvo našega kluba, ki je takrat štel okolo 70 članov, ker so bili združeni z nami tudi češki veleposestniki. Na razgovoru je bila Taaffejeva volivna reforma. Prvi sem si izprosil besedo jaz. Popisal sem dejanski položaj ter dokazoval, da tedanji volivni red ni več vzdržen. Uvedena je v državi splošna šolska in splošna vojaška dolžnost. Kar se tiče pokritja državnih potrebščin, se isto vrši že večinoma po posrednih davkih in dajatvah, ki v prvi vrsti obremenjujejo baš one široke mase, katere ne uživajo nobenih političnih pravic. Njih pritisk narašča čim dalje bolj, radi tega kaže vsekakor, da prenehamo z golo negacijo napram opravičenim zahtevam. »Nikakor se ne strinjam z vsemi podrobnostmi napovedanega Taaffejevega načrta, marsikaj mi ni po godu, vendar pa sodim, da bi bila velika napaka, odklanjati ga „a limine“. Naj se izroči odseku, tam ga lahko spremenimo tako, kakor bo ugajalo nam in našim zaveznikom!«

Toda — slabo sem naletel! Od vseh članov klubovega vodstva je edini voditelj dalmatinskih poslancev Klaić govoril v mojem smislu, vsi drugi so ugovarjali, deloma strastno. Najbolj sta se razljutila proti Taaffejevi predlogi nemškokerikalna poslanca baron Dipauli in baron Morsey, kar ju pa čisto nič ni motilo, da sta oba nekaj mesecev kasneje v javnih sejah solze pretakala po Taaffejevi volivni reformi. Odločilno besedo je imel Hohenwart, pobijal je načrt z vso ostroostjo. Debata v klubovem vodstvu je bila končana, Taaffejeva usoda je bila začatena.

Drugi dan me je med sejo ministrski predsednik naprosil v svojo sobo v parlamentu. Ko vstopim, je ležal na divanu. Oprostil se je pred menoj, češ, ne vstanem iz nevljudnosti, temveč ker se čutim prav slabega. »Kako je v zbornici in predvsem, kako je v Hohenwartovem klubu?« Ničesar mu nisem prikrival. »Slabo stoji,« je bil moj odgovor. »Torej klub se obotavlja?« In jaz naravnost: »Še huje, eksclenca, odpor ni samo v klubu, temveč odločno proti Vam je klubov načelnik.« Taaffe je razumel moje obvestilo, postal je zelo resen. Meni je bilo tesno pri srcu, ko sem mu pri slovesu dal roko. Še tisti dan sem odpotoval domov, »na Kamen«, tam sem ostal toliko, dokler se ni bila Taaffejeva katastrofa odigrala in bil padec njegov dovršen. Nisem ga več videl, po svojem odstopu se je umaknil na svoje posestvo Nalšov na Moravskem; ni trajalo dolgo in že leta 1895. je podlegel morilki bolezni, raku. A naj se reče, kar se hoče, Taaffe je bil znamenit državnik in poleg tega, osebno — pošten in dober človek!

X. poglavje.

Dolenjske železnice in njih rojstvo.

V teh letih smo dosegli svojo najvažnejšo gospodarsko pridobitev, dolenjsko železnico.

Posvečam njeni zgodovini posebno poglavje radi odlične važnosti tega prometnega sredstva. Iz nje bi se pač Slovenci, ki so dosihmal še pravi abecedniki v tem pogledu, lahko uverili, kako treba v urejeni kulturni državi postopati, da se doseže zgradba kake nove železnice. Danes se drže v Beogradu še drugih metod, ali morda ne na korist države in njenega gospodarstva!

Dolgih 25 let se je govorilo in pisarilo o zvezi Ljubljane s Karlovcem, torej o dolenjski železnici, preden smo se približali njenemu vživetvorjenju. Leta 1864. je izročila ljubljanska trgovska zbornica spomenico trgovskemu ministrstvu, v katerem je nujno priporočala zgradbo železniške proge skozi Dolenjsko. Še tisto leto je za ta načrt v kranjskem deželnem zboru govoril tedanji poslanec belokranjskih kmetских občin Janez Kapelle. Leta 1866. in 1868. je tudi kranjski deželni zbor sprejel dvoje resolucij, glasečih se v istem smislu. Posebno pomembno pa je bilo, da je eden najboljših mož stare Avstrije, velikopotezni admiral Wüllersdorf d'Urbair v svojem velikem železniškem programu zagovarjal zgradbo železnice, ki bi vezala Ljubljano s Karlovcem. In stvar je bila videti gotova, ko je avstrijska vlada 15. marca 1869 predložila parlamentu načrt zakona o dopolnitvi avstrijskega železniškega omrežja, ki je med drugim tudi obsegal zgradbo dolenjske železnice.

Saj ne smemo pozabiti, da se je tedaj Avstrija veselila navideznega »gospodarskega vzleta« ter da je v isti dobi v tej državi veljala skrajno kratkovidna politika, radi katere se je železnična zgradba omogočila tem načinom, da je država garantirala vso zgradbeno glavnico. Vsak, kdor pozna zgodovino avstrijske denarne krize leta 1873., mi bo pritrdil, da je ta povsem zgrešen sistem mnogo pripomogel k izbruhom divjih spekulacij, katerih konec je bil borzni polom dne 8. maja 1873 ter pogubne njegove posledice.

Vlada je sicer že leta 1869. umaknila gori navedeno predlogo, toda še z dopisom z dne 8. junija 1869 je izjavila kranjskemu deželnemu odboru, da vztraja pri svojem sklepu, zgraditi dolenjsko železnico. Toda vse te obljube so izgubile svojo veljavnost

s prevratom, ki ga je povzročila gospodarska katastrofa leta 1875. Po vodi je splaval projekt dolenjske železnice in celih dolgih deset let ni nihče več zinil o prepotrebni tej progi.

Leta 1885. je prišel cesar Franc Josip ob šeststoletnici vladanja svoje dinastije v Ljubljano in pri tej priliki sem jaz kot novoizvoljen deželni poslanec vodil k njemu odposlanstvo Dolenjske v zadevah naše železniške zveze. Izročili smo mu prošnjo, sestavljeno od mene. Utemeljeval sem v njej absolutno potrebo te prometne zveze, brez katere je cela pokrajina od Ljubljane do Kolpe obsojena na gospodarski pogin. Prošnja je sicer dobila cesarsko »signaturo«, morala je tedaj k dotičnim ministrstvom v presojo in poročilo, toda uspeh je bil negativen z ozirom na omejena denarna sredstva.

Toda še preden mi je v roke došla odklonilna rešitev, sem vsaj skrbel za to, da stvar v javnosti ni zaspala. Govoril sem o tem predmetu v deželnem in državnem zboru, razpravljal o njem v celi vrsti uvodnih člankov, nadlegoval ž njim v privatnem stiku vse merodajne osebnosti, ki so imele kako besedo v tem pogledu. In ker sem kmalu sprevidel, da z veliko, tranzitnemu prometu namenjeno železnico nikakor ne proderemo, ker so se takemu projektu upirali z ene strani Madžari, z druge dunajski gospodje, sem se omejil na to, kar se je v tedanjih razmerah dalo doseči, na lokalno železnico. Smelo trdim in nihče ne more ovreči te moje trditve, že v onih člankih iz leta 1885., o katerih sem obširno poročal v I. zvezku svojih spominov, sem bil natančno označil pot, po kateri bi se dal uresničiti reducirani program naše železniške zgradbe. Baš tako in nič drugače so bile »Dolenjske železnice« pet let kasneje oživetvorne!

Med tem časom se je bil v Ljubljani zasnoval lokalni odbor za zgradbo dolenjske železnice. Deželni zbor je dovolil vsoto 5000 gld. za pripravljala dela, naročil se je generalni projekt, na čelo odbora so postavili tedanjega deželnega glavarja grofa Gustava Thurna, duša celemu konsorciju pa je bil cesarski svetnik Murnik. Gospodje so se bavili z rečjo, toda nič se ni genilo z mesta!

Kar dobim nekdanj poleti leta 1889. vizitko, ki me je radostno presenetila. Ministrski svetnik iz trgovskega ministrstva, kamor so še do leta 1897. spadale železnice, Ludevik Wrba, me je namreč povabil na razgovor o dolenjski železnici. Moža sem do tja poznal zgolj po imenu, znal sem pa takoj, da tako povabilo ne more izvirati od njega samega, temveč da je izdano po višjem nalogu. Poln vesele nade se podam o določenem času k njemu in moja nada me ni varala. Wrba, priznan strokovnjak, kasnejši železniški minister, me sprejme z besedami: »Also, die Regierung wäre nicht abgeneigt dem Baue der Unterkrainer Bahn, aber offen herausgesagt, mit dem gegenwärtigen Consortium werden Sie die Bahn nicht bekommen!« In takoj pristavi: »Warum

treten nicht Sie an die Spitze?» Naravnost mu povem, da sicer priznavam nedostatke v sestavi in delovanju dotičnega odbora, da pa iz raznih tehničnih razlogov nikakor ne bi hotel biti član, še manj pa načelnik odborov. In ko me nadalje izprašuje, komu bi jaz za svojo osebo hotel poveriti predsedstvo, sem mu naravnost imenoval našega političnega nasprotnika barona Josipa Schwegla. Možu je moj predlog silno ugajal, takoj mi je dejal, da ga bo sporočil ministru Bachehemu.

Naravno, da sem nemudoma pisal v Ljubljano odboru, oziroma dejanskemu voditelju njegovemu Murniku ter ga navedno obvestil o svojem razgovoru z Wrbo. Odgovor njegov je karakterističen v mnogem oziru. »Zelo me je zanimal Vaš list o železnici in prečital sem ga večkrat, ker sem komaj verjel po prvem branju, da se je stvar tako obrnila. Zahvaljujem se Vam toplo, da se tako zanimate in delate, da bi se uresničilo to, kar želi vsak zaveden, za koristi naše dežele in tudi Avstrije vneti mož. Bog daj, da bi kmalu dosegli, za kar že toliko let prosimo.« Tako se glasi uvod njegovega pisma. Morda bo po tem vzorcu razumel cenjeni čitatelj, da nisem imel posebnega poželjenja, delati z obstoječim konsorcijem, ki očitno v tedanji sestavi ni bil kos taki težavni nalogi.

Računal sem s sodelovanjem barona Schwegla. Vprašanje je bilo seveda, bo li hotel lotiti se tega posla? S pismi se tukaj malo opravi, trebalo je v to svrho osebnega stika. Parlamentarne počitnice so med tem časom nastopile in deloma sem jih preživel v gostoljubni hiši gospe Homanove v Radovljici. Izrabivši to priliko sem jo nekega poletnega jutra na vse zgodaj peš mahal iz Radovljice do Schweglovega gradu pri Rečicah. Pridem do gospoda, razložim mu vso stvar, apelujem na njegov domovinski čut ter ga povabim na skupno delo ter na vstop v konsorcij. Moj poziv ni ostal brezuspešen, le to si je izgovoril, da z ozirom na svoj socialni stalež ne bi hotel biti — podrejen član odborov! Razumem ga ter mu takoj povem, da bo on moral prevzeti breme predsedstva. V roke si seževa, najin pakt je bil storjen. In ponosno smem reči, dolenska železnica je delo najinih rok. Ali nehvaležno bi bilo, ako pri tej priči ne bi omenil velikih zaslug, ki si jih je za dolensko železnico stekel dr. Josip Suppan, ravnatelj kranjske hranilnice, eden najboljših in najpoštenejših možakov, kar sem jih sploh spoznal v svojem dolgem življenju.

Ljubljanski konsorcij je na tihoma izginil, edinega Murnika smo prevzeli v novi odbor.

Vrnivši se na Dunaj, sem se nemudoma oglasil v trgovinskem ministrstvu ter predvsem stopil k tedanjemu sekcijskemu načelniku Witteku. Naznanim mu, da sem za konsorcij pridobil Schwegla. Že drugi dan po najinem razgovoru sem prejel od Witteka pismo. Po mojem prepričanju je to pismo naravnost »krstni list« dolenske železnice.

Dr. Jan. Mencinger

In tu bi se usojal spregovoriti par načelnih besedi o prevažnem predmetu, o pridobitvi kake nove železnice. Govoreč iz mnogoletne skušnje poudarjam, da je železnice zgraditi le iz narodnogospodarskih, a nikoli ne iz strankarskopolitičnih razlogov! Le tedaj, ako njeno zgradbo določa narodni gospodar, bo železnica dobra, bo podjetje zdravo, sicer kakor hitro mu je kumica strankarska politika, bo hiralo. Po tem načelu nastajajo železnice v državah z zdravimi prometnimi razmerami, n. pr. na Angleškem ali v Zedinjenih državah — in tudi mi bi se morali ravnati po teh vzorcih.

Wittekovo pismo se je glasilo:

»Hochgeehrter Herr Professor!

Se. Excellenz mein Herr Minister, dem ich den Inhalt unserer Unterredung zur hohen Kenntniss gebracht habe, ist mit der von Ihnen in Aussicht genommenen Berufung Baron Schwegels als Obmann des Comité's für die Unterkrainer Bahn ganz einverstanden und hält diese Wahl, namentlich wenn sie von der Rechten angehörigen oder nahestehenden Kreisen ausgeht, für eine auch in politischer Hinsicht glückliche Combination.

Indem ich nicht unterlasse, hievon Euer Hochwolgeboren selbstverständlich in ganz vertraulicher Weise Mittheilung zu machen, bitte ich der ausgezeichneten Hochachtung versichert sein zu wollen; mit der ich die Ehre habe zu sein

Euer Hochwolgeboren
ergebenster

Wittek, m. p.

Wien 8. Oktober
1889.

In sedaj se je začelo sila naporno skupno delovanje z baronom Schweglom. Boljšega tovariša ad hoc si nisem mogel izbrati! Vedno sva bila v stiku, povsod sva delala po skupno dogovorjenem načrtu. V vsakem ministrstvu, s katerim sva se morala pogajati, sva izrecno izjavila, da kar se enemu pove, velja tudi za drugega, kar eden naju izusti ali obljubi, veže tudi drugega. Bila je to najlepša kampanja, kar sem jih sploh doživel tekom svojega javnega delovanja!

Generalni projekt nameravane proge smo že imeli, istotako smo razpolagali s približnim troškovnikom. Glede finansiranja, ki je naposled glavna in najtežja stvar pri sleherni železniški zgradbi, sva se zmenila s Schweglom, da naj država prevzame pretežni del glavninskih delnic. Država je pritrdila, toda le z izrecnim pogojem, da se interesentje udeležijo dobave delniške glavnice z razmeroma zelo visokim zneskom 600.000 gld. In meni so poverili sitno nalogo, podati se na Dolenjsko, v razvpito siro-

mašno pokrajino ter od dolenjskih »beračev« izvleči omenjeno vsoto. Pač se je trboveljska premogovna družba, ki je pred kratkim, nadejajoč se bodoče železnice, bila otvorila premogovnik v Kočevju, toliko vdala, da je prevzela delnic za 100.000 gld., tudi ljubljansko mesto in kranjska hranilnica sta prevzela po 50.000 goldinarjev, ali preostanek 400.000 gld. je še ostal nepokrit in da ga skup spravim, sem moral sredi zime, v hudem mrazu na pot. Prvo postajo sem napravil v Velikih Laščah, uspeh mi nikakor ni bil po volji. Zlasti sem bil potr, ker v bližnjem Turjaku, pri svojem tovarišu iz deželnega zbora grofu Leonu Auerspergu nisem nič opravil. Pač sem bil sprejet sila ljubeznivo, obed zelo okusen, veselje nad železnico iskreno in gotovo nehlinjeno, ker je imel grof ob železnici svojih 5000 oralov gozda, toda ko sem subskripcijsko polo privlekel, češ, podpišite za kako večjo vsoto delnic, — niti vinarja nisem dobil! Ali nisem se dal prestrašiti po tem grdem fiasku in nadaljeval sem svoje agitacijsko potovanje z vedno rastočim uspehom. Ortnek in okolica, potem ribniška dolina, mesto Kočevje z okolico so se jako čvrsto postavljali in jaz sem, kakor vse kaže, imel dokaj talenta za agentovski posel. Eden mojih »trikov« je bil, da sem vedno brzojavno poročal v že »požete« kraje o dovršenih podpisih z novih postaj. Grešil sem celo na kranjsko »baharijo« in nisem se varal! Za večjimi vsotami drugih krajev prvotni podpisatelji z občinami vred niso marali zaostajati, češ, »če je Dolenja vas toliko dala, več pa še zmerom zmoremo kakor ti, lončarji!« Telegrami so frčali okolo, da je bilo veselje. Vedno sem zahteval brzojavna poročila o izidu dodatne subskripcije in končni rezultat je bil, da nisem zgolj dosegel od vlade pogojene vsote 600.000 gld., temveč še precej več. In podpisana vsota ni stala zgolj na potrpežljivem papirju, marveč se je kasneje v istini tudi izplačala v gotovem denarju. Upravni svet si je moral v svoji zadregi od kranjske hranilnice iz njenega deleža nakupiti delnic, da je mogel postreči vsem pristopivšim akcijonarjem.

Nikarte pa misliti, da je to nabiranje bila kaka igrača! Združeno je bilo z najsilnejšimi napor. Že potovanje z vozom po zasneženi Dolenjski, zlasti s Kočevja preko Starega loga čez Dvor, Toplice v Novo mesto je bilo hudo. Potem pa dva tedna vsak dan po dva do tri javne govore, sedaj v vroči prekurjeni sobani, sedaj na kakem ledeno mrzlem »podu« — že to je bilo nad vse naporno in utrudljivo. Ali z govorom samim ni bilo veliko doseženo, trebalo je sedaj iti od skupine do skupine, z vsakim posameznim se pogovarjati in kar je bilo najbolj težavno, razložiti ljudem, za kaj gre in čemu se zavežejo. Nekaj drastičnih slučajev! V Šent Vidu pri Stični sem imel shod v ondotni šoli. Ko se prične podpisovanje, stopi k meni korenjaški kmet ter me pozove, naj njega napišem za znesek 1000 gld. Storim to in mu pomolim pero, naj se lastnoročno podpiše na določenem mestu. On z dvema prstoma zagrabi pero, pa ga takoj izpusti. Ko ga

pa znova povabim na podpis, mi užaljen reče: »Saj sem vendar prijel za pero!« Sedaj šele sem razvidel, da mož ni »pismen« ter da me je na ta običajni način pooblastil, podpisati v njegovem imenu! Znesek, podpisan od analfabeta, je bil razmeroma visok, vprašam ga tedaj, če ve, k čemu se je zavezal s svojim pooblastilom. »Kaj ne bi vedel,« mi odgovori, »za obligacijon gre!« In sedaj sem mu moral, kar sem sicer bil storil na vseh teh shodih, pojasniti razloček med delnico (akcijo) in obveznico (obligacijo). Ako kupiš delnico, postaneš kot akcijonar solastnik delniškega podjetja, dočim postaneš kot posestnik obligacije upnik podjetja. Vse sila jasno in vendar sem naletel na odvetnika, in sicer ne na slabega pravnika, ki me je vprašal za razloček med »glavinsko delnico« (Stammaktie) in »prioritetno obligacijo«! Pa naj preprost kmet to razume, kar je preglavico delalo celo njegovemu »jezičnemu dohtarju«!

Vprašanje delniške glavnice je bilo tedaj toliko rešeno, da so bili pokriti deleži interesentov, vse druge delnice je prevzela država. Od cele akcijske glavnice je bilo torej $\frac{5}{6}$ v lasti velikega delničarja države, dočim je ostala $\frac{1}{6}$ pripadala interesentom. Ali ker to daleč ni zaleglo za zgradbene stroške, je trebalo izposoditi si dotični denar, kar se je zgodilo z izdajo prioritetnih obveznic v skupnem znesku 7.000.000 gld. Toda bomo li mogli na denarnem trgu spečati tako veliko število zadolžnic po količkah ugodnih pogojih? Kdo bo porok obligacijonarjem, to je železniškim upnikom, da se jim bodo obresti redno izplačevale in posojena glavnica pravočasno amortizirala? To garancijsko breme prevzame naj po našem načrtu vojvodina Kranjska, torej dežela, katera pa naj dobi svoje protizavarovanje v posebni pogodbi, sklenjeni med trboveljsko družbo, državo in dolenjsko železnico.

Kdo je izumil to vprav umetnostno konstrukcijo? Drage volje priznavam, da zasluga za to idejo gre baronu Schweglu, ki ni bil samo izkušen diplomat, temveč tudi vzoren finančnik, vaje velikih transakcij. Torej dan je bil sledeči položaj! Trbovlje dobavijo državnim železnicam letno 102.000 ton po gotovi ceni, skupilo pa se deli med premogovnikom in dolenjsko železnico tako, da mora železnica prejeti iz tega naslova letno skoraj toliko kakor znašajo troški za obrestovanje in amortizacijo prioritetnega dolga.

Še preden pa se je rodil ta načrt ter po dolgih pogajanjih z generalno direkcijo državnih železnic z ene in s trboveljsko premogovno družbo z druge strani postal pravokrepen, smo imeli stvar v železniškem odseku dunajskega parlamenta. Izvolili so me poročevalcem, kot tak sem izdelal dotični državni zakon skupaj s tedanjim ministrskim tajnikom, kasnejšim železniškim ministrom Zdenkom Forsterjem. Odsekovno poročilo sem izdelal sam. Priobčim ga v »Dodatkih*«. Zanimiva je podrobnost, ki se tiče

* Glej: »Dodatki« II.

njegovega besedila. Saj je naravno, da je pri izdelovanju takšnih poročil prav umestno, delati sporazumno z dotičnim oddelkom prizadetega ministrstva. Dal sem tedaj svoj operat prečitati W r b i. Vse mu je bilo prav, le enemu odstavku je živahno ugovarjal. In kaj mislite, kateremu? Saj sem itak bil »sordino« nastavil na svoje strune, itak oslabil svoj glas do skrajne meje, ko sem v poročilu poudarjal možnost, da se bo tekom časov novomeška proga podaljšala do vozališča s hrvatskimi železnicami ter na ta način iz lokalne črte postala tranzitna linija! Še temu se je protivil, češ, še to je preveč! Sicer me njegov ugovor nikakor ni motil. Mirno mu odgovorim, da poročilo nosi moj podpis, da je izključno moje duševno dete ter da nikomur, tudi visoki vladi ne dovolim, da bi segala v mojo duševno lastnino. Ali ta Wrbova tankočutnost me je uverila, da bo akcija za podaljšanje novomeške proge iz Novega mesta skozi Belo Krajino zadela na največje težave baš v avstrijskem ministrstvu. Tam se je vgnezdila bojazen pred konkurenčnim bojem z »madžarsko« Reko in ta slepi strah je omamil celo tako bistre glave, kakor sta bila brezdvomno Wittek nič manj kakor W r b a. O posledicah te nenaravne averzije mi bo še prilika govoriti, ko bom razpravljaj rojstvo belokranjske železnice.

V državnem zboru je šla stvar še dovolj gladko. Razprava v železniškem odseku je pod predsedstvom starega Apolinara J a w o r s k e g a dokaj gladko tekla, stari H e r b s t je še nekaj »nergal« ali naposled se je vdal tudi on. V zbornici smo rešili zakon brez posebnih težav, bil je sklenjen od obeh zbornic ter predložen v cesarsko odobritev.

Toda s tem voz še ni bil pod varno streho, kajti finansiranje je bilo glasom zakonskega besedila zavisno od prispevka dežele kranjske, katera naj bi ali prevzela za pol milijona goldinarjev glavinskih delnic ali pa se obremenila s poroštvo prioritetnih obveznic. Med deželnimi poslanci sta bili v tem pogledu dve struji. Kolega K l u n ni hotel nič slišati o prioritetni garanciji, temveč predlagal, naj dežela žrtvuje 500.000 gld. za podpis glavinskih delnic, dočim sva midva, Schwegel in jaz, odločno priporočala deželno poroštvo za prioritetni dolg. Z ene strani sva bila uverjena, da garancijska obveznost vsled premogovne pogodbe, dogovorjene s Trbovljami, dejansko ne bo obremenila dežele kranjske, drugič pa je nama bilo popolnoma jasno, da bi se kapital dal dobiti za negarantirane obveznice le pod dokaj neugodnejšimi pogoji celo tedaj, ako bi se vsota glavinske glavnice po Klunovem predlogu pomnožila za pol milijona goldinarjev.

A še preden se je deželni zbor mogel odločiti za eden ali drug način podpore, se je pripetilo nekaj v istini izrednega. Povsem naravno je, da pri izberi železniške trase nihče ne more zadostovati vsem željam prebivalstva in čisto nič se ne bom spotikal, ako interesentje z jedne proge ugovarjajo in protestujejo, da se iz deželnih sredstev podpre konkurenčna črta. Toda da bi ugovarjali

iz pokrajine, ki nikakor ni tangirana po novi projektovani progi, to je bil neki »novissimum«, ki se je mogel pripetiti zgolj na Kranjskem. Vsaj jaz za svojo osebo, ko sem vendar nad 20 let bil član železniškega odseka ter sem sodeloval pri ustvaritvi najmanj 50 železnic, kaj sličnega še nisem bil doživel. Kranjska »fovšarija« je to zmogla: Kajti iz krajev tam ob Cerknice se je začel povsem neutemeljeni krik: »Sedaj bo šel ves lesni izvoz z Loškega potoka in okolice, namenjen v Trst, po — dolenski železnici in ne več preko Rakeka!« To je bilo pač tarifarno absolutno nemogoče, ali v slepem strahu so se zatekli dotični interesentje k odvetniku, le-ta jim je za drag denar izdelal ugovor na deželni odbor proti dolenski železnici, objavil ga po listih ter ga podpisal s polnim imenom: dr. Alfonz Mosché! Odkrito rečem, ko sem čital to skrpucalo, sem bil skoraj zadovoljen, da se je bil na njegovo mesto v deželno sobano prerinil — g. Ivan Hribar!

Ali naši gospodje v novem konsorciju so bili vendar nekoliko vznemirjeni vsled morebitnih učinkov prečudne te protiaagitacije in tedaj sem bil jaz naprošen, naj izdelam protispis na deželni zbor, ki se naj istotako objavi javnosti. Ugodil sem tej želji, delo pač stvarno ni bilo težko, a vendar le zamudno. In jaz tedaj zdavna nisem bil več zdrav. Pretirani napor na agitacijskem potovanju za dobavo glavinjskih delnic so omajali mojo sicer zelo trdno konstitucijo, pritisnilo je preintenzivno delo v državnem in deželnem zboru, v odsekih in v javnih sejah in — naposled se je zrušil moj zdravstveni organizem. Bil sem že določen za delegacijo v Budim-Pešto, a zdravnik mi je to odločno prepovedal. Nasvetoval mi je absoluten mir v božanski naravi na Gorenjskem; šel sem v Bohinj, čim dalje slabeje mi je postajalo, peljal sem se v Radovljico, k zdravniku prijatelju dr. Nacetu Jelovšku, naj ugotovi, kaj mi je. Začne preiskavati, čim dalje resnejši postaja, naposled mi reče: »Ni misliti, da bi v takem stanu mogel nazaj v Bohinj, ti si težko bolan, kar pri meni boš legel!« In v istini bil je skrajni čas! Pri meni je bilo bolno vse: želodec, živčevje in pljuča. Zdravnik, ki mi je — to moram hvaležno priznati — s svojim baš tako energičnim kakor človekoljubnim nastopom rešil življenje, se je silno bal, da se ne razpase v meni iz skrajno zanemarjenega pljučnega katar »ta hitra jetika«! Ne da bi znal o tem, so moji ubogi ženi brzojavili, naj takoj z Dunaja pride v Radovljico. Revica je v resnici pustila celo mnogoštevilno deco pod oskrbo moje hčere, tedaj niti 14 letnega otroka ter silno prestrašena prihitela k možu. Ležal sem dolge tedne, naposled je zmagala, dobro podpirana od zdravnika, moja žilava narava. Ali pred vsem me je peklo, da v teh mesecih nisem mogel ničesar storiti za svojo železnico. Vse delo sem moral prepustiti sodrugu Schweglu, ki ga je pač upravljal zelo vestno. Nekolikokrat me je obiskal v Radovljici, s postelje sem se posvetoval ž njim o potrebnih korakih. Sicer me je pa takrat redno pismeno informiral o poteku svoje

akcije. Objavljam v »Dodatkih« njegovo korespondenco, prvič ker bi hotel dolenskim rojakom pojasniti zasluge »gorenjske prevzvišenosti« za oživotvorenje eksistenčnega pogoja za dolensko stran, potem pa, ker sodim, da nikakor ne bo škodovalo, ako naši politiki, zlasti pa naši poslanci, za katere je vprašanje, kako se pridobe nove železniške proge, naravno še »terra incognita«, po vpogledu v nadrobno zgodovino prevažne železniške proge spoznajo, kako težavna in trnjeva je pot do take ustvaritve. »Tantae molis erat,« sva smela pač reči Schwegel in jaz o dolenski železnici!

Najino delo je bilo pa tem težavnejše, ker naju je Ljubljana, izvzemši pač Kranjsko hranilnico in njenega uglednega ravnatelja, popolnem na cedilu pustila. Zlasti velja ta očitek g. Murniku. Zgodovinarjeva prva naloga je, da pogodi istino, radi tega tudi nisem smel iz Schweglovih pisem izpuščati onih, čestokrat pikrih opazk o Murnikovem sodelovanju. Naglašati pa moram, da Murnikove hibe niso izvirale iz slabega namena, ne, mož le najinega »koraka« ni bil vaju, točno, hitro in precizno delo je bilo v tedanji trgovski zbornici, kjer je bil on »spiritus regens«, precej nepoznano, koraka z nama ni mogel držati, radi tega je zaostajal in — zaviral!

Dokaj težav nama je delal tudi zastopnik trboveljske družbe dr. Emanuel Reif, tačasni vodilni upravni svetnik, eden najbolj zoprnih, obenem pa tudi nerodnih židov, kar sem jih kdaj poznal. Saj Trbovlje proti nam niso bile v ugodnem položaju! Odločili so se za izkoriščanje bogatih premogovnih skladov v Kočevju, vtaknili v to podjetje velike vsote, vse je bilo izgubljeno, kakor hitro ne proderemo s svojo železnico. Naravno tedaj, da je moral premogovnik v lastnem interesu dokaj žrtvovati v ta namen. Vsota za nakup 500 glavinskih delnic, ki so jih bili prevzeli Trbovljani, niti od daleč ni odtehtala materijelnega dobička, ki ga je donášala nova zgradba kočevskemu premogovniku. Vsled tega se je sklenila ona premogovna pogodba med Trboveljsko družbo in dolensko železnico, ki je poslednji donášala le od dogovorjene količine premogovne dobave za državne železnice letnih 235.640 gld. A kako se je zvijal g. Reif, kako se je obotavljal, preden smo dobili njegov podpis na omenjeno pogodbo! Ali pravi Kranjec je vendar tudi židu kos in naposled sva bila oba, Schwegel in jaz vendar le — na Kranjskem doma!

Pri teh pogajanjih sem bil sicer za svojo osebo le malo prizadet, kajti moja rekonvalescenca po težki bolezni je trajala mesece in mesece in stoprav avgusta meseca sem bil količkaj za rabo za kakšno naporno delo. Prva stvar, ki sem jo moral prevzeti, je bilo sodelovanje pri sestavi količkaj pametnega računa o rentabiliteti projektovane železnice. Troškovnik smo že imeli, izdelal ga je bil rojak naš, Vrhnicičan Ferdinand Klemenčič, naš po krvi in mišljenju, umerjen in izkušen mož, odličen strokovnjak. Takrat je bil višji inspektor pri državnih železnicah,

sedaj so mu iz ministrstva poverili nalogo, voditi to železniško zgradbo. Prava sreča je bila za železnico in za deželo, da se je vodstvo železniške zgradbe izročilo njegovim spretnim rokam.

Rentabilitetni račun je bilo treba korenito pregledati in popraviti. Kako to? Saj ga je vendar trgovska zbornica ljubljanska predložila pred tolikimi meseci, opremljenega z vsemi podatki, nabranimi neposredno pri dotičnih interesentih baš od g. Murnika, oziroma trgovske zbornice? Ali ti gospodje, navdahnjeni hrepenenja po železnici, so deloma podajali »podatke«, ki so sicer vso čast delali njih bujni fantaziji, ali nikakor niso omajali skepticizma gospodov v ministrstvu. Preveč so bili ti krogi že vajeni prekipevajočega optimizma interesentov pri novih železničnih projektih in če so n. pr. iz neke občine v velikolaškem okraju javili, da pošljejo na bodočo železnico toliko in toliko vagonov — zobotrebnikov, so vzbudili v ministrstvu zgolj bučni smeh ter še podkopali vero v one podatke, ki so bili samonasebi istiniti in verjetni. Ves ta ljubljanski operat se je bil tedaj zavrgel in ministrstvo je ravnalo prav pametno, da je poslalo veččaka, višjega nadzornika Karla Storch'a na Dolenjsko, da sam stopi v stik z interesei ter na tej podlagi sestavi rešen račun o bodočih železniških prihodkih. Baron Schwegel me je v pismu z dne 5. septembra obvestil o njegovem prihodu ter me naprosil, naj grem odposlancu trgovskega ministrstva kar se da, na roko, in sicer na novomeški progi. Ugodil sem želji ter se mu 9. septembra peljal naproti do Dvora, kamor se je bil gospod pripeljal iz Ljubljane čez Žužemberk. Svoj načrt o poizvedovanju pri interesentih sem si izmislil še pred najinim sestankom, dobro sva ga še pretehtala na vožnji z Dvora do Novega mesta, mož mu je pritrdil brez obotavljanja in takoj sva šla pogumno na delo.

Prišedši v Novo mesto sem takoj povabil večji krog delav-
nih in za železniško zgradbo vnetih mož na posvetovanje na štemburjevem vrtu. Tam sem jim razjasnil svoj namen, da hočeva obiskati celo atrakcijsko ozemlje novomeške proge, v vseh važnejših krajih sklicati večje interese ter jih pozvati, naj odgovoré na nekoliko vprašanj, pred vsem na ono, koliko tonaže in katerega blaga bi posameznik tekom enega leta mogel sam odposlati po železnici, odnosno, koliko bi utegnil dobiti po njej. Pola s temi vprašanji se je pomnožila, v naglici smo sestavili seznam dotičnih interesentov in vsak izmed pozvanih Novomeščanov je dobil neko število pisem, ki jih je moral drugo jutro s prvo pošto oddati na dotične naslove. Vsi so natančno izpolnili svojo obveznost, z eno samo izjemo, o kateri hočem takoj govoriti.

Drugi dan sva se peljala s Storchom preko št. Jerneja v Pletarje, odtod do Dobrave pri Kostanjevici, ker sva sodila, da bo pri prometni tarifni politiki približno tam meja nasproti konkurenčni postaji Vidmu pri Krškem. Zvečer sva prišla v Mokronog, drugi dan smo imeli posvetovanje s povabljenimi

interesenti, ki so vmes že bili obveščeni po naših pismih in razgovor je zlasti vsled pametnega posredovanja v mokronoškem okraju priljubljenega graščaka barona Berga doprinesel dokaj porabno gradivo.

Potem sva se javila v Mirni, dalje se oglasila v Trebnjem. A tam nobenega človeka, nihče ni nič znal o najinem prihodu. Kako to? Nihče ni bil prejel nobenega obvestila! Pisma namreč, namenjena v Trebanjsko dolino, je bil prevzel prijatelj dr. Poznik, prezaslužen novomeški župan, zlata duša, a — neverjetno raztresen in pozabljiv. Na vse zgodaj je mož šel na pošto, da bi radi večje varnosti sam oddal važne te liste, a k vsej nesreči ga sreča med potjo znanec, ki ga ustavi, prične se razgovor, med njim pozabi Poznik na svojo obveznost ter se mirno vrne domov, paket pisem dobro zavarovanih v žepu! Ko je bil moj odhod končan ter se vrnem »Na Kamen«, se spravim takoj nad Poznika, češ kaj je s pismi? A na ves glas sem se moral smejeti, ko dobričina ves preplašen seže v prsni žep svoje suknje ter iz njega privleče — konvolut že precej zamazanih pisem!

No, Poznikova pozabljivost ni povzročila posebne škode. Pač sem moral najeti nekaj voz, ki so se v vsej hitrici odpeljali v Veliko Loko in Šent Lorenc, v Ponikve in Dobrnič, da so iz teh krajev pritirali dotične možé, seveda je bilo veliko zamude, toda naposled sva le pridobila dokaj točnih podatkov in Storch je bil zadovoljen z uspehom ter je tudi sestavil poročilo na ministrstvo z novim rentabilitetnim računom, ki so ga potem kot istinitega potrdile dejanske železniške bilance.

In sedaj je bilo tudi mogoče z mirno vestjo stopiti pred deželni zbor ter zagovarjati tam predlog, naj se dežela obremeni s poroštvom za 7 milijonov gld. prioritetnih obveznic. Mi smo to lahko storili, ker je vsled ugodne premogovne pogodbe dežela dobila svoje protizavarovanje, tako da je poroštvo »de facto« ostalo zgolj na papirju. Uspeh je dokazal, da je bil Schweglov in moj račun povsem pravilen. V istini je prejela dežela Kranjska vsled najinih skupnih naporov nad 130 km solidno zidane železnice z voznim parkom vred ter ni za to plačala niti krajcarja. Kajti dasiravno se je v letih 1900—1904 pripetilo, da je dežela zalagala manjše vsote iz naslova deželne garancije, so biti to goli predjemi, ki so se v poznejših ugodnejših letih odplačali z obrestmi vred. Vsaka cestna preložitev na Kranjskem je torej terjala večje žrtve od deželne blagajne nego ustvaritev njene najvažnejše prometne žile!

Stvar je bila tako jasna, da je naposled potihnili tudi Klunova opozicija. Njegov prvotni predlog, rajši udeležiti deželo s prispevkom pol milijona goldinarjev za nakup glavinskih delnic, je bil odstranjen že v odseku, v javni seji se je imel poročevalec dr. Tavčar boriti zgolj z notranjskim Hinko Kavčičem in ta boj je bil lahek. Od naju dveh, pravih

zasnovateljev dolenjske železnice, se niti jaz niti Schwegel nisva udeležila razprave v javni seji. Prepuščala sva debato tovarišem, ki so si izprosili besedo, da volivcem lahko dokažejo, da so tudi oni »bili zraven«!

Poročevalec dr. Tavčar je iz svojega dodal predlog, ki je samoposebi bil vsekako zelo umesten. Nasvetoval je namreč ustanovitev garancijskega zaklada dolenjskih železnic, ki naj nastane s tem, da dežela vsako leto vloži 25.000 gld. v ta fond, dokler ta ne doseže višine 500.000 gld. Videli bomo, da je baš ta sklad 20 let kasneje postal posebne pomembnosti za zgodovino dolenjske železnice.

Morda je tu najprikladnejše mesto, nekoliko obširneje se baviti s popisom tako markantne osebnosti, kakor je bil Jože Šveglj. In menda sem v tem pogledu jaz posebno poklican, ker sem bil, dasi njegov odločni politični nasprotnik, ž njim celih 31 let v najožjem stiku. Sin kmetske hiše je bil, rojen v »blejskem kotu«, v Gorjah, na prelestno lepi točki naše Gorenjske. »Balohovi« so bili dokaj trdni kmetje, a vendar se je mladi Jože več let vzgajal v Alojzijevišču, znameniti ustanovi velikega knezoškofa Ant. Alojzija Wolfa. Nadarjeni dečko je bil vedno odličnjak in »praemifer«; v letih zorne mladosti je premagala tudi njega krasota gorenjske prirode, šel je med slovenske pesnike in pod psevdonimom »Radonijevič« v pesmi slavil slovensko domovino!

Kar tu sledi životopisnih podrobnosti, mi jih je Schwegel sam v razgovorih povedal, če sva si, utrujena od konstruktivnega dela, včasih privoščila kak odmor ter si začela praviti svoje osebne in rodbinske stvari. V semenišče ni maral, izstopil je tedaj iz Alojzijevišča še pred osmo šolo. Takrat je bila še navada, da so koncem šolskega leta na »Strelišču« pod ljubljanskim gradom javno in s posebno slovesnostjo najboljšim dijakom delili »premije«. Sam cesarski namestnik, kasneje deželni predsednik, je prisostvoval, na galeriji so godci s turškim bobnom in činelami zasvirali »tuš«, ko je gimn. ravnatelj imenoma klical srečne premijante, naj pridejo po šolska darila, še prej pa je trebalo poslušati tri govore v latinskem, nemškem in slovenskem jeziku, sestavljene in govorjene od trojice dijakov iz najvišjih razredov. »Balohov Joža« — tako so ga v Gorjah klicali domačini — je imel latinski govor in je ž njim napravil močan vtis na starega grofa Hohenwarta, očeta imenitnega državnika, ki je pri tej priliki zastopal politično oblastvo. Poklical ga je k sebi ter mu obljubil svojo protekcijo.

Schwegel je po izvršenih gimnazijskih študijah prošil za sprejem v orijentalno akademijo, kjer so se šolali bodoči »konzuli« in grof Hohenwart ga je toplo priporočil. Ali ker je bil sprejem zelo negotov, se je hotel Schwegel posvetiti medicinski vedi. Imel je starejšega brata, ki je že bil doktor zdravilstva, Schwegel sam mi je dejal o njem, da je bil navdušen Slovan.

naravnost panslavist. Na tem bratu je visel z izredno ljubeznijo, žaloval je za njim, ko se je kot zdravnik v Vipavi zastrupil pri nekem seciranju ter v par dneh umrl. Schwegel je bil že sprejet v »Josefinum«, kjer so se vežbali vojaški zdravniki, kar lepega dne dobi dekret, s katerim je bil imenovan gojencem orijentalne akademije. Radostno je zamenjal višnjevo uniformo jožefinca s temnozeleno orijentalca, črnožametaste našitke s karmozinskordečimi in otvorila se je nadarjenemu krepkemu slovenskemu fantu pot do sijajne karijere!

V konzularni službi se je kmalu odlikoval. Ko se je l. 1868 z blestečim sijajem otvoril sueški prekop, to velikansko delo francoske tehnike in francoskega bogastva, v prisotnosti Napoleona III. in cesarice Evgenije, cesarja Frana Josipa in drugih visokih gostov, je bil Schwegel že generalni konzul v Egiptu ter je naravno tudi sodeloval pri tej svetovni slavnosti. Na parniškem krovu je mnogo občeval z novim ministrom vnanjih zadev avstrijske monarhije, z grofom Andrassyjem. Temu se je nad vse prikupil, vzel ga je iz konzularne službe ter pritegnil k sebi, v vnanje ministrstvo. Tam je kaj hitro postal desna roka ministrova, ki je v njem našel ono darovitost, združeno z diplomatično lokavostjo in z globoko izomiko, katere pač Andrassy — sam ni imel. Malo let je minilo in Schwegel je bil prvi sekcijski načelnik v vnanjem ministrstvu, tajni svetnik, »prevzvišenost«, baron in vitez I. reda železne krone, to vse ko je komaj bil prekoračil 40. leto. Lep avasma za sina borne slovenske kmetske koče!

Obenem pa je nekdanji gojenec Alojzijevišča že bil — sila bogat mož. Odkod to bogastvo? Mnogo se je govorilo slabega o njem baš iz one dobe v Egiptu, dokazalo se mu ni nič. Mene je stvar zanimala in poizvedoval sem pri enem Schweglovih naslednikov, s katerim sem bil v državnem zboru kolega. To vam je bil poljski poslanec vitez Wysocki, eden izmed najljubeznivejših tovarišev v dunajskem parlamentu. Na moje vprašanje mi je odgovoril: »Tudi mene je, ko sem bil generalni konzul v Kairu ter sem slišal tako čudne govorice, stvar zanimala. Zasledoval sem jo, a dokazov nisem mogel iztakniti. Ali je vse vkup bilo le prazno natolcevanje in obrekovanje, ali pa je Schwegel tako mojstrsko znal prikrivati, da mu ni bilo mogoče priti na sled.«

Spoznal sem Schwegla stoprav po najini izvolitvi v deželni zbor l. 1883. Takrat je bil od l. 1879. sem v dunajskem parlamentu, in sicer v Coroninijevem klubu. Sam mi je pravil, da je sprva ugibal, kateri izmed obeh narodnih strank naj bi se pridružil ter da je celo mislil, najprej javiti se narodnemu volilnemu odboru. »Toda stari Bleiweis mi ni ugajal« in pristopil je ustavovernemu veleposestvu ter od tega bil izvoljen v državno zbornico. Tam je ostentativno glasoval proti vladi

pri dispozicijskem zakladu, navzlic temu, da je bil takrat še aktiven sekcijski načelnik. A naletel je na Taaffeja, ki je z energičnim nastopom dosegel, da je bil Schwegel hipoma upokojen, sicer z izredno visoko pokojnino. Seveda si je prebrisani gospod znal takoj preskrbeti bogato odškodnino. Postal je predsednik dunajske eskomptne banke ter obdržal to mesto do svoje smrti.

Kako pa z njegovo »nemškutarijo«? Izrecno poudarjam, da se mi ono izbiranje med nasprotujočima si narodnima strankama vidi nemožato, malo značajno. Navzlic temu pa moram resnici na ljubo pribiti, da je Schwegel v razgovoru s fanatičnim Nemcem, posl. dr. Mengerjem, vpričo mene čisto jasno označil slovenščino kot svoj materin jezik. Na noben način ni bil torej eden izmed strastnih narodnih nasprotnikov.

Eno pa stoji: gorjanska ekscelenca je bila nadvse zanimiva prikazen! Ni bil visoke postave, prej majhen, a zastaven in širokopleč. Lasje in brada, prej žolti ali bolje povedano, pšenični, potem snežnobeli, oči svetlosive, pogled oster, obrazni potezi krepki, sila energični. Znal je mož čudovito veliko, zlasti je bil daleč prvi v celem cesarstvu, kar se tiče carinske in prometne politike. V tem pogledu je bil vprav mojster, priznana avtoriteta. Kar se tiče značaja, je bil trd, čestokrat do brutalnosti, skrajno natančen v denarnih stvareh, velik »šparovec«. V rodbinskem življenju ga je zadela bridka nesreča, da mu je davica pobrala edinega otroka, dražestno sedemletno punčko. Svoji soprogi je bil vdan z ginljivo ljubeznijo, tudi tedaj še, ko je iz krasotice postala uboga hroma bolnica!

Dolgo, predolgo sem se mudil pri opisu barona Schwegla. Ali prepričan sem, da je bil eden največjih Slovencev, kar smo jih imeli v zadnjem stoletju. In dasi njegov političen nasprotnik, sem ga natančno poznal, ker sem od l. 1883. do l. 1914. vedno bil z njim v ozkem stiku. Največ pa sva sodelovala pri pridobitvi dolenjske železnice in v tem pogledu je postal Schwegel pravi dobrotnik naši domovini!

Zgradba dolenjske železnice je pod spretnim vodstvom inž. Ferd. Klemenčiča, vrhniškega rojaka, kaj hitro napredovala. Zelo sem se zanimal zanj, zlasti ker sva s stavbnim vodjem sklenila trdno prijateljstvo. Kadar so le dovolili parlamentarni posli, sem bil na progi. Ne rečem preveč, ako trdim, da skoraj ni kamna na celi železnici, na katerega še ne bi bil stopil. Klemenčiču sem drage volje pomagal, kjer sem le mogel. Posebno mu je moja podpora koristila pri pogajanjih za odkup zemljišč, ki jih je železnica potrebovala. Dejstvo je, da smo odkupili ves svet za 136 km dolgo progo, ne da bi imeli kaj posla s sodnijami. Saj Dolenjec je dobričina in zlepa se mnogo doseže pri njem! In oba, Klemenčič in jaz, sva znala govoriti

s kmeti. Naravno, da nisva smela preplačati sveta, ki ga je potrebovala železnica! Včasih je šla trda, zlasti ko je trebalo rezati lepe travnike kakor n. pr. ob Temenici. Pa naposled so nama rekli: »Saj vemo, da imamo škodo, a ker gospoda znata tako »fajn« govoriti, naj pa bo v božjem imenu za vašo cenol!« Potem nekaj litrov na mizo in v roko smo si segli. In kmetje so naposled vendar le napravili dobro kupčijo!

Več težav je bilo pri določanju postaj, nikjer pa ne toliko, kakor v ribniški dolini. Tam so si silno nasprotovali gospodarski interesi. Mi smo hoteli postajo napraviti v središču cele doline, v slavni Ribnici. Ali proti temu je bila močna struja, nastala je huda opozicija, sestavljena iz Sodržanov in Dolenjevaščanov, katerim se je pridružil največji interesent na celi progi, knez Auersperg, ki je s Schweglom bil sam koncesijonar. Oni so zahtevali eno postajo v Žlebiču, drugo pri Dolenji vasi, dočim so Ribnico hoteli odpraviti z malim postajališčem zgolj za osebni promet. Ž njimi je potegnil moj tovariš, kanonik Klun in njih skupno akcijo je podpiral tedanji okrajni glavar v Kočevju, Ludovik Thoman n plem. Montalmar, ki si je mislil na ta način poceni pridobiti protekcijo kneza Auersperga in vplivnega poslanca Kluna. Zastonj sva Klemenčič in jaz delala na to, da bi kolikor moč poravnala nasprotstvo med križajočimi se gospodarskimi interesi. Zastonj sva ponujala Sodržanom postajališče v Žlebiču, primaknila še oddajno »rampo«, — nič ni izdalo, zanašajoč se na močne svoje zaveznike so Sodržani odbili naše ponudbe. Tako je prišlo do »političnega obhoda«, ob katerem se je imelo določiti tudi postajno vprašanje. Naša komisija, ki je imela obhoditi progo od Grosupljega do Kočevja, je bila zelo ugodno sestavljena. Predsedoval ji je vladni svetnik Dralka, jaz sem zastopal konsorcij in koncesijonarja, generalna inšpekcija državnih železnic je bila zastopana po izredno prijetnem višjem inšpektorju Wernerju, vojno ministrstvo je delegiralo generalštabnega stotnika Nestroya, nečaka slavnoznanega dunajskega komika in dramatika istega imena, ki je bil menda od rajnkega strica podedoval svojo šegavost, potem iz zastopnika ljubljanske trgovske zbornice trgovca Perdana in še nekaj uradnikov deželne vlade in kočevskega okrajnega glavarstva, ter da najvažnejšega ne pozabim, Ferd. Klemenčiča kot stavbnega vodja in dotične njegove inženirje. Svoje taborišče smo imeli v Ribnici. Trg je spadal v moj volivni okraj, ogrožen je bil v svojem obstanku, nihče mi tedaj ne more zameriti, da sem namignil svojim ribniškim prijateljem in volivcem, naj vso pozornost posvetijo naši komisiji. In kako sijajno so me razumeli navihani Ribničanje! Ko smo se zvečer s proge vrnili v ribniški trg, se je okoli nas kar trlo ribniške gospode in tržanstva. Obširna

gostilniška dvorana je bila vse te večere natrpana občinstva, moški in ženski svet, kar ga le zmore Ribnica, je bil »konsigniran«, menda odkar obstoji Arkova gostilna v ribniškem trgu, ni videla toliko domačinov — z eno besedo, gospodje iz komisije so nehote morali dobiti vtis: »Tak trg, tako živahno družabno življenje in da bi mu prisodili zgolj postajališče?, nemogoče, postajo mora dobiti!« In tako se je tudi zgodilo, soglasno smo to izrekli za Ribnico v končnem zapisniku, sestavljenem v Kočevju. Še bi nam bil lahko delal zgago deželni glavar, ki se je že kot Klunov intimni prijatelj ter z ozirom na kneza izjavil za nasprotni načrt, toda mož je prišel v Žlebič, tam hotel podati svojo izjavo, a smo ga poučili, da se tu izjavijo zgolj lokalni interesenti ter da pride dežela do besede stoprav pri končnem protokolu. Ker se je pa to moglo zgoditi le kakih pet dni kasneje, ni mogel čakati tako dolgo ter se je vrnil v Ljubljano. Ribnica je bila rešena, dejanski potek je dokazal, da smo bili pravo zadeli. Škodo so imeli zgolj Sodržani, ki so potem morali čakati nad 20 let na postajališče v Žlebiču, ki smo ga mi jim bili ponujali že pred pričetkom železniške zgradbe!

Morda mi ne zameri cenjeni bralec, ako mu popišem, kako sem enkrat tri svoje otroke peljal ogledat si delo na železnici. A ne naravnost, temveč z velikim ovinkom! Še iz študentovskih let sem si ohranil veselje za peš-hojo, vcepiti sem ga hotel tudi svoji mladini in tako sem vzel trojico svojih otrok, svojo hčerko, ki je tedaj bila v 15. letu, in dva dečka od 11. do 13. leta s seboj na »rajžo«. Krenili smo »s Kamna« čez Hmelnik, Trebelno v Mokronog, kjer je bil takrat moj svak notar. Pri njem smo bili čez noč. Drugi dan smo hoteli na Kum in preko Save na Gorenjsko. Ko to sliši ondotni okrajni sodnik dr. Pfefferer, me vpraša, ali se nam ne bi smel pridružiti s svojo gospo? Drage volje pritrdim in tako je drugo jutro pomnoženo naše krdelo nastopilo svojo pot. Mi »s Kamna« smo bili kolikor toliko turistično opremljeni, v lodenskih oblekah in z nahrbtniki, sodnikova dvojica pa je na sebi imela le svojo najslabšo obleko; gospa, sicer naobražena dama, v zelo ponošenem krilu, »podrečana« kakor pravimo, gospod pa s povsem nemogočim klobukom širokokrajnikom in s culico, na špagi privezano okolo prsi. Udarili smo jo preko Cirkarja po stezah in stezicah najprej na Svibno, kjer je takrat pastiroval nekdanji moj součenec, župnik Ramovš, ki sedaj še kot triinosemdesetletni starček svoje ovčice pase v veliki dobrepoljski fari. Nisva se bila videla od mature in gostoljubni gospod je z velikim veseljem gostil v farovžu našo utrujeno in gladno četo. Še več, ko smo popoldne pot nadaljevali, je nam dal seboj fanta vodnika, ki je nosil v velikem jerbasu razne jestvine z nami na vrh Kuma. S Svibnega drži strma steza v dolino Zapote, potem treba baš tako strmo z druge strani po pobočju na Kum. Imeli smo za seboj morda tretjino

pota na goro, kar nas dohiti na prostem hudo neurje. Bliskalo se je in grmelo, ploha se je usula, nikjer nobenega zavetja, kaj storiti? Jaz kot poveljnik čete sem takoj odločil, »do kože bomo mokri, naj gremo na katero stran hočemo, torej najbolje bo, naprej do vrha!« Nevihta se je oblažila, ploha se je spremenila v pohleven dežek, ko pridemo do neke hišice prav na samem. Pri bajti veliko zanemarjeno gnojišče, kar celo jezero gnojnice, preko katerega je trebalo iti. K sreči je bila tu položena ozka deska, vsi smo jo srečno prekoračili, le zadnji iz naše vrste, obenem največji in najtežji, okrajni sodnik, je padel v to nepopisno tekočino! Neverjetno, kakšen je bil siromak, ko se je naposled z velikim trudom vendar izkobacal ter zopet postavil na noge! A čakati nismo smeli, da bi poskušali ga nekoliko očediti, bati se je bilo, da nas noč ne dohiti in tako smo pogumno hiteli naprej, dokler nismo pač s hudim naporom priromali vrh hriba ter se zatekli v »mežnarijo«, kjer so pripravljena prenočišča za pobožne romarje. Prvo je seveda bilo, da smo se iznebili svojih skoziinskozi premočenih oblek. Mi »s Kamna« smo imeli vsaj suho perilo v svojih nahrbtnikih, a uboga gospoda iz mokronoškega sodišča ni imela nič ter oba sta bila mokra kakor miš. Po vsej sreči je bila moja punca že toliko odrasla, da je mogla s srajco in spodnjim krilom postreči gospe, sodniku sem jaz mogel posoditi srajco in spodnje hlače, — ali drugih rezerv nismo več imeli. Tedaj smo dali vsi svoje obleke in čevlje sušiti k velikemu ognju, mi pa smo čepeli, odeti z različnimi rjuhami, koci in odejami, okolo velike mize, sila dobro razpoloženi smo se šalili in popevali do pozne noči. Zjutraj, najkrasnejše jutro! Obleke so se še precej posušile, a črevljev nismo mogli spraviti na noge, tako so bili premočeni po silnem deževju. A kaj za to, pa smo bosi tekali po rosnati travi ter pasli oči na divnem razgledu, ki ga imate z našega Kuma. Proti 10. uri so se obuvala vsaj toliko posušila, da smo jih mogli, dobro namazana s salom, obuti. In sedaj znova na pot! Naša mokronoška dvojica je bila tako ljubezniva, da nas je hotela spremiti do Zagorja. Ali g. okrajni sodnik je bil čudovito opravljen, kajti svetlosive hlače njegove so, dasi jih je bila skrbna gospa še zvečer dodobra izprala, kazale še vse znake preintimnega stika s črnikasto gnojnico. Čisto razumljivo, da smo ga ves čas zbadali radi njegove toalete. Še sem družbo peljal k »Mitalu«, oni romantični skalnati točki nekaj minut nad malim slapom, ki ga vidite z vlaka med postajama Trbovlje in Zagorje, potem z brodom na levo savsko obrežje. Komaj pa pridemo mimo prvih zagorskih hiš, se zakadi za nami tolpa otrok z glasnim krikom: »Cigani gredo, cigani!« Mi smo se glasno smejali radi te ocene naše vnianjosti, še potem, ko smo se v Medvedovi krčmi okrepčali s prav dobrim kosilom. In tu mi pride posebna misel. Napišem brzojavko, ki se je glasila tako:

»Kersnik, župan

Lukovica.

Novomeški cigani Brajdiči vlomili včeraj v farovž na Svibnem, bati se je, da pridejo k vam.«

Odposlal sem telegram brez podpisa. Nato se ločimo, mokronoška dvojica na postajo, odtod preko Zidanega mosta do Sevnice in z vozom v Mokronog, mi štiri pa v Medijo, kjer smo se skopali v jamski kopeli in prenočili. Drugo jutro naprej mimo nekdanj Valvasorjevega grada čez Kandrše in Peče gori na Limbarsko goro, k cerkvi, posvečeni bratoma sv. Valentinu in sv. Peregrinu, in potem doli proti Krašnji. Toda prijatelj Janko je takoj pogruntal, kdo utegne biti tisti »novomeški Brajdič«. Že od daleč sem spoznal njegov »brek« in zares, ko se bližamo vozu, stopi k nam Kersnikov sorodnik visokošolec, na prsih veliko znamenje »Poljska straža«, mi položi roko na ramo ter oblastno zagrmi: »V imenu postave, ste aretirani, povelje imam od župana, priversti vas do njega!« Naravno, vdali smo se pozivu in kmalu sva se objela s prijateljem. Še prvi pognjeni mizi smo se zabavali s tem dovtipom, a naša dobra volja prikipi do vrhunca, ko med obedom dobi Kersnik uradno pismo od kamniškega okrajnega glavarstva, v katerem se on kot župan pouči, kako treba ravnati z zasačenimi cigani, kako mora ločiti deco od starejših, jo osnažiti mrčesa itd. Podpisan na aktu je bil: »Fridrich, c. kr. okrajni glavar.« Bržkone je poštar, ko je čital telegram, o tej novici takoj obvestil žandarja in ta je novico prav svežo sporočil kamniškemu uradu.

Z Brda, Kersnikove graščine, smo šli, seveda ves čas peški, preko Kamnika k izviru Bistrice, odtod čez Šenturško goro in Cerklje v Kranj in po železnici v Ljubljano, Drugi dan na Grosuplje, kamor je bila že speljana železnica, potem pa dalje po progi. Otroke je zanimalo, ko so šli pri Loki po »ruštu« čez viadukt, ki se je baš gradil, odtam skozi predor skozi Peščenik pri Višnji gori. Včasih smo se pač moral plaziti skoro po trebuhu, otrokom je bilo to velika zabava, toda jaz sem bil vendar le vesel, ko smo zopet bili na prostem. Kajti znal sem, da je hoja skozi nedograjen tunel, sicer strogo prepovedana pri zgradbi neudeleženim, zmeraj združena z neko nevarnostjo.

V Višnji gori je nehalo naše pešpotovanje. Fanta bi sicer še rada naprej marširala, toda za dekleta je bilo le preveč. Nisem tedaj odklonil ponudbe stavbnega podjetnika, da me zapelje do Trebnjega in tam so nas itak že čakali brzojavno naročeni domači konji.

»A kaj vruga nas mučiš s takimi bedastočami?« bo morda vzkliknil kak čmren čitatelj! Naj mi oprosti! Mislil sem namreč, da bo temu ali onemu izmed občinstva naposled celo ugajalo, ako se prekine tok politične pripovedke s tako nedolžno epizodo. Če sem se motil, naj vsaj preveč ne zameri!

Ali proga Ljubljana—Grosuplje—Kočevje je bila dograjena in 27. septembra 1893 svečano otvorjena. Zgodilo se je to s posebnim pompom, sam trgovinski minister *marquis Bacquehem* se je udeležil otvoritve, ž njim je prišel generalni ravnatelj državnih železnic poslanec *Bilinski*, sekcijski načelnik *Witte* in nebroj visokih uradnikov iz trgovinskega in finančnega ministristva, od beljaške železniške direkcije itd. Naravno, da so se otvorilne vožnje udeležili tudi knezoškof, ki je cerkveno blagoslovil lokomotivo, deželni predsednik baron *Hein*, deželni glavar *Detela* z državnimi in dolenjskimi deželnimi poslanci ter vojaški dostojanstveniki. V prvič sem prisostvoval taki slavnosti in to baš na oni železnici, za katero sem toliko let s tako vnemo in tolikim naporom deloval. Čudovit občutek! Še bolj sem bil vznemirjen, ko se pozdraviva z ministrom ter mi on čestita z besedami: »*Sie können auf diesen Tag stolz sein, die Unterkrainer Bahn ist ja Ihr Werk!*«

Lepa družba je bila, a najbolj impozantno se je prezentiral železniški ravnatelj iz Beljaka, gospod *Skala*, visok in lep mož v paradni uniformi ter opremljen in ozaljšan z neverjetno obilico domačih in tujih redov in križev. Po njegovi vnanjosti bi ga moral vsakdo imeti za najvišjega dostojanstvenika v celi sijajni družbi. Sicer pa je bil mož v istini redka prikazen v avstrijski birokraciji, po svoji duhovitosti in strokovni spretnosti. Žalibog se je ta izredni človek že leto kasneje sam usmrtil, žalovali so po njem v prvi vrsti železniški uslužbenci cele direkcije, katerim je bil v istini baš tako moder kakor dobitljiv predstojnik. Njegov naslednik v Beljaku je bil ravnatelj *Proske*, ki je hipoma postal nepriljubljen. Drastičen izraz svoje mrznje so mu dali beljaški železničarji, ko so neko noč po vogalih nabili lepake s stihii:

»*Skala, steh' auf und regier'*,

Proske, leg' dich nieder und krepier'!«

Vlak se je začel pomikati, vreme je bilo krasno, vse v radostnem razpoloženju. A kaj bi se mučil s popisom naše vožnje? Janko *Kersnik* jo je priobčil z živim humorjem v podlistku »*Slovenskega Naroda*«. Priobčim njegove feljtone. Evo *Kersnikove* blesteče satire!

S slavnostnim vlakom v Kočevje.

(Iz dnevnika neznanega udeleženca.)

Kakor znano, otvorila se je kočevska proga dolenjskih železnic dne 27. t. m. s slavnostnim vlakom, kateri je vozil nad sto odličnih vablencev. Mi ne vemo, so se li povabili vsi, kateri so mislili ali so bili prepričani, da so v to poklicani ali pa se je morda povabil tudi kedo, katerega »ni bilo treba«; faktum je le, da je ljubljanska policija v noči potem, ko se je bil vrnil okičeni

vlak zopet v našo metropolo, prišla in odpeljala na Studenec gospoda v fraku in beli kravati, kateri je v kavarni v obližji Turjaškega trga s svojim vedenjem vznemirjal goste, kazal je vse znake veledomišljavosti. Trdil je, da se je vozil s slavnostnim vlakom in da je on ustvaril dolensko železnico, sedaj pa le čaka, da ga pokličejo k slovesnemu souperju k deželnemu predsedniku, da se mu poklonita Bacquehem in Bilinski. Ker ga nihče ni klical, je postajal vedno bolj nervozen in divji. Na Studencu so mu odvzeli dnevnik, kateri je po srečnem naključju prišel v roke našemu neumorno delavnemu reporterju. Kakor smo zvedeli, je ušel oni blazni danes zjutraj iz Studenca, splezavši čez visoki zid; — od onega trenutka je izginil brez sledu. Imena njegovega tudi nismo mogli poizvedeti; toda dnevnik je ostal in ker smo se domislili stare prislovice o onih, ki vedno resnico govorijo, se nam je zdelo umestno podati svojim čitateljem njegovo vsebino. Tu je:

Dne 10. septembra.

Od dne do dne, od ure do ure čakam, in čakam, vabila pa le ni! Da bi pozabili name? — Ni mogoče, saj sem jaz vendar prvi sprožil misel —

Dne 15. septembra.

Nič, ni! Treba bo skoro malo podrezati ter opozoriti gospode, ki sedaj zvonec nosijo!

Dne 20. septembra.

Vendar! pomagalo je! Hvaležnost in priznanje zaslug še nista izumrla v človeštvu! Vabljen sem; — dne 27. t. m. se odpeljemo. Krojač mi popravlja hlače; malo preozke so za sedanjo modo, morda bo mogoče na šivih kaj izpustiti. Belo kravato sem že kupil, rokavice pa treba s svežim kruhom odrgniti.

Dne 25. septembra.

Ha, ha, gospod dvorni svetnik A. ni vabljen; saj sem vedno trdil, da najdejo le prave zasluge — pravi odmev. Dvorni svetnik? Koliko pa je to?

Dne 26. septembra opoldne.

Moj prijatelj, dr. O. me silno zavida. Kaj mu pomaga ves njegov denar, s slavnostnim vlakom se vendar ne bo vozil! Pa naložil mi je vendar silno veliko skrb: rekel je, da bo treba plačati samo za obed brez pijače vsakomur — petnajst goldinarjev. Da bi te strela! Tega vsa čast ni vredna! Treba poizvedovati.

Dne 26. septembra zvečer.

Ura! Dr. O. je zavisten lažnivec! Vse bo zastonj: vožnja, jed, pijača — vse Sacher z Dunaja, Moët et Chandon, — in po vrhu —? No, kedo ve? Morda tudi kaj! Ob takih prilikah križce kar sipljejo. Kedo ve?

Dne 27. septembra, Ljubljana, južni kolodvor.

Hu, — to je gneča! Same uniforme in križci — pa kaki in koliko! Uniform ne maram, pa križec, to je kaj družegal! Kedo ve? — Joj — čast je pa le velika: V taki družbi še nisem bil, toda zasluge se vedno priznavajo. Jaz le ne vem, česa ima poslanec Hribar tu opraviti? Zavaroval ne bo nikogar, tu bi bili morali k večjemu Prosenca povabiti! On je za — nezgode, za-sluge ima tudi; pravijo, da bo na Notranjskem kandidiral, pa menim, da se bo premislil. Dr. Papež je vedno za ministrom: ravno sedaj sem čul, da mu pripoveduje, kako lepo je bilo zadnjič v Radečah. Minister se smehlja — dobro znamenje, ako se smehlja minister. Povše gleda zavidno vse po strani ter pripoveduje Witteku, kako zanimljiva je njegova — namreč Povšetova — knjiga o kranjski govedini. Wittek se ne smehlja, meni se skoro vidi, da je malo gluha. Deželni glavar je ravnokar povprašal dr. Tavčarja za svet ali naj govori najprvo nemški ali najprvo slovenski. »Samo slovenski,« je dejal Tavčar. »Ste li pametni?« vzdiknil je Oton, Ivan je pa ves zamaknjen zrl v blišč onih štirinajst redov, katere je prinesel ravnokar mimo na svoji viš-njevi, pomarančasto obrobjeni suknji prometni ravnatelj Skala. »To bi bilo nekaj!«, je rekel Ivan melanholično. »Ob svojih nazo-rih ne dobite nikoli kaj tacega,« je zagodrnjal Oton, — Ivan pa je le neprestano gledal — Skalo in njegove rede. Bog zna, kak prevrat bi se izvršil v njegovi duši, da ga ni zmotil v tem trenutku Šukljetaov cilinder in pa Kersnikove široke hlače, 11 metrov blaga je v njih, tako je sam pripovedoval. Šukljeta so povpraševali, iz katerega stoletja je cilinder, in rekel je, da je zgodovinsko imeniten, kajti po velikem naporu ga je dobil od dedičev onega narodnjaka, ki se je pred 25 leti prvi potegoval za dolenjsko železnico. To je pijeteta! Pakiž pa stoče, kako bi dobil karto pri-jatelj Luvenčiču, katerega je kar sam na svojo pest povabil. Vse zaman! »I nu, pa poglej, kakü se bomo odpeljali,« tolaži na-posled žalostnega tovariša.

Sedaj se peljemo! V čudno družbo sem padel; med žurna-liste! Par poslancev je poleg, pa ti so radikalni; hvala Bogu — tu zraven je še Kalan — to me reši! Človek mora danes previden biti — kajti, kdo ve —?

Ljubljana, kol. dol. železnice.

Ko bi bilo malo več ljudi na bregu Gruberjevega kanala in malo več navdušenosti na tem kolodvoru, tudi ne bi škodilo. Ljubljanci, zaspanci! Schaffer mi je dejal: »Ich fürchtete zuviel »živio« — na, aber es geht an.«

Lavrica.

Narodne zastave, grom topičev. Moji žurnalisti povprašujejo, ima li kdo kaj slivovke. Jaz je imam, pa je še ne dam, ker me še po strani gledajo, o priliki pa bo dobra, kajti tudi žurna-

lista je včasih treba pridobiti. Škoda, da je minister tako daleč zadaj.

Škofljica.

Ogorelec, Lenče in — dvajset ljudi. Schaffer si mane roke v sosednem vozu. Minister slovensko odgovarja, Schaffer tega ne sliši.

Šmarje.

Dolg nagovor, veliko ljudi. »Was Teufel, der Minister spricht slovenisch?« pravi Schaffer. Čudno, res čudno! — Tem slovenskim žurnalistom bom dal vendar malo slivovke, kadar bodo zopet povprašali.

Grosuplje.

Velika množica, dober zajutrek. »Ist hier die Sprachgrenze?« vpraša minister — ne vem zakaj. Grasselli reče, da je »sprachgrenze« tam, kjer ga bodo nemško nagovorili. Schaffer in Schrey sta slabe volje. Tavčar gleda v eno mer Skaline rede, Šukljeto v cilinder pa se vidi vedno visoko izza ministrove glave. Povše pripoveduje, da ga Wittek ne izpusti iz rok; menda hoče vedeti genealogijo vsakega junca, ki se pase ob prog. Ko bi bil jaz tako učen!

Čušperk.

Krasne deklice, krasni šopki! Pa Skalini redi so vendar še lepši! Sedaj sem bil tudi že prav blizu ministra. Vse slovensko! Moji žurnalisti postajajo zopet žejni — dajmo jim slivovke!

Dobrépolje.

Glavar Thoman je že tukaj, in minister takoj vpraša, so li tu pač Nemci. Župnik je odgovor v žepu pozabil, in potem samo nemško odgovarja. Moji žurnalisti so že skoro vso slivovko popili. Godba klasična; tisti, ki kline grize, spominja s tem na Ribnico, s svojim žarečim nosom pa na blišč Skalinih redov.

Velike Lašče.

Ko govori župan, leta neka srborita osa vedno okolo njegove in ministrove glave. Kaj, ko bi jednega izmed nju pičila? Za ministra se dam takoj — jaz! Komaj sem si to mislil, bila je že ob moji glavi ter me spremila do kupeja. Morda je to dobro znamenje.

Ortnek.

Nobene slovenske zastave. Schaffer in Schrey si sporazumno maneta roki ter migata proti kupeju, kjer se vozi mladi Kozler.

Žlebič.

— ni postaja, ampak želijo si je! Tako stoji ob slavoloku na prog. Pakiž, tu domačin, — vprašan, kaj to pomeni, reče:

»Kaj je kej blu-u?« Kalan gleda melanholično tja čez pašnike na vas, kjer sedaj krompir koplje ona znana nekdanja zamaknjena Lenčika. Sic transit gloria mundi!

Ribnica.

Velikansko navdušenje, Schaffer pričakoval, da se izroči Schweglju takoj častna diploma, pa se menda »nejso hoteli več kručiti, ze tu, de bi jih Bug ne bi z debelim pavcem potipal«.

Dolenja vas — Klunov kolodvor —

— ki ga pa tudi ni, ker ga baje ni treba. Minister gleda skozi okno — menda ga je Klun dregnil. Kako srečni so ti poslanci!

Srednja vas.

Nemška trobojnica, prvi nemški ogovor, prvi »hoch«! Schaffer pravi: »Jetzt geht's los!« Detela reče ministru: »Hier ist alles deutsch!«

Kočevje.

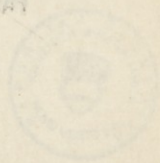
»Hoch, hoch, hoch!« Nobene deželne zastave, krasni šopki, krasne deklice v kočevski noši, vse nemško! Moji žurnalisti so me zapustili. Banket izboren, šampanjec ravno tak, jaz sedim med dvema dvornima svetnikoma. Oba poznata moje zasluge. Takov dvorni svetnik je le nekaj, sicer me ne bi posadili med dva. Izvrstne smotke. Jedno polno pest sem jih v žep vtaknil! — za pot, za spomin. Potem pa — ministru predstavljen! — Oh, kako krasen je smehljaj ministrov! Pri banketu nisem vedel, ali bi klical »hoch« ali »živio«, zato sem zapored oboje. Človek danes ne ve, kaj je pravo!

Vožnja nazaj.

Odpeljali smo se, jaz ne vem kako — pa temu slavljenju ne more še konca biti! Jaz gledam le na levo stran praznih svojih prsi! Koliko jih gleda danes na svoje, a jaz sem gotovo opravičen! Minister se je smehljaj! — Zamudil bi bil kmalu vlak! Ti ljudje se Bilinskega boje in so grozno točni. Jeden žurnalist je tekel za menoj — jaz sem ujel stopnice, — oni bore žurnalist pa — ne, in tako je bil prvi dolenski vlak zanj in za par drugih somučnikov, ki so se predolgo poklanjali kočevskim »Ehrenfräulein« — tudi prvi zamujeni. Kaj mi mar? Jaz ga ne potrebujem več tega bore žurnalista in slivovke tudi nimam več. Vlak brez njega gromi nazaj proti beli Ljubljani. Vse postaje prazne. Vošnjak hoče imeti povsod »živio« in se jezi, da so ljudje tako malomarni, — saj so res; — jaz pa sanjam v sladkih nadah —

Na južnem kolodvoru pri »Königu«.

König je izvrsten mož; on je videl, kako blizu sem bil ministru, in kako prijazno mi je namežikal pri slovesu. Sedaj so šli k Heinu; König in jaz pa trdno pričakujemo, da pride še kak sluga po mene ter me odvede k ministru in Bilinskemu. Izpil sem že dvanajst kozarcev piva: izborna je, če si tudi prej pil šampanjec. Še jeden kozarec — trinajsti bo — pa naj bo, potem pa hajd na Turjaški trg, če tudi nihče po-me ne pride!»

XI. poglavje.

»V koaliciji.«

Taaffe je odstopil 11. novembra 1895; ob enem z njegovo demisijo je prijavila uradna »Wiener Zeitung« upostavitev koalicijske vlade z ministrskim predsedništvom Alfredom Windischgrätzem. Ves ta čas me ni bilo na Dunaju. Takoj po onem razgovoru z grofom Taaffejem sem se umaknil na svoj mirni »Kamen«. S tem svojim umikom sem hotel javno pokazati, da se ne strinjam z ukrepom grofa Hohenwarta, ter nikakor ne odobravam dejstva, da je Taaffeja strmoglavil baš o priliki, ko je ugodivši državni potrebi hotel razširiti volivno pravico v prid širokim delavskim masam dosihdob izključenim od političnega življenja.

Koalicijska vlada, sestavljena iz pripadnikov treh klubov, namreč nemškoliberalne levice, Poljakov in Hohenwartovega kluba, je bila imenovana. Kak položaj sem našel v parlamentu, ko sem se vrnil iz svojega dolenjskega bivališča?

Predvsem smo se slovenski poslanci razšli in razdvojili na dva »kampa«. Saj je bila naša skupnost več ali manj razmajana že od one znamenite debate o trgovinskih pogodbah: nova koncepcija zveze s sovražnimi levičarji nas je končno razdvojila in ločila. Še smo se v skupni seji posvetovali o položaju ter o našem postopanju. Šestorica izmed naših tovarišev se je odločila za takojšen izstop iz Hohenwartovega kluba ter za ustanovitev posebnega jugoslovanskega kluba skupaj s hrvatskimi poslanci. Bili so to: grof Alfred Coronini, dr. Ferjančič, Gregorec, dr. Gregorčič, Kušar in Nabergoj. Njih kolvodja je bil dr. Ferjančič, »izboren pevec, a mizeren politik«. Njim nasproti so stali: Globočnik, Klun, Pfeifer, Povše, Robič, Šuklje in Miha Vošnjak. Kanonik Klun in jaz sva predlagala, naj Slovenci začasno še vztrajajo v stari Hohenwartovi parlamentarni skupini.

Kateri nagibi in razlogi so bili zame merodajni?

Zasnova koalicijskega ministrstva je bila dejstvo in s tem dejstvom je bilo politiku računati. Poudarjam, da naj bi imela po Hohenwartovem konceptu koalicija zgolj provizoričen značaj. Ker je Hohenwart, sigurno najinteligentnejši državnik, kar jih je imela umirajoča Avstrija v zadnji dobi svojega obstanka, sprevidel, da po staročeškem polomu ni več dobiti zanesljive večine na desni strani naše zbornice, je skušal za nekaj časa ustanoviti neko medmirje ter zdjediniti zmerne stranke z

desne in leve strani v to svrhu, da se reši brambovska predloga, budžetni provizorij in potem kompromisa toliko pereča v o l i v n a reforma. In jaz sem dobo tega provizorija hotel izkoriščati v to, da med tem časom kar največ pridobimo na narodnih in gospodarskih pridobitvah. Kajti jasno kakor beli dan je bilo, da v opoziciji in proti številno tako močni večini, kakor je bila koalicija ob svojem nastopu, niti govora ni moglo biti vsaj o političnih koncesijah za Slovence.

Od onega skupnega razgovora smo šli mi, ki smo bili ostalina Slovencev iz Hohenwartove skupine naravnost v klubovo sejo. Tovariš Klun mi je po seji povedal, da je prvo vprašanje Hohenwartovo bilo, kaj je z menoj, ali ostanem ali sem pristopil k disidentom? V klubu je bil na dnevnem redu razgovor o vladnem programu in o razmerju napram Windischgrätzovi vladi. Čula so se različna mnenja, slišale so se ostre besede. Zlasti ni ugajalo nemškemu klerikalcem, da je bila nemškoliberalna levica v kabinetu zastopana po prominentnih osebnostih Plenerja in grofa Wurmbranda. »Kabinet se zove Windischgrätz« — je vzkliknil baron Morsey — »dejansko pa bode Plener-Wurmbrand!« »Baron Morsey, genannt Picard« — tak je bil naslov temu aristokratu, privandranemu iz severne Nemčije na zeleno Štajersko, odkoder so ga bili pristni nemškoštajerski kmetje poslali v dunajski parlament! Odkrito povedano, vprav zoprn mi je bil ta prototip pruskega »Junkerja« v državni zbornici, nič manj nego v ljubljanskem deželnem zboru naš blaženi Ivan Hribar! Navadno je bilo, če je v klubu Morsey nehal, sem se jaz oglasil in ga skušal pobiti! Tako tudi v tej debati. Ugovarjal sem njegovi trditvi, češ, nikakor se ni bati politične prepotence teh dveh državnikov, pač pa sem naglašal strokovno nedostatnost teh dveh ministrov. In pravo sem bil pogodil! Wurmbrandt, »der ungekrönte König der Steiermark«, kakor so klicali domišljavega mnogoletnega deželnega glavarja, je sicer prav duhovito znal govoriti »de rebus omnibus et quibusdam aliis« ali v trgovinskem ministrstvu je bil kmalu predmet občega zasmehovanja, pravi minister iz operete, »Ernst von Plener« pa, prej slovit kot »rojen finančni minister«, je v izvrševanju finančnih poslov kmalu razočaral tudi najvneteješe svoje občudovalce. Teoretično dobro podkovan je povsem odrekel v praksi. Poleg tega ga je pa tudi tlačila okolnost, da sta mu bila prednika veliki mojster Dunajewski in genijalni Steinbach.

Windischgrätzovo ministrstvo je brojilo osem ministrov z načelnikom vred. Iz prejšnje vlade sta bila prevzeta B a c q u e h e m, ki je zamenjal trgovsko ministrstvo z notranjim in neizogibni feldcajgmajster, dolgočasni W e l s e r s h e i m b. Hohenwartov klub je zastopal v vladi dobričina grof F a l k e n h a y n, ki je obdržal poljedelski portefelj, dočim je grof S c h ö n b o r n obdržal pravosodje. I njega so nam prištevali, čisto po krivici,

kajti ta nemško-češki fevdalec ni bil niti član Hohenwartovega kluba.

Program Windischgrätzov mi nikakor ni bil po volji. Podvrgel sem ga v klubovi razpravi prav neugodni kritiki ter zlasti grajal, da se v izjavi kabinetsnega šefa popolnoma pograša beseda »enakopravnost«. Predlagal sem, naj klub desnega centra — to je bil oficijelni naslov Hohenwartove skupine — sklene sledečo resolucijo:

»Der Klub der Konservativen erklärt, unverrückt an der verfassungsmäßig Gleichberechtigung aller österreichischen Volksstämme festzuhalten und ist entschlossen, alles aufzubieten, um diesen Grundrechte der Verfassung zum Durchbruche zu verhelfen.«

Ta moja resolucija je bila soglasno sprejeta ter oficijelno uvrščena v klubov program.

Tako smo vstopili v dobo glasovite, da, celo slaboglasne koalicije! Ali je bila zares taka državniška monstroznost, pravi parlamentarni nestvor, kakor jo karakterizujejo mnogoštevilni presojevalci in obsojevalci? Med njimi se nahaja tudi naš dr. Prijatelj, ki izreka nad koalicijo in njenim duševnim očetom, starim Hohenwartom sledečo uničevalno sodbo: »Iz teh treh mož (sc. Hohenwart, Plener, Jaworski) je nastala koalicija, nekaj najbolj nenaravnega in monstroznega, ki je kedaj vladalo v Avstriji. Najprej so bili sami voditelji to, potem so za njimi pricapljale še njihove stranke v koaliciji: konservativni narod plemenitih Poljakov, ki se je dal dobiti za vsako vlado, za plemenitim Jaworskim; nemško liberalna levica, nekdanja kulturno-bojna, največja sovražnica klerikalizma, potem samozavestno kujava, misleča, da v dveh, treh letih strmoglavi Taaffeja, naposled na koncu dvakrat sedmih suhih let T. ministrstva izstradana in naveličana opozicijske hrane, zadovoljujoča se z liberalnim videzom in nazadnje naš nemški grof H. s svojo konservativno čredo, včasih tako sentimentalno federalistično, sedaj pa privoljujočo v nemško posestno stanje pod tem pogojem, da se bo klerikalizem uvajal tihim upravnim potem v življenje. Česa nemoralnejšega, kakor je bila koalicija, si sploh ne moremo misliti. Vsi veliki principi so popadali v prah; vsak je imel svoje majhne interese pred očmi: Poljaki vladno korito, Nemci svoje posestno stanje, H. svoj administr. klerikalizem in Slov. v njegovem klubu H. lepe oči in vladne drobtinice. (Str. 529—30.)*

Ali je opravičena tako kruta obsodba? Po mojem uverjenju je prestroga, pretirana, v marsikaterem pogledu krivična. In zakaj?

Moja kritika je menda tembolj nepristranska, ker sam nisem bil udeležen pri zaroti proti Taaffeju, ker sem celo smatral

* Glej Dodatke!

tedanje ravnanje od mene sicer visoko čislane Hohenwarta za taktično in politično pogreško. Vendar pa moram priznati, da Hohenwartov koncept ni bil povsem neosnovan. Zgodovina zadnjih desetletij je morala prepričati treznega presojevalca, da pri tedanjem volivnem redu niti desnica, niti levica, niti Slovani s svojimi nemškokonservativnimi zavezniki niti njih levičarski nasprotniki niso bili dovolj jaki, da bi si mogli pridobiti absolutno premoč ter ob tla treščiti svoje zoprnike. Nikakor nima prav dr. Prijatelj, ako proklamuje strah pred povrnitvijo nemškoliberalne vlade za bedastočo. Slovenska pozicija v dunajskem parlamentu je bila vedno nestalna in kočljiva, ker se nikoli nismo mogli trdno zanašati na — Poljake! Jaz za svojo osebo sem imel mnogo osebnega stika s poljskimi poslanci. Jako dobro sem shajal z Bilinskim in Madejskim, intimno sem občeval z duhovitim grofom Dzieduszyckim, s Szepanovskim in drugimi veljaki, in uveril sem se, da je Poljak v prvi vrsti Poljak ter da je v njem bore malo slovanstva. To se je pa celo poslabšalo, ko so bili poraženi Staročehi ter so na njih mesto prišli mladočeški zmagovalci. Brez izjeme so ti bili rusofili, na Poljake je pa simpatiziranje z Rusijo vplivalo kakor rdeče sukno na razjarjenega bika. Vsak trenutek se je bilo bati, da ne zmaga v poljskem klubu germanofilno krilo, katero je pod vodstvom Madejskega vedno zagovarjalo zvezo z nemško levico.

Kdo more tedaj kamen vreči na starega Hohenwarta, ako se je ob tem položaju poprijel misli, da moramo ustvariti kompromis z nemško levico? Vsaj začasna poravnava do tja, dokler se kompromisnim potom ne reši vprašanje volivne reforme in volivno pravico spravi več ali manj v sklad z dejansko istino in ljudsko statistiko? Avstrija se takrat morda sploh ni več dala vladati drugače kakor s kompromisom in baš tak kompromis je bila vodilna ideja Hohenwartove koalicije!

Res je sicer, koalicija je nelepo poginila, nečastno se zrušila preden sta potekli dve leti od njene ustanovitve. A to ni bila neizogibna posledica izgrešenega načrta, temveč krivda, ki zadeva borniranost nemške levice in deloma tudi nerodnost Windischgrätzove vlade in nekaterih ministrov.

Vzemimo n. pr. trgovskega ministra grofa Wurmb-Brand! Ne morem mu odrekati, da je bil spreten govornik, duhovit »causeur«. A že kot deželni glavar na Štajerskem jo je včasih grdo »polomil«. Evo majhno povestico o taki njegovi blamaži, ki utegne tembolj zanimati cenjenega čitatelja, ker se je cela stvar vršila na slovenskih tleh, v prelepi Savinski dolini.

Otvorila se je namreč deželna železnica Celje — Velenje in otvoritveno slavnost je počastil naravno s svojo prisotnostjo deželni glavar grof Wurmb-Brand. K otvoritvi se je peljal s celim štabom višjih deželnih uradnikov in političnih prijateljev. Med potjo so ga informirali, da je Savinska dolina zelo slovensko-

narodna ter da je eden najhujših »windišarskih« hujskačev žalski župan Hausenbichler«, dočim je župan v Petrovčah Lenko zanesljivo »deutschfreundlich«. »Jih bom že primerno poučil« — reče Wurmbrand svojim informatorjem. A nesreča ne miruje, tudi ne pri tako slovesnih prilikah, kakor so železniške otvoritve! V Žalcu na postaji vse lepo pripravljeno: duhovščina, belooblečene device, šolski otroci z zastavicami in šopki, požarne straže in glej — tam, dični župani iz Žalca in sosednjih občin! Grof-glavar ponosno prikoraka k tej skupini, začne s svojimi nagovori, toda spomin ga zapusti in on zamenja imena dotičnih županov! Ko mu tedaj predstavijo žalskega župana z čistonemškim imenom Hausenbichler, se mu ljubeznivo nasmehlja, mu poda aristokratsko desnico, ga lepo pohvali za njegov politični nastop ter sklene svoje milostljive besede s krepkim pozivom: »Nur so weiter, Herr Bürgermeister!« Vse drugače pa z nesrečnim nemškutarjem županom Lenkom! Osorno ga meri od nog do glave, osorno se glase njegove besede, ko mu reče: »Sie beschäftigen sich zuviel mit der Politik, lassen Sie diese, da Sie von ihr nichts verstehen, erlauben Sie sich keine nationalen Hetzereien und vor allem — saufen Sie nicht so viel!« Tableau! In to ni anekdota, izmišljena od Wurmbrandovih nasprotnikov, temveč gola istina. Pravil mi jo je prvič nemško-nacionalen poslanec, kasnejši železniški minister dr. Derschatta in med drugimi mi jo je potrdil še sedaj v Ljubljani živeč prijatelj, ugleden in popolnoma verodostojen mož, ki je sam bil svedok in očitavec celega dogodka na kolodvoru v Žalcu.

Še hujše ga je pa »lomil« v trgovinskem ministrstvu in kmalu so kurzirale po svetu prav zanimive povestice o njegovi nerodnosti in naivnosti. Eno sem sam doživel, evo je! Komaj je bila docela prometu izročena dolenska železnica, sem bil že na delu, da dosežem njeno nadaljevanje skozi Belokrajino do hrvatske proge. Pred vsem je trebalo pridobiti za to stvar trgovinskega ministra, ki je tedaj še imel v svojem resortu tudi vsa železnična pitanja. Podam se torej k Wurmbrandu, razložim mu celo zadevo; pazno me posluša, potem me pelje do velike železnične karte, viseče na posebnem postamentu ter me vpraša kazoč na karto: »Tedad za to progo se zanimate?« Dostavi, da bo stvar temeljito preštudiral, naj bom uverjen, da bo potrebno ukrenil, ako se mu bo videlo primerno!« Poznal sem že dobro ono čudovito narečje, udomačeno menda po ministrstvih vsega sveta ter sem takoj znal, da je ministrov odgovor navzlic vsej svoji uglajenosti in navidezni vljudnosti vendar bistveno negativen. A kaj sem doživel drugi dan v parlamentu? Slučajno se srečava v kuloaru, on me vzame pod pazduho, gre nekaj korakov z menoj ter reče z modrim obrazom: »Pretehtal sem zadevo, ki ste mi jo včeraj priporočali, toda polastila se me je neka bojazen. Kaj počnemo, ako bi Ogri, da nam nagajajo, zgradili svojo železnico iz Karlovca na Reko?!« Začuden ga pogledam, misleč da se šali

z menoj. Ko pa vidim sveto resnobo na njegovem licu, mu rečem: »Excellenz, die Strecke, auf die Sie anspielen, steht bereits mehr als zehn Jahre im Betrieb!« Avstrijski trgovinski minister torej, vsaj trenutno, niti znal ni za ono prognozo, s katero so Madžari omogočili mali Reki tekmovanje z velikim Trstom!

Pri prvi priliki sem to »storijo« povedal njegovemu prvemu sekcijškemu načelniku, uglednemu strokovnjaku Witteku; saj sem znal, da se gledata kakor pes in mačka. Wittek se nasmehe in odgovori: »Die Geschichte ist gut, aber — da könnte ich Ihnen noch viel stärkere Stückchen von unserm Minister erzählen!«

Taka fundamentalna nevednost koalicijskega ministra je sicer kompromitovala celo vlado, vendar drugačne škode ni bilo. Ali z drugo stvarjo je korenito oškodoval naše gospodarstvo. V svoji nepremišljeni blebetavosti je v budgetnem odseku dal izjavo, da namerava vlada odkupiti južno in državno železnico. Naravno, da se je borza z ozirom na to neprevidno izjavo takoj lotila velike špekulacije v dotičnih železniških papirjih. Skokoma je poskočil kurz »lombardov« (akcije južne žel.) in »francozov« (akcije državnih žel.), isto se je godilo pri nekaterih drugih železničnih papirjih. Seveda se je mrzlično zvišanje kurzov nemudoma spremenilo v baš tako rapidno padanje, kakor hitro se je izvedelo, da ministrove besede nikakor niso bile osnovane. Wurmbrandovo brbljavost je plačalo avstrijsko gospodarstvo z izgubo mnogih milijonov!

Sprva se je kazalo, da se bo koalicija držala navzlic krčevitim napadom opozicije, ki je bila še bolj umetno sestavljena nego zveza vladnih strank. Proti Windischgrätzu so se združili Mladočehi, potem tisti jugoslovanski poslanci, ki so bili izstopili iz Hohenwartovega kluba, nadalje krščanski socijalci pod vodstvom velikega agitatorja in organizatorja dr. Karla Luegerja, a tudi nemški nacionalci kakor koroški Steinwender in celo peščica nemških radikalcev, katerim je bil Schönerer poglavar in prerok. K vsemu temu pa še plašljivost levičarskih poslancev, tresočih se za svoje mandate in recimo naravnost, neverjetna politična zabitost združene nemške levece.

Kako pa v Sloveniji, zlasti na Kranjskem in v ljubljanskem deželni zboru? Ta se je zbral k otvoritveni seji. Klun in jaz sva skušala, ugodivši položaju v dunajskem parlamentu, priti do nekega sporazuma z nemškimi veleposestniki. Povsem logično, kako lice bi to sicer imelo, ako bi bili na Dunaju zavezniki, v Ljubljani pa strastni nasprotniki! Naglašam pa izrecno, vse se je vršilo brez pogajanj in dogovorov. Mirno so tekale razprave v redutni dvorani, kjer je stoloval deželni zbor, ko naenkrat dr. Tavčar prelomi deželnozbornsko idilo z dvema podlistkoma, naperjenima v prvi vrsti proti meni, potem proti prijatelju posl. Višnikarju, ki ga je zasmehoval z malo okusnim

naslovom »Wischnicker«. Sprva zelo miren sem pri drugem podlistku zdivjal. Kar se je potem zgodilo, se razvidi najbolj iz pisma, ki sem ga pisal 24. jan. 1894 svoji ljubi ženi. Slučajno sem ga našel v najini korespondenci in usojam se prijaviti ta dokument naše tedanje borbenosti. Pismo na ženo podajam tu. Pismo se glasi:

Moja draga žena!

Zakaj ti včeraj nisem pisal? Priložil sem ti oba podlistka, namenjena moji osebi. Pri prvem sem se smejal, pri drugem skrajno žaljivem in bedastem pa sem zrojil. In prijel sem bika za rogove! Klub sem zahteval, prisotni bili so vsi člani, izvzemši jedinega Tavčarja, kateri se je menda sramoval svoje pisave. In dušo sem si izpraznil! Vtis mojih dveh govorov je bil velik in viden. Jediní Hribar je poskušal braniti Tavčarja, zlasti s tem, da mi je očital, da sem svoje dni še hujše bil pisal baš proti njemu — toda jaz sem si ga enkrat pošteno izposodil! Tako sem ga zmrcvaril in takih resnic kopico sem mu vrgel v lice, da je, videč da je klub na moji strani, srdito se dvignil, izjavil, da izstopi iz kluba ter zapustil dvorano. Vsi drugi člani klubovi so sklenili jednoglasno, da mi mora Tavčar v »Narodu« dati zadoščenje. Kersnik, kateri se je tudi v tej razpravi kremenito obnašal, in Murnik sta dobila nalog, Tavčarju prijaviti klubov sklep. Storila sta to nemudoma in današnji »Narod« prinaša na prvem mestu sledečo

»Izjava.«

»Ker se zadnji listek v »Slov. Narodu« »Častna dva Ribničana« povsem napačno tolmači, izjavlja podpisano uredništvo, da ne dvoji o integriteti značaja g. posl. Šukljeta, ter odločno priznava njegovo, v vsakem oziru popolno nesebično politično delovanje in da obžaluje, da se v humorističnem feljtonu, kateri nikakor nima namena žaliti, iščeta smoter in podlaga, katerih isti nikakor nima.

Za uredništvo »Slov. Naroda«

Dr. Ivan Tavčar.«

Tako slove izjava, s katero sem se zadovoljil. Niso naleteli na pravega, zlasti diktator ljubljanski Hribar jih je včeraj skupil.«

Po tej razburljivi epizodi se je kmalu povrnil mir med napredne poslance. Hribar je prosil, naj se zopet sprejme v klub, razprave v deželnem zboru so tekle dokaj mirno in dostojno. Zasedanje z l. 1893/4 je bilo plodovito in jaz za svojo osebo sem se ga udeleževal v obilni meri. Omenjam zlasti dvoje svojih akcij: samostalni svoj predlog o določitvi deželnega deleža na državni dohodarini in minoritetni predlog o deželnem proračunu za l. 1895.

»Za Boga!« — saj nas vendar ne boš mučil s kako suhoparno razpravo o davkih in davčni politiki« — utegne vzklikniti ozlovoljen čitatelj! Moj odgovor se glasi: »Žal mi je, a drugače ne morem. Sicer pa je davčna veda nekaj tako važnega in žalibog tudi nekaj tako neznanega in zanemarjenega med Slovenci, da tak majhen ekskurs na polje davčne naše zgodovine ne bo škodoval bravcu domačinu.« Za svojo osebo pa moram priznati, da me je od nekdanj ta od mojih slovenskih tovarišev precej zapuščena stran posebno mikala. Za davčnopolitično vprašanje sem imel izrazito nagnjenje, menda tudi nekaj darovitosti, le da sem bil v tem pogledu precej — fiskalista!

Pri novi državni dohodarini, ki je bila bistvo in podstava vsej T a a f f e - S t e i n b a c h o v i davčni reformi, je bil neizogiben pogoj dovoljnega uspeha, da ostani novi ta davek prost vseh doklad. Zasnovana je bila dohodarina na prosti napovedbi posameznega davkoplačevalca in le-ta je bila mogoča zgolj takrat, ako je dotičnik v naprej znal, da se na njegovo, državi namenjeno dajatev ne bo še navalila množina povsem nepreračunljivih deželnih, okrajnih in občinskih doklad. Ker so pa dežele imele nepobitno in v ustavi zajamčeno pravico do svojih doklad na vse neposredne davke, je bilo samoposebi umljivo, da mora država odpoved te pravice deželam plačati v tej ali oni obliki. Vladna predloga o davčni reformi, katero je koalicijsko ministristvo bilo prevzelo od svojega prednika, se je prilagodila temu pravnemu položaju ter je ponujala posameznim deželam, ako opuste svoje doklade na dohodarino, celih 20% dohodninskega dohodka.

Bil sem tedaj v državnem zboru član specijelnega odseka za davčno reformo ter tudi član pododseka o novi uredbi prihodninskega davka. Intenzivno sem se moral baviti s temi vprašanji, živahno sem se udeleževal dotičnih razprav v odseku in pododseku, kjer sem se čestokrat moral puliti s strokovnjaki kakor so bili z leveice Ernest P l e n e r in prof. S t e i n w e n d e r, Č e h K a j z l. P o l j a k A b r a h a m o w i c z in klerikalni baron D i p a u l i. Poznal sem predlogo novega zakona, zlasti mi je pa bilo jasno, da bi bila gori omenjena državna ponudba, da se naj z 20% odkupi pravica avtonomnih doklad, naravnost pogubna za kranjsko deželo in njene finance. Stavil sem tedaj v seji dne 12. jan. 1894 v deželnem zboru samostalni predlog, ki slove:

Slavni deželni zbor naj sklene:

»Razmotrivati vprašanje, je-li način, po katerem namerava vladna predloga o direktnih personalnih davkih (državnoz. pril. 380) urediti dotične deleže posameznih dežel (271), primeren za vojvodino Kranjsko ter ugoden deželnim financam.«

Ljubljana, 12. jan. 1894.

Utemeljeval sem svoj predlog 19. jan. 1894; soglasno je bil odkazan posebnemu odseku, ki me je izvolil poročevalcem ter pritrdil mojemu predlogu. Še več, na Dunaju je tudi finančni minister sam izrecno priznal, da je predlog kranjskega dež. zbora utemeljen. Dobro mi je delo, da se je potem na Dunaju vladna predloga predrugačila v smislu od mene nasvetovanih resolucij kranjskega deželnega zbora.

Toda preveč ne smem grešiti na potrpežljivost čislane ga čitateljstva. Vsled tega potisnem vse daljne pojasnilo o tem važnem predmetu med »Dodatke«, kjer objavljam svoj utemeljevalni govor in svoje odsekovno poročilo.*

V deželnem zboru sem zavzemal že več let mesto poročevalca o deželnem proračunu. Kot tak sem bil do duše prepričan, da odstotek deželnih doklad na državne neposredne davke ni več v pravem razmerju z deželnimi potrebščinami. Šest let prej smo namreč bili zagrešili veliko gospodarsko nekorektnost ali bolje rečeno, veliko budalost. Sklenili smo takrat — referent je bil dr. Mosche — naj se vsota 127.000 gld., ki jih je dežela Kranjska skozi sedem let morala dobivati od države vsled sklenjene pogodbe o ureditvi zemljiške odveze, porabi v znižanje deželnih doklad, mesto da bi se s tem denarjem izvajale razne krvavo potrebne investicije! Zakaj? Tisto vražje, toda pri vsakem poslancu več ali manj ukoreninjeno poželjenje, prikupiti se volilcem s tem, da se jim olajša davčno breme, samemu sebi pa utrdi in zasigura mandat! Jasno so se kazale varne posledice naše kratkovidnosti in tedaj sem kot poročevalec finančnega odseka hotel sanirati deželne finance s tem, da sem predlagal majhno, a skozi nekaj let trajajoče stopnjevanje deželnih doklad. Za svojo idejo sem delal propagando. Vsi slovenski poslanci iz vseh treh klubov smo se zbrali k skupnemu posvetovanju o moji nameri, razkladal sem jo in utemeljeval v dolgem govoru in v istini — posrečilo se mi je, pridobiti skoro vse svoje slovenske tovariše. Tudi Nemci so se pridružili, finančni odsek je z veliko večino sprejel moje predloge in v tem smislu sem izdelal tudi poročilo namenjeno deželnemu zboru. Toda kaj se zgodi? Zvišanje doklad, nepopularna stvar, volivec bo nezadovoljno zamrmral — in bojazen za preljudi mandat je tako krepko vplivala na poedine narodne poslance, da se je sklep v finančnem odseku reasumiral in mesto mojega sprejel predlog posl. kanonika Kluna o pokritju deželnega deficita. Jaz na to odložim poročevalstvo za celi odsek ter prigrasim svoj predlog kot predlog manjšine. Z menoj sta potegnili moja dva ožja pristaša Kersnik in Višnikar, pridružili so se nam veleposestniki. In tako je prišlo do velike govorniške bitke v deželni zbornici dne 16. febr. 1894.

* Glej Dodatke, utemeljevalni govor in poročilo specialnega odseka.

Tista seja pa je bila tembolj zanimiva, ker je deželni zbor tedaj imel svoje prvo zasedanje pod koalicijskim režimom in se je ves politični del razprave moral sukati okoli tiste preklicane koalicije. Seja je bila skoraj vsa posvečena proračunski razpravi ter je trajala s presledkom za kosilo od pol 11 dopoldne do pol 9 zvečer. Dolgotrajnost je izvirala deloma iz važnosti predmeta, deloma tudi iz vodene gostobesednosti, s katero je ljubljanski zastopnik Ivan Hribar preplaval uboge poslušalce. Sicer je pa bila razprava na nenavadno visokem nivo-u. Z nemške strani so govorili Luckmann, dr. Schaffer in baron Schwegel, za radikalce sta sukala bojno kopje Hribar in Tavčar, opetovano je posegel v debato vladni zastopnik Hein in midva poročevalca, Klun in jaz sva se naravno tudi trudila, po svojih močeh kar najbolje braniti svoje predloge. Dr. Tavčar se je v tej razpravi skazal dokaj zmernega in treznega, njegov tovariš Ivan z ljubljanskega »rotovža« pa je bil nedostaten v svoji budžetni kritiki, malenkosten in daleč preobširen v nadrobnem naštevanju gotovih malenkosti, koje je stavljaj na račun vladajočemu sistemu. Nemška govornika Schaffer in gorjanska eksclenca Schwegel sta z lahkoto odgovarjala nerodnemu nasprotniku in tudi baron Hein, ki se je v prvič aktivno udeleževal velike politične debate, se je uvedel s pekočim sarkazmom, s kojim je »zafrkaval« župana Hribarja in z energičnimi izjavami kot spreten govornik, obenem pa dal slutiti, da se ga je bati kot nasprotnika. Jaz za svojo osebo sem imel tokrat ugoden dan, govoril sem sveže, zabavno; sedaj sem bil resen v finančnih, resen tudi v političnih pitanjih, sedaj zopet sem se razposajeno zakadil v tega ali onega predgovornika, zbadal in pobijal, z eno besedo: vsaj moralično sem zmagal z minoritetnim poročilom. Z največjo pozornostjo je sledila cela zbornica mojemu govoru navzlic njegovi obsežnosti, večkrat je živahno odobravanje prekinilo moje besede, in ko sem končal, je zadonel na desni in na skrajni levici glasen aplavz in ploskanje!

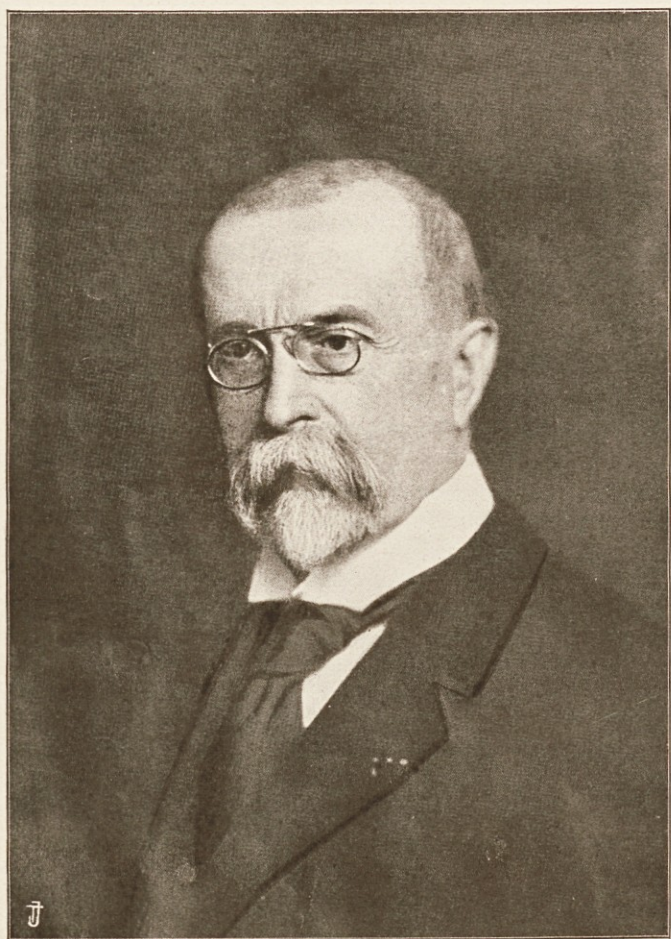
Moj govor je prijavljen po stenografičnem zapisniku v »Dodatkih«* k temu poglavju. Mislim, da je dokaj informativen za presojo finančnega stanja dežele Kranjske, nič manj pa tudi za grupacijo slovenskih strank ter za pravično presojanje koalicijske ideje. Iz mnogovrstne njegove vsebine bi omenjal le dvoje odstavkov: apel na novega deželnega predsednika, naj združi s svojo energijo predvsem naklonjenost našemu narodu in pravičnost ter poziv na nemške tovariše, naj oni vplivajo na nemške zastopnike sosednih dežel v tem smislu, da postanejo napram Slovencem spravljivi in pravicoljubni. Ako se spravi duh razširi po celi Avstriji, bo zmagala koalicija, sicer mora propasti.

* Glej »Dodatki« II.

Skoro bi dejal, da sem bil tedaj nekako preroško nadahnjén. Hein je čez 12 let naporenega delovanja skoro sramotno moral zapustiti ljubljansko vladno palačo zbog tega, ker se je nadarjen mož pokazal Slovencem strupenega sovražnika in pristranskega upravnega uradnika, koalicija pa je leto kasneje žalostne smrti poginila baš radi — slovenskih vzporednic na celjski gimnaziji!

Morda je ob spomladi leta 1894. pravi trenutek, da si nekoliko pobližje ogledamo strankarske homatije v tedanji Avstriji. Koalicija, sprva na videz tako krepka in mnogobrojna, se je kmalu začela krhati. Povsod se je kazalo, da pri vseh avstrijskih narodih konservativne zmerne stranke nazadujejo v prid radikalnemu življu, ki je očitno pridobival vpliv in moč. Pri Čehih so se Staročehi popolnoma umaknili s političnega pozorišča, med Poljaki se je dosihmal vsemogočna aristokracija le še z brutalno silo mogla držati v svojih pozicijah, najhujše pa je bilo med Nemci. Proti stari nemško-liberalni stranki pod Plenerjevim vodstvom se je javil odpor na vseh koncih in krajih. V alpskih pokrajinah, koder niso prevladali »klerikalci«, so čimdalje bolj pridobivali moč nemški nacijonalci, ki so se v parlamentu zbirali pod vodstvom prof. Steinwenderja in dr. Derschatta, na Severočeskem so drvele nahujskane množice za nemškimi radikalc, ki so s prevečkrat pijanim vitezom Georg von Schönererjem na čelu javno naglašali svoje protiavstrijsko mnenje ter prepevali slavnostne pesmi na hohencolernsko dinastijo. Naraščala je vidno zlasti med Nemci in Čehi socialna demokracija navzlic krivičnemu stanovskemu volivnemu redu. Z Dunaja sem pa se je razširjala krščansko-socialna stranka, ustvarjena in vodena od genijalnega agitatorja in organizatorja Karla Luegerja. O tem ljudskem tribunu, ki si je v malo letih osvojil najprej Dunaj ter odtod planil zlasti na alpejske pokrajine ter tudi tam vidno pridobival na terenu, bom kasneje še bolj natančno govoril, skušajoč v velikih potezih naslikati podobo te zanimive politične prikazni. Vse te nemške stranke, nacijonalci, radikalc, socialni demokrati in krščanski socialci so se začeli kruto zaganjati v »združeno nemško levico«. Kmalu se je pokazalo, da so bile nemškoliberalne vrste omajane ter sta se v nemškoliberalnem taboru javila malodušnost in odpadništvo.

Da se zamašijo razpoke v koalicijskem zidovju in ojači njegova konstrukcija, se je izumilo sredstvo povsem svoje vrste: poljski klub je povabil tovariše iz levičarskega in Hohenwartovega kluba v goste k otvoritvi deželne razstave v Lwów. In res, odzvali smo se povabilu in nekega lepega junijskega jutra smo se odpeljali povabljeni v separatnem vlaku, sestavljenem iz samih salonskih voz, z dunajskega kolodvora skozi moravsko polje proti Galiciji. Lepa družba nas je bilo, okolo 60 poslancev in članov gosposke zbornice, med njimi najizbranejši zastopniki dotičnih parlamentarnih skupin. In vendar čuden pogled, ti stari

Dr. Tom. Masařyk

nasprotniki, ki so se tolikokrat merili na parlamentarnih bojiščih, sedaj v prijateljskem občevanju eden poleg drugega pri bogato obloženi jedilni mizi ali pri partijah kvartopircev, kateri so se bili kmalu našli v posameznih salonskih vagonih. Izmed vodilnih glav skoro nihče ni manjkal. Naše prijetno razpoloženje se je med vožnjo še izdatno pomnožilo, ko so se nam na železniški postaji v moravske Přerovu pridružili stari Rieger in nekaj staročeških pristašev, med njimi bivši poslanec dovtipni Emanuel Tönnner in češki izumitelj, znameniti elektrotehnik Fran Křizik. Zvečer smo bili v kraljevem Krakovu, kamor sem prišel prvič v svojem življenju. Divil sem se krasotam prestolnega mesta poljskih kraljev, kjer skoro vsak kamen govori o slavnih činih minulih vekov. Na velikem trgu impozantna Marijina cerkev in prelepe »Suknjenice«, v mestu stara jagelonska univerza in muzej, nad vsemi zgodovinski kraljevi grad in sveetišče Wawel — in tam doli ob mogočni Visli središče krakovskega židovstva, glasoviti Kaszimirsz! Koliko spominov na sijajno poljsko zgodovino in zopet, koliko vzpodbudljajev za aktualni politični položaj! Nam nasproti so bili prihitei v Krakov tovariši iz poljskega kluba, gostitelji naši. In v istini, kar zijal sem, ko sem se na lastne oči prepričal, kaj pomeni razkošna poljska gostoljubnost!

Peljali so nas tudi v svetovnoznani solni rudnik, v Wieliczko. Rovi, galerije in hodniki bogato razsvetljeni, zrak čist in prijeten, nikakor ne pust in zaduhel kakor po vseh drugih rudnikih, v sredi bogat »buffet«, kjer so kmalu pokale steklenice penečega pristnega šampanjca — povsod sijaj, povsod razkošje! Z improvizirane jamske železnice na veliki splav ter po jezercu, ki se nahaja sredi solnega rudnika! In tam sem videl bajni prizor, ki ga nikoli več ne pozabim! Nad jezercem velikanska odprtina, visoka 50 m in ko se spustimo po splavu na jezero, se dvignejo na primitivno iz hlodov narejenem križu štirje »knapje« v slikoviti rudarski noši, v rokah velike goreče baklje in ko jih mehanika počasi dviga v silno višino, zapoje oni pretresujočo poljsko himno »Iz dima požarov«! Vse to oblito z rdečo bengalsko lučjo — nepopisno lep prizor!

Drugi dan dalje proti vzhodu, a kmalu se ustavimo na postaji Lancut, kjer smo bili gostje grofa Romana Potockega, morda najbogatejšega poljskega kavalirja. Na kolodvoru nas je čakalo 26 ekvipaž, med njimi dve s štirimi konji. Pred vhodom v grad špalir grofovih logarjev, vsi v lovski opravi, s puško na rami. Povsod bogastvo in sijaj, tako da mi reče dedni princ Johann Schwarzenberg, s katerim sem se isti dan slučajno vozil: »Kaj takega pri nas ne spravimo skupaj!« In češki Schwarzenbergi vendar nikoli niso bili siromaki!

Toda »pendant« k razkošju? — V neposredni bližini grofovskega gradu glej razdrapane kože bednega kmeta in nepopisno

umazanost židovskih hiš, če se sme tako imenovati bivališče židovske sodrge. Videl sem, primerjal in — srce se mi je stiskalo!

Še eno epizodo iz Lancuta! Obed v velikem vrtnem paviljonu, okoli mize približno 160 oseb, med njimi le dve dami: gazdarica grofica Potocka in grofica Lambert, rojena princesa Schwarzenberg ter ž njo njen soprog kavalerijski general, ki nam je dal na razpolago popolno vojaško godbo, katera je med obedom svirala razne komade. Poljaki mojstrsko razumejo gostoljubnost, to se kaže tudi v aranžementu takih sprejemov. Razvrstili so nas tako pri omizju, da je kolikor mogoče vedno sedel en gost med dvema domačinoma. Zunaj na prostem zasniva godba zopet tisto grandiozno pesem: »Iz dima požarov«! Pesem, vprav »ekspiatorij«, razdolžnica za grozoviti pokolj iz leta 1846., ko je perfidna dunajska politika pobunila tolpe poljskih kmetov proti njihovim aristokratskim tlačiteljem! Goreli so takrat gradovi, njih lastniki in njih rodbine je razjarjena kmeška tolpa mučila in poklala! Spomin na ta grozodejstva me je pretresel in obrnem se proti svojemu levemu sosedu, poljskemu poslancu Evgenu Abrahamowiczu z vprašanjem: »Kolega, ali bi bilo danes mogoče, da se taka dejstva ponove?« On odgovori: »Ali seveda takoj, le pravega okrajnega glavarja nam pošljite in zopet bomo imeli te kmeške kanaliže na svojem tilniku!« Presunilo me je, spoznal sem globoki prepad, zevajoč med poljskim plemstvom in poljskim kmetom! Ali bo sploh v doglednem času mogoče, premostiti to globoko razpoko? Od rešitve tega globokega problema je odvisna usoda nove poljske republike!

Iz Lancuta je šla naša pot mimo Přemisa, one velikanske trdnjave, s katero je mislila Avstrija pot zapreti ruskemu navalu, dalje do gališke stolice — do Lwówa. Na kolodvoru sijajen sprejem! Kot načelnik razstavnega odbora nas je pozdravil stari knez Adam Sapieha, elegantna prikazen, prototip dovršenega poljskega kavalirja. Takoj so nas naši poljski gostitelji peljali okolu po mestu. Kakor mi je Krakov imponiral po svojih znamenitih zgodovinskih spomenikih, tako sem se čudil, da je Lvov po svoji večini moderno mesto, nikakor pa ne ona blatna vas, polna umazanosti, kakor sem si jo prej predstavljal. Še tisti večer smo šli v deželni zbor. Na klopeh, kjer so posedali sicer poljski in maloruski deželni poslanci, smo se šopirili sedaj mi tujci in stari Rieger je celo vstal ter spregovoril v češkem jeziku kratek nagovor. Drugi dan smo šli v razstavo, ki je tudi več nudila, nego sem pričakoval. Posebno lep je bil umetniško-zgodovinski del. Zlasti poljsko slikarstvo je bilo sijajno zastopano, od Chodowieckega, sovrstnika pruskega kralja Friderika II., počenši. Bilo je tukaj zbrano vse, kar je bil krasnega ustvaril čopič poljskih umetnikov. Pretresljive risbe Grottgerja, zgodovinske slike Siemiradzkega, portreti Kosaka in Ajdukiewicza in naposled v posebnem paviljonu ves Matejko! Ne vem, s čim se je bila moja

malenkost prikupila staremu knezu Sapiehi, ali dejstvo je, da se je baš on veliko baval z menoj, me spremljal ter mi razlagal. Ko stojiva pred ono kolosalno podobo Matejkovo, ki predstavlja krvavo bitko pri Tannenbergu iz leta 1410., ko so Poljaki zrušili in za vse večne čase zlomili veliko moč križarskega reda — čitatelj pozna gotovo popis te bitke iz Sienkiewičevega romana »Križarji« — sem začudeno primerjal obraz poljskega poveljnika Witolda s Sapichovim obličjem. Obrnem se do njega ter omenim: »Durchlaucht, ich finde eine merkwürdige Ähnlichkeit zwischen Witold und Ihnen.« On na to: »Ganz natürlich, denn ich habe ja Matejko Modell gesessen!«

Samo po sebi se razume in kdor pozna poljsko gostoljubnost, mi bo rad verjel, da v Lvovu nikakor nismo stradali. Ena pojedina za drugo in ena boljša, kakor druga! Na celem potu skozi Galicijo so me sparili z dr. Fanderlikom, to je, vozila sva se redno skupaj v vozu in najini hotelski sobi sta bili ena poleg druge. Fanderlik je moral biti velik gourmand, ker je po vseh poedinah zabavljaval in rentočil. Ko pa sva bila povabljeni pri deželnem maršalu, knezu Sanguszkó, mi je po dineju zadovoljno dejal: »Da, to je bila danes enkrat pojedina, vredna takih državnikov, kakor sva midva!«

Naravno, da je pri teh banketih in gostijah bila preobilica napitnic in političnih govorov. Posebno gostobesedni so bili gospodje pri poslovilnem banketu, kjer so govorili vsi navzoči strankarski voditelji in še dokaj drugih poslancev. Od vseh strani so pritiskali name, naj spregovorim tudi jaz nekaj besed v imenu Slovencev. Bil sem tako pameten, da sem odklonil, kajti že takrat se mi je dozdevalo, da navzlic vsem navdušenim besedam o skupnem delu koalicije vendar ta ne utegne imeti obstanka. In v istini, nisem se varal! Z gališkega potovanja smo se vrnili zopet v državni zbor, kjer se je v koalicijskem taboru že začelo razburjenje radi celjskih — slovenskih paralelk.

Slovenska zahteva, da se ustanove tudi na celjski gimnaziji slovenske vzporednice, je bila že stara. Še pod Taaffejem smo dobili zagotovilo, da bo vlada ustregla tej naši terjatvi; naravno, da smo takoj po nastopu koalicije zopet urgirali rešitev v tej stvari. Kritično je postalo to vprašanje meseca junija 1894, ko so po raznih ministrstvih začeli ugotavljati končne številke proračuna. Bil sem v tem času član budžetnega odseka in kot takemu mi je bila dana naloga, prodreti s to zahtevo. Pred vsem pa je bilo treba dobiti dotično postavko v državnem proračunu. Hvalležno moram priznati, da me je izven odseka z vso silo svojega velikega vpliva podpiral grof Hohenwart. Nekega dne sva stopila k naučnemu ministru Madejskemu, Hohenwart in jaz, da se dogovorimo o tej poziciji. Madejski, ne samo, da je sam kot naučni minister pristal na našo željo, temveč nam je celo odločno zatrjeval, da je pridobljen tudi finančni minister Plener ter da bo ta postavka stala tudi v državnem proračunu. Jaz si

na to izprosim dovoljenje, da smem to veselo vest objaviti tudi svojim slovenskim tovarišem. Ali zastopnika štajerskih Slovencev, Robič in Miha Vošnjak nista bila s tem zadovoljna, marveč sta hotela slišati to izjavo neposredno iz ust naučnega ministra. Jaz tedaj nazaj k Madejskemu, ki ga obvestim o želji teh dveh gospodov, češ, naj ju sprejme ter jima isto pove, kakor meni. Madejski je nejevoljno zmajal z glavo in je rekel: »Ihnen zu liebe! Wären nicht Graf Hohenwart und Sie für die Sache eingetreten, so würde ich mich mit ihr nicht weiter beschäftigen.« No, vrnil sem se z omenjenima štajerskima kolegoma in ko jima je Madejski ponovil svojo izjavo, sta gospoda zadovoljno poki-mala ter se v toplih izrazih zahvaljevala Madejskemu za njegovo naklonjenost.

Na zimo t. l. je bil zopet sklican kranjski deželni zbor. Zasedanje njegovo je trajalo od 28. decembra 1894 do 16. februarja 1895. Bilo je prezanimivo v marsikaterem pogledu. Važen je bil pojav, da so se v katoliški stranki začele javljati nekatere načelne nesoglasnosti. Dočim je vodja konservativcev Karel Klun še vztrajal pri konservativnih nazorih, se je poslanec Žitnik v debati o deželnem proračunu dne 16. februarja 1895 v znamenitem govoru skliceval na dr. Luegerja ter povzdigoval načela in smer-nice krščansko-socijalne stranke. Odločno mu je odgovarjal ka-nonik Klun kot poročevalec finančnega odseka. Glasom steno-grafičnega poročila je dejal: »Gospod dr. Žitnik je rekel o Luegerju, da ga spoštuje, in vsak, kdor ga posluša v državnem zboru, mora reči, da je jako spreten človek in da nas dostikrat zanima; ali če kdo reče: »Jaz ga čislam,« s tem še ni izrekel, da je zadovoljen z njegovimi načeli. Na drugi strani je treba ločiti Luegerjeve besede in program krščansko-socijalne stranke. Lueger sam je v tem oziru uganka. On zase pri raznih prilikah poudarja pravo katoliško stališče, kateremu se ne more ugovarjati. Ali jaz se moram prav odločno postaviti zoper krščansko-socijalni program in zoper Luegerja in bi obžaloval, ako bi se pri nas uvedla ta načela in zapustila stara konservativna vodila: krščansko-soci-jalna načela pri nas nimajo nobenega pomena, in so taka, da jih moram zavračati iz narodnega in verskega stališča. Iz verskega stališča zato, ker so ti ljudje sami svoji in ne poslušajo nobene avtoritete. Le to je prav, kar si sami v glavo vtepejo bodisi v političnem, ali socijalnem ali cerkvenem oziru, in kdor jim na-sprotuje, naj bo škof, ali papež, je njihov nasprotnik. Vsi pa vendar vemo, da je prava katoliška stranka oprta na avtoriteto. Ta se ne more odločevati po večini, ampak avtoriteta odločuje. Kdor pa ne samo ne spoštuje te avtoritete, ampak jo celo na-ravnost izpodbija, gotovo nima pravice, zahtevati, da bi se mogla katoliška konservativna stranka ž njim pajdašiti; zato vidimo, da se je na Koroškem, Gornjeavstrijskem itd. nemška katoliška konservativna stranka odločno izrekla zoper zvezo krščansko-

socijalne stranke. Na tem stališču stojimo tudi mi na Dunaju in meni je vseeno, kaj drugi počenjajo.

Jaz lahko zagovarjam naša načela in še enkrat rečem, da se v verskem oziru iz omenjenih vzrokov ne morem pridružiti tej stranki.

Ravno tako se ji pa tudi iz narodnih ozirov ne morem pridružiti, ker poštenei nemško-katoliško konservativni možje, kar bo gospod poslanec Šuklje pritrdil, vselej odkritosrčno z nami glasujejo, kadar kaj zahtevamo; krščanski socialisti pa so v tem oziru naši nasprotniki, zato se moramo jako čuditi, da se je vaša stranka pri shodu v Ljubljani izrekla za krščansko-socialni program. (Poslanec dr. Tavčar: — Abgeordneter Dr. Tavčar: »Samo na gospodarskem polju!«) Vi pravite samo na gospodarskem polju. To je vseeno; na gospodarskem polju so samo kopisti katoliško-konservativne stranke, kajti preden so krščanski socialisti zagledali beli dan, delala je prejšnja katoliška konservativna stranka po dotičnih načelih. V tem oziru vas spominjam le na lepe in izvrstne spise Vogelsangove v »Vaterlandu«. Ako torej sedaj sprejmete načela krščansko-socialne stranke, je ravno tako, kakor če greste žido kupovat od mojškre, mesto od trgovca samega.

Tudi iz narodnega ozira, kakor sem že rekel, se ne moremo pridružiti tej stranki, katera v svojem programu nima nobenih točk, ki bi nas mogle navdušiti, da bi se zedinili z njo (Poslanec Hribar: — Abgeordneter Hribar: »Papež jo je blagoslovil.«) Papež jo je blagoslovil; pa to je prav tako, kakor govorica, da je papež Pij IX. dal blagoslov vernikom, ko so šli leta 1848. v boj proti Avstriji. (Poslanec Hribar: — Abgeordneter Hribar: »Proti papežu se postavljate? Vi smešite njegov blagoslov!«) Jaz se ne postavljam proti papežu in proti njegovemu blagoslovu. Blagoslov ni veljal načelom. Če gospod poslanec Hribar danes piše po blagoslov, pa mu ga bo sveti oče ravno tako podelil, ker nima vzroka, da bi mu ga odrekel. Tako je tudi knez Liechtenstein dobil blagoslov, ali s tem ni rečeno, da se sveti oče združuje z njihovimi načeli ali da bi jim želel poseben uspeh.«

Neposredno, preden je kanonik Klun v svojem sklepnem govoru dal predstoječo pomembno izjavo, sem bil jaz pri besedi. Tisti dan sem moral biti zelo poreden, kajti potem, ko sem sklenil prvi del svojega govora, ki je bil namenjen finančnemu vprašanju, sem se začel zaletavati v svoje predgovornike ter z veliko hudomušnostjo gristi na obe strani. S posebno zlobo sem se zapičil v poslanca Hribarja in poslanca Povšeta. Naj sledi daljši odstavek iz tega govora:

»Gospoda moja, preidem na politično polje in tu sem po dveh gospodih predgovornikih primoran, ozirati se nekoliko na njih argumente. To sta gospoda tovariša Hribar in Žitnik. Gospoda moja, tovariš gospod Hribar je napravil — ne vem, hote ali nehote — jako laskav kompliment oni mali skupini v tej

visoki zbornici, ki se nazivlje s poetičnim imenom »Triglav«. Ne vem, na katerih ramah tiči tista politična glava, o kateri je govoril, ali če je res, da vsi trije premoremo vsaj eno politično glavo, morem reči: Popolnoma zadovoljen sem, kajti poznam precej mnogobrojnejšo politično stranko — tu sem pokazal s prstom na središče, kjer so sedeli gospodje narodno-napredne stranke — pri kateri sem dosedaj zaman iskal sploh katero politično glavo.

Obračam se pa sedaj proti tovarišu dr. Žitniku, kateremu hočem čisto odkrito in jasno odgovoriti. Saj sem prav za prav provociran, ne toliko po današnjem govoru njegovem, ampak po celem postopanju njegove stranke proti moji skromni osebi, proti političnim somišljenikom mojim in proti nazorom, za katere se borimo. Te dni je bilo čitati v Slovincu: »Najhujši in najnevarnejši nasprotnik katoliške stranke na Kranjskem ni nihče drugi, nego dvorni svetnik Šuklje.« Gospoda moja, da bi bila to resnica, bi se lahko tolažil s Tacitovim izrekom: »Oderint, dum metuant.« Ali temu ni tako in lahko vas zagotavljam, da nikakor nisem nasprotnik konservativnih idej, vsaj tudi biti ne morem, ker sem jih dolgih deset let v državnem zboru braniti pomagal s svojimi skromnimi močmi. Nekaj drugega pa je — in to dovolite mi, da vam pojasnim — kar me je v nasprotje spravilo z ono stranko, ki se danes v naši deželi zove konservativno, o kateri pa zelo dvomim, ali je ta epiteton baš pri njej na pravem mestu.

Gospoda moja, versko mišljenje je pač eden najdragocenejših biserov. Goethe pravi nekod, da le oni narodi kaj zmorejo v zgodovini, kateri imajo v sebi krepak verski čut. Tega stališča se držim tudi jaz in se ga moram držati zlasti v tej viharji dobi, ko socijalistični naval maje fundamente države in bolj in bolj gine respekt pred avtoriteto, pred to važno garancijo vsakega socijalnega in državnega reda. Da bi danes hotel nasprotovati temu stališču, razodeval bi neprimerno kratkovidnost in zaslepljenost, drugič pa bi se mi po vsej pravici očitalo, da direktno grešim proti svojim uradnim dolžnostim.

Gospoda moja, naravnost rečem, krepka, konservativna, versko navdahnjena stranka je na Kranjskem in na Slovenskem sploh absolutno potrebna, in če bi je ne imeli, morali bi jo ustvariti, in sicer kot protiutež nasproti radikalizmu, ki se pojavlja, in to na oni strani! Čislam in spoštujem vsakega pristaša konservativne stranke, ki iz lastnega prepričanja in lastnih notranjih nagibov pripada tem nazorom, ali nosi duhovsko suknjo, ali ne. Ako pa se očita stranki — in jaz mislim, da ne kar tako v en dan, brez sleherne pravice — da se namreč med merodajnimi posvetnjaki »Slovenčeve« stranke nahajajo možje, o katerih se sodi, da veliko več vplivajo na nje posvetni interesi, nego golo hrepenenje po nebeškem kraljestvu. Mi smo v tej dvorani n. pr. čuli zadnjč neki vzklik. Bilo je pri § 62 v debati o lovskem zakonu, ko se je za menoj čul klic: »Ponosen sem na svojo po-

božnost!« Kaj takega je bilo zame nekaj čisto novega. Jaz sem dosihmal v svoji veliki naivnosti vedno mislil, da sta ponižnost in pobožnost tako združena, da tisti, ki je v istini pobožen, niti ne ve za svojo krepost. Ravno tako, kakor vijolica razširja nevedoč svojo vonjavo, ravno tako je pobožnost povsem priprost izliv cele notranje narave. Človek ne ve, da je pobožen, to je neprisiljen čut, s katerim se ne bo bahal in ponašal.

Dovolite gospodje, da vam tu povem neko domačo povest iz mladih let, povest o nekem Jožetu Hruški. Ta možak vam je bil vprav vzoren po svojem vedenju, v celi fari se je odlikoval po svoji pobožnosti. Nikogar ni bilo v fari, da bi bil svoje cerkvene dolžnosti opravljal s tako gorečnostjo, kakor Jože Hruška, in kot vzor ter v spodbudo celi fari so ga vedno postavljali. Nkega dne pride v cerkev, se vsede in hoče odpreti molitvene bukvice, ko naenkrat — višja sila mu je v tem hipu podelila čeznaravni ta dar — vidi vrh prižnice sedeti — koga pač mislite častiti gospodje? Samega pristnega peklenščka! In kaj je delala mrcina peklena? Imel je veliko usnjato polo ter gledal okolu po cerkvi in z debelim svinčnikom je zapisoval imena tistih, ki so se v cerkvi nespodobno obnašali. Tu je dremala stara ženica, tam so fantje šepetali ali zaljubljeno pogledovali na dekleta in pogled se je vračal itd. Obe strani pole sta bili že popisani, prostora ni bilo več, ali kako si vrag pomaga? Vzame zgornji kos usnjate pole med zobe, spodnji pa v kremplje in krepko potegne, da se pola raztegne, ali pri tem krčevitem naporu je bil hudič tako neroden, da je z glavo telebnil v strop. Naravno, da je komično vplivalo, videti vruga v takem položaju in pobožni Jože Hruška se je začel vzradoščen smejati. A kaj se je zgodilo? Vrag vzame svoj svinčnik in zapiše na polo: »Jože Hruška se je v cerkvi smejal!« Če bi bil zadnjič peklenšček na galeriji — seveda neviden za profane oči — in da bi bil slišal vzklik: »Ponosen sem na svojo pobožnost,« ne vem, ali bi ne bil zapisal na tisto tablo: Poslanec ali pa recimo rajše Jože Hruška se je v cerkvi smejal. (Živahna veselost v središču in na desni. Lebhaftes Heiterkeit im Centrum und rechts.)

Pomembno je, da Klun, ki je govoril za menoj, ni niti z eno besedico ugovarjal proti mojim izvajanjem zoper Žitnika.

Vesel sem bil, ko sem zopet mogel domov k svoji rodbini na prijazno Dolenjsko. Bivališče moje je bilo na Kamnu, v slavni Kandiji nasproti Novemu mestu. Tupatam sem napravil izlete in krajša popotovanja, večinoma peš, da spoznam deželo in potrebe prebivalstva. Na enem takem popotovanju bi me skoraj doletela nezgoda. Bil sem v Ribnici, katera je spadala v mojo volivno skupino. Od tod sem hotel peš preko sv. Ane v Suho Krajino, v to od Boga in ljudi pozabljeni kos slovenske zemlje, da bi si tam na licu mesta napravil podobo o potrebnih cestnih zvezah, zakaj do tistega časa je bila Suha Krajina brez cest. Nekaj

ribniških tržanov me je spremljalo čez hrib do farne vasi Struga. Med potjo nas zaloti ploha in dolgo smo morali vedriti v ondotni krčmi, kjer smo bili sicer prav dobro postreženi. Ribniška šegavost in dobro metliško vino sta povzročila, da je to kosilo dalj časa trajalo nego sem mislil. Potem pa še izvem, da v Strugi ovčice pase dober znanec iz gimnazijskih let, župnik Matija Priatelj, Jurčičev sošolec. Še en skok k njemu, ali ni me pustil tako od sebe in pet je že bila ura, ko sem jo iz Struge mahal proti Žvirčam z namenom, iti od tod po stezi čez Hinje do Fužin ob Krki, kamor sem bil naročil svojo ženo z domačimi konji. Ko drvim skozi Žvirče, vidim pred gostilno kmetski voziček z vpreženim »sircem« in kakega 15–16 letnega fanta pri vozu, ki je očitno bil baš na tem, da se odpelje. Jaz ga vprašam: »Kam?« On odgovori v svojem pevajočem, suhokrajinskem narečju: »Na Fužine.« Jaz vesel, da si skrajšam pot, pravim: »Bom pa še jaz prisedel.« In odpeljala sva se. Vprvič sem bil v teh blaženih krajih, vendar se mi je zdelo, da smer kolovoznega pota ni nič kaj prava. Vprašam tedaj: »Fant, ali voziš čez Male Lašče na Fužine?« Ta me debelo pogleda ter pravi: »Jo.« Tako voziva naprej, kar vidim na enkrat cerkev z dvema stolpoma. Vprašam: »Kaj je ta cerkev?« »To je ambrüška fara!« V tistem trenutku mi šine v glavo, da je hotel fant reči, da gre v Zagradec, ki ga ljudje tudi imenujejo Stare Fužine, ne pa v tiste Fužine, to je v Dvor, kamor sem jaz hotel. Tedaj me je zapeljal mesto proti Novemu mestu proti Ljubljani! Jaz poskočim z voza, vprašam neko žensko, kam drži steza, ki jo vidim. Rekla je: »Čez Brezov dol in od tam boste mogli priti do Dvora.« Jaz v dir! Do Brezovega dola je šlo še prav dobro, ali kmalu je bila noč tu. Računal sem s polno luno, pa gosti oblaki so jo zakrivali in ko sem bil enkrat v goščavi, sem popolnoma izgubil vsako orientacijo. Kmalu sem ležal v luži, kmalu na skali. Moje hlače so bile že kar v franžah, ali z neko divjo energijo sem se gnal naprej, češ moram priti do pobočja, s katerim se suhokrajinska planota spušča doli do Krke. Skrajna neprevidnost! To so popolnoma zapuščeni kraji, ne bi bilo treba drugega, kakor da si nogo zvinem in živ krst me ne bi našel! Bilo je morda proti polnoči, ko zaslišim od daleč človeške glasove. Jaz zakričim, kar sem mogel: »Stojte!« Odgovor je bil: »Kdo s' pa, kaj pa češ?« Tako sem priklical moške, ki so na sejmu v Št. Vidu bili prodali svoje vole in sedaj po stezah skozi gozdno goščavo hiteli domov. Taka tema je bila, da eden drugega kar videl ni. Rečem jim, naj me pelje kdo v Žužemberk, ker do Fužin ni bilo več mogoče priti. »Mu dam en „finfar“ (to je pet goldinarjev).« Odrežejo se mi: »Ti si zašel v takem kraju, da tudi za „finfar“ ne gremo. Najbolje bo, da boš kar pri nas prenočil na senu.« No, gremo naprej. Jaz jih vprašam: »Odkod pa ste?« »Iz Visejca.« Na zadnje vprašam: »Ali imate kako krčmo pri vas, kjer bi se vino dobilo?« »A, stari Pirc ima dobro kapljo.«

Res pridemo do te krčme, razbijamo na duri, da se ljudje zbude in luč napravijo. Vstopimo v sobo. In zdaj šele vidijo moji spremljevalci, da sem gosposki človek. Krčmar je prinesel »štefan« vina, jaz vzamem iz svojega nahrbtnika pečeno piško, katero mi je dala ljubezniva soproga mojega prijatelja, sodnika Višnikarja s seboj in vse skupaj izročim svojim novim tovarišem. Za svojo osebo sem bil tako utrujen, da drugega nisem mogel zavžiti, kakor nekaj mleka, v katerega sem izlil malo konjaka. Nezaupno me gledajo moji spremljevalci in prvo vprašanje je bilo: »Ali niso oni morda davčni sekutar?« Pa sem jim slovesno zatrjeval, da nimam nič posla z davčno eksekucijo in ko sem jim še dejal, da je moj sošolec njih župnik v Hinjah, Franc Zbašnik (živi danes še v visoki starosti 83 let let v pokoju pri Kranju), takrat jih je šele zapustilo nezaupanje in rekli so krčmarju Pircu: »To so gospod, on ne sme spati na senu, mu boš moral dati kako posteljo.«

In zares, bil sem tako nespameten, da sem se vlegel mesto v seno, na neko slamnjačo, ki je tam ležala v nedodelanem, starem kotu na tleh. Prekratka je bila za moje dolge noge in ponoči sem čutil neznanske bolečine, za katere nisem vedel odkod so. Šele zjutraj, ko se je dan delal, sem videl, da je kar mrgolelo debelih, krvoločnih stenic! Zjutraj zgodaj me je potem nekdo spremljal do Žužemberka. Pri tej hoji sem šele spoznal, v kaki nevarnosti sem bil to noč. Iz Žužemberka sem z vozom prišel srečno domov k svoji ženi, ki je že bila radi mene v največjem strahu in skrbeh.

XII. poglavje.

Dvorni svetnik. — Ljubljanski potres in zahvalni koncerti.

Na jesen sem bil zopet na Dunaju v parlamentu. Čim dalje bolj se je razvijal napad opozicijskih strank na koalicijsko vlado, tem bolj se je manjšala odporna sila vladnih strank. Propadanje moralne moči v koalicijskih vrstah sem žalibog moral skušati na svoji lastni koži. Bil sem izbran poročevalcem o vladnem načrtu zakona proti pijančevanju, o predlogi tedaj, ki jo je bila vlada sicer prevzela od svoje prednice, Taaffejeve vlade, ki pa je bila označena celo v prestolnem govoru kot zelo potrebna. Toda glej! Navzlic temu se koalicijska vlada kar nič ni ogrevala za ta zakon. In še več! Ko sem baš kot poročevalec urejal na poročevalčevi tribuni svoj material, pristopi k meni finančni minister *Plener* ter mi reče: »Aber ich hoffe, Sie werden doch nicht mit der Vorlage durchdringen, das würde ja unsere Finanzen schädigen!« Takoj nato pa pride grof *Wurmb* brand z opazko: »No, hoffentlich wird die Vorlage noch heute an den Ausschuss zurückgewiesen werden.« Srdito se mu odrežem: »Excellenz, das wollen wir vorerst sehen! Ich meinesteils werde alles tun, um diesen Gesetzentwurf, der doch eine Regierungsvorlage ist, durchzusetzen.« In zares! Že v generalni debati je stavila levica predlog, naj se predloga vrne odseku v novo posvetovanje. Z vso odločnostjo sem pobijal ta predlog in pri imenskem glasovanju se mi je v istini posrečilo, da smo zmagali. Ali z nobene strani nobene podpore! Zlasti noben minister in noben vladni zastopnik ni priskočil poročevalcu, da bi branil to vladno predlogo. Tudi iz desničarskih strank, ki so bile pristale na koalicijo, je bilo kaj malo podpore. Skozi osem dni sem skoraj edino jaz držal pozicijo in srečno odbijal nasprotna predloge. Že sem mislil, da je prepotrebni ta zakon pod varno streho, ko se je na enkrat pripetilo nekaj, kar bi imenoval »parlamentarno iztiranje«. Pri čisto nedolžnem paragrafu, ki je dobredno povzet iz gališkega deželnege zakona proti pijančevanju, stavi levičarski poslanec dr. *Menger*, dasi eden izmed koalicijskih veljakov, predlog, naj gre zakonski načrt nazaj v odsek. Slučajno je bila hiša slabo zasedena. Zlasti od desničarjev jih je mnogo manjkalo. Mladočehi so iz načelne opozicije proti koaliciji glasovali, kakor

en mož, zoper vsako vladno predlogo, in tako je z večino dveh glasov bil sprejet Mengerjev predlog. Naravno, da sem se navzlic vsem prošnjam odsekovne večine odpovedal poročevalčevemu poslu. In tako se je pripetilo, da tisti zakon proti zlorabi alkoholnih pijač, po katerem so naravnost hrepenele premnoge dežele, nikoli ni bil več rešen od avstrijskega parlamenta!

Pred seboj sem videl neizbežni pogin koalicijske ideje. V tej duševni dispoziciji sem prejel neko vest iz svojega volivnega okraja, ki me je silno razburila. Sicer je bil moj mandat povsem varen. Zlasti mi je stalo zvesto na strani prebivalstvo Belokranjskih mest. Toda iz Novega mesta, ki je bilo zame vedno manj sigurno, sem dobil na enkrat pismo od prijatelja dr. Slanca, ki me je naravnost razkačilo. In zakaj?

Dr. Karel Slanc! Vsekako svojevrsten mož, vprav »homo sui generis!« V istini čudna zmes zelo priporočljivih in manj prijaznih svojstev! Po svojem poklicu je bil odvetnik v dolenski metropoli, kot tak in kot dober jurist cenjen od svojih pravnških tovarišev, čislán od občinstva. Bil je naobražen ter je neverjetno mnogo čital, morda celo preveč, ker mnogokrat ni prebavil preobilne duševne krme. Da ni bil brez žurnalističnega talenta, je dokazal jasno s svojimi nemško pisanimi članki, prijavljenimi zlasti v »Agramer Tagblattu«. S slovenščino je imel pa vedno poseben križ — dasiravno je slovenski dobro govoril, slovenski pisati nikoli ni znal, in njegovih sestavkov ni bilo moč dati v tisk brez natančnih, korenitih korektur. Sicer je bil plemenitega srca, velik dobrotnik revežem, pa radodaren podpornik študentov. Kar ga je posebno dičilo, je bilo njegovo vzorno rodbinsko življenje. Z ginljivo ljubeznijo je bil zlasti vdan blagi soprogi, katero si je kot mlad pravniški začetnik poiskal v imoviti Potočinovi hiši, tam s Savskega obrežja pri Zidanem mostu.

Zanimivo ga je bilo gledati, krepkega bradatega moža z markantnim inteligentnim obrazom, ostrim bistrim pogledom, kadar je v visokih škornjih in irhastih hlačah samozavestno korakal po slavnem novomeškem trgu ali jahal po dražestni novomeški okolici. Nezavisen na vse strani se je lotil politike večinoma le bolj sporadično, takrat pa s silno vnemo. Kot politik se skoraj ni dal opredeliti, tako komplicirana je bila njegova politična duša. Še iz mladih študentskih let je ostala v njem vsedlina onega liberalizma, kojemu je svobodoljubnost bila identična s »farško gonjo« in neizprosnim bojem proti duhovščini. V tem pogledu je ostal starokopitnež, a z druge strani ga je čitanje marksističnega slovstva polagoma zvalo — kam? — med pristne socialne demokrate! Sicer stvar ni bila tako resna; pač je simpatiziral z duševnimi veličinami socialističnega gibanja, ali to navdušenje je veljalo vendar le v suhi teoriji in dvakrat bi se bil premislil zelo dobro situirani mož, preden bi bil iz socialističnih nauk izvajal posledice za svoj lastni in svoje rodbine stalež!

Nikakor ni imel Slanc poželenja, sam za svojo osebo vstopiti v parlamentarno življenje, dasi bi si bil vsaj pred l. 1890. z lehkoto pridobil mandat. V parlament ga nič ni mikalo, ali z največjo slastjo je užival razburjenost volivne borbe. Če je bila razpisana kaka volitev za državni ali za deželni zbor, takrat je bil Slanc v svojem življu, takrat je za svojega kandidata stavil na razpolago vse, kar je imel: svojo veliko agitatorsko silo: čas, denar, zdravje! In bil je tembolj nevaren agitator, ker se je v strastnem volivnem metežu brezobzirno posluževal vseh sredstev, ne da bi si bil glavo belil z njihovim izbiranjem.

Hvaležno moram priznati, da navzlic junaštvu zvestih belokranjskih rojakov nikoli ne bi bil mogel zmagati pri svoji prvi izvolitvi, ako bi se nasprotnikom bil pridružil Slanc s svojo agitatorsko silo. Rad sem ga imel še iz prekrasnih študentovskih let, rad bi mu vedno bil ostal veren prijatelj — toda mož je bil premuhast za neskajeno trajno prijateljstvo. Težko mu je bilo ugoditi: tako mi je bil sila zameril, da sem se v svojem govoru z l. 1889 proti Dumreicherju celo predrznil polemizovati proti visokodonečim frazam mladočeškega posl. dr. Edvarda Gregra. Takrat se je pač hitro potolažil, toda ko je prišel Taaffejev padec in koalicijska doba, je zmajeval z glavo nad mojim postopanjem ter jasno izražal svojo nevoljo z mojo taktiko. Naša koalicijska politika naravno ni bila priljubljena, čutil sem potrebo pojasniti svojim volivcem ves položaj. Nameraval sem tedaj sklicati volivne shode ter pričeti z njimi v Novem mestu. Kar dobim od svojega glavnega »korteša« dr. Slanca presenetljivo pismo, datovano z 21. junija 1894. Njegov uvod se je glasil:

Ljubi prijatelj!

Zvedel sem, da hočeš volilne shode imeti. Jaz ti odsvetujem. I. Nij treba. Ali blamaža bi bila, bi ne bilo v Novem mestu več ko 10 volivcev. V Ribnici tudi farji hudo proti Tebi ongavijo. Pri nas so razven Fajdige in Frana Jeraja vsi profesorji proti Tebi. Torej čemu blamaže. Izvoljen boš, ako volilne shode delaš, ali ne. Le ubogaj.»

Slanc mi tedaj pove čisto suhoparno, da z mojim shodom neče imeti posla. Odpoved »in optima forma«! V meni je zavrelo. Poznal sem prvovrstno usposobljenost Slančevo za agitacijski posel, poznal omahljivost nepreračunljivih volivcev, v srce me je zbodel odpad osebnega in političnega prijatelja. Baš za Novo mesto sem se največ trudil, zanj sem največ pridobil, sedaj pa — in kakor strela z jasnega — tako plačilo! Obenem pa ozir na moj gmotni položaj in usodo moje obitelji! Istina je bila, da sem si z velikim trudom pridobil priznanje v parlamentu, toda to ni odtehtalo dejstva, da sem bil takrat, l. 1894., po 21 letnem službovanju vedno še reven uradnik v devetem činu! Ženo in šestero otrok v hiši, nič premoženja, mandat negotov ali pridobljiv le s

ponižanjem in klanjanjem pred nestalno volivno maso — ne, take odvisnosti za nobeno ceno ne! Slančevu pismo sem bil dobil z jutranjo pošto, baš svojo skodelico kave sem srebal, sedaj skočim pokonci in naravnost k naučnemu ministru! Madejskemu povem, da hočem izstopiti iz zbornice ter ga zaprosim, naj zame izprazni mesto centralnega ravnatelja šolskih knjižnih zalog, kjer je tedanji vodja, stari dvorni svetnik Hermenegild Jireček že zdavnaj bil goden za upokojitev. Madejski mi s prva odločno odsvetuje, češ zakaj iz parlamenta, ko ste si vendar tam priborili tako lepo pozicijo! Brez ovinkov povem ministru, da moj mandat ni več varen, ker mnogi volivci ne odobravajo mojega razmerja napram vladni koaliciji. Naposled se Madejski vda, ko vidi, da nič ne opravi s svojim prigovarjanjem. Naroči mi, naj se domenim o podrobnostih s sekcijским načelnikom Rittnerjem, znamenitim poljskim učenjakom, ter naj potem še obiščem najmerodajnejšo osebo, ministrskega predsednika kneza Alfreda Windischgrätza. Isti prizor pri tem gospodu: s prva odsvetovanje, potem obžalovanje in končna pritrditev. Stvar se je vršila z bliskovito hitrostjo! Ob devetih zjutraj sem bil ostavil svoje stanovanje, pol ure po poludnevu sem prišel domov ter pozdravil ženko z besedami: »Mati, dvorni svetnik postanem!«

Po vsej pravici bi torej mogel trditi, da je imel dr. Slanec odločilen delež na mojem imenovanju dvornim svetnikom. Kakor je mož kumoval ob pričetku moje državnozborske kariere, tako je kot babica posloval pri mojem uradniškem prepору!

Med počitnicami so se vršila pogajanja, tekli so ustni razgovori in pismene obravnave o nadrobnostih mojega imenovanja. Stoprav 4. oktobra se je čitalo v »Wiener Zeitung«, da je cesar imenoval dva poslanca, grofa Stürgkha in prof. Šukljeta za dvorna svetnika v naučnem ministrstvu.

Vest o mojem avancementu je bila ugodno sprejeta, zlasti od mojih dolenjskih rojakov ter od osebnih prijateljev. Dobil sem nebroj čestilnih telegramov. Janko Kersnik je poslal brzojavno čestitko:

»Sem dolgo upal in se bal,
slovo sem skoro upu dal,
na belem črno pa stoji
da svetnik dvorni Francelj si,
zatorej bodi ti poslan
za godov dan, za novi stan
prijatelj pozdrav glasán.« — »Janko«.

Izrecno poudarjam, da niti Madejski niti gentlemanski Windischgrätz nista bila zahtevala od mene, naj izstopim iz zbornice. Madejski je le hotel, da odložim svoje mesto v budžetnem odseku, ker bi le bilo nerodno, da bi aktiven dvorni svetnik pri debati o proračunu kritikoval upravo ter krtačil

naučnega ministra. Ali sam sem se nagibal k mnenju, da bi le bilo težko, obdržati mandat in ugoditi dolžnostim novega službenega mesta. Novi delokrog mi je bil tedaj še »terra incognita« in trebalo se je poglobiti v stroke, n. pr. tipografijo, razne reprodukcijske metode itd., o katerih prej nikoli nisem nič znal. Celo vseč mi je bilo tedaj, ko je minister ob priliki mojega službenega nastopa izrazil željo, naj vendarle odložim svoj državnozborski mandat, češ: »Stürgkh to stori, skupaj sta imenovana, meni bi bilo tedaj ljubo, ako tudi Vi ostavite parlament, da se ne bi očitalo vladi, da neenako postopa z enim in drugim«. Drage volje sem dne 29. maja 1895 izročil pismo v roke starega predsednika Smolke, s kojim odložim svoj državnozborski mandat.

Moj nastop je vzbudil v volivnem okraju resno obžalovanje. Najlepše mi je to izrazil dr. Josip Mencinger, župan in odvetnik v Krškem. Ugledni ta možak, po moji sodbi vprav modrijan na Dolenjskem, mi je bil pismeno čestital ob mojem imenovanju. Sedaj, eno leto kasneje, ko sem odložil mandat, mi zopet piše v svojem imenu in imenom velike občine Krške. Obe pismi sta tako karakteristični za moža, obenem pa tudi za tedanje naše razmere, da ju tukaj priobčim v celoti.

Mencingerjevo pismo z dne 10. oktobra 1894 slove dobesedno:

Prečastiti prijatelj!

Ne zameri, da se oglašam tako pozno!

Čestitam Ti, kakor iskreni prijatelj, da si dosegel dostojanstvo, kakršno je samo izjemoma pristopno Slovencem in gimnazijskim profesorjem.

Kakor Slovenec moram pa odlašati s častitko, ker podelili so Ti mesto preskromnega področja, katerega tesnobe gotovo tudi sam ne maraš dolgo prenašati. — Nadejam se torej, da doživim tisti dan, ko Ti bom mogel čestitati tudi kakor domoljub Slovenec. Bog Ti obvaruj zdravje in Te brani nesreče; sam si boš pa ohranil žilavo voljo dospeti do delokroga, kjer boš imel priliko in moč pokazati kričačem in sanjačem, kako naj se sveto služi domovini in stanovitno koristi svojemu narodu.

Presrečno Te pozdravlja

Krško, 10. oktobra 1894.

Tvoj Dr. J. Mencinger.

In ko sem bil odložil oba svoja mandata, pošlje mi Mencinger, ali kakor sem ga bil krstil: »Modrijan iz Krškega« nastopno z 21. oktobra 1895 datirano pismo:

Častiti prijatelj!

Slučajno sem župan občine Krške, pod katero spada tudi Krško mesto. Prijel sem torej Tvoje prijazno pismo iz dne 18. oktobra 1895, v katerem slovo jemlješ od svojih volilcev.

Čital sem Tvoje pristrčne besede z nekakim elegičnim čutom: Dvanajst let naš poslanec, in kako kratka je bila ta doba! Brali smo potlej Tvoje slovo v prijateljskih krogih. Sodnik Gregorin, notar dr. Pučko in drugi so obžalovali, da več ne kandiduješ, rekoč, da bi za Te agitovali in Tebi oddali svoje glasove, ako bi hotel zopet kandidovati.

A zdaj bo naš poslanec dr. Tavčar, kakor mi piše dr. Slanc iz Novega mesta.

V imenu volilcev iz Krškega Ti izrekam najtoplejšo zahvalo za Tvojo dvanajstletno požrtvovalnost, ki je bila ne samo častna, ampak je Dolenjski strani donesla stalnih neprecenljivih uspehov. Prepričan sem, da bodo vsi Tvoji volilci v Krškem ohranili hvaležnost do Tebe, do svojega nepozabnega zastopnika in zaščitnika.

Jaz sam pa ne morem misliti, da ostaviš parlamentarno delovanje, zdaj ko Te doseženi uspehi vedno spodbujajo k političnemu napredovanju in zdaj ko je za mladeniško naglostjo nastopila vstrajnost in doslednost najkrepkejše moške dobe.

Večkrat so bile moje slovenske narodne teorije v nasprotju s praktilo Tvojega poslanstvanja, drugič sem pa zopet prav pri Tebi videl, da so tudi teorije samo toliko dobre kolikor se dajo v prakso prestaviti, in da mora marsikatera priti v Prokrustovo posteljo predno se izvede in v dejanji vresniči. Tako sem se včasih nad Teboj jezil in včasih veselil, in naposled sem bil zadovoljen z menoj in s Teboj, ko sem sprevidel, kako si svoj namen, ki se mi je prej zdel sumen, po oмотičnih stezah privedel na trdno, svitlo čisto stališče, ter vresničil to (kar me je tembolj veselilo), kar prej nisem pričakoval, da boš doseči mogel. Sploh se pa ne smemo spotikati nad posameznostimi, »ubi plurima nitent«.

Nekaj naglo se staram in boleham, vendar se pa nadejam, da bom Tebe še volil; morebiti že bodoče leto in gotovo rajši še večkrat. Deluj na to, da bo to možno.

Pozdravlja Te z iskrenim spoštovanjem

Tvoj stari prijatelj

Krško 21. oktobra 1895.

Dr. Mencinger.

Med tem časom pa so se pripravljale velike spremembe na političnem polju. Na Slovenskem je Kat. narodna stranka popolnoma izgubila konservativni značaj, ki ga je imela še iz Bleiweisove in Klunove dobe. Premagal jo je demokratski duh velikega Janeza Ev. Kreka in ž njim skupaj je vodil stranko, priznati se mora za veliko taktično spretnostjo in izrazitim organizatoričnim talentom dr. Ivan Šusteršič. Narodno napredna stranka, ki je zlasti na Kranjskem imela svoje pristaše med takozvano akademično inteligenco ter med trgovci in obrtniki po mestih.

nikakor ni bila kos. Kat. narodni stranki, zasidrani v narodni duši slovenskega kmeta.

Veliko bolj hrupna pa je bila na Dunaju zagrizena borba krščanskih socialistov, kojim je načeloval dr. Karl Lueger. pravi državnik tudi tedaj, če je nastopil v demagoški opremi in se boril s starim skrhanim nemškim liberalizmom. Poznal sem Luegerja še z univerze. Velik, krepak, lep mož, pristen Dunajčan, ki je poznal svoje ljudi ter jih znal navduševati. Strastno so ga napadali njegovi protivniki, a naposled jih je on v kozji rog pognal. Bil je v državni zbor izvoljen, kakor jaz, leta 1885. Takrat še je bil demokrat in komaj 3—4 pristaše je imel v celi zbornici. Kadar je govoril, je levica besnela. Ali ni se jih zbal in običajno zasmehovanje, s katerim so hoteli zadušiti njegov glas pri prvih nastopih, je sčasoma potihnilo, čim pogosteje in s čim večjo energijo je govoril.

Naravno, da je v takih razmerah padec koalicije bil nezogiben. Nerazsodnost nemških liberalnih in narodnih strank je povzročila, da se je koalicija razbila na vprašanju — slovenskih paralelk na celjski gimnaziji. Windischgrätzov kabinet je odstopil junija 1895. Za njim je prevzel vlado nižjeavstrijski namestnik grof Kielmannsegg. Ali ves svet je znal, da je to le provizorij, da je bil zgolj »Platzhalter« za bodočega moža, gališkega cesarjevega namestnika grofa Kazimirja Badenija.

Do pričetka leta 1897 sem živel v jako udobnih razmerah svojemu uradniškemu poslu pri svoji rodbini. Morda je ta doba bila najprijetnejša v celem mojem življenju. Toda bližale so se volitve in moji stari volilci so me vedno glasneje zahtevali nazaj. Ko sem bil mandat odložil, sem si sam prizadeval, da stopi na moje državno-zborsko mesto prijatelj Višnikar. Prirejal sem volivne shode v nekaterih mestih volilnega okraja ter živo priporočal njegovo kandidaturo, Višnikar nikakor ni bil slab poslanec. Govornik za parlamentarne seje sicer ni bil, toda nad vse vesten in dober strokovnjak. V svoji stroki je prav uspešno delal zlasti v onem permanentnem odseku, ki se je moral posvetovati o vladni predlogi civilno-pravnega reda, klasičnim delom velikega jurista Franza Klein-a. Sam posl. Baernreither, ki je fungiral kot poročevalec v odseku in v zbornici, mi je večkrat dejal, da so mu stvarne opazke okrajnega sodnika Višnikarja čestokrat prav dobro služile.

In naposled, saj se je parlamentarno delo v avstrijskih parlamentih vršilo v odsekih in ne v zborničnih sejah, kakor bi sicer mogel soditi nepoučeni poslušalec!

In čudo! Baš isti dr. Slanc, ki je bil neposredno povod, da sem poldrugo leto prej odložil mandat, je sedaj z vsemi silami svoje impulzivne narave se trudil v to svrho, da se povrnem na svoje staro mesto. Toliko je bilo pojavov iz celega mojega volilnega okraja, da sem smel in moral računati s so-

glasno izvolitvijo, ne da bi mi bilo treba ganiti le z mazincem. Ali tu se pa pripeti nekaj čudnega!

Vse podrobnosti se najbolje razvidijo iz pisma, ki sem ga hotel poslati glavnemu svojemu kortešu dr. Slancu v Novo mesto. Evo ga:

»Ljubi prijatelj!

Zahtevaš golo resnico o nagibih mojega definitivnega ukrepa, — podajam ti jo, popolno in neprikrito, zanašajoč se na to, da tega zaupnega obvestila ne bodeš obesil na veliki zvon ter neprilik delal staremu prijatelju. Sledeče vrstice namenjene so tedaj zgolj tebi ad informationem.

Prvič ni res, da se moj uradniški poklic ne bi dal strinjati z mandatom. Nasprotno, skoraj ga ni urada, da bi bil manj združen s politiko nego je moj. To razvidiš tudi iz tega, da sem sam minulo pomlad svojega ministra lojalno opozoril na eventualiteto, da me volilci iz lastnega nagiba, ne da bi se potezal za to, pošljejo v parlament. Tedaj mi je minister le dejal, da v tem slučaju bi moral poleg mandata opravljati tudi svoj uradniški posel ter ne bi smel ostaviti svoje službe. Odgovoril sem mu, da bi bil kos uradu objednem in mandatu.

Drugič navajam, da prihaja ugovor proti moji povrnitvi v politično gibanje nikakor ne od strani mojega ministra, temveč od grofa Badenija. In vendar se mora vsakdo vprašati, odkod njegova opozicija proti meni, opozicija povsem neumljiva po moji politični preteklosti?!

Razgovora z ministroma pa sta se vršila tako-le:

Decembra meseca mudil sem se v Pragi, kjer sem za ondotni svoj urad bil kupil stavbišče za 170.000 fl. ter poleg tega vodil še veliko uradno preiskavo. Kar dobim pismo iz prezidijalne pisarne naučnega ministerstva, češ naj se takoj po svojem povratku na Dunaj oglasim pri ministru. Naravna je bila misel, minister želi imeti poročila radi praških uradnih zadev, tedaj stopim takoj 23. decembra, tako rekoč iz železniškega vagona h Gautschu, oborožen s svojimi akti. A na moje veliko začudenje odložil je minister razgovor o uradnih stvareh ter začel je razgovarjati se o moji kandidaturi, izrecno poudarjajoč, da je k temu pozvan po ministerskem prvosedniku. Iz zanimivega razgovora navajam le par karakterističnih točk:

Minister: »Die Regierung hat vernommen, dass Sie kandidieren, obschon Sie sich bei der Übernahme Ihres jetzigen Amtes verpflichtet hatten, als aktiver Beamte kein Mandat anzustreben.«

Jaz: »Vor allem zwei Berichtigungen, Excellenz! Es ist zunächst nicht zutreffend, dass ich seinerzeit eine ähnliche Verpflichtung eingegangen wäre oder dass man etwas ähnliches von mir auch nur verlangt hätte. M a d e j s k i dürfte es bestätigen, dass er von mir nur den Austritt aus dem Budgetausschusse gefordert hat. Allerdings fügte er hinzu, jedoch unter ausdrück-

licher Betonung, dass mein Amt an sich mit dem Mandate ganz wohl vereinbar wäre, dass er aus persönlichen Gründen es gerne sehen würde, wenn ich auch aus dem Abgeordnetenhaus schiede. Gleichzeitig mit mir sei Graf Stürgkh ernannt worden, welcher als Mittelschulreferent unmöglich im Hause bleiben könne. Behielte ich nun mein Mandat, so setze er sich dem Vorwurfe aus, die beiden zu Hofräten ernannten Parlamentarier mit ungleicher Elle zu messen. Daraufhin erklärte ich sofort, die Situation zu würdigen und die Weisungen betreffs Niederlegung des Mandates abzuwarten.

Weiterhin ist es unrichtig, dass ich kandidiere. Es handle sich vielmehr nur darum, dass mir eventuell von den Wählern ganz spontan, ohne mein Zuthun, ein Mandat übertragen werden könnte. Ich müsste um Bekanntgabe der gesetzlichen Bestimmungen ersuchen, auf Grund deren mir die Annahme eines in so ehrenvoller Weise anvertrauten Mandates untersagt werden könnte.«

Minister je bil v zadregi, govoril je o tem in onem, naglašal tudi, da si v tem slučaju, ako prevzamem tak mandat, pokvarim osigurano svojo uradniško karijero, gotovi svoj avancement. Jaz sem mu mirno odgovoril: »Die Konsequenzen habe ich erwogen, ich fürchte dieselben durchaus nicht. Als Chef einer grossen staatlichen Erwerbsunternehmung habe ich übrigens in den 2½ Jahren, dass ich diese Stelle einnehme, mich fachlich so weit ausbilden müssen, dass ich selbst eine Pensionierung aushalten dürfte. Vielleicht würde ich bei einer Privatgesellschaft soviel zu verdienen in der Lage sein, dass sich mein Ausscheiden aus dem Staatsdienste selbst finanziell rentieren könnte.«

Na to minister: »Ja, sehen Sie, Ihre Landsleute sind ungemein aufgeregt darüber, dass Sie in die Politik zurückkehren wollen, während sie alle gedacht hätten, dass dies für die Zeit ihres aktiven Dienstes nicht mehr zu gewärtigen sei.«

Razumel sem te besede, mirno sem dejal: »Ich vermute, welche Kreise von dieser Aufregung betroffen sind.«

Iz dolgega razgovora le še en stavek, katerega si vprav v čast štejem. Minister mi je namreč dejal: »Ich kenne Sie als Mann von Charakter. Ich weiss, dass Sie der Regierung gegenüber als Abgeordneter anders handeln würden, als so mancher Beamte, der gleichzeitig Abgeordneter ist. Sie könnten unter Umständen gegen den Dispositionsfond stimmen« (jaz sem pokimal z glavo ter vmes zinil: »oder gegen den Ausgleich«) »oder ja, gegen den Ausgleich und der Konflikt mit Ihrer Stellung wäre fertig!« Na to sem odgovoril: »Ja in diesem Falle würde ich keinen Augenblick anstehen, unverweilt die Konsequenzen zu ziehen.«

Minister me je slednjič še naprosil, naj govorim o stvari tudi z grofom Badenijem.

Poslednji razgovor se je vršil 26. decembra. Razgovor je bil živahen in prezanimiv v marsikaterem oziru. Med drugim mi je očital Badeni, da kandidujem v istini ter da ima kot dokazilo pismo v svojih rokah. Jaz na to: »Meine Briefe sicherlich nicht. Ich habe überhaupt schon viele Monate keinen Brief in meinen alten Wahlbezirk geschickt. In der ganzen Angelegenheit meiner eventuellen Wiederwahl schrieb ich bis jetzt überhaupt nur einen Brief nach Laibach, an einen über-eifrigen Freund (Vencajz), den ich dringend ersuchte, sich in diese Sache nicht einzumengen und die Agitation zu unter-lassen.«

Potem zasuče ministerski prvosednik razgovor na jugoslo-vanski klub ter pravi: »Man besorgt, wie ich ver-nehme von Ihnen eine Störung dieser Politik.« Debelo je gledal, ko mu rečem, da sem baš jaz najvnetejsi pristaš take skupine, kajti jasno je, da naši poslanci kot »membra dis-jecta«, razkropljeni v mnogo frakcij, ničesar doseči ne morejo. Ali potem pristavim: »Ich kann Euer Ex. nur wiederholen, was ich meinem Minister bereits im Frühjahre gesagt habe, dass die Übernahme eines Mandates unter den gegebenen Verhältnissen für mich ein Opfer bedeutet und vom persönlichen Stand-punkte mir unerwünscht sein müsste. Dagegen habe ich bis jetzt in dem Irrwahn gelebt — und ich bin Euer Excellenz aufrichtig dankbar dafür, dass Sie mir diesen Wahn benommen haben — in dem Irrwahn nämlich, der Regierung müsste es nicht ganz unerwünscht sein, in der südslavischen Gruppe einen Abgeord-neten zu haben, der durch eine 10 jährige ehrenvolle parlamen-tarische Thätigkeit den Nachweis erbracht hat, dass er nicht bloss für lokale und nationale Interessen, sondern auch lebhaftes Verständniss für die gesamtstaatlichen Bedürfnisse besitzt.«

Te besede so vidno vplivale na Badenija. S čisto dru-gačnim glasom poreče: »Ach, das ist etwas anderes, Sie glauben demnach, der Regierung Dienste leisten zu können.« Jaz posežem v besedo: »Pardon, Excellenz so war es nicht gemeint. Ich sprach ausdrücklich vom Staate und nicht von der Regierung, und diese beiden Begriffe sind doch nicht immer identisch.« Mislil sem si namreč, s to kljuko, na katero je kazal ministerski prvo-sednik, si parlamentarnih duri ne bom odpiral!

A kaj čem dalje pisariti? Kar ti pišem, je tako gola istina, da sem vsak trenutek pripravljen, potrditi jo pred sodnijo s svojo prisego. Sodi sedaj sam, ali sta ministra proti meni, sta-remu »vladnemu« poslancu, govorila tako iz lastne inspiracije, ali pa se je vršila proti meni priprosta in prozorna intriga?

Za svojo osebo sem prepričan o zadnjem.

Sedaj pa par besedic o vaši nameri!

Pred vsem prosim, da opustite misel na korake pri Badeniju ali Gautschu. Bržkone ne bi opravili ničesar, le mene spravite v nemalo zadrego. Po dolgem premišljevanju sem objavil vladi, da na noben način pri teh volitvah ne sprejemam mandata. Nečem, da bi name letel sum: drugače govori, drugače dela!

Še drug razlog govori proti nasvetu prijatelja Mencingerja. V tem slučaju namreč, da se ministrstvo vda vaši želji, vstopim v zbornico kot poslanec po vladni milosti, z verižico okolo vratu, in tega nikakor ne maram, zlasti sedaj ne, ko poznam uradniški in vladni aparat iz vsakdanje prakse mnogo bolj, nego sem ga poznal prej kot neveden poslanec.

Še enkrat izjavljam, da pri teh volitvah na noben način ne prevzamem mandata.

Tega pisma nikoli nisem poslal na njegov naslov. Preden sem ga namreč mogel končati, sem dobil znova poziv, naj pridem k ministru Gautschu. Ko stopim pred njega, mi reče: »Ich möchte Sie doch ersuchen, schreiben Sie Ihren Wählern nicht ab! Warten Sie zu! Wenn Ihre Wahl erfolgt, werden wir weiter sehen.« In tako je napočil dan, ko so bili poklicani volilci mestne kurije na Kranjskem na volišče. Bil sem izvoljen soglasno. Podam se zopet k ministru in ta mi sedaj reče: »Ich bitte Sie, das Ihnen von Ihren Wählern übertragene Mandat ruhig anzunehmen!«

A kdo je intrigiral proti meni in moji zopetni izvolitvi? To tajnost mi je razodel moj srčni prijatelj — Janko Kersnik v pismu, datiranem z dne 7. februarja 1897.

V tem pismu piše doslovno:

»... Kakšen je politični položaj pri nas, to sam dobro veš. Pa tega morda ne znaš, da se ravno zaradi Tebe bije najljutejši boj pri nezaupnih shodih naših zaupnih mož. Ferjančič je prišel v Ljubljano s triumfalnim naznanilom, da je Tebi pot v parlament zaprl; to pa v zboru naših politikov ni vzbudilo nikakega veselja. In Tavčar in Hribar sta mu dejala na glas, da je s tem proti volji eksekutivnega odbora ravnal ter veliko neumnost napravil....

Sedaj se je začelo postavljanje kandidatov v Ljubljani. Oglasili so se Vencajz, Kušar in Mosche. O Ferjančiču nihče ni govoril. Notranjski kmetški mandat je zanj tudi izgubljen, torej kam ž njim? V Gorenjska mesta? In Koblar, katerega tudi gospodje nič kaj ne obračajo? Naj poskusi svojo srečo pri notranjskih kmetih! Ta pa je odločno odklonil, ker se boji, da mu škof prepove tam kandidirati ter je izjavil, da bo na svojo pest korteširal po gorenjskih mestih. Na pomoč mu je priskočil Majaron, ki je idrijske volilce pridobil zanj ter tako hotel izvrševalni odbor prisiliti, da prevzame Ferjančiča v Ljubljano. Danes sedi Ferjančič na zraku,

čeravno ni dvoma, da ga potisnejo v gorenjska mesta. Kak bo izid, tega nihče ne ve.

Na Dolenjskem pa hočejo le Tebe in le Tebe in nič ne pomaga, ako se še tako upiraš!«...

S Kersnikovim poročilom so se popolnoma strinjale vesti, ki sem jih prejel od druge strani. Ferjančičevega nastopa ne komentiram; moža krije danes hladna gomila. Nikoli nisem bil pristaš znanega rekla: »De mortuis nil nisi bene.« Po poklicu sem bil zgodovinar in vsa zgodovinska kritika bi bila nemogoča, kakor hitro se bi uveljavilo to načelo. Zadoščam pieteti, ako odslej molčim o tej grdi intrigi in onem, ki je bil v tisti zadevi, da rabim izraz, ki se tako pogostoma nahaja v srednjeveških kronikah: »Fautor nequitiae!«

Oseбно sem se seznanil z grofom Badenijem že l. 1894. o priliki našega parlamentarnega izleta v Lvovsko razstavo. Bili smo povabljeni na »raut« v namestniško palačo v Lvovu. Takrat sem bil i jaz mu predstavljen in mož mi ni slabo ugajal. Bil je velik in močan, plešast, živega, ostrega pogleda. Napravil je name vtis, kakor da bi bil kak vitez iz tistih slavnoznanih plemenitaških huzarskih polkov, ki jih veliki romancier Sienkiewicz tako drastično slika v svojih zgodovinskih romanih. Na Gališkem se je bil Badeni kot upravni svetnik sijajno obnesel; energičen in lokav je vodil tudi državne volitve tako, da so nadvlado obdržali zopet poljski plemenitaši.

Drugače pa je bilo, kar se tiče njegovega znanja o zapadno-avstrijskih zadevah. Te razmere so mu bile popolnoma terra incognita. Nikoli ne pozabim ocene, ki mi jo je dal pol leta po njegovem padcu grof Hohenwart. Obiskal sem ga v njegovi samotni v Ravnah, graščini, ki mu je ostala z razmeroma majhnim zemljiščem na Notranjskem blizu šent Petra. Ko sem tja prišel iz Prestranka v cesarski ekvipaži — saj sem bil gost v ondotni cesarski kobilarni — sem našel že 72 let starega državnika prav bolnega in slabotnega. Vendar se je toliko ohrabil, da je šel z menoj na vrt, kjer sva se razgovarjala od treh popoldne do osmih zvečer. Tedaj mi je rekel: »Badeni hat von west-österreichischen Verhältnissen keine blasse Ahnung gehabt. Ich habe ihn gewarnt vor dem Erlasse seiner Sprachenverordnungen; ich habe ihm gesagt, Excellenz, Sie wissen nicht, was ein gelernter Deutschböhme ist, aber alles umsonst. Er hörte nicht auf meine Worte und rannte blindlings in sein Verderben.«

Toda iz prvega je šlo čudovito gladko z Badenijevo vlado. Navzlic strastnemu odporu opozicionalnih strank se je Badeniju posrečilo prodreti v državnem zboru z dvema zelo važnima predlogoma. Dovršil je davčno reformo, s katero se je uvedla osebna dohodarina, torej s stvarjo, ki jo je bil predložil že finančni minister Steinbach in katero dovršiti se je bil zamenjal finančni minister koalicijskega kabineta Ernst plemeniti Plener. Istotako je bila sprejeta njegova volilna reforma. Uvedel

je k obstoječim trem volilnim kurijam še četrto, pri kateri se je volilo 72 novih poslancev na podlagi splošne enake volilne pravice. Francoski pregovor pravi: »Težak je samo prvi korak«. In povsem jasno je bilo za vsakega resnega politika, da je bila Badenijeva volilna reforma le predigra k uvedbi splošne enake volilne pravice.

Vzpodbujen po prvih svojih uspehih se je lotil Badeni še drugega bolj težavnega vprašanja: narodnostnega problema. Predvsem je hotel pomiriti strastno mladočeško opozicijo ter na ta način osigurati rešitev najtežje od cesarja mu poverjene naloge: nagodbe z Ogrsko.

O načinu, kako je Badeni poskušal reševati ono pitanje, ki je bilo baš eksistenčnega vprašanja za staro Avstrijo, narodno vprašanje, o tem hočem kasneje pojasniti historijat, nagibe in začasni svršetek te akcije, ki je strmoglavila poljskega državnika.

* * *

Tedaj sem živel v božjem miru, zadovoljen s svojo usodo, srečen v rodbinskem krogu, ko me naenkrat zdrami neko ne pričakovano dejstvo iz moje idilične miroljubnosti.

In to dejstvo je bil katastrofalni potres, ki je bil na velikonočno nedeljo 1. 1895. skoraj razdejal našo belo Ljubljano!

Kako sem dobil prve novice o tej veliki nesreči?

Bil je velikonočni ponedeljek, ko sem v spremstvu prijatelja prof. Matije Murka ter dveh svojih fantov napravil prijetno pešpartijo. Šli smo z neke postaje zapadne železnice skozi dunajski les v staroslavno opatijo Sv. Križ pri Badenu. Obiskati sem hotel svoje prijatelje v tem zgodovinskem kulturnem središču. V samostanu smo obedovali v prekrasnem poletnem refektoriju, kojega dičijo imenitne slike Altomontove, potem smo nadaljevali svojo pešpot do Badena. Bilo je že precej pozno, ko sem prišel domov. Tu mi pride naproti moja žena ter mi začudena pokaže telegram najinega najstarejšega sina, ki je baš tisto leto bil učenec 8. razreda na ljubljanski gimnaziji. Telegram se je glasil: »Bin gesund telegraphiert wie Euer Befinden. Franc«.

Oba si nisva mogla razjasniti telegrama. Drugo jutro pri zajutruku pa čitam »Neue Freie Presse«, in sedaj sem šele razvidel, kako huda nezgoda je zadela moje rodno mesto in njegovo okolico. Takoj sem čutil v sebi notranji nagon, da treba kaj storiti v korist ponesrečenim rojakom. Predvsem sem se bal one pogubne duševne depresije, ki je naravna posledica takih elementarnih nezdov pri prizadetem prebivalstvu. Naravno je bilo, da sem baš jaz čutil v sebi poklic organizirati pomožno akcijo, pozvan sem bil v to po rojstvu, preteklosti in družabni poziciji. Prve dni sem še nekako taval, ali kmalu sem izrabljajoč obširne svoje stike z družabnimi in parlamentarnimi krogi sklical veliko zborovanje najprominentnejših osebnosti v dvorani

znanstvenega kluba na Dunaju. Predsedstvo je blage volje prevzel sam grof Hohenwart, sam sem fungiral kot poročevalec. V živih barvah sem slikal bedo ubogih potrešencev in srečno sem dosegel uspeh, da se je takoj izvolil veliki pomožni odbor. Nemudoma smo se konstituirali. Za predsednika je bil per acclamationem izbran tajni svetnik Karol grof Hohenwart, za podpredsednika sta bila imenovana tajna svetnika Jože baron Schwegel in Jan grof Harrach. Sklenilo se je, da se veliki pomožni odbor obrne s posebnim oklicem na dunajsko prebivalstvo. Besedilo njegovo sem sestavil jaz, podpisalo ga je 70 članov odbora, med njimi dolga vrsta parlamentarnih, finančnih, veleindustrijskih, učenjskih in umetniških veljakov. Število odbornikov se je tekom pomožne akcije pomnožilo na 105 osebe. Dotični seznám je tako zanimiv, da ga priobčim med »Dodatki« k temu poglavju.

Samo po sebi je umevno, da je tako ogromni aparat preneroden za uspešno delovanje. Izbrali smo tedaj iz vrševalni odbor, kateremu sem bil jaz načelnik. Njegovo število je znašalo sprva 30 glav, tekom akcije je poskočilo na 38. Razdelili smo se na štiri sekcije, izmed katerih sta prevzele glavno delo finančna in novinarska sekcija. Celo službo sem organiziral po strogo določenem načrtu. Skozi šest tednov, t. j. od 25. aprila do 6. junija so morali biti najmanj po trije člani izvrševalnega odbora od 9. ure predpoldne do 6. ure zvečer prisotni v službenih prostorih. Stoprav od 7. junija dalje, ko je že vidno pojemalo zanimanje za Ljubljano, sem omilil službeno dobo na čas od 10. ure do 1 dopoldne in od 4. do 6. ure popoldne. S posebno hvaležnostjo moram naglašati, da je eksekutivni odbor, dasi sestavljen iz mož najrazličnejšega poklica in starosti, najrazličnejšega političnega in narodnega prepričanja, vendar vedno deloval v najlepšem soglasju in z gorečo vnemo. Posebno so se trudili stari gospod vladni svetnik Anton Globočnik pl. Sorodolski, piletna dvorna svetnika Ludvik Dimitz in Feliks Nitsch. Dalje župnik nemškega reda Fran Jančar. — šaljivo smo ga vedno klicali »tevtonicus« —, železniška revidenta Lercher in Luzar. Slučaj Lercher je bil naravnost ginljiv. Starejši Ljubljancani bodo morda še pomnili, da je Lercherjev oče bil knjigotržec na Glavnem trgu. Kupčija njegova je šla v nič in sin je moral kot majhen uradnik železnice z borno svojo plačo preživljati sebe in svojo rodbino. Pa je bil mož tako požrtvovalen, da se je odpovedal svojemu dopustu le v to svrhu, da je smel ves tisti čas porabiti v službi pomožne akcije za težko prizadeto rodno mesto!

S posebno pohvalo moram imenovati dva mlada bančna uradnika Avstro-ogrske banke, ki živita še danes oba v Ljubljani. Eden od teh je sedanji ravnatelj Ljubljanske podružnice Narodne banke Ivan Gregorič, drugi je Prokop Grasselli, sin tedanjega, hvala Bogu, danes še živega ljub-

ljanskega župana. Komaj so nehale uradne ure v Avstro-ogrski banki, sta že pritekla v naš komitetni lokal pri »Zlati krogli« na »Hofu«. Tu sta se takoj spravila na računsko delo, napravila bilanco in ko je vse bilo lepo zabeleženo v naših knjigah, sta morala dva druga člana s celim dnevnim dohodkom v sosedno »Nieder-österreichische Eskomptgesellschaft«. K sreči je bil predsednik tega imenitnega denarnega zavoda naš rojak baron Schwegel. On je dosegel pri banki, da so se proti navadnim običajem naše vloge obrestovale od dneva vložitve. Le tako je bil mogoč presenetljiv uspeh, da smo naposled več denarja odposlali v Ljubljano, nego smo ga bili sploh nabrali. Kajti skupna vsota obresti je presegala naše troške, kateri so bili vsled izjemne požrtvovalnosti članov izvrševalnega odbora sila majhni!

Posebno zanimiva prikazen v izvrševalnem odboru je bil zame gospod Johannes Mlakar, rodom Ljubljančan. Po dovršenih vseučiliških študijah ni bil nastopil križevega pota srednješolskega profesorja, temveč je rajši poučeval v bogatih hišah. Prihranil si je toliko, da je tačas že mogel udobno živeti od svojega lastnega kapitala. Saj je znal dobro slovensko, pa je bil vseeno zagrizen nemškutar. In kar vzroji je, ko sem ga enkrat vprašal, ali naj ga zapišem za Ivana ali za Janeza. Jezno mi je odgovoril: »Ich heisse Johannes Mlakar.« Navzlic temu je bil eden izmed najmarljivejših nabiralcev in čudovito je bilo, koliko je zalegla njegova beseda pri raznih bogatih, zlasti židovskih rodbinah.

Nisem si mogel pomagati, toda postopal sem kakor avtokrat in zares čudo, ti gospodje, deloma mnogo starejši kakor jaz, mnogi izmed njih na visokih mestih, so me ubogali kakor rekruti svojega stotnika. Ako sem n. pr. rekel dvornemu svetniku Dimitzu: »Priatelj, jutri zjutraj ob šestih bodi na južnem kolodvoru ter me tam čakaj,« ste lahko stavili, da najkasneje pet minut pred šesto je dvorni svetnik že na južnem kolodvoru gori in doli korakal! Sicer pa je pri vsaki taki organizaciji treba discipline in ene komande.

Vrhovno vodstvo sem si pridržal jaz. Da sem mogel vršiti svojo dolžnost, je bilo treba meni, državnemu uradniku na odgovornosti polnem mestu, dovoljenja mojega ministra. Naravnost sem stopil k Madejskemu ter sem mu rekel: »Prezvzišenost boste oprostili, jaz bom sicer vsak dan pogledal v svoj urad, ali sicer bo cela moja delavnost veljala pomožni akciji za nesrečno Ljubljano.« Madejski, pameten mož, mi odgovori: »Die Arbeit am Wiederaufbau des zerstörten Laibachs ist wichtiger als der bürokratische Dienst,« in brez vsega mi je dovolil, za kar sem ga bil prosil.

Posebno se mi je posrečilo pri velikih bankah. In tu mi je hodilo na roke, da sem bil iz parlamentarnih anket zlasti iz ankete o valutarnem vprašanju osebno znan skoro z vsemi ravnatelji in predsedniki oziroma guvernerji velikih denarnih za-

vodov. Prišel sem svojo bančno akcijo pri »Bodenkredit-Anstalt«. Prijavim se pri voditelju te velebanke Th a u s s i g u, sila nadarjenem židu. Komaj vstopim, mi že reče: »Herr Hofrat, ich weiss schon, weshalb Sie kommen. Wir haben bereits 5000 fl. für Laibach bestimmt.« Zmajem z glavo in pravim: »Zu wenig, Herr...« On nato: »Ich bitte Sie, wir können unmöglich mehr geben. Das stärkste Geldinstitut, die Austro-ungarische Bank gibt auch nicht mehr, darüber hinaus können wir nicht.« Jaz nato: »Und wenn die Austro-ungarische Bank mehr gibt?« »Nun so geben wir ebensoviel.« Poslovim se in takoj v sosedno Avstro-ogrsko banko. Hotel sem k meni osebno znanemu generalnemu tajniku M e c e n s e f f y u, žal nisem ga dobil, tedaj se oglasim pri njegovem namestniku ogrskemu Švabu P r a n g e r j u. Ta me je gledal precej od zgoraj doli ter mi reče: »Der Generalrat hat bereits für Laibach 5000 fl. beschlossen.« Ko mu jaz predstavim, da smatram to vsoto za prenizko, se mi odreže precej osorno: »Mehr unmöglich, auch für Szegedin haben wir nicht mehr gegeben.« Ko ga vprašam, ali bi mogel govoriti z guvernerjem, mi nekako zbadljivo poreče: »Sie können es probieren, aber erreichen werden Sie nichts.« Grem do guvernerja. Tj je bil takrat mala ekselenca K a u t z, rodom Madžar. Star ljubezniv gospod. Pojasnim mu ves položaj, on mi odgovori, da je že sklep generalnega sveta storjen. Nato vprašam: »Exzellenz, das wollen Sie ja für die Stadt Laibach geben.« On to potrди in jaz nato: »Aber das Erdbeben hat sich ja nicht auf die Stadt allein beschränkt, sondern im Umkreis von vielen Kilometern ist eine ganze Reihe von blühenden Ortschaften durch das Erdbeben schwer geschädigt, ja, geradezu zerstört worden.« Nato mi veli madžarska dobričina: »Da könnte man ja noch etwas besonderes für die Umgebung von Laibach geben. Was meinen Sie? Vielleicht 2000 fl?« Prikimam in on: »Wissen Sie was, da soll das Komitee eine kurze Eingabe machen, direkt zu meinen Händen. Ich werde dann den Antrag im Generalrat stellen. Ich kann natürlich für den Erfolg nicht garantieren, aber es ist mir bisher nicht vorgekommen, dass der Generalrat einen meiner Anträge abgelehnt hätte.«

Spodobno sem se mu zahvalil in takoj nazaj v Bodenkredit-Anstalt. Zopet k Th a u s s i g u, kateremu rečem: »Die Oesterr.-ung.-Bank gibt 5000 fl.« Nato Th a u s s i g g: »Nun so geben wir gerade-soviel.« Nisem mu dalje kratil dragocenega časa — saj so ti bančni velikaši silno vpreženi — in tudi meni se je mudilo k drugim velebankam. Moj fijaker me zapelje v Kreditanstalt, k osebno mi znanemu ravnatelju M a u t h n e r j u. Temu sem takoj mogel povedati, da bosta Avstro-ogrška banka in Bodenkreditbank dali po 5000 fl. Seveda že čast takega velikega zavoda ni dopuščala, da bi Kreditanstalt se odzvala z manjšim zneskom. Odtod k Länderbanki h generalnemu ravnatelju H a h n u. Isti uspeh! In tako dalje pri drugih bankah. V tistem

razmerju so dajale srednje banke po 3000, ki bi sicer kvečjemu 2000 fl. bile podpisale in kar je majhnih bank, te so primaknile svoj tisočak.

Tako sem tekom par ur za potrešence izvalil iz velikega žaklja bančnih zavodov, malo rečem 35.000 do 40.000 fl., to je v dinarski valuti 700.000 do 800.000 Din. Kako je nekdaj naš Luka Svetec dejal: »Znati se mora!« In to velja tudi o »fehtanju« za človekoljubne namene!

Nabiralni posel se je briljantno obnesel. Naj se reče o Dunajčanih, karkoli se hoče, eno treba le priznati, da je Dunajčan po svoji naravi dober in celo srčno dober človek! Bilo je več dni, da smo prejeli po 20.000 fl. in več, tedaj na dan okoli pol milijona dinarjev, to je že nekaj izdalo! Tako se je nekega dne javil neki skromno meščansko oblečen človek v odborovem lokalu ter vprašal prisotne službujoče odbornike, bi li smel izročiti neko darilo za Ljubljano? Vljudo sta mu pri-trdila vladni svetnik poslanec Globočnik in naš tevtonicus župnik Jančar. Pa stari Globočnik je skoraj znak padel, ko mu izroči gospod celih 5000 fl., t. j. blizu 100.000 Din s priprostim dostavkom, da je bil sam šel ogledat si potresno Ljubljano ter se pri tej priliki uveril, da je beda tam doli v istini velika. Velikodušni darovatelj je bil mestni stavbenik Ed. Schmidt, sin znamenitega arhitekta.

Velikodušen dar, a skoraj še bolj me je ganilo majhno darilce uboge delavke. Prišla je borno oblečena žena z malim otrokom v naročju in otroče pomoli službujočemu članu srebrn goldinar. Neznaten dar, toda podarjen iz plemenitega srca in tem več vreden!

Tekom dveh mesecev smo nabrali okroglo 360.000 zl. kron (blizu 3.500.000 Din). Poleg tega smo odposlali v Ljubljano 24 hl vina, 500 hlebcov kruha, 12 »colli« perila in obleke, 480 parov ženskih in 120 otroških nogavic ter dva vagona gradbenega in rezanega lesa. K temu pa je treba še prišteti, da smo s svojo zares velikopotezno akcijo vzbudili toliko zanimanje za usodo nesrečnih potrešencev, da je dokaj več daril iz vseh strani bilo odposlano direktno v Ljubljano nego bi se to bilo zgodilo brez našega požrtvovalnega delovanja.

V podrobnosti se ne spuščam. V tem pogledu je zanimivo poročilo, ki sem ga jaz bil sestavil za občni zbor velikega kmiteja dne 28. junija 1895. Objavljam to poročilo v »Dodatkih«. Le eno opazko si dovoljujem. Deželni predsednik baron Hein je skrbel za to, da so dobili njegovi sodelavci pri pomožni akciji v Ljubljani dokaj priznanj in odlikovanj. Naravno, da sta bila med odlikovanci tudi on sam in njegova vsega spoštovanja vredna gospa. Ko je baron Schwegel v uradni »Wienerzeitung« čital seznam odlikovancev, mi sarkastično citira pesnikove verz:

»Wenn die Rose selbst sich schmückt,
schmückt sie auch den Garten.«

Jaz za svojo osebo se nikoli nisem pehal za odlikovanji in redovi, vendar moram reči, da bi bil rad videl, ako bi tako zasluženi odborovi člani, kakor Jančar, Globočnik, Lercher in drugi, dobili kako vidno znamenje kot priznanje za naporno požrtvovalnost. Mnogo bolj pa me je zaskalelo, ko so 30 let kasneje v nekih slovenskih listih izšli nadrobni spomini na ljubljansko katastrofo, v katerih je bilo pač čitati slavospev na ljubljanski pomožni odbor, dočim se za dunajski komite živ krst ni zmenil. »Habeant sibi!«

V neki organični zvezi z dunajsko pomožno akcijo so bili zahvalni koncerti ljubljanske Glasbene Matice. V Ljubljani se je sprožila vprav genijalna misel, zahvalo ljubljanskega prebivalstva izražati v zvokih, tedaj v jeziku, ki ga razume ves izobraženi svet, v muziki. Prejel sem pismo datirano iz Ljubljane, podpisano od dež. sodn. svetnika J. V e n c a j z a i n g e. Terezine J e n k o v e imenom obeh pevskih zborov »Glasbene Matice«, v katerem me naprosi imenitni ta zavod, naj mu grem na roko pri pripravi za nameravana dva zahvalna koncerta. Takoj sem se obrnil na svojo organizacijo. Sklical sem skupaj bivši izvrševalni odbor ter še pritegnil nekaj veljavnih rojakov, ki še niso bili povabljeni k lanskemu pomožnemu komiteju. Prišli so vsi, vsi so bili navdušeni od namere Glasbene Matice, vsi so dali na razpolago svoje sile tej drugi akciji.

Ali naravnost rečem, nisem znal, kake težave bo treba premagati, da dosežejo Ljubljancani ne samo umetniški, temveč tudi gmotni uspeh. Menda se tudi gospodi v Ljubljani ni sanjalo o ogromnosti teh težav. Takoj v začetku sem stopil v zvezo z jako renomirano koncertno firmo Rosé na dunajskem Operningu. Vse je bilo dogovorjeno s to tvrdko, tem bolj sem se začudil, ko mi pri drugem obisku reče lastnik: »Gospod, odpišite Ljubljancanom, da naj nikar ne pridejo.« »Pa zakaj ne?« Zato pravi »ker bi bilo prehudo, če bi Ljubljancani k vsem svojim naporom morali še pokriti neizogibni deficit koncertov. Glejte — in tu mi pokaže koncertni program — sama slavna imena. »Alle grossen Hunde sind losgelassen.« In res, uveril sem se, da so bili baš v teh mesecih napovedani koncerti najslavnejših glasbenikov in glasbenic. Torej prvovrstna umetniška konkurenca! Navzlic temu se osmelim ter rečem: »Staviti bi šel, da Ljubljancani ne bodo imeli deficita.« On: »Kaj velja stava?« Nato rečem jaz: »No, par dobrih smotk na primer.« Takrat se javi v tem gospodu bahavost njegovega židovskega pokolenja ter porogljivo se mi odreže: »Pri smotkah se stavi najmanj za 100 komadov.« V meni se pa oglasi tista stara kranjska odpornost in nekako korajžno mu rečem: »No, pa naj bo za 100 importiranih Havana-smotk.«

Stava je bila tedaj sklenjena, naj povem že tu, da sem v istini takoj po prvem koncertu prejel v lepi škatlici onih 100

pristnih havank, ker je g. Rosé že po sijajnem uspehu prvega koncerta sprevidel, da je on svojo stavo definitivno izgubil.

In sedaj na delo! V prvi vrsti mi je bilo na tem, da si zagotovim podporo dunajskega časnikarstva. Že pri potresni akciji so nas, to moram hvaležno priznati, silno podpirali dunajski listi. Pričel sem svoje obiske v uredništvu »Neue Freie Presse«. Ta je imela tedaj dva glavna urednika, Gg. Benedikta in Bacherja. Še sedaj sem hvaležen Bacherju za dober svet, ki sem ga od njega dobil. Vprašal me je namreč za program teh dveh koncertov. Ko mu rečem, da bo prvi koncert imel zgodovinsko muzikalen in narodni značaj, za drugi koncert pa da so si izvolili Ljubljancani balado svetovnoznanega češkega komponista Dvořáka »Mrtvi ženin« (Svatbeni košile), je zmajal z glavo rekoč: »Die Laibacher werden einen schweren Stand haben in dieser Saison, ja, wenn sie eine besondere Attraktion hätten!« Pomisli en trenutek, potem nadaljuje: »Dvořák hat in Wien noch niemals dirigiert. Wenn Sie ihn dazu bestimmen könnten, dass er das zweite Konzert persönlich leite, dann wäre der Erfolg gesichert.« Zahvalil sem se mu in takoj tekkel v »Slovansko besedo« poizvedet, jeli morda Dvořák v Pragi. Skoraj mi je srce padlo v hlače, ko izvem, da Dvořák baš sedaj biva v Londonu med svojimi angleškimi častilci. Vendar sem mu brzojavil, ali ne bi morda navzlic oddaljenosti hotel priti iz Angleškega dirigirat drugi koncert Glasbene Matice. In skoraj zavriiskal sem od veselja, ko dobim brzojavni odgovor sestavljen iz ene same besede »pridem«!

Potem v uredništva drugih velikih dunajskih časnikov. Gospode šef-redakterje je najlažje dobiti zvečer med 10. in polnočjo tedaj v urah, ko se za tisk priredi jutranja izdaja. Ob tem času sem obiskaval glavne urednike. Kajti trebalo je z malimi članki, dnevnimi novicami itd. prikrojenimi slogu dotičnega lista vzbujati in podkuriti pozornost dunajskega občinstva in netiti zanimanje za ljubljanske koncerte. Kmalu sem bil domač v uredništvih vseh glavnih zastopnikov dunajskega javnega mnjenja. Tako sem na primer znamenitemu žurnalistu Edgarju Spiegelu na njegovo lastno željo kar narekoval dotične članke in notice. Sploh dunajska žurnalistika mi je bila na razpolago in prav pošteno sem izkoriščal njeno naklonjenost.

Sedaj železnico! Stopil sem k predsedniku južne železnice ekselenci baronu Chlumeckemu, ki je drage volje dovolil vse mogoče olajšave, tako da so člani pevskega zbora Glasbene Matice imeli prav udobno vožnjo na Dunaj in nazaj. Tudi s filharmoniki dunajske opere, t. j. s svetovno znanim orkestrom dvorne opere, sem moral stopiti v stik. Istotako je trebalo skrbeti za prenočišča ljubljanskih pevcev in pevk, za omnibuse, ki so prevažali mnogobrojno četo s kolodvora do hotelov, s hotela v veliko dvorano itd. Z eno besedo hvala bodi požrtvo-

valnosti gospodov našega odbora, vse je bilo pripravljeno, ko je separatni vlak pripeljal naše Ljubljance v avstrijsko prestolico.

Ves dunajski odbor jih je čakal na kolodvoru. Ko so izstopili, sem jih nagovoril na stolu stoječ v slovenskem jeziku, pozdravljajoč jih imenom dunajskih rojakov. In če sem včasih vendar imel pomisleke, bodo-li matičarji zmagali tudi pred kritičnim dunajskim občinstvom v koncertni dvorani — zadnji dvomi so izginili, ko je po dunajskem kolodvoru krepko zaorila slovenska pesem!

In tako je napočil dan prvega koncerta. Hvala Bogu sem bil prisoten pri generalni skušnji. Ljubljanci so peli divno in — redko priznanje, ko so nehali z eno svojih pesmi, je orkester opere odložil instrumente ter burno začel ploskati! Veliko izredno priznanje teh umetnikov, slovenski pesmi, izboru nemu dirigentu Hubadu in vrli njegovi četi!

Sicer mi je pa bil žalibog prvi koncert docela skažen. Med občinstvom sta bila namreč tudi nadvojvodi Ludvik Viktor in Evgen. Naloga moja je bila tedaj visoka gosta dostojno sprejeti in odsloviti. Čakati sem jih moral pri vhodu s šestimi odborniki, vsi v fraku, s cilindrom in belimi rokavicami. Izbral sem za ta sprejem dvorne svetnike Dimitz-a, Nitsch-a in Urbantschitscha, cesarskega svetnika Florjana Hostnig-a rodod Kamenčana, grofa Erwina Auersperga in še enega, čigar ime sem pozabil. Dočim sem jaz pozdravil nadvojvodi pri njih prihodu, je morala moja šestorica delati špalir. Spremil sem ju do cesarske lože in potem žalibog moral čakati s svojimi tovariši, dokler ne bi eden ali drugi hotel ostaviti koncert. Oba sta ostala do konca. Pa kak razložek v obnašanju te dvojice! Najprej je odšel najmlajši cesarski brat nadvojvoda Ludvik Viktor in se mi je, ko sem ga spremljal po predpisih do njegovega voza, zahvaljeval v nosljajočem glasu, prav kakor kak »Serenissimus« iz »Fliegende Blätter«: »Danke recht sehr, es war sehr schön gewesen.« Čisto drugače edino popularni član habsburške cesarske rodbine, nadvojvoda Evgen! Sam je bil pevec, imel je zelo lep bariton ter bil muzikalno temeljito naobražen. Zahvaljeval se mi je v iskrenih besedah. Še več, ko sem ga bil že spremljal do kočije, je prišel še enkrat nazaj, stisnil mi roko in dejal: »Ich danke Ihnen herzlich für den genussreichen Abend. Diese prächtigen Stimmen und diese wundervollen Volkslieder!« V istini »Glasbena Matica« je mogla biti povsem zadovoljna s sijajnim uspehom prvega koncerta. Ponosen je mogel biti mojster Hubad in naposled tudi jaz sem smel biti zadovoljen, dasi od prvega koncerta niti glasu nisem slišal!

Že pri prvem koncertu so dosegli Ljubljanci sijajen uspeh. Pa v istini, krasno so peli in še nekaj — pevke so sijajno izgledale. Lepo je bilo videti naših 70 cvetočih deklet

in gospâ, vse v narodni noši z blestečimi zlatimi avbami ali pa v snežnobelih pečah z imenitnimi »petelini«. To je bilo nekaj čisto novega za dunajsko gospodo in je kolikor toliko pripomoglo h krasnemu izidu.

Pri drugem koncertu je pel pevski zbor Glasbene Matice veliko Dvořakovo balado »Mrtvi ženin«. Mojster Dvořak je res na moj telegram prišel iz Londona, sam dirigiral in velikušno odklonil vsako odškodnino za dolgo pot, za napore in trud. Nevesto v baladi je pela mlada Ljubljancanka, gospodična Vrhunčeva. Krasen glas! Kmalu je bila angažovana na raznih operah v nemškem rajhu. Za solo-partije si je Matica izposodila dva operna pevca iz Prage; pošteno sta rešila svojo nalogo, vendar mi je član gosposke zbornice Nikolaj Dumba, svoje dni sam sloveči tenor v »Wiener Männergesangsverein«, ko sem pri njem sedel v koncertni loži, napravil opombo: »Aber warum haben sich die Laibacher die beiden Herren aus Prag verschrieben, sie haben ja selbst in ihrem Chore bessere Stimmen.« Ko je občinstvo začelo zapuščati dvorano, sem bil še vedno v Dumbovi parterni loži. Mimo lože pride Edward Kremser, znamenit komponist in glasovit dirigent največjega dunajskega pevskega zbora ter reče Dumbi, ko ga zagleda: »Lieber Freund, von den Laibachern haben wir heute etwas lernen können.« Razume se, da nisem bil malo ponosen na oceno takega glasbenega veljaka!

Zelo zadovoljen z uspehi svoje delavnosti je smel biti tudi dunajski odbor. Zbrali smo se na skupno večerjo v dobro znanem dunajskem restavrantu. Bilo nas je nad 30 odbornikov. Sredi velike mize na predsedniškem mestu sem sedel jaz, na desni strani dvorni svetnik Dimitz, na levi strani stari dvorni svetnik Felix Nitsch. In tu se je pripetila na mojo škodo dogodbica, ki je tako zabavna, da se menda tudi cenjeni čitatelj ne bo preveč dolgočasil, ako sedaj povem, kako se je z menoj postopalo na tem slavnostnem večeru.

Že prej sem bil povedal, da mi je koncertni podjetnik Rosé takoj po velikem uspehu prvega koncerta poslal tisto veliko škatlo pristnih Havana-smotk, ki jo je bil izgubil pri najini stavi. Prinesel sem jo s seboj z namenom, nekoliko teh tako lahko dobljenih smotk tekom večera razdeliti med deležnike naše pojedine. Ko smo bili utešili prvi glad in žejo, se dvignem ter začnem govoriti zahvalni govor. V lepih besedah sem se spominjal dovršene naše akcije, v vznešenih stavkih slavil sem ljubljanske rojake in iskreno sem se zahvaljeval dunajskemu odboru, ki je s toliko vnemo in vidnim uspehom pripomogel k sijajni izvršitvi. Med govorom sem s pravim veseljem gledal vedno bolj prijazno se smehljajoče obraze svojih poslušalcev. To me je tem bolj podkurilo. Vedno gostejše in iskrenejše so bile moje besede, govorniška vznešenost me je navdajala! Glasno pohvalo na koncu in ponosno se vsedem. Ampak

naenkrat se je neznansko podaljšal moj obraz, ko vidim pred seboj — prazno škatlo. Sedaj glasen smeh na moj račun! Kako se je to zgodilo?

Vedno šaljivi Nitsch, ki je bil navzlic svojim 66 letom še poln burk, se je natihoma bil polastil smotk in jih pod mizo dal cirkulirati, ne da bi jaz v govorniškem ognju tega bil zapazil. Družba je takoj razumela šalo in vsak udeležencev je pobasal kar po 3—4 smotke, tako da od vseh 100 komadov niti ene smotke ni bilo več v škatli, ko je priromala nazaj do mojega sedeža. Z elegičnim glasom vzdihnem: »Da bi bili vendar vsaj en par smotk mi pustili za današnjo večerjo!« »No,« reče Nitsch, »ker si tako lepo govoril, bomo pa sedaj napravili zbirko, da boš vsaj nekaj nikotina imel za danes!« In tako sem dobil kakih 4—5 smotk, ki sem jih pa še vse tisti večer uničil.

Iz te povsem resnične dogodbice se razvidi tudi, da je pri naših shodih vladalo dobro razpoloženje!

Natančen popis te slavnosti imate v slavnostni razpravi o dunajskih zahvalnih koncertih, katero je izdala Glasbena Matica. Tudi jaz sem dobil svoje plačilo, ki me je bolj razveselilo, kakor najlepši »orden«. Že leto prej me je mestni odbor slovenske prestolice za moje delo v pomožnem odseku imenoval častnim meščanom Ljubljane in sedaj sem jaz »divji pevec«, ki nobene note ne pozna, postal častni član Glasbene Matice!

Slavnostna koncerta sta bila pri kraju in tedaj sem mogel v miru živeti svoji rodbini in svojemu uradu. Naravno pa je, da sem že iz stare navade vedno še ohranil stike s starimi tovariši. Včasih sem šel na kak razgovor v parlament, včasih z njimi v kavarno na tarok in semtertja tudi v krčmo, kjer se je dobila zmeraj družba slovenskih poslancev. Takrat so zahajali gospodje večinoma v gostilno »Zum weissen Hahn« v Jožefovem predmestju. Slučajno je tisti večer kanonik Klun samotaril pri svoji mizi. Vsedem se k njemu in kmalu sva bila v intimnem prijateljskem razgovoru. Klun je bil tedaj zelo nezadovoljen s političnim položajem. Častital mi je, da sem rešen parlamentarnega posla ter naravnost vzkliknil: »Prijatelj, ti ne veš, kako rad bi jaz posnemal tvoj vzgled in se umaknil iz politike! Ali tega storiti ne morem, saj sem prepotreben, da zabranim tupatam kako nerodnost naših mladinov.« Tako sva kramljala pri litru vina skoraj do polnoči. Drugi dan, to je bilo 7. junija 1896 se je Klun odpeljal v Budimpešto k delegacijskemu zborovanju. Bilo je jutro 9. junija, ko vzamem pri zajutrkju v roke jutranjo izdajo dunajskega lista ter silno razburjen čitam med telegrami tužno vest, da je nekaj ur prej Klun od kapi zadet za vselej zapustil burni ta svet.

Vest me je pretresla, saj sva postala s Klunom, dasi svoje dni ostra politična nasprotnika, tekom časa, ko sva se bolj poznala, naravnost prijatelja. Že je 32 let tega, kar hladna

gomila krije truplo znamenitega politika. In reči moram, krivica se godi zaslužnemu možu, da je ime njegovo skoraj zapadlo pozabljenju. Skušal sem že v prvem delu svojih spominov naslikati interesantni ta značaj. Sedaj morem le poglobiti ono sliko ter konstatovati, da je bil Klun eden izmed najvplivnejših in najagilnejših slovenskih poslancev. Marljiv in vesten, poleg tega zelo lokav, je dosegel marsikaj za svoj narod, osobito pa za svojo rodno deželo in svoje volivce. V svojem družabnem nastopu je kazal v odlični meri vsa svojstva, karakteristična za prebivalstvo slavne Ribniške doline. V družbi šegav in vesel je bil povsod priljubljen. V parlamentu je imel dokaj osebnih prijateljev ne le na desnici, marveč tudi med levičarji. Z eno besedo: ni bil eden izmed sijajnih govornikov, katerih je bilo v tedanjem parlamentu še lepo število, navzlic temu pa je s svojo vestnostjo in prikupljivo dobrodušnostjo marsikaj dosegel, kar bi zaman poskušal doseči kak ugledni govornik, ki ni razpolagal s takimi družabnimi darovi!

Srečo je imel. Ne le, da je umrl nagle smrti brez bolečin in brez smrtnega boja, — umrl je tudi pravočasno! Kajti njemu, konservativcu stare Bleiweisove šole, je takrat že odklenkalo enkrat za vselej. Nove ideje so definitivno premagale njegove politične nazore, mlada demokracija, vodena od Kreka in avtokrata Šusteršiča je bila zagospodovala na vsej črti in njemu, akreditovanemu staremu politiku ne bi v tedanjih razmerah preostajalo nič drugega, kakor ostaviti politično pozorišče, ali pa kloniti pod brutalnim gospostvom avtokrata Šusteršiča. Njegova smrt ga je obvarovala te duševne krize.

Naj omenim na tem mestu ginljiv spominski govor, ki ga je imel v kranjski deželni dvorani dne 6. julija 1896 deželni glavar Oton Detela. Govoril je s predsedniškega mesta deželnim poslaneom sledeči epilog:

»Velečastiti gospodje poslanci! Danes vidimo na tej strani visoke zbornice sedež prazen, katerega je toliko let zasedal naš dragi tovariš, kanonik Klun. Nikdar več ne bomo gledali v njegovo dobrovoljno jasno lice, nikdar več videli prijaznih njegovih oči. Daleč od domovine, v tuji zemlji, je zatisnil poslanec Klun svoje oči dne 8. junija t. l.

Kanonik Klun je stal četrto stoletja kot deželni in državni poslanec na braniku za pravice naroda in za blagor domovine. Njegove zasluge so znane gospodom deželnim poslancem. On kot velenadarjen, neumorno delaven in vesten poslanec je bil vzor deželnega in državnega poslanca. Daleč od domovine, katero je toliko ljubil, za katero je živel in neumorno delal, je izdihnil svojo dušo. Vsegamogočni Bog ga je poklical v dobi krepke starosti, a prihranil mu pa tudi s tem marsikatero muko in bridkost, ki čakajo človeka v dobi starosti. Bila mu je v daljni tuji zemlji še zadnja tolažba, ko je čutil, da mu sega

Dr. Kaizl

mrzloledena roka do srca, da je prihitel k njemu tovariš in prijatelj njegov, državni poslanec Nabrgoj na pomoč. Še enkrat, in sicer zadnjikrat je čul besede v jeziku materinem, katerega je toliko ljubil, toliko spoštoval. Sedaj pa počiva v zemlji domači na mirodvoru, kjer počivajo njegovi prijatelji in tovariši iz deželne zbornice Bleiweis, Robič, Zarnik in dr. Poklukar.

Ljubezen, hvaležnost in spoštovanje slovenskega naroda spremila ga je do hladne gomile in obdržala mu bo trajen častni spomin... Danes, ko se bo zadnjikrat zapisalo ime kanonika Kluna v zapisniku deželnega zbora, zabeležilo se bo tudi živo sožalje visoke zbornice ob njegovi nenadomestljivi izgubi.«

Besede tega spominskega govora so tako prežete z elegičnim čutom, da bi ga komaj mogel pripisati pošteni sicer, a vendarle prav prozaični Detelovi duši.

Takrat živel sem prav prijetno in udobno v svoji novi uradni poziciji. Moje notranje zadovoljstvo je še povečalo dejstvo, o katerem sicer nerad govorim, ker vem, da se s tem izročam raznim hudobnim jezikom, ki ga pa vendar zatajiti ne morem, ker brez njega se ne more popolnoma razumeti mojega političnega in duševnega razvoja v življenju. Dogodek je bil ta:

Bilo je 3. julija 1896, na dan tridesetletnice bitke pri Kraljevem gradu, ko sem se šetal po dunajskem VIII. okraju, v neposredni bližini one lepe cerkve v Lerchenfeldu. Mislil sem na usodne tiste ure na bojišču in kar vrglo me je v cerkev. Po dolgih letih sem zopet molil in se zahvaljeval Bogu, da me je rešil iz velike smrtne nevarnosti, da mi ni dal poginiti na moji skoro smrtni rani. Vtis te ure je bil zame odločilen. Takoj drugi dan sem šel k spovedi k jezuitom. Spovedniku sem odkrito priznal, da prihajam v spovednico po dolgih 50 letih. Mož, uviden duhovnik, mi navzlic dolgemu registru grehov ni naložil nobene druge pokore, kakor enkrat resno prečitati oni prelepi stari himnus: »Te Deum laudamus.«

Tako sem postal, bogzna da ne iz sebičnih nagibov, temveč po svojem lastnem duševnem razvoju iz materijalista, kakor sem bil kot študent na visoki šoli, potem iz skeptika, verskega mlačneža — naposled veren katolik. Opravljal sem svoje verske dolžnosti že v tistih letih, ko me je včasih »Slovenec« še napadal kot nevarnega nasprotnika verskega mišljenja.

Dobro znam, da bo marsikateri čitatelj se spotikal nad to javno izpovedjo ter nezadovoljno zarentačil: »Kaj nas briga ta tvoja duševna metamorfoza!« Ne tako! Teh stvari, ki jih nisem nikoli na veliki zvon obešal, moram povedati v svojih spominih. Kajti, le tedaj bodo razumeli moji rojaki, da so me po vsej krivici pristaši narodno napredne stranke krstili odpadnikom, ko sem bil sedem let po ravnokar opisanem duševnem prevratu izvoljen na podlagi programa Slovenske Ljudske Stranke.

Moja nova služba kot centralni ravnatelj šolskoknjižnih skladov je bila za moža, kateri je v sebi imel živ nagon udeleževati se v svojem delokrogu, mnogo zanimivejša, nego se je splošno sodilo. Prevzel sem svoj urad v dokaj zanemarjenem stanju. Moj prednik Hermenegild Jireček, odličen učenjak, vendar ni posebno sodil med uradnike, še manj pa med upravitelje velikega trgovskega in obrtnega podjetja, kakor je zaloga šolskih knjig. Da uredim zavoženi urad in dvignem zalogo, je bilo treba predvsem pomnožiti moje znanje zlasti v nekaterih strokah, katere so bile do tja zame popolnoma neznan svet. Tako n. pr. sem se moral seznaniti s tipografijo in raznimi načini reprodukcijskega postopanja. Dunajska zaloga sicer ni sama tiskala svojih knjig, temveč jih je dajala tiskati v stari Gorischkovi tiskarni. V Pragi pa smo imeli svojo lastno tiskarno, katero je moral centralni ravnatelj, ako je hotel zadostovati svojim službenim dolžnostim, redno nadzorovati. Da se tedaj vsaj površno seznanim s to obrtno stroko, sem najprej redno zahajal v veliko dvorno in državno tiskarno ter se dal tamkaj poučevati v »črni umetnosti mojstra Gutenberga«. Nato sem nadaljeval v državni strokovni šoli za tipografijo in reprodukcijo, izbornem zavodu, kateremu je bil dolgo let kot vodja načeloval znameniti fizik univ. prof. dvor. svet. Eder. Ko sem se dal približno pol leta šolati v teh prvovrstnih zavodih, sem vsaj toliko razumel o stvari, da sem si mogel napraviti lastno sodbo ter nisem bil več slepo odvisen od dobre ali slabe volje podrejenih mi uradnikov. Zelo dobro je bilo tudi, da je bila zaloga šolskih knjig, ustanovljena po cesarici Mariji Tereziji, edini v istini veliki osebnosti med vsemi habsburškimi vladarji, v denarnem oziru jako aktivna. Posledica je bila, da smo bili popolnoma neodvisni od finančnega ministrstva. Če je n. pr. bil potreben večji izdatek, zadostovalo je kratko poročilo na ministrstvo s prošnjo, naj se v to ali ono svrho dovoli pokritje z lastnih sredstev. Stalna formula se je glasila: »Aus den Mitteln des Schulbücherverlags«.

Le na ta način je bilo mogoče, da sem napravil večja službena potovanja tudi v inozemstvo. Dvakrat, l. 1895. in l. 1898. sem se dal poslati na Nemško, da tam proučim ono obrtno stroko, ki jo Nemec označi z besedo: »Buchgewerbe«. Najprej sem potoval na južno Nemško, kjer sem se mudil štiri tedne obiskajoč vse večje tiskarne, zlasti one v Monakovem in v Stuttgartu.

V Monakovem sem najprej videl električni obrat v Oldenburgovi tiskarni. Ta način obratovanja se mi je silno prikupil. Ko sem potem v Stuttgartu obiskal znamenitega tipografa Gräfeja, me je isti še potrdil v mojem mnenju, da je za tiskarsko industrijo pripraven edinole električni pogon. Kmalu sem imel priliko dejansko izkoriščati to svoje prepričanje.

Kot centralni ravnatelj šolskoknjžnih zalog sem bil takrat primoran misliti na zgradbo novega uradnega poslopja za praško direkcijo. Ta je bila tedaj nastanjena v starem samostanu v Konviktski ulici, v temnem, zlasti za tiskarno povsem nepriernem poslopju, v katerem tudi ni bilo dovolj skladišč za ogromno količino založenih šolskih knjig. Stavbišče se mi je posrečilo dobiti na zelo ugodnem prostoru v Smetanovi ulici, le par korakov od glavne prometne žile praškega mesta, od cesar »Ferdinandove tride«. To stavbišče je bilo zelo veliko in znal sem, da so ga lastnikovi dediči hoteli prodati. Naročil sem bil torej svojemu arhitektu, naj skrbno zasleduje vse, kar bi bilo v zvezi s tem nakupom ter naj me natančno o tem obvešča. Stala je na tem prostoru velikanska enonadstropna stavba »Zlati soudek«, pravo gnezdo nemških, zlasti študentovskih društev. Moj zaupnik mi naenkrat brzojavno sporoči, da se za nakup dotične parcele poteguje »Deutscher Handwerkerverein«, ki je imel svojo zaslombo v Prvi praški hranilnici, v velikem nemškem denarnem zavodu. Znal sem, da je sedaj »periculum in mora«, da ne smem zamuditi niti trenutka, ker bi bila sicer ta prilika za šolski sklad zamujena. Takoj se odpravim k ministru Gautschu, ki me pa ni mogel poslušati, ker je moral na važno sejo v državni zbor. Napotil me je do sekcijskega načelnika grofa Bylandt-a. Toda njega ni bilo v pisarni. Kontumaciran je bil radi kužne bolezni v svoji hiši. Vprašam, kje je gospod nastanjen. Rekli so mi, da začasno v »Residenzhôtelu«. Jaz takoj v hôtel, a tudi tam ga nisem dobil. Na moje vprašanje mi je odgovorila grofinja, da je gospod v »Jockeyklubu«. Odšel sem za njim v ta klub, ki je bil zbirališče visokorodne in finančne aristokracije. Prosim ga za razgovor ter mu pojasnim celo zadevo. Sprva se je branil, toda ko sem mu naslikal nujnost takšne akcije, sva se končno dogovorila, da bo on takoj šifrirano brzojavil cesarskemu namestniku v Prago ter ga vprašal, ali je nakupna cena, ki so jo zahtevali dediči v znesku 170.000 goldinarjev za stavbišče, primerna ali ne. Ob petih popoldne je bil tozadevni šifrirani odgovor iz Prage že tu. Glasil se je pritrdjevalno. Takoj sem dobil pooblastilo, da smem nemudoma pozvati svojega zaupnika, naj sklne kupčijo s pravim zastopnikom dedičev in položi iz svojih sredstev »aro« v znesku 10.000 goldinarjev. Na vse zgodaj je bil moj zaupnik že pri odvetniku, sklne ž njim pogodbo in založi omenjeno vsoto kot aro. Še je bil pri odvetniku, ko se oglasi odposlanstvo »Deutscher Handwerkervereina« ter javi, da je to društvo, ki se je sprva pogajalo radi navidezno previsoke cene, sedaj odločno pogodbo skleniti. Z obžalovanjem je odvetnik — sam deželni poslanec in hud Nemec — odgovoril, da prihaja odposlanstvo prepozno, ker je stavbišče baš kupila šolska zaloga.

Naravnost rečem, da nisem bil malo ponosen na ta dogodek, ki sigurno nima para v zgodovini državne birokracije.

Isto tako pa moram poudarjati, da je taka »huzarska« ataka bila mogoča le pri tako uvidevnem in visokopoteznem uradniku, kakor je bil grof Bylandt.

Zgradba je že stala ter je še danes pravi kras praškega mesta. Sedaj mi je pa šlo za vpeljavo električnega pogona. Pridem v Prago in povem arhitektu in onemu nadinženjerju, ki ga je cesarsko namestništvo oz. njegova stavbna direkcija postavila za gradbenega vodjo, da hočem imeti moderni, to je električni obrat v tiskarni. Oba sta mi odločno odsvetovala, češ, da grozi z ozirom na to, da ima Praga samo eno centralo in ako se tam kaj pripeti, nevarnost, da bo morala tiskarna dalj časa, morda cele tedne stati, morebiti celo v strogi sezoni, ko je največ dela pred pričetkom šolskega leta. Sprva sem se moral vdati. Baš takrat pa sem bil v drugič poslan na Nemško, da se tam seznanim z velikimi zalogami in industrijskimi zavodi, ki služijo izdelovanju knjig. Med drugim sem bil v Leipzigu cel teden, ves dan v tiskarnah, knjigoveznicah itd. Natančno sem si ogledal bibliografični institut, tiskarno Brockhausovo in druge. Povsod sem videl električni obrat in milo se mi je storilo, da po izjavi svojih tehnikov kaj takega ne bi mogli imeti v Pragi. Pridem tudi v Tauchnitz-ovo tiskarno, ki je bila po svoji velikosti nasproti onim velikanom le tiskarna srednje velikosti. Tudi tam elektrika! Jaz nekako elegično vzdiknem: »Škoda, da tega obrata ne morem uvesti v zavod, ki ga vodim!« Prokurist, ki me je spremljal, me vpraša, zakaj ne? Ko mu potožim nepravilike glede centrale, me vpraša, koliko strojev ima praška tiskarna in v kolikih izvodih se tiskajo najbolj razširjene knjige. Ko mu odgovorim na to vprašanje, mi reče: »Bei dieser Anzahl von Schnellpressen und bei der angegebenen Auflagshöhe, können Sie ruhig für sich eine eigene Zentrale errichten.« Potem mi je dal naslov znamenitega elektrotehnika, ki sem ga v istini takoj drugi dan obiskal. Le-ta začne na podlagi mojih podatkov računati ter mi nato pove svoje strokovno mnenje, da je namreč lastna centrala povsem mogoča in priporočljiva. Vrnivši se v Prago, pokličem svoja tehnika ter rečem arhitektu: »Vi boste takoj šli na lastne stroške v Leipzig«, državnemu nadinženjerju, stavbnemu vodji pa: »Vi boste šli na stroške šolske zaloge.« Čez dva dni sta se gospoda vrnila ter mi prinesla vest, da umakneta svoj ugovor, ker sta se prepričala, da je električni obrat v lastni tiskarni mogoč.

Pripominjam, da gotovo ni bilo veliko državnih zgradb, ki bi se mogle meriti z zgradbo novega poslopja za praško šolsko zalogo. Prihranili smo namreč proti proračunu, ki ga je določila stavbna direkcija praškega namestništva, celih 66.000 K, s katerimi sem lahko pokril vse potrebščine za električno inštalacijo z vsemi dvigali itd., za kar vse v prvotnem proračunu niti vinarja nismo imeli.

Ne bom več govoril o svoji uradni delavnosti kot centralni ravnatelj. Le to naj še omenim, da sem z uspehom skušal nadomestiti zastarele šolske knjige z novimi, po vsebini in zunanosti popolnoma modernimi. Tako sem n. pr. za češke šole vpeljal nove čitanke, ki so se kmalu sploh prikupile in se vzdržale toliko časa, dokler ni sredi svetovne vojne tedanji namestnik grof Coudenhove šel naravnost na Dunaj v naučno ministrstvo ter zahteval, da se te čitanke nemudoma odpravijo, češ, da so veliko preveč prežete z narodnim slovanskim duhom! Tudi za slovenske šole so se vršile važne in reči smem koristne spremembe. Le z eno prevažno in prepotrebno publikacijo sem imel smolo. Ko sem namreč videl popolno anarhijo v pravopisu slovenskih šolskih knjig, sem predlagal ministrstvu, naj se izda za šolsko slovstvo obvezen pravopis ter poveri njegova sestava tako večjemu strokovnjaku, kakor je bil moj prijatelj Franc Levec. Ministrstvo je takoj ugodilo mojemu predlogu. Ali po naši stari navadi so se pisatelji začeli prepirati in se zaganjati v Levčev proizvod in moja namera, utrditi in ustaliti pravopisno enotnost, je splavala po vodi!

XIII. poglavje.

Zveza med narodno napredno stranko
in Nemci.

Nenaravna ta zveza je tako pomembna za razvoj slovenske notranje politike, da ji posvečam posebno poglavje.

Prava duševna očeta dotičnega pakta sta bila lokava gorgjanska eksccclenca baron Joža Schwegel in premeteni deželni predsednik baron Hein.

Že v devetem poglavju sem pojasnil, kako je bil baron Winkler upokojen in kako je tedanji ministrski predsednik grof Taaffe vztrajal pri svoji nameri nadomestiti rodoljubnega Winklerja z nemškim birokratom baronom Heinom. Toda, ko sem bil napisal tisto poglavje, nisem še poznal prevažne publikacije: »Der politische Nachlass des Grafen Eduard Taaffe.« Debela, skoro 800 strani obsegajoča knjiga vsebuje Taaffe-jevo bogato politično korespondenco, dalje zapisnike posebno važnih sej ministrskega sveta in nekatera prednašanja neposredno namenjena cesarju Francu Jožefu. Ni dolgo tega kar je izšla ta knjiga, izdana po poslancu in univerzitetnem profesorju dr. Arthurju Skedlu s sodelovanjem profesorja dr. Egon Weissaa.

In kaj izvem iz te knjige? Da sem popolnoma pravilno pogodil vzrok Winklerjeve upokojitve, ko sem ga označil kot žrtev one kombinacije, s katero je Taaffe hotel pritegniti zmernejši del nemške levice v podporo svoji politiki. To razvidim sedaj čisto jasno z vsemi dokazili iz Taaffe-jeve politične zapuščine. Tu se nahaja nad vse karakteristično pismo ministra grofa Kuenburga, datirano z Wolfsegga na Gor. Avstrijskem z dne 14. VIII. 1892. Pismo je tako važno, da prijavljam v dobesednem slovenskem prevodu ona mesta, ki se tičejo deželnega predsednika Winklerja.

Kuenburg piše Taaffe-ju med drugim tole:

»Pod 2/ vračam pismo barona Winklerja, katero mi je pred kratkim Plener doposlal s prošnjo, naj izrazim Vaši Prevzvišenosti njegovo najiskrenejšo zahvalo, ker ste mu blagovolili dati omenjeno pismo na vpogled. Kar se tiče točke glede oddaje penzijske prošnje barona Winklerja, ponavljata Chlumecky in tudi Plener v svojih zadnjih pismih ono mnenje, katero

sem si jaz dovolil Vaši ekscelenci predložiti že v svojem pismu z dne 6. t. m.

Ako bi sicer Vaša ekscelenca iz utemeljenih humanitetnih razlogov hoteli odložiti dotično demisijsko prošnjo do konca tega mesca, kar razvidim iz Vašega telegrama z dne 8. t. m., mislim za svojo osebo, da iz tega ne bi utegnile nastati težkoče, toda po mojem najiskrenejšem uverjenju le tedaj, ako Vaša ekscelenca vztraja pri sedanji kandidaturi barona Heina. Usojam se to še enkrat najnujnejše priporočati. Naj ne zameri Vaša ekscelenca, če Vam povem v tem slučaju svoje mnenje povsem iskreno in pošteno. Predvsem ni baron Hein od nobene stranke takorekoč postavljen ali »ab ovo« favoriziran kandidat, temveč on je osebnost, ki ga vlada uva-
žuje, sicer ne samo radi tega, ker je slovenščine popolnoma zmožen (sic! op. pis.), temveč predvsem, ker je že v težkih raz-
merah dokazal svojo zmernost.

On ni bil nikoli kandidat nemških liberalcev. Tak je bil spčetka, kakor znano, baron Schwegel in kasneje grof Goess. Edino to bi se moglo navajati proti njemu, da so ga vodilni krogi baš omenjene stranke sprejeli — to se je zvedelo po neumnih indiskrecijah — ter je naravno že zadostovalo, da so ga odklanjale slovenske stranke. Ako bi se zgolj radi tega pustil pasti baron Hein ter kdo drug imenoval na njegovo mesto, bi se to razkričalo kot očividni uspeh Slovencev ter se obenem tolmačilo kot očividni poraz Nemcev. Imeli bi drugega dvornega svetnika Abrama¹, le v povečani meri. Z vso strastnostjo bi se zatrjevalo, da je to namenoma oškodovanje nemških interesov in zopet bi bujno naraslo ono nesrečno nezaupanje, ki zastruplja vse naše razmere. Vse to pa se gotovo ne zgodi, če vlada ne oziraje se na strankarsko prerekanje, odločno uva-
žuje svojega dosedanjega kandidata barona Heina. Da ne bo peščica zmernih Slovencev, ki jih ima danes še državni zbor, radi tega niti stopila iz parlamenta, niti iz Hohenwart-ovega kluba, tega ne bo treba posebej dokazovati tako natančnemu poznavalcu obstoječih razmer, kakor je to Vaša prevzvišenost.

Ono pismo, katero omenja grof Kuenburg in ki ga je moral po Taaffe-jevem ukazu poslati na vpogled tudi Plenerju, je datirano z Dunaja dne 27. julija 1892. Glavna vsebina njegova je, da pozivlja grof Taaffe kranjskega de-
želnega predsednika, naj vloži svojo prošnjo za upokožitev v prvi polovici meseca avgusta. Baron Winkler je odgovoril v pismu, ki nosi datum iz Bele peči na Gorenjskem dne 30. ju-
laja 1892. Tudi to pismo je tako karakteristično za osebo barona Winklerja, da ga objavljam v slovenskem prevodu v celoti.

¹ Dvorni svetnik Abram, goriški Slovenec, je bil na veliko neje-
voljo levičarjev od grofa Schöborna pozvan v justično ministrstvo.

»Visokorodni grof!

Velemožni gospod ministrski predsednik!

Na velečenjeno pismo s 27. t. m., s kojim me je odlikovala Vaša prevzvišenost, se usojam odgovarjati, kakor sledi:

Opirajoč se na Vašo pritrditev, ki ste mi jo dali, ko sem bil zadnjič na Dunaju, da smem svojo prošnjo za upokojenje izročiti koncem septembra, sem uredil svoje dispozicije glede razpustitve svojega gospodarstva v Ljubljani in preselitve v Gorico.

V stanovanje, določeno v Gorici za mojo rodbino, ne bi mogel priti pred 10. oktobrom, ker bi ga mogla ona stranka, ki ga ima dosedaj, po odpovedi izprazniti stoprav koncem septembra in ker se bodo potem morale še izvršiti v stanovanju neke male adaptacije. Do tega termina upam, bi mogel tudi vnovčiti za primerno ceno svoje konje in vozove z opremo, česar ne bi maral dati za slep denar. Tudi moje razmerje s služinčadjo, ki mi je zvesto služila, se bi do tega roka dalo urediti na primeren, pošten način. Zelo hvaležen sem Vaši ekscelenci za dobrohotno zasiguranje, da bom mogel do 1. oktobra in morda še dalje obdržati neomejeno dispozicijo nad svoje sedanje ljubljansko stanovanje. Ali ta ugodnost — naj mi dovoli Vaša ekscelenca to pripombo — bi imela zame le tedaj dejansko vrednost, če bi mogel ne kot navaden zasebnik z zmanjšanjem svojega gospodarstva živeti v Ljubljani, morda ko sem že upokojen, če bi me prav pustili do tistega termina v moji sedanji funkciji in obenem s sedanjo aktivitetno doklado, ker sem si ves čas svoje dvanajstinpolletne službene dobe kot deželni predsednik na Kranjskem prizadeval, da sem vlado vsekdar zastopal na dostojen način. To se mi je posrečilo le s tem, da sem pritegnil tudi svoje privatno premoženje ter s pripomočjo moje žene, ki je bila v stanu skrbno voditi hišno gospodinjstvo. To mi je tudi, tako smem soditi, popolnoma uspelo, ali prihranil si s tem nisem ničesar. Sicer bi pa tudi za slučaj, da se me prej upokoji, smatral kot častno dolžnost, da odpustim svojo služinčad šele po mesecu septembru, ker sem, vrnivši se z Dunaja v mesecu maju ob govoricah, ki so nastale o mojem umiku, v zaupnih krogih izjavil, da bom koncem septembra predal svojo prošnjo za upokojitev. Torej, če bi me prej odslovili iz moje službe, bi se to smatralo kot očitvidna nezaupnica, kot neka kazen, kar bi me moralo globoko užaliti, tembolj ker mislim, da sem vedno ravnal po intencijah Vaše ekscelence; saj mi Vaša ekscelenca nikoli ni dala slutiti, da nisem pravilno postopal v svoji službeni dobi. Vedno mi je bil kažipot zakon in po mojem prepričanju pravilna sodba o danih razmerah, sicer se ne bi nikakor mogel obdržati več kakor dvanajst let na posebno težavnem službenem mestu, kjer sem vendarle tudi uspešno deloval za svojo deželo.

Vaša ekscelenca je sama namignila, da ste zgolj radi naj-novejše spremembe cele situacije, nikakor pa ne iz razlogov izvirajočih iz moje službene delavnosti, morali želeti, da bi pred prvotnim terminom izročil svojo prošnjo za upokožitev. Popolnoma razumem, da se morate ozirati na politične okolnosti, ki jih bo Vaša ekscelenca vsekakor bolje mogla presoditi nego jaz. Vendar se usojam naglašati, da bi se ta namen dal doseči tudi tako, da bi kmalu po 15. avgustu, ko si bom preskrbel še nekatere dokumente, izročil svojo prošnjo Vaši ekscelenci. S tem bi bila jasno izražena moja namera, da se umaknem. Moja odpustitev iz službe pa bi se mogla tudi v slučaju, ako bi bila moja prošnja rešena, vendar še odgoditi iz prej omenjenih razlogov do onega roka, ki sem ga prej označil. Tako obzirnost kot star državni uslužbenec, ki more samozavestno gledati na svojo dolgo, čestokrat s trnjem posuto pot, vendar zaslužim; saj v tem kratkem presledku vendar ne bom mogel v nobenem pogledu ničesar skvariti.

Končno prosim, ne zamerite, da sem dragoceni čas Vaše ekscelence nad mero zlorabil ter ostajam zatrjujoč Vaši ekscelenci najodličnejše velespoštovanje,

hvaležno udani

Andrej baron Winkler.«

Taaffe-jev odgovor na to možato pismo je datiran z Dunaja dne 21. avgusta. V njem zagotavlja grof Taaffe kranjskemu deželnemu predsedniku, da se bo njegova penzijska prošnja rešila tekom meseca septembra.

Kaj sledi iz teh dokumentov? Da je baron Hein prišel v Ljubljano direktno kot zaupni mož nemških levičarjev, katerim se je silno mudilo spraviti v ljubljansko deželno palačo moža, zmožnega in spretnega, da k tlom pritisne Slovenstvo v deželi Kranjski.

In z nerazumljivo politično zaslepljenostjo se je dala narodnonapredna stranka od tega skrajno nevarnega narodnega nasprotnika zapeljati k usodni zvezi z nemškim veleposestvom in z nemško stranko na Kranjskem!

Do novega deželnega zbora tudi Hein ni mogel nič uspešnega doseči za svoje nemške liberalce. V starem zboru bi jaz in Klun popolnoma zadostovala, da bi preprečila alianco nemškega veleposestva in slovenskih naprednjakov. Toda ko naju dveh ni bilo več v deželnem zboru, takrat je šele Hein-ova pšenica šla v klasje. Cele situacije ne morem bolj popisati, nego jo popisuje moj srčni prijatelj Janko Kersnik v svojem pismu z dne 30. decembra 1895. Dotični odstavek se glasi takole:

»... Pa dovolj! Če ne še porečeš, da se mi že pozna vpliv jednodnevnega sestanka z novimi deželno-zborskimi tovariši! Ljubi Franc! Kaka škoda, da Tebe ni tu med nami! Sedaj bi

bil pravi moment, da pokažeš svoje prednosti: Vlogo bi igral, kakršne še nikdar nisi in cela čreda plahih, brez voditelja begajočih ovac, kar smo mi »liberalci«, stikala bi glave med Tvoji kolena. Jaz Ti hočem predvsem suho poročati, kakšen je bil prvi dan našega deželnega zbora.

Najprej bi se bili skoro stepli za sedeže. Detela je hotel imeti svojih 15 pristašev pred seboj v središču in priklopiti jih tako prav ozko Nemcem. Mi pa smo hoteli tudi zadnje, namreč bližino Nemcev. In ako že to ne bi bilo doseženo, vendar smo nameravali biti neka zagozda med onimi. Detela bi bil kmalu zmagal, da ni pritisnil v zadnjem trenutku Tavčar z znano grobostjo, kateri Detela ni bil več kos. Obsedeli smo torej prav v sredi. Spreddaj od desne na levo: Tavčar, Lenarčič, Murnik, Hribar, zadaj Grasselli, Perdan, Majaron, Kečnik, Globočnik, Tavčarja »flankuje« Langer, Hribarja pa Zelen, Grassellija Auerperg Leo, Globočnika pa Švajger. Tako smo lepo zavarovani. Pri volitvah v odseke so se pokazali prvi rožički. Za upravni odsek smo hoteli mi štiri zastopnike, ko so nam klerikalci, kakor tudi za finančni odsek, hoteli dovoliti samo tri. Vse pogajanje je bilo zaman. A pomagali so nam Nemci, ki so z nami vred črtali Zelena in volili Globočnika. Osveta pa ni izostala. Klerikalci ponudijo takoj po tem Nemcem načelništvo v upravnem odseku, ako jim isti dovolijo Kluna na čelu finančnega odseka. In tako se je zgodilo. Iz vsega dosedanjega je razvidno, da bo vse zasedanje le vodeno v obeh narodnih strankah za prijateljstvo Nemcev. In veruj mi na besedo, da sta Hribar in Tavčar bolj željna te ljubezni, nego Putifarka — Jožefa. Sic transit — ne, ne, sic tempora mutantur!

Gotovo je danes le to, da se Nemci ne vežejo na nobeno stran in da bo treba vse naše previdnosti, da se jih pridobi za volitev deželnega odbora. Za pogajanja ž njim, pomisli — designiran sem jaz!

V našem taboru se je v istini zmernost naselila; za koliko časa, tega pa sami ne vemo. Pozabil bi Ti skoro čestitati, ko si tak vedež: Povše se je res nastanil na Tvojem sedežu ter jako oblastno gleda po dvorani. A sedaj k Tebi!»

— In v takem položaju slovenske napredne stranke nasproti takim sovražnikom, staremu diplomatu Schweglu in baš tako pametnemu kakor odločnemu deželnemu predsedniku! V narodno naprednem klubu je bilo sicer dokaj pametnih mož: Grasselli, Lenarčič, dr. Majaron, Ivan Šubic in notar Globočnik, sami ljudje bistrega pogleda in nemale darovitosti! Toda videti je, da so se slepo vdajali strankinemu vodstvu. In to je bilo povsem nezadostno! Dr. Tavčar, izboren govornik, odličen jurist, dobro podkovan tudi v narodno gospodarskih vprašanjih, vendar nikoli ni sodil v politiko. Še danes velja Goethejev izrek in morda bolj, nego kedaj: »Politisch Lied ein garstig Lied!« Politika ni nobeno snažno rokodelstvo in Tavčarjev talent.

meška in romantična duša sta mu očitno odkazali mesto med pesniki. Oni pa, ki je bil dejansko voditelj narodno napredne stranke, je bil g. Ivan Hribar. Po moji slutnji je bil baš ta politična neroda, ki je zapeljal narodno napredno stranko v tako zagato.

Pakt z Nemci, sklenjen in blagoslovljen po baronu Heinu, se je obelodanil v seji dne 31. januarja 1896 pri volitvi deželnega odbora. Šlo je za izvolitev deželnega odbornika iz cele zbornice. Slovenski katoliški poslanci so oddali svoje glasove za dotedanjega deželnega odbornika dr. Papeža, ki je bil obenem načelnik njihovega kluba. Čisto jasno, da so oni zastopali ogromno večino prebivalstva dežele Kranjske, kljub temu pa so zmagali naprednjaki s svojim kandidatom dr. Tavčarjem, za katerega so glasovali tudi Nemci. Tavčar je bil izvoljen z 19 glasovi proti 15, ki jih je dobil dr. Papež.

In za to beračijo ter za borih 6000 goldinarjev letne subvencije za slovenske gledališke predstave so se zavezali zastopniki narodno napredne stranke s svojim podpisom, da ne bodo sprožili nobene narodne akcije drugače nego sporazumno z Nemci! In ta pakt je držal od leta 1896. do leta 1905.!

Lahko se je v pest smejal stari lisjak baron Schwegel in lahko se je s tem uspehom ponašal nasproti dunajskemu ministrstvu baron Viktor Hein. In vendar sta se oba gospoda navzlic svoji prefriganosti zmotila v bistvu cele zadeve. Pozabila sta, da njun trenutni uspeh vendar ne zaleže, ker so si pač pridobili numerično večino v deželnem zboru, kjer je od tega trenutka sem Nemec postal dejanski gospodar v deželnem zboru, da pa ta zveza ni mogla imeti stalnosti, ker slovenski narod v svoji ogromni večini tej zvezi nikakor in nikoli ni pritrdil, temveč zvest ostal narodnemu programu, ki so ga žalibog takrat zatajili zastopniki narodno napredne inteligence!

Pa mi bodo očitali nekateri površni presojevalci: »Kaj govoriš, kaj se vsajaš, saj so vendar Tvoji radikalni nasprotniki iz prejšnjih let, Ivan Hribar in dr. Tavčar, izvrševali le Tvoj program!« Nikakor ne, glasno ugovarjam!

Pač je istina, da sem od svojega vstopa v parlament, počenši z letom 1883 vedno zagovarjal pomirjenje z Nemci. Hotel sem pritegniti nemško stranko, ki je pod avstrijskim režimom razpolagala na Kranjskem z razmeroma velikim duševnim in finančnim kapitalom, k skupnemu praktičnemu delovanju v gmotnih vprašanjih. Zdavnaj sem že dal slovo tisti popolnoma napačni misli, da bo jezikovno vprašanje rešilo slovenski narod pretečega mu pogina; že zdavnaj sem vedel, da gre žledcu prednost pred jezikom, da se materijelno dobro situirani narod nikoli ne more iznaroditi, dočim se beraški narod v svoji materijelni bedi nikoli ne more vzdržati. Tedaj sem bil odločno za pomirjenje, toda krčevito bi se v bran postavil vsaki narodni kapitulaciji. Dolgi 31 let sem bil v najožjem stiku s Schweglom;

in zasigural sem si njegovo sodelovanje pri celi vrsti samostalnih predlogov in mnogokrat sem zmagal pri glasovanju s pomočjo nemških glasov. Ali javno pozivam svoje nasprotnike, neizvzemši g. Ivana Hribarja, ki si je takrat prilastil monopol narodnega radikalizma, naj mi povejo le najmanjšo narodno koncesijo, katero bi bil kdaj ponudil ali dal nemški stranki na Kranjskem! Če se še toliko trudijo, ne bodo mogli iztakniti niti toliko, kolikor ima g. Hribar črnega za svojimi nohti.

In tako sem mogel svojemu prijatelju Kersniku, ki me je natančno obveščal o vseh dogodkih v tedanjem kranjskem deželnem zboru, pisati ono pismo, katero objavlja dr. Ivan Prijatelj v svoji tako zaslužni knjigi »Ivan Kersnik in njegova doba«.

9. maja 1896.

»Tvojemu pismu sem se bil prav dobro smejal ne le radi zdravega humorja tvojega, temveč še bolj radi glavne vsebine njegove. Svet je vendar le okrogel, dejal sem sam pri sebi, zlobno muzajoč se. Kam smo prišli — sedaj uporabljajo radikali mojega oprodo, da jim gre paktirat z Nemci! Sicer sem bil že preje izvedel o vseh teh spletkah, po Schweglu sem bil vedno dobro poučen. A posebno mi niso imponirali vaši uspehi. Bog me varuj prevzetnosti, vendar pa mislim, da bi z menoj vred bil več pozitivnega dosegel od starega lisjaka nego z dr. Tavčarjem in ljubljanskimi ultra-elastiki!«

Toda še nekaj! Bil sem sicer o poteku pogajanj narodne napredne stranke z Nemci v kranjskem deželnem zboru dokaj dobro poučen po Kersnikovih informacijah in po razgovorih z baronom Schweglom, vendar pa je cela zadeva prevažna, da bi se bil smel preveč zanašati na svoj spomin o stvareh, ki so se godile pred 32 leti. Obrnil sem se tedaj na sila natančno poučenega gospoda, čigar absolutna verodostojnost je vzvišena nad vsakim dvomom. Naprosil sem ga, naj mi sedaj, ko ima stvar vendar zgolj zgodovinski pomen, brez ovin-kov pove golo resnico. Drage volje je dotični gospod ustregel mojemu pozivu ter mi javlja v dopisu, datiranem z dne 30. novembra 1928, da je bil baron Hein poskušal najprej svojo srečo pri »klerikalnih« poslancih ter hotel to stranko zvezati z nemškim veleposestvom. V to svrho je povabil deželni predsednik k sebi na večerjo gospode: deželnega glavarja Otona Detela in kanonika Kluna za slovensko katoliško stranko ter barona Schwegla, grofa Barba in viteza Franca Langerja. Toda ti preklicani klerikalci niso marali in tudi nemški veleposestniki, med katerimi je prevladovala liberalna struja, se niso kazali preveč vneti za tako zvezo. Ker ni bilo mogoče pri klerikalcih, je baron Hein poskušal doseči pri narodno

napredni stranki, ki je brez vsakega obotavljanja drage volje šla k nemškemu veleposestvu v »tiho kamrico«. Moj izvestitelj mi piše dobesedno tako: »... Wenige Tage darauf schlossen wir mit der liberalen Partei einen Vertrag (eine grosse Dummheit von uns), dessen Punkte waren: Beide Parteien garantieren einander die Subvention des slovenischen und deutschen Theaters im bisherigen Ausmasse, die Wahlen in alle Ausschüsse nach dem Schlüssel der Abgeordnetenzahl — 12er Ausschuss: 5 Klerikale, 4 Grossgrundbesitzer, 3 Liberale; Beibehaltung der 600 Gulden für den deutschen Unterricht an den slovenischen Volksschulen (Judeževi groši). Keine nationalen Vorstösse von Seite der slovenischen liberalen Partei und sollten solche von der dritten Seite kommen, vorhergehende Verständigung wegen der einzunehmenden Haltung mit uns. Wir wählen aus dem ganzen Hause das Mitglied der slovenischen liberalen Partei, welches diese für den Landesausschuss nominiert.

Noch in derselben Session wurde die Verabredung von der slov. liberalen Partei gebrochen. Der Anlass hiefür ist mir nicht mehr in Erinnerung. Ich glaube jedoch, es war wegen der Subvention von 600 Gulden, deren Streichung die klerikale Partei beantragte und für die dann die liberale ohne weiteres stimmte. Tavčar, dem »entre nous« Hribar — ein Bein stellte, wo er konnte, war wütend über die Wortbrüchigkeit seiner Partei (er wurde im Klub mit einer Stimme überstimmt) und erklärte uns, dass er aus dieser Haltung die Konsequenzen ziehe und uns sein Mandat (gotovo le deželnoodborski mandat, op. pis.) zur Verfügung stelle, was wir nicht annahmen und die Sache überhaupt nicht tragisch nahmen, da wir auf diese Subvention ohnehin wenig Gewicht legten. Unbegreiflicherweise erneuerten wir doch ein Jahr später unseren Vertrag mit der slov. liberalen Partei und zwar genau praezisiert und schriftlich. Unterschrieben wurde er von Tavčar und Hribar, unseits unterschrieben Schwegel, Dr. Schaffer und ich. Bekanntlich hat Hribar später behauptet, dass er nicht unterschrieben hätte, was ihm jedoch in der Handelskammer von Pamer* durch Vorweisen des Schriftstückes mit seiner Unterschrift bewiesen wurde. Da ich das Schriftstück Pamer gegeben hatte, hat mich Hribar in der Zeitung angeflegelt — seine ganze Rechtfertigung! Wie Ihnen bekannt sein wird, wurde die Vereinbarung gelegentlich der Attacken gegen das deutsche Protokoll wieder gebrochen und nachdem wir die ganze Zeit des grossen Kampfes mit der Obstruktion die liberale Partei schützten, gegen alle Anerbietungen und Verabredungen von Seite

* Op. Pamer je bil takrat član trgovske zbornice.

der Regierung absolut ablehnend waren und erklärten, auf eine Wahlreform nur im Einverständnis mit den Liberalen einzugehen. Ich speziell wurde von Hein und in Wien von Pace* bearbeitet. Nach dem Vertragsbruch erklärten wir unser Bündnis hiemit als gelöst und stimmten einer Wahlreform zu, welche für die Liberalen viel ungünstiger war als die früher von uns gestellten Anträge.«

Tako moj informator! Jasno je sedaj dokazano, da je podpisana zveza v istini obstajala med nemškim veleposestvom in slovensko napredno stranko ter da se je slednja v nepopisni zaslepljenosti zavezala z Nemci, ne samo da ne bodo stavliali nobenega predloga v narodnem smislu, temveč celo, da se za slučaj, ako se tak predlog stavi od tretje, to je katoliške strani, ne bodo smeli strinjati ž njimi drugače kakor sporazumno z Nemci, to je z nemškim dovoljenjem! In ta nesrečni pakt je obveljal skozi dolgih devet let do leta 1905., ko je Krek z naravnost genialno potezo vrgel v deželni zbor svoj predlog glede zapisnikovega jezika in glede nemških govorov deželnega predsednika Heina. Komentarja k temu ni treba!

Ne bi o tej stvari dalje govoril, ko ne bi baš v teh dneh razpravljaj g. Ivan Hribar v svojih memoarah, objavljenih v »Trgovskem listu«, isto zadevo. Ker imenuje pri tej priliki tudi mene, sem prisiljen vsaj nekoliko reagirati na njegove »Spomine«, na katere se sicer nikoli ne bi bil oziral. »Non ti curar di loro, ma guarda e passa,« pravi Dante. Vsled izzivanj omenjenega gospoda pa, ki je imel tedaj vodilno mesto v napredni stranki, sem se obrnil na prej označenega svojega informatorja v vprašanju, ali se smem sklicevati nanj, ako se poslužim njegovih podatkov. V svojem odgovoru od 7. decembra 1928 me direktno pooblašča ter pravi: »In diesem Falle vor Gericht als Zeuge geführt werde ich mich nicht im mindesten scheuen, die Wahrheit zu sagen... Dass Sie der Urheber des Bundes zwischen uns und den liberalen Slowenen waren, kann wohl nur einem Hribar einfallen.« Le toliko v odgovor na zavijanja bivšega deželnega poslanca. Za sedaj je to moja zadnja beseda.

In ta povsem neosnovana vest je našla odmev celo v najnovejši publikaciji: »Franc Erjavec: Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem.« V tej knjigi, ki je resno delo resnega moža, čitamo dobesedno: »... In tedaj so storili oni, nekoč tako radikalno narodni liberalci, ki so proglašali zadnja leta ves nacijonalizem za svoj monopol in vsakemu ob vsaki

* Grof Pace, zet barona Winklerja, deželni predsednik v Bukovini, kesneje podpredsednik najvišjega računskega dvora in končno seke, načelnik v notranjem ministrstvu. Mož je bil součenec Kersnikov in Levec je bil njegov instruktor. Skozinskozi poštenjak in nadvse simpatična oseba!

priliki očitali narodno izdajstvo, oni usodepolni narodni in politični greh, ki je potem toliko let po eni plati ovalar organski napredek vse dežele, po drugi pa izpremenil nekoč res napredno liberalno stranko v inkarnacijo vsega reakcionarstva na Slovenskem. Samo da obdrže oblast, so namreč sklenili na šukljeto inicijativo in s Kersnikovim posredovanjem meseca januarja leta 1896 pogodbi z Nemci.«

Z mirno vestjo izjavljam, da je ta očitek popolnoma neosnovan. Nikoli se nisem branil javno zastopati, kar sem storil. Resnicoljubje pri možu je v mojih očeh najlepša krepost, nasprotno najgrša grehota — strahopetnost. Vedno sem skušal zadostiti tej kreposti in se skrbno izogniti zadnji lastnosti. Niti na smrtni postelji ne bi mogel spovedniku izreči kaj drugega, nego da se mi niti sanjalo ni o nameri voditeljev narodno napredne stranke, da hočejo napraviti tako »kravjo kupčijo« s prej tako osovražanimi in napadovanimi Nemci. Kersnikovo pismo, kakor že kaže besedilo njegovo, me je naravnost presenetilo: šele potem, ko je bila pogodba dogovorjena in sklenjena, me je baron Schwegel obvestil o dejstvu in njegovih podrobnostih. Ako bi jaz hotel v dobi, ko sem bil še aktivni poslanec, imeti zvezo z Nemci, bi jo, kadar bi hotel, lahko igraje dosegel. Istina je, da sem se pričetkom koalicije leta 1894, tedaj v prvih mesecih njenega obstanka baval z mislijo, da bi se tudi v deželnem zboru kranjskem moralo doseči tako razmerje, kakor smo ga bili ustanovili v dunajskem parlamentu. Kako lice pa bi imelo, ako bi se na Dunaju pokazali kot parlamentarni zavezniki, v deželni sobani ljubljanski pa kot stari, ljuti nasprotniki? Toda tudi takrat niti sence ni bilo kakih pogajanj z nemškimi poslanci in menoj v kranjskem deželnem zboru!

Sicer mi pa potrjuje v na prejšnji strani navedenem pismu oni nemški politik, ki je pač izmed vseh živih najbolje informiran, vse podrobnosti tega pakta.

Torej gola resnica! Kar se tiče dr. Tavčarja in mojega prijatelja Janka Kersnika, je to le nov dokaz, da sta bila oba moža pesniški naravi ter nikakor ne ustvarjena za ono grdo rokodelstvo, ki se imenuje politika. Drugače z gospodom Ivanom Hribarjem, ki si menda še danes domišljuje, da je ne-le velik politik, temveč obenem znamenit državnik. Jaz vsaj za svojo osebo ga nikoli nisem imel za to. Ali eno moram reči! Mar ne bi bilo vprav izborno gradivo za kakega nadarjenega satirika, kakega Aristofanesa ali Beaumarchaisa, naslikati ono veličino, ki si je sam prisvojil monopol neskaljenega narodnega rodoljubja, ki se je pri premnogih prilikah pogrezal v valovih vse-slovsanske frazeologije tudi — v oni dolgi devetletni dobi, ko je ob istem času v deželnem parlamentu moral hoditi okoli s pasjo torbico na ustih, ki mu jo je bil privezal ominozni podpisani pakt z nemškim smrtnim sovražnikom!

XIV. poglavje.

Pred viharjem.

Kaka pa je bila notranja politična situacija na Dunaju, ko se je zbrala novo izbrana poslanska zbornica k svoji otvorilni seji. Ministrski predsednik je govoril v svoji programatični izjavi sila samozavestno in odločno. S posebnim naglasom je izjavil, da stoji njegova vlada povsem prosto nad strankami ter da hoče i v naprej varovati svojo prosto roko. Spregovoril je znamenite besede: »Wenn ich sage, dass die Regierung den Parteien gegenüber frei dasteht und auch für die Zukunft frei zu bleiben gedenkt, so bedeuten diese Worte, dass wir zu führen und nicht uns führen zu lassen gedenken!«

Gotovo se niti sanjalo ni pogumnemu Poljaku, da bo pet tednov kesneje po nečuvenih prizorih v parlamentu in velikih pouličnih izgrediv moral za vedno zapustiti vladno palačo in ministrski sedež!

Oglejmo si najprej, kako je izgledal parlament.

Po Badenijevi volilni reformi, ki je pomnožila število poslancev na 72 glav, izvoljenih iz nove pete kurije na podlagi splošno enake volilne pravice, je prišlo v zbornico krdelo kakih petnajst socialdemokratov, med njimi tako karakteristične osebnosti, kakor vodja avstro-socialne demokracije, poljski Daszynski. Med Slovenci smo videli poleg dr. Šusteršiča, ki je bil že leto prej kot naslednik Klunov poslan od Ljubljanske okolice v državni zbor, dr. Janeza Ev. Kreka, Naceta Žitnika in Jožeta Pogačnika.

Dr. Ivan Šusteršič! Ni lahka naloga poglobiti se v njegov značaj ter naslikati ga takega, kakor se danes kaže resnemu opazovalcu. Kaj lahko je tako delo pri plitvih možeh, veliko bolj težavno pa je pogoditi tako komplicirano osebnost, kakor je bil dr. Šusteršič. Brezdvomno je bil dr. Šusteršič široka, velika narav. To priznavam tudi jaz, dasi moram po vestnem opazovanju in preiskavanju ugotoviti mnogo temnih strani tega veljaka. Ne morem zanikati, da se Šusteršič nikakor ni odlikoval po obširnem znanju. Kot govornik je imel pač velike uspehe v deželni sobani kranjski, dočim ga v državnem zboru nikakor ni bilo prištevati prvovrstnim govornikom. Najjačja stran v njegovem značaju je bila potencirana samozavestnost, energična volja in skrajna brezobzirnost, nika-

kor izbirčna v sredstvih. Mož je bil avtokrat ter ni trpel nobenega mu enakega poleg sebe, kaj še koga nad seboj. Pri tem je bil skrajno lokav in spreten. V parlamentu z urejenimi razmerami najbrže ne bi bil nikoli igral posebno znamenite vloge. To se je videlo tudi v Hohenwart-ovem klubu, kojega član je bil skoro eno leto. V onem parlamentu pa, od Badenijevih časov sèm razdrapanem, demoraliziranim in podivjanem, se je mož njegove baže in njegove duševne kapacitete kmalu dvignil na površje ter postal eden izmed najbolj znamenitih in najbolj vplivnih poslancev.

Kaj naj porečem o Janezu Ev. Kreku! Še danes ga vidim pred seboj milega svojega prijatelja, vprav ženijalnega moža, silno redko prikazen v borbah smrti zapisanega avstrijskega cesarstva, moža odlične svetovne naobrazbe — sijajen intelekt in zlato srce, velikopotezen v vsakem pogledu, človek, ki je živel le javnemu blagru, vse za druge, nič zase! Smelo trdim, da med mnogimi talenti, ki jih je takrat še imela avstrijska poslanska zbornica, ne najdem, izvemši vodjo avstrijske socijalne demokracije dr. Viktorja Adlerja in zgodovinsko prikazen Tom. Masaryka, nikogar, ki bi ga mogel postaviti v isto vrsto s Krekom!

O Žitniku sem povedal svojo sodbo že v enem prejšnjih poglavij. Istotako, kakor v kranjskem deželnem zboru, se je kazal tudi v dunajskem parlamentu.

In sedaj Pogačnik! Že dolgo let sem njegov osebni in odkriti prijatelj. Pa mi gotovo ne bo zameril, ako rečem, da se nikoli ni preveč trudil z učenjem ter se nikoli ni prenatelnil pri težavnem parlamentarnem delu. Ali odlikoval se je z darom, ki ga žalibog tako redkokdaj najdem med slovenskimi naobraženci. Manire je imel, družabno omiko. Znal se je obnašati kakor socijalno izobražen človek. Poleg tega pa je razpolagal z eno lastnostjo, ki jo jaz po dolgih skušnjah naposled stavljam nad učenjaški balast, to je s pristno zdravo gorenjsko pametjo. To je pokazal v brambovskem odseku, čigar načelnik je bil in s tem zdravim razumom se je odlikoval tudi kot mnogoletni podpredsednik dunajske zbornice. O tem priča razgovor, ki sem ga imel leta 1917 v Bad Gastein-u z bivšim predsednikom dr. Sylvestrom. Slučajno sem prišel skupaj s starim kolegom ter sem ga med drugim vprašal, kako je on kot predsednik zadovoljen s podpredsednikom Pogačnikom. Takrat namreč dunajski parlament ni imel nič manj nego osem podpredsednikov. Pa mi je odgovoril Sylvester: »Ganz vorzüglich! Wenn ein schwieriger Gegenstand in Verhandlung ist und ich nicht persönlich die ganze Debatte führen kann, so vertraue ich den Vorsitz keinem anderen, als Ihrem Pogačnik. Ich bin überzeugt, dass es unter seiner Leitung keine Entgleisung gibt!« Nikoli nisem bil na glasu, da potratno razsipavam svoje komplimente, navzlic temu rečem naravnost,

da je v Sloveniji bore malo tako finih političnih glav, kakor jo ima čestokrat premalo uvaževani Pogačnik iz Podnarta!

Da nisem osamljen s svojo vobče ugodno oceno o politični delavnosti Jos. Pogačnika, jasno kaže sodba narodnega nasprotnika, nemškonacijalnega predsednika poslanske zbornice dra. Julija Sylvestra, kateri se v svoji pred kratkim objavljeni publikaciji* o svojem namestniku izraža tako-le:

»Vitez Pogačnik je bil zelo prijetno prikupljiva osebnost, priljubljena v celi zbornici. Zlasti kot podpredsednika so ga cenili, ker je svoje posle opravljajal povsem objektivno in nepristransko. Tudi v težavnih slučajih in pri važnih glasovanjih je bil kos svoji nalogi. Nikoli se ni dal zapeljati k pristranostim, tudi če so razgrajali pripadniki njegove stranke in se nad njim spotikali. V političnem občeivanju je vedno varoval svoje slovensko stališče, obenem pa je skušal razumeti razne taktične poteze drugih strank ter je bil vedno pripravljen za mirno stvarno razpravljanje vsakokratnega položaja. Nemški jezik je popolnoma obvladal, vendar se ni nikdar odlikoval kot govornik, tumultuaričnih nastopov svoje stranke se ni udeleževal, temveč ostal je vseskozi mirni opazovalec.«

Tako Sylvester o Pogačniku. Mnogo manj ugodna je njegova ocenitev dra. Šusteršiča.

* * *

Grof Kazimir Badeni!

Ali je bil poljski plemič, ki je bil iz cesarske namestniške palače v Lvovu pozvan na mesto ministrskega prvosednika, res tista neroda, za katerega so ga razkričali nemški liberalci in nemški nacionalni politiki in časnikarji po njegovi katastrofi?

Po moji sodbi, nikakor ne! Nasprotno, mož se je izkazal na svojih prejšnjih službenih mestih izbornim upravnim uradnikom. Tudi kot ministrski predsednik je z nemalo spretnostjo dosegel od parlamenta, da je rešil celo vrsto važnih zakonskih predlog, med njimi zakon o personalnih davkih, ki je bil še izdelan in predložen zbornici od Taaffeja in ga koalicijsko ministrstvo navzlic vsem naporom tedanjega finančnega ministra Plenerja nikakor ni moglo dobiti od parlamenta.

Badenijev značaj in način postopanja drastično označuje sledeča epizoda, ki mi jo je povedal najvplivnejši dostojanstvenik iz notranjega ministrstva, baron Erb. Čudna prikazen ta prvi sekcijski načelnik v notranjem ministrstvu, kojega vodstvo si je vedno pridržal Taaffe sam! Tudi Badeni je poleg ministrskega predsedstva še prevzel posle ministra notranjih zadev. Pod Taaffem je bil baron Erb vsegamogočen v notranjem resortu. Sam ne vem, kako sem prišel do tega, da je bil baron Erb meni posebno naklonjen. Večkrat sem v zadevah, ne samo svojih volivcev, tem-

* »Vom toten Parlament und seinen letzten Trägern«, Wien 1928.

več tudi za slovenske stranke iz drugih volilnih okrajev, interveniral pri Erbu. Če je le mogel, je ugodil mojim željam in priporočilom. Poleg tega je bil mož, dasiravno po svojem rojstvu trd Nemec, dober poznavatelj slovanskih jezikov. Bil je Miklošičev učenec. Enkrat mi je naravnost povedal, da bi on, ako bi šlo po njegovi volji, ne sedel kot jurist v ministrstvu, temveč bi bil na kaki nemški univerzi profesor slavistike. Ko je bil Badeni še cesarski namestnik v Lvovu, je imel Erb ž njim marsikatero prasko. Zlasti sta se sprla v dobi kolere, ki je tedaj hudo razsajala po Galiciji. V Erbovo sekcijo je spadal tedaj tudi zdravstveni oddelek in tu je prišlo do ostre kontroverze med gališkim namestništvom in notranjim ministrstvom. Druga prilika, kjer sta si prišla ta dva funkcijonarja navzkriž, je bilo vprašanje novega maloruskega pravopisja. Iz političnih razlogov, da bi se protivil velikoruski propagandi, se je Badeni kot cesarski namestnik v Galiciji krepko zavzel za vpeljavo nove fonetične ortografije, dočim je baron Erb zagovarjal stari zgodovinski pravopis. Ni čuda tedaj, da je baron Erb po polomu koalicijske vlade in med kratkim Kielmanseggovim medvladjem, ko se je sploh imenoval Badeni kot bodoči ministrski prvosednik, takoj sklenil vložiti svojo prošnjo za upokojitev. Kielmannsegg je temu odločno ugovarjal ter ni hotel sprejeti demisije tako izurjenega in izkušenega sodelavca. Celo cesar Franc Jožef je osebno pritiskal na Erba, kateri se je končno vdal ter umaknil svojo penzijsko prošnjo. Vse to mi je baron Erb, ki me je po svoji upokojitvi večkrat obiskal v mojem uradu, sam pripovedoval. In kako se je vršila njegova upokojitev? Badeni postane šef vlade in baron Erb stopi takoj k njemu ter mu veli: »Ekscelenca, sedaj je treba pričeti s pogajanjem z ogrsko vlado radi nagodbe, mene zadeva naloga pogajati se z ogrskimi zastopniki o veterinarskih določbah. Delo je težko in jaz se ga nočem lotiti prej, dokler nimam gotovosti, da morem v istini tudi pod Vami dalje služiti in dovršiti to svojo nalogo. Prosim za jasen odgovor.« Badeni mu izrecno naglaša, da se ne bi mogel odpovedati podpori tako verziranega sodelavca ter ga nujno prosi, naj nadaljuje svoje delo. Baron Erb mu je verjel ter je začel svoje dogovore z ogrskim poljedelskim ministrom in drugimi zastopniki budimpeštanske vlade. Nekega jutra, ko je ravno sedel pri kavi, prihiti njegov sin ter mu reče: »Papa, ti si ja penzioniran!« Na njegovo vprašanje, odkod ima to vest, mu sin odgovori, da stoji to v jutranji izdaji »Neue Freie Presse« med osebnimi novicami. »Izmišljeno,« pravi baron Erb, »novinarska rasa,« ter se mirno odpelje v svoji ekvipaži iz svoje vile v Grinzingu — baron Erb je bil že od doma zelo bogat — v notranje ministrstvo. Baš je bila neka stranka pri njem, ko mu sluga prijavi ministrskega prvosednika. Tudi to ni bilo nič posebnega, ker je bil Badeni že večkrat posetil svojega sekcijskega načelnika v pisarni. Erb pa je takoj pri Badenijevem vstopu zapazil, da je njegov obraz nekako čuden. Badeni mu je s tisto eleganco, ki jo

imajo poljski plemiči, čestital, češ: »Njegovo Veličanstvo Vam je, ekscelenca, podelilo veliki križ Franc Jožefovega reda povodom — Vaše upokojitve!«

Vsa lokavost in energična brezobzirnost Badenijeva se razvidi iz tega slučaja.

Kaka pa je bila situacija v dunajskem parlamentu? Tu sem prisiljen popraviti neko pomoto, katera se je pripetila avtorju »Zgodovine katoliškega gibanja na Slovenskem« g. Franu Erjavcu. Govorec o sestavi poslanske zbornice, ki je bila izšla iz volitev leta 1897, popisuje ta zgodopisec delavnost dr. Ivana Šusteršiča ter pravi o njem dobesedno: »Ko so prišli koncem meseca marca poslanci na Dunaj, se je takoj opazilo, da ima slovenska delegacija v svoji sredini moža, ki je kljub svoji mladosti in parlamentarni neizkušenosti pokazal nenavadno diplomatično spretnost in taktično okretnost. To je bil ambiciozni dr. Ivan Šusteršič.« In nadalje pravi, »da je on preprečil ustvaritev parlamentarne večine, katere središče bi bili liberalno nemški nacionalci«.

Žal, da je ta pripovedka docela neosnovana. »Amicus mihi Plato, sed magis amica mihi veritas!« Obžalujem, če je g. Erjavec pri vestnem in stvarnem obdelovanju dotičnega gradiva ali premalo natančno čital ali pa morda celo ni poznal velikega dela dr. Gustava Kolmerja: »Parlament und Verfassung in Österreich.« VI. zvezek te skoro brezhibne publikacije popisuje Badenijevo katastrofo; avtor, ki je bil skozi več desetletij parlamentarni poročevalec »Neue Freie Presse«, obdeluje z izredno vestnostjo avstrijsko parlamentarno zgodovino, tako da je pisava njegova dokaj nepristranska ter le tu pa tam prodre avtorjeva nemška miselnost. Jasno dokazuje, kar je bilo dobro znano vsakemu izmed nas starih parlamentarcev, da so volitve leta 1897 močno ojačile pozicijo slovenskih narodov v dunajski zbornici in zelo zmanjšale vpliv tedaj razklane in razdrapane nemške levice. Kaj malo je manjkalo, da bi Slovani in z njimi zvezani nemški konservativci, fevdalno veleposestvo in njih italijanski in romunski zavezniki razpolagali z nadpolovično večino. Poleg tega so krščanski socijalci pod vodstvom dr. Karla Luegerja, ki so formirali dobro disciplinirano skupino 29 glasov, že iz sovraštva proti nemškemu liberalizmu se močno nagibali na Badenijevo stran. Tedaj se je zopet obnovil tisti glasoviti »Železni obroč«, brez vsake intervencije dr. Šusteršica, ki je imel takrat kot mlad in neizkušen parlamentarec mnogo premalo vpliva, da bi sploh mogel poseči v ustvaritev parlamentarne večine. Šusteršičev veliki vpliv je bil mogoč šele po Badenijevih kravalih, po poginu njegove vlade ter se je uveljavil stoprav poldrugo leto kasneje, ko je bil prevzel vlado grof Franc Thun. Šele tedaj je šla Šusteršičeva pšenica v klasje!

Vsa slabost tedanje nemške levice se je jasno kazala pri volitvah predsedstva. Predsednikom zbornice je bil izbran desni-

čarski kandidat, tirolski konservativec dr. Kathrein, mož, na katerem je bila odlična le njegova izredna — grobost, z 258 glasovi proti levičarskemu kandidatu grofu Attenu, ki je nase združil le bornih 114 glasov. Za podpredsednika sta bila izvoljena Poljak David Abrahamovic z 251 in Mladočeh dr. Karel Kramar z 233 glasovi. Levičarska protikandidata sta dobila le 75, ozir. 76 glasov.

Na videz tedaj ogromna vladna večina!

Vendar je zagrešil Badeni navzlic svoji nadarjenosti dve veliki taktični napaki; prvo z odklonilnim stališčem nasproti dnevni kršč. socijalcem in dr. Karlu Luegerju, kojega izvolitev mestnim županom na Dunaju z ozirom na avstrijski episkopat ni hotel predložiti cesarju v najvišjo sankcijo. Naravnost nečuvstvo, da je bil tak mož, kakor Lueger, skozi vse svoje življenje črno-žolti politik, šele, ko je bil v petič izvoljen županom, potrjen od cesarja!

In kje tiči druga usodna pogrška Badenijeva? Naravnost rečem? v Badenijevih jezikovnih naredbah!

In zakaj? Kak namen je zasledoval ministrski predsednik z naredbami, ki jih je izdal za Češko in Moravsko pričetkom meseca aprila 1897.

Troje velikih nalog je moral izvršiti: državni proračun, dovolitev rekrutov in predvsem nagodbo z Ogrsko. Za vse te stvari je potreboval večino v poslanski zbornici. Precej jasno pa je bilo, da brez privoljenja mladočeške opozicije te večine ne dobi ali vsaj, da bo odpor čeških poslancev prejak, da bi ga mogel ministrski predsednik premagati. Ker pa je bilo očitno, da narodni prepir v sudetskih deželah, zlasti pa v češkem kraljestvu, tako slabi moči in politični ugled avstrijske države, da je absolutno treba doseči sporazum med češko in nemško narodnostjo, je hotel Badeni najprej potom naredb rešiti jezikovno vprašanje in potem, ko je enkrat bil zamašil glavni ta vir narodnega prepira, doseči sporazum tudi v drugih visečih vprašanjih. Močno je v tem pogledu na Badenija vplival mladočeški poslanec dr. Karel Kramar, mož velike naobraženosti, sijajen govornik, poln talenta, a morda preveč temperamenten politik. Badeni je bil popolnoma uverjen, da bodo tudi Nemci na Češkem sprva sicer nekoliko godrnjali in se upirali, nazadnje pa vendar uvidevali, da se jim ne godi nobena krivica ter — se vdali! Javna tajnost je bila med nami, da so ga v tem mnenju utrdile izjave nekaterih znamenitih nemških poslancev. Kesneje mi je v zaupnem razgovoru povedal dvorni svetnik Wiener, tedanji predstavnik Badenijeve prezidialne pisarne, da sta bila med temi nemškimi poslanci tudi veleposestnik dr. Josef Maria Bärnreither in koroški poslanec prof. Steinwender.

Toda izkazalo se je, da je bila diagnoza teh zaupnih svetovalcev skoz in skoz napačna. Nemška javnost na Češkem je sprejela jezikovne navedbe z izbruhom narodne razburjenosti, razvel

se je vihar najresnejšega odpora, kateri je naraščal z vsakim dnevom ter kmalu segal iz Češkega in Moravskega tudi v nemške planinske dežele.

Kaj za to, če so bile Badenijeve jezikovne naredbe po svoji vsebini povsem pravične, ko so določale, da mora v cellem obsegu češkega kraljestva in moravske mejne grofije vsak državljani pri vsakem državnem uradu dobiti svojo pravico v svojem lastnem jeziku! Niti za pičico niso bili prikrajšani Nemci v svojih pravicah, niti najmanj ni bil ogrožen njih narodni obstanek! Toda vsi liberalni in nacijsionalni nemški časniki so čim dalje bolj hujskali svoje čitatelje; tudi na številnih ljudskih shodih se je nemškemu filistru trobilo v uho, da je njegova narodnost v skrajni nevarnosti, da nemškemu življu v deželah vaclavske krone žuga pogin in posledica je bila skrajna razkačenost nemškega prebivalstva. V takem položaju ni izdala prav nič nobena pomirjevalna pametna beseda. Saj v istini so se skrčile vse mogoče pritožbe zgolj na nemške uradnike in druge državne uslužbence, kateri bi po novih Badenijevih naredbah pač morali dokazati popolno znanje drugega deželnege jezika v besedi in pisavi, a za položitev dotičnega izpita se jim je privolil triletni termin. Naposled je bila taka določba le v korist dotičnim uradnikom. Nehote se mora trezen presojevalec spominjati onih časov, ko so celo v absolutistični dobi pod cesarjema Francom in Ferdinandom nemške mestne občine, n. pr. Litomiřice ali Žatec v svojih natečajih za mestne občinske uradnike izrecno zahtevale znanje češkega jezika, ko so po svojem zdravem razumu Nemci pošiljali svojo deco k češkemu kmetu, obratno češki kmet svojega otroka k nemškemu kmetu zgolj s tem namenom, da se privadijo drugemu deželnemu jeziku! Ali kaj so izdale podobne trezne misli nasproti strupenim tiradam, s katerimi so nemški narodni politiki à la Karl Hermann Wolf in drugi dan za dnevom zastrupljali dušo svojih rojakov! In danes, če povprašate kakega starejšega češkega Nemca, ki je še doživljal tiste burne čase, kako on sedaj sodi o onih dogodkih, ki so pomenjali za staro avstrijsko državo začetek pogina, bo moral, ako je količkaj razsoden in odkrit, na glas zaklicati: »Kako neumni smo bili tedaj!«

In vendar je bil Badeni v veliki zmoti, ko je izdal svoje naredbe! Žalibog v politiki ni merodajno, ali je kaka določitev sama po sebi dobra in pravična, temveč merodajen je učinek. Prav je imel Hohenwart, kateri je, kakor sem že bil povedal v XII. poglavju, bil svaril Badenija pred temi naredbami, češ, da ne zna, kako bitje je — »ein gelernter Deutsch-böhme!«

Z napadom je pričela ostalina stare nemško liberalne stranke. Kako globoko je padla ta nekdanj omnipotentna skupina! Še v koalicijskem parlamentu je štela združena levica celih 110 poslancev. Sedaj po novih volitvah so izginili iz poslanske zbornice nemško-liberalni voditelji. Ernest Plener je zamenjal nehva-

ležno delo v poslanski zbornici z mestom predsednika skupnega vrhovnega računskega dvora in s sedežem v gosposki zbornici. Tudi nadvse lokavi baron Chlumecky in grof Gandolf Kuenburg sta se preselila v stari kot gosposke zbornice. Kar je še ostalo, se je skrčilo na 33 poslancev; celo svoj stari pridevek so odložili nemški liberalci ter so si nadeli ime nemško-napredne stranke, kajti pojma »liberalci« in »liberalizem« sta bila že preveč osovražena med ljudstvom. S psihologičnega stališča je umevno, da so se baš ti žalostni ostanki onemogle velike liberalne stranke sedaj z obema rokama poprijeli ugodne prilike ter se v svojo rehabilitacijo pri odpadajočih volivcih vrgli v divji napad na grofa Badenija in njegove jezikovne naredbe!

Toda, preden pričnem s popisovanjem burnih prizorov, ki so bili smrtni udarec nele za avstrijski parlamentarizem, temveč naravnost za celo avstrijsko državo, se hočem pečati z jugoslovansko delegacijo v dunajskem parlamentu. Najprej se je vršil boj radi naslova in programa, nato je šlo za to, kdo postane klubov predsednik. Po dolgotrajni debati se je združilo 35 poslancev v en klub pod imenom »Slovanska krščanska zveza«; pristopili so vsi slovenski poslanci, potem hrvaški poslanci iz Dalmacije in Istre, katerim se je pridružilo nekaj vladnih maloruskih poslancev, izmed katerih imenujem predvsem Barwińskega in Wachnianýna. Kakor za naslov in program, nič manj gladko ni šlo pri izvolitvi klubovega predsedstva. Nekateri izmed slovenskih poslancev so se odločno protivili, da bi bil Šusteršič izbran za klubovega načelnika, zlasti dr. Gregorčič je z vso silo agitiral za Povšeta. Morda sem se jaz odločil za dr. Šusteršiča, ker sem veliko rajši videl — navzlic svojemu osebnemu razmerju napram dr. Šusteršiču, — da si klub postavi na čelo darovitega moža nego za predsedniški posel kaj malo sposobnega Povšeta. Po številu je bil naš klub četrti izmed sedemnajstih klubov, na katere se je razcepila povsem razdrapana poslanska zbornica. Naša skupina je bila tembolj pomembna, ker je znal Šusteršič s svojo veliko energijo vzdržati izborna disciplino med klubovimi člani.

Kmalu sem pa sprevidel, da bom imel v parlamentu jako težko stališče. O samem sebi smem reči, da sem bil tedaj eden izmed delavnih in izkušenih poslancev. Bil sem priznan govornik, mnogo sem se bil učil, verziran sem bil v vseh parlamentarnih poslih in pozicija moja v volivnem okraju je bila nad vse trdna. Po oni duševni evoluciji, katera je bila napravila iz mene vernega katoličana, tudi ni bilo nobenega stvarnega povoda za nesoglasje s poslanci katoliško-narodne stranke. Ali vse to skupaj ni nič izdalo. Na več ali manj odkrito mržnjo, ki mi jo je kazal dr. Ferjančič, se ni bilo treba preveč ozirati; toda močnega nasprotnika sem imel v dr. Šusteršiču. In zakaj? Danes lahko rečem: »Dr. Šusteršič me je sovražil, ker se me je bal.«

In tu moram eno naglašati o tem možu. Bil je utelešena nemajna častihlepnost, bil je skoz in skoz avtokrat. Tlačil je vsakega, o katerem je sumil, da bi mu utegnil postati pri tej ali oni priliki tekmeč. Danes vem, česar tedaj nisem vedel, da je v klubu sovražil ne samo mene, temveč tudi dr. Kreka, ki ga je visoko nadkriljeval po znanju in genijalnosti. Kmalu pa je začel počaščati s svojim intimnim sovraštvom tudi tedaj še popolnoma neznanega poslanca Pogačnika, ko je namreč opazil, da si je mož pridobil veliko prijateljstva v vojaških krogih, ki so bili pod cesarjem Franc Jožefom vedno zelo pomemben faktor.

Kmalu sem se moral uveriti, kaka je moja pozicija v našem klubu. Pričetkom vsakega novega zasedanja se izvolijo odseki; med drugim nam je bilo voliti v železniški odsek. Od leta 1886 počenši sem bil vedno član tega odseka, nazadnje sem zavzemal mesto načelnikovega namestnika. Intenzivno sem se udeleževal ondotnih del, fungiral sem med drugim kot poročevalec o »Dolenjski železnici« in tedaj sem bil baš na delu, da dosežem nadaljevanje novomeške proge do vozališča z železnico, ki drži iz Zagreba preko Karlovca in Ogulina na Reko. Naravno tedaj, da sem se čisto sigurno zanašal na to, da me bo klub znova odposlal v železniški odsek. Volitev je bila na dnevnem redu in kar debelo sem gledal, ko se je oglasil k besedi južno-štajerski poslanec vitez Berks ter predlagal v ta odsek — novince Žitnika! In v istini, volilo se je izjemoma z glasovnicami in se je večina izrekla proti meni ter volila Žitnika.

Kdo je bil Reichsritter von Berks in kaj ga je napotilo k temu predlogu? Bil je to eden iz tiste kategorije, ki smo jo včasih v prijateljskem krogu imenovali: »Gefälligkeits-slovenen.« Po rojstvu je bil Nemeč, že nad 60 let star, bivši častnik in potem lastnik graščine na Spod. Štajerskem. Kakor se je govorilo je živel v precej tesnih gmotnih razmerah ter si je hotel z mandatom, ki mu ga je poverila dobrohotnost slovenskih volivcev, popraviti svoj položaj na ta ali oni način. Soproga njegova je bila pisateljica Mara Tschopp, ki je imela dokaj vplivne zveze, zlasti z dunajskimi časnikarji. Odkrito rečem, mož mi ni bil simpatičen in tega tudi nisem prikrival. Ni nemogoče, da je najino osebno razmerje vplivalo na neposredni napad na moj parlamentarni ugled, a veliko bolj verjetno je, kar se mi je mnogo kesneje pojasnilo od natančnih poznavalcev strankinega položaja, da vitez Berks v tem slučaju ni bil nič drugega nego izvršitelj Šustersišičeve avtokratične volje. Dr. Šustersič me je hotel dvigniti iz kluba in — posrečilo se mu je!

Globoko sem bil užaljen po tem povsem nezasluženem afrontu. Prijavil sem svoj izstop iz kluba in postal tako zvani »divjak«. Z menoj vred nas je bilo tedaj v parlamentu 17 poslancev »divjakov«, ki nismo pripadali nobenemu klubu. Ali predbro sem znal, da je tak »divjak« še veliko manj kot peto kolo pri vozu. Povsem osamljen, brez zveze, brez znanja o zakulisnih

tajnih namenih in namerah, ki se rodé, pripravljajo, obelodanijo, je v istini pravi siromak v parlamentarni skupščini. Tudi v noben odsek ne more priti, ker se je v avstrijskem parlamentu število odsekovnih članov razdelilo po gotovem ključu med klube. To sem takoj čutil in — kaj mi je prišlo na misel? Zasnoval sem klub »divjakov«. Pomagal mi je pri tem zelo nadarjeni poslanec Stefanowicz, zelo bogat graščak armeno-poljskega pokolenja. Hodila sva okoli naših »divjakov« in posrečilo se nama je, da smo jih združili v eno celoto. Mene so izvolili načelnikom, Stefanowicz je postal moj namestnik. Čudna družba, znešena z vseh vetrov, a končno niso bili najslabši poslanci pri nas! Bil je med nami sila pameten predarlski kmet Jodok Fink, ki je kesneje postal podpredsednik velike krščanske socialne stranke in njegov rojak in somišljenik mnogoletni poslanec Thurnher. Zelo agilen član kluba »divjakov« je bil dunajski demokrat dr. Kronawetter. Poleg njega je sedel edini zionist v zbornici, dr. Benjamin Straucher, žid iz Bukovine in staroruski poslanec, doktor medicine itd. Organiziral sem svoj klub tako, da smo imeli pač stvarne, temeljite, zanimive debate o raznih predlogah, toda glasovali seveda nismo o nobeni stvari. Dosegli smo pa le svoj namen, da smo se v medsebojni razpravi poglobili v gradivo ter merili med seboj svoje duševne moči, kar je bilo tembolj zanimivo zlasti z ozirom na tako različne elemente, združene v naši skupini. Dosegli smo dalje, da so nas kot klub upoštevali in da smo dobili svoje mandate v raznih odsekih. Kolmer pravi:

»Die Zersplitterung des Hauses in so viele Klubs und Parteien hätte einen neuen Schlüssel zur Aufteilung der Ausschussmandate nötig gemacht, über den man sich am 29. April rechnermässig einigte. Die verhältnissmässig grosse Zahl der »Wilden« sah sich hiedurch benachteiligt, erhob Beschwerde und half sich schliesslich damit, dass sich sämtliche parteilose Abgeordneten unter Führung der Abgeordneten Stefanowicz und Šuklje beim Präsidium als »Freie Vereinigung der Klublosen« anmeldeten und eine ihrer Zahl nach entsprechende Vertretung bei der Aufteilung der Ausschussmandate durchsetzten.«

Tedaj sem mogel misliti, da sem na varnem. Klub »divjakov«, kateremu sem bil načelnik, bi me bil poslal v vse odseke, kamor bi hotel priti. V narodnih zadevah bi bil itak vedno glasoval z drugimi jugoslovanskimi poslanci, bil bi pa prost klubovih spon in nikakor ne bi bilo treba brigati se za čestokrat nečedne klubove intrige. Vendar pa ni bil usojen dolg obstanek »divjaškemu« klubu. Preden pa govorim o tistih viharjih, ki so zakrivili našo razdružitev, naj povem še kratkočasnico, ki se je pripetila članu našega kluba ter bila objavljena tudi v velikem dunajskem listu »Neue Freie Presse«.

Povedal sem že, da je bil med »divjaki« prezanimivi dunajski poslanec dr. Kronawetter. Po svojem poklicu — svetnik

na dunajskem magistratu, mož zelo obširnega znanja, bister jurist, pristen Dunajčan, a zateleban demokrat in čudak v marsikaterem pogledu. Govoril je v najizrazitejšem lerchenfeldskem narečju, ki je posebno pristojal živahnemu njegovemu humorju. Kadar je govoril, je imel vedno okoli sebe mnogobrojno občinstvo. Mož je pa bil skrajno kratkoviden. Nekoč pridrvi v sobo, kjer so se baš posvetovali češki fevdalni veleposestniki. Eden izmed njih ga opozori, rekoč: »Herr Doctor, Sie haben sich geirrt, Sie sind nicht in unserem Klub. Dr. Kronawetter se ozre, obriše svoje velike naočnike in reče: »Entschuldigens, i hab gdenkt, dös is der Klub der Wülden.« Spremljan od glasnega smeha fevdalnega kluba je stopical dalje, dokler ni našel našega kluba.

Dodatki k IX. poglavju.

Tukaj objavljam svoj govor proti naučnemu ministru baronu G a u t s c h u z dne 14. novembra 1891. Energični ta protest proti ministrovu porogljivosti, s kojo se je bil hotel posebno prikupiti nemški levici, je prečrtal Gautschovo namero ter ogrožal njegovo pozicijo v Taaffejevi vladi. Tudi sicer je ta govor važen za presojo mojega političnega značaja in moje taktike, nič manj tudi za razmere v slovenski delegaciji.

1.

Abgeordneter šuklje: Meine verehrten Herren! Noch vor wenigen Stunden hätte ich mir nicht träumen lassen, dass ich als Sprecher in dieser Debatte, zum allerwenigstens als Generalredner im Namen von vielen eingeschriebenen Herren Collegen fungiren werde. Die Wahl, die ja unter allen Umständen für mich etwas überaus ehrendes hat, ist vielleicht mehr als ein bloßer Zufall, und ein großes Blatt, das leitende Organ der Linken, hat heute die Sache vielleicht richtig dahin präcisirt, daß ich als einer derjenigen gelte, der unter meinen Connationalen im Parlamente in Beziehung auf die nationale Gesinnung den gemäßigtesten Anschauungen huldige. (Sehr richtig! rechts.) Gerade deshalb vielleicht wurde ich ausersehen, um, trotz dieser Gesinnung (Beifall rechts), trotz dieser Mäßigung (Lebhafter Beifall rechts) namens des verletzten Volksthumes (Erneuerter lebhafter Beifall rechts) und namens unseres heiligen Rechtsbewusstseins Worte der Abwehr zu finden gegen Ausführungen, wie wir sie gestern von der Regierungsbank aus gehört haben, gegen Ausführungen, von denen ich behaupten kann, die slovenischen Abgeordneten haben sie weder erwartet, noch viel weniger um diese Regierung verdient. (Beifall rechts.)

Meine Herren! Ich werde mich bestreben, so ruhig als möglich zu sein und ich werde das umsomehr thun, als gestern Seine Excellenz der Herr Unterrichtsminister das nicht gerade angenehme Bild großer und nicht motivirter, ich möchte vielleicht sagen leidenschaftlicher Aufregung geboten hat (Sehr richtig! rechts), ein Schauspiel, das man zum Glück nicht alle Tage von einem derartigen Platze aus zu hören gewohnt ist.

In sachlicher Beziehung werde ich nicht besonders ausführlich zu sein brauchen und es ist auch nicht meine Schuld; der Herr Unterrichtsminister hat außerordentlich wenig Sachliches gesagt (Sehr richtig! rechts), er war thatsächlich an allen anderen Anregungen, an denen es im Laufe der Debatte ja nicht gefehlt hat — ich verweise namentlich auf die schwerwiegenden Fragen, die seitens des verehrten Abgeordneten Kohler aufgeworfen wurden, und auf die Polemik, die diesbezüglich seitens des Abgeordneten Dr. v. Kraus entfesselt wurde (So ist es! rechts) — achtlos vorübergegangen, diese grundlegenden Probleme haben ihn nicht touchirt, seine Ausführungen waren gestern so, als ob thatsächlich der Herr Abgeordnete der Laibacher Landgemeinden der einzige Sprecher in dieser Debatte gewesen wäre, und auch da muss ich sagen, dass er mit einem ganz eigenthümlichen Eklekticismus vorgegangen ist.

Der Herr Abgeordnete Klun hatte ja in seiner Rede viele Momente gehabt, denen ein gewisser sachlicher Charakter nicht abgesprochen werden kann (So ist es! rechts), und kaum eines davon hat der Herr Unterrichtsminister besprochen. Ich verweise diesbezüglich nur auf jene Stelle, die da handelt von den Volksschulen in Triest, eine Frage, die schließlich ein österreichischer Unterrichtsminister doch auch vom staatlichen Gesichtspunkte aus betrachten sollte. Der Herr Abgeordnete Klun hat darauf hingewiesen, dass die vielen Tausende Slovenen, die in der Stadt Triest wohnen, bis auf den heutigen Tag keine öffentliche Volksschule haben, obschon sie in einer Petition, die von mehr als 1400 Eltern gefertigt war, um dieselbe bittlich geworden sind und obschon das klare Bedürfnis derselben hinlänglich erwiesen zu sein scheint durch den bloßen Umstand, dass eine Privatschule, die wir vor wenigen Jahren aus unseren kärglichen Mitteln in Triest aufgebracht haben, nach dieser kurzen Zeit ihres Bestandes schon vier Classen und mehr als 400 Schüler zählt! (Hört! rechts.) Der Herr Unterrichtsminister ist achtlos an dieser Sachlage vorbeigegangen, ohne auch nur ein Sterbenswörtchen darüber zu verlieren; in seinen olympischen Höhen hat er sich auch nicht durch die Erwägung alteriren lassen, ob es an sich und vom österreichischen Standpunkte aus angezeigt ist, wenn das slovenische Element in seinem harten Daseinskampfe an den Gestaden der Adria hilflos untersinkt im Kampfe gegen die italienische Brandung. (Sehr richtig! rechts.)

Der Herr Abgeordnete Klun ist auch mit concreten Daten gekommen und hat an der Hand eines actenmäßigen Materiales mit ziffermäßigen Belegen gesprochen über die sprachliche Einrichtung der kärntnerischen Volksschulen, über die mangelhafte sprachliche Heranbildung der Lehrer, über den Umstand, den ganz horrenden Uebelstand, dass an den für Slovenen bestimmten Volksschulen in Kärnten ein großer Theil der Lehrerschaft fungirt, ohne der Muttersprache dieser Kinder hinreichend mächtig zu sein. Der Herr Minister glaubte, der Mühe überhoben zu sein, auch auf diese strikten Daten zu antworten. Was hat er denn eigentlich dagegen vorgebracht?

Meine Herren! Wenn Sie sich diese ganze Rede analysiren, so entfällt ein Drittheil davon auf einige Ausführungen über Nebensächlichkeiten, die vom Abgeordneten Klun vorgebracht worden sind, geschmückt mit einigen recht wohlfeilen Witzen, dann kommen gewisse Gemeinplätze, welche zum Theil nichts sagen, theils für die österreichischen nichtdeutschen Völker verletzend sind (Lebhafter Beifall rechts) und der Rest, der kärgliche Rest sind Dinge, über die der Schulmann nur die Achsel zucken kann, welchen gegenüber aber der Politiker das Brefremden nicht wird unterdrücken können, dass in einem Rechtsstaate, wie es Österreich ist (Rufe rechts: Sein soll!), das in seiner Verfassung die Gleichberechtigung aller Volksstämme verbürgt und verbrieft, seitens eines Regierungsvertreters Anschauungen hier aufgestellt werden können, welche das Rechtsgefühl der österreichischen Völker auf das tiefste verletzen. (Lebhafter Beifall rechts.)

Nun, meine Herren, was war denn eigentlich das Um und Auf, was der Abgeordnete Klun vorgebracht hat und was diese tiefe Erregung bei Seiner Excellenz hervorzurufen imstande war? Ist denn der Abgeordnete Klun von einer gewissen maßlosen Begehrlichkeit, einem nationalen Heißhunger gewesen, hat er für die kärntnerischen Slovenen wer weiß wie viele Hochschulen, Akademien der Wissenschaften verlangt?

Nein, er hat nichts anderes haben wollen, als dass auch den kärntnerischen Slovenen gegenüber wenigstens auf dem Gebiete der Volksschule der Artikel 19 des Staatsgrundgesetzes zur Anwendung komme und dass man in den Volksschulen vorgehe auf Grund der Muttersprache, dass die Muttersprache auch in den Volksschulen als Unterrichtssprache gelte.

Nun, ich bin Schulmann; ich rühme mich, es zu sein und ich muss gestehen, ich würde mich schämen, geradezu von mir selbst und in meinem pädagogischen Bewusstsein, wenn ich den Satz in einer so illustren Versammlung zu beweisen brauchte, dass ein gedeihlicher Unterricht in der Volksschule überhaupt nur möglich ist auf Grund der Muttersprache. Wir haben das Lehrziel in unserem Volksschulgesetz so hoch gesteckt, dass es nur dann erreicht werden kann, wenn der Unterricht auf Basis jenes Idioms erfolgt, dass die Kinder verstehen, in dem sich das begriffliche Leben der Kinder vollzieht. Ich werde also darüber gar keinen Beweis führen.

Was die staatsrechtliche Frage betrifft, so bin ich auch jeder Deduction überhoben. Ich frage einfach den Herrn Unterrichtsminister, ob ihm das dritte Alinea des Artikels 19 des Staatsgrundgesetzes, wie ich voraussetzen muss, bekannt ist.

Da heißt es (liest): »In Ländern, in welchen mehrere Volksstämme wohnen, sollen die öffentlichen Unterrichtsanstalten derart eingerichtet sein, dass ohne Anwendung eines Zwanges zur Erlernung einer zweiten Landessprache jeder dieser Volksstämme die erforderlichen Mittel zur Ausbildung in seiner Sprache erhält.«

Kärnten ist zweifellos ein Land, in welchem mehrere Volksstämme wohnen und die öffentlichen Volksschulen sind öffentliche Unterrichtsanstalten. Ich frage den Herrn Unterrichtsminister und berufe mich auf seine eigene Darlegung: ist die sprachliche Organisation der kärntnerischen Volksschulen in der That eine derartige, wie sie das Gesetz vorschreibt und sind diese Schulen thatsächlich so eingerichtet, dass unsere Connationale in Kärnten ohne Anwendung eines Zwanges zur Erlernung der zweiten Landessprache die Mittel zur Ausbildung in ihrer eigenen Sprache erhalten?

Ich gehe an die sachlichen Argumente, die der Herr Unterrichtsminister vorgebracht hat und ich bedaure, daß ich darüber nicht mehr Veranlassung habe zu sprechen, es war eben herzlich wenig geboten.

Es ist gesprochen worden von dem Recurse der Gemeinde Sankt Jakob im Rosenthale. Nun, wer mich genauer kennt, dürfte wissen, dass ich nicht eine sentimentale Natur bin. Ich gestehe aber ganz offen, dass der Leidensgang dieser Gemeinde, über die merkwürdigerweise viele Herren, die sich liberal nennen, Verlassung zu billigen Witzen zu finden glaubten, ihr 13 jähriger Kampf um ein verfassungsmäßig verbrieftes Recht in mir stets ein Gefühl der Ergriffenheit hervorgerufen hat. Nicht so beim Herrn Unterrichtsminister; die Thatsache lässt ihn kalt, dass eine Gemeinde sich 13 Jahre um etwas einsetzt, was ihr verfassungsmäßig zukommt, er findet kein Wort darüber, ja, er hat noch einige Witze darüber gemacht, wobei es ihm geglückt ist, das lebhafteste Behagen des Herrn Abgeordneten Swoboda zu erregen. (Heiterkeit rechts.)

Er hat aber bei dieser Gelegenheit auch ein Wort gebraucht, dass mir besonders eigenthümlich erscheint angesichts der Thatsache, dass eine Gemeinde durch 13 Jahre, um Gerechtigkeit zu erlangen, den gesetzmäßigen Weg betreten und alle Anstrengungen gemacht hat, und dass infolge einer Fülle von unbegreiflichen und unglaublichen Chikanen die Unterrichtsverwaltung nicht einmal in die Lage gekommen ist, in diesem Falle zu judiciren. Angesichts dieser Thatsache glaubt der Herr Unterrichtsminister berechtigt zu sein, dem Abgeordneten der Laibacher Landgemeinden, der diese Angelegenheit zur Sprache gebracht hat, einen Vorwurf machen und es zurückweisen zu müssen, »wenn von vornherein« — ich citire wörtlich — »diesen Organen oder dieser Behörde eine parteimäßige Behandlung der Schulangelegenheiten zur Last gelegt wird.« (Gelächter rechts.) Von vornherein!

Meine Herren! Ich bin gewohnt, in einem österreichischen Minister den Hüter der Gesetze zu sehen. Es handelt sich um eine flagrante

Gesetzesverletzung, und Seine Excellenz hat den Abgeordneten zurückgewiesen unter der Zumuthung, dass »von vornherein den Behörden eine parteimäßige Behandlung in Schulangelegenheiten zur Last gelegt wird«.

Es ist jedoch nicht bei dieser einen Gemeinde geblieben, nicht bloß die Gemeinde St. Jakob im Rosenthal, auch die zweite Gemeinde Moos und Fettingupf, welche gegen die deutsche Unterrichtssprache protestirt hat, kommt hier nicht in Betracht. Aber Seine Excellenz hat gestern etwas gesagt, wofür ich ihm von meinem Standpunkte dankbar bin. Wir hören so oft das alte Lied und ich besorge, der verehrte Generalredner pro, der Herr Collega aus Kärnten, wird diese schöne Gelegenheit nicht vorüber gehen lassen und wird behaupten, dass die slovenische Bevölkerung in Kärnten von der gegenwärtigen Lage der Dinge entzückt ist. (Heiterkeit rechts.) Aber Seine Excellenz hat gestern den Beweis dagegen erbracht, indem er anführte, dass ihm auf anderem Wege 33 Beschwerden seitens anderer kärntnerischen Gemeinden zugekommen seien. Eigenthümlich hat es mich jedoch berührt, dass er sich nicht um den Inhalt dieser Beschwerden kümmerte, sondern an ein Moment nebensächlicher Art sich klammerte. (Sehr richtig! rechts.) Es ist von ihm vorgebracht worden, dass diese 33 Gemeinden eine Sammelstelle suchten und dass der katholisch-politisch-landwirtschaftliche Verein sich zu dieser Sammelstelle hergibt.

Es ist dies mit Absichtlichkeit gesagt worden, denn Seine Excellenz hat das Wort »landwirtschaftlich« mit Nachdruck betont; aber ich bin der Ansicht, dass dieses Kriterium Seine Excellenz den Herrn Unterrichtsminister herzlich wenig angeht; er hat sich darum zu kümmern, ob der Inhalt der Beschwerde begründet ist (Zustimmung rechts), er hat sich darum zu kümmern, ob die Gemeindebeschlüsse von den competenten Factoren zustande gekommen und im geeigneten Wege übermittelt worden sind. Wer sie überreicht, das ist ja von nebensächlicher Bedeutung, es ist etwas, das an der Sache nichts zu ändern vermag; ob es ein politischer Verein ist — und zu dessen Agenden gehören ja auch derlei Angelegenheiten — oder ein Abgeordneter, oder ein Privatmann, oder die betreffenden Gemeinden selbst, kann für die rechtliche Entscheidung nicht von Bedeutung sein. (So ist es! rechts.) Seine Excellenz hat aber einige Worte daran geknüpft, deren Sinn mir eigentlich nicht ganz klar ist.

Er hat in seiner Rede eine Frage aufgeworfen und gesagt (liest): »Vielleicht wäre die Frage nicht ganz unpassend: Wie kommt es denn, das der katholisch-politisch-landwirtschaftliche Verein für Slovenen in Klagenfurt zur Sammelstelle für die Gesuche von 33 Gemeinden hinsichtlich der Organisation des Schulwesens geworden ist? Ich werde diese Frage nicht stellen. Ich vermuthet, dass diese Frage an einem anderen Orte gestellt werden wird (Hört! Hört! rechts), wo man nicht bloß in der Lage ist, darauf die richtige Antwort zu geben, sondern dann auch das Entsprechende zu verfügen.« (Rufe rechts: Polizei!)

Der Sinn dieser Worte ist mir nicht recht erfindlich. Wenn diese Worte überhaupt einen Sinn haben, dann sind sie nichts weiter, als eine gewöhnliche Drohung, und ich kann Seiner Excellenz die Versicherung geben, daß Drohungen und Gewaltmaßregeln uns in unserem Vorgehen nicht im mindesten abschrecken. (Lebhafter Beifall und Händeklatschen seitens der Parteigenossen.)

Seine Excellenz hat auch ein anderes Wort gebraucht und das ist das einzige, worin ich ihm beipflichte. Er hat nämlich gesprochen von einem planmäßigen Vorgehen unsererseits. Ich stimme dem zu und sage ganz offen: In unserem Verhältnisse zu unseren Connationalen in Kärnten werden wir alle ganz ohne Unterschied der Parteirichtung tatsächlich planmäßig vorgehen. (Bravo! Bravo! rechts.)

Nicht unsere Schuld ist es, es ist die Schuld derjenigen, welche den kärntnerischen Slovenen ihr Recht versagen, wenn wir in dieser

Frage geeint dastehen, verbunden durch das Bewusstsein, dass wir eintreten für die Rechte unseres Volksthumes, dass wir eintreten und handeln auch im Sinne jener Verfassung, welche Seine Excellenz beschworen hat, vor der wir aber in seiner gestrigen Rede herzlich wenig gespürt haben. (Beifall seitens der Parteigenossen.)

Meine Herren! Ich werde mit der Auslese sehr bald zu Ende sein; ich möchte fast sagen, die Fettaguen sind von der Wassersuppe ziemlich bald abgeschöpft. (Heiterkeit rechts.)

Ich habe eigentlich nur noch Stellung zu nehmen gegen das Leitmotiv, welches in den Schlußbemerkungen aufgetaucht ist. Es ist das ein Leitmotiv, welches, mit einer gewissen Einschränkung und auf seinen richtigen Wert reduziert, eine ziemlich allgemein anerkannte Wahrheit ist.

In der Form, wie gestern Seine Excellenz der Herr Unterrichtsminister dieselbe citirt hat, ist es freilich eine Übertreibung. Der Herr Unterrichtsminister hat gesprochen von jener Kenntniss der deutschen Sprache, die für jeden Gebildeten in Österreich eine unabweisbare Nothwendigkeit ist. Ich bin bereit, dies auch in dieser Ausdehnung für den Moment zu concediren. Was mich, meine Gesinnungsgenossen und meine Landleute betrifft, so stehen wir ja auf diesem Standpunkte: Wir sind keine Feinde der deutschen Sprache, wir wollen, dass die Gebildeten bei uns imstande sind, in deutscher Sprache sich in Wort und Schrift vollkommen geläufig auszudrücken. (So ist es! seitens der Parteigenossen.)

Aber meine Herren, was hat dies mit der Organisation der kärntnerischen Volksschule zu thun? Wie kommt die dazu? Will der Herr Unterrichtsminister wirklich den Standpunkt vertreten, dass jeder, der die kärntnerische Volksschule absolviert, dahin gebracht werden soll, dass er auch der zweiten Landessprache, des Deutschen vollkommen mächtig ist, und dass der Bauer, der in einem abgelegenen Alpenthal seine Scholle bebaut, seine Existenz nicht finden könne ohne die paar deutschen Brocken, die ihm in der Schule aufgehalst werden?

Es kommt mir vor, der Herr Unterrichtsminister verkennt hier die Aufgabe der Volksschule, er degradirt dieses so hochwichtige, bedeutsame Institut zu einer reinen Sprachschule (So ist es! seitens der Parteigenossen) und vergisst, welche erhabene Aufgabe demselben vorgezeichnet ist im § 1 des Volksschulgesetzes, eine Aufgabe, welche sich dahin zusammenfassen lässt, dass die Volksschule zum Ziele hat die religiös-sittliche Erziehung der Kinder, die Bildung derselben, das Kräftigen des religiösen und sittlichen Bewusstseins, die Entwicklung der Geistesthätigkeit, mit einem Worte die Heranbildung der Jugend zu Menschen und tauglichen Staatsbürgern. Wenn ich an all das denke, so frage ich Sie: Wie kann das erreicht werden in einer Sprache, die dem Kinde fremd ist, von deren Worten das Kind nichts anderes hat als den leeren Schall, der an das Ohr schlägt, ohne einen Begriff, ohne eine klare Vorstellung damit zu verbinden.

Ich hätte gewünscht, dass Seine Excellenz dieses Argument dem verehrten Herrn Abgeordneten aus Kärnten, der heute nach mir sprechen wird, überlassen hätte. Es war mir im höchsten Grade peinlich, von dem Chef der Unterrichtsverwaltung, dem die österreichische Bevölkerung ihre Bildungsanstalten anvertraut hat, derartige Motive in der Debatte angeführt zu finden. (Lebhafte Zustimmung rechts.)

Ich bin nun mit den wenigen sachlichen Gegenbemerkungen zu Ende und werde mir nur noch einen kurzen politischen Rückblick erlauben. Est ist ein eigenthümliches Verhängnis um dieses Österreich und wir slovenische Abgeordneten fühlen in diesem Momente das Walten desselben. Als sich heuer im Frühjahr diese Räume der neugewählten Volksvertretung öffneten, wurden wir mit einer Ansprache unseres Kaisers und Herrn begrüßt, welche die Aufforderung an uns enthielt, die wie immer gearteten Sonderbestrebungen vorläufig

zurückzustellen, um unsere Kräfte den großen, gemeinsamen Angelegenheiten zu widmen. Die slovenischen Abgeordneten — und kein Gerechter wird uns dieses Zeugnis versagen können — haben sich auf diesen Standpunkt gestellt und mit rückhaltloser patriotischer Hingebung sind wir den Wünschen unseres Monarchen gefolgt. Wir sind merkwürdig kleinlaut geworden in der letzten Zeit. Ich weiß nicht, wie es um die Nachtruhe des Herrn Ministerpräsidenten bestellt ist, ich hoffe gut, aber Sie werden mir zugeben, daß ihm das Drängen der Slovenen in den letzten Monaten nur außerordentlich wenig schlaflose Stunden bereitet haben dürfte. (Sehr gut! rechts.)

Wir haben das nicht leichten Herzens gethan; es ist ein schwerer Kampf, in dem wir stehen. Der Herr Unterrichtsminister scheint nicht zu wissen, dass wir unsere mehr zurückhaltende, mehr passive Rolle, die wir in dem hohen Hause spielen, durchführen auf Kosten unserer Popularität (Lebhaftes Zustimmung rechts), dass wir sie durchführen in einem außerordentlich schweren Kampfe gegen die öffentliche Meinung, welche von uns mit immer größerem Nachdrucke verlangt, dass wir übergehen sollen in das Lager der Jungcechen, dass wir jungcechische Politik treiben sollen. (Sehr gut! rechts.) Wir haben bisher gegen alle diese Angriffe Stand gehalten. Unser Auftreten liefert den Beweis dafür. Da kommt nun die gestrige Rede und wir vernehmen merkwürdigerweise von der Regierungsbank Ausführungen, welche ja förmlich Brief und Siegel geben für jene Action, für jenes Drängen, unter dem wir in letzter Zeit so viel zu leiden haben, für die Ausführung derjenigen, die uns gegenüber behaupten, dass von der gegenwärtigen Regierung für die Slovenen nichts zu erhoffen ist (So ist es! rechts), und dass die slovenischen Abgeordneten keinen anderen Platz haben dürfen, als an der Seite einer extremen, einer rückhaltlosen Opposition.

Seine Excellenz der Herr Unterrichtsminister — ich hoffe, er wird einen Biographen finden (Sehr gut! und Heiterkeit rechts) und es dünkt mich, dass dieser Biograph diesen einen merkwürdigen Umstand nicht wird übergehen können — hat neben zahlreichen anderen Verdiensten, die ich ihm bereitwillig concedire, ein Verdienst, auf das ich besonders aufmerksam machen möchte, und das ist das Verdienst, die extremen Parteien mit einem ganz eigenthümlichen Nachdruck und einem ganz eigenthümlichen Erfolge in die Höhe zu bringen. (Sehr gut! und Heiterkeit rechts.) Sehen wir uns die Dinge an, wie sie sich in Böhmen vollzogen haben. Die Herren aus Böhmen werden es mir nicht verargen, sie sind mir sehr liebe Collegen, ich schätze jederzeit ihre Fülle an hervorragenden Talenten, namentlich aber jene erstaunliche Rührigkeit, welche diese Partei an den Tag legt; aber ich habe nie ein Hehl daraus gemacht, dass ich ihre Parteirichtung nicht goutire, dass ich mit ihr nicht einverstanden bin. Nun, gleichwohl möchte ich das Eine betonen: es sollte die Sache nicht so leicht genommen werden: ich bin überzeugt, diese Partei mit ihren kräftigen Impulsen und gerade mit ihren manchmal etwas schrillen Tönen, wie sie hin und wieder vorkommen, wurzelt in der öffentlichen Meinung ihres Volkes und domirt heute die öffentliche Meinung. (Beifall seitens der Jungcechen.)

Wie aber, meine Herren, ist es dazu gekommen? Wer den Dingen gefolgt ist, wie sie sich in Böhmen vollzogen haben, wird meiner Behauptung nicht widersprechen können, dass die Peripetie der allcechischen Partei mit jenem unglückseligen Dislocationserlass begonnen hat.

Der Unwille, der insbesondere durch diese Maßnahme hervorgerufen wurde, hat in dem böhmischen Volke jene Stimmung gezeitigt, aus welcher als Product die jungcechischen Wahlen mit Folgerichtigkeit hervorgegangen sind. Ich frage Seine Excellenz den Herrn Unterrichtsminister: hat er an diesem von ihm allerdings nicht gewollten

Dr. Jan. Ed. Krek

Erfolg nicht genug, will er par force neben den unbequemen Jung-
 čechen noch Jungslovenen haben, an Stelle von uns gemäßigteren
 slovenischen Abgeordneten, die im Dienste für dieses System — ich
 bedaure, es sagen zu müssen — sich abgebraucht und abgenützt haben
 (Heiterkeit), denen der Boden, namentlich nach der gestrigen Rede zu
 heiß unter den Füßen geworden ist?

Die bescheidenen Forderungen in Bezug auf die kärntnerischen
 Slovenen, die der Herr Abgeordnete Klun gestern formulirt hat, haben
 Seine Excellenz den Herrn Unterrichtsminister bereits so aus dem
 Häuschen gebraucht; was wird er anfangen, wenn von unseren Nach-
 folgern von diesen Bänken aus Forderungen formulirt werden, die
 sich auf das Programm des südslavischen Staatsrechtes stützen? (Wider-
 spruch links. — Rufe rechts: Wird schon kommen!) Wir werden es
 nicht thun, davon können Sie überzeugt sein, es können aber andere
 nach uns kommen, die es thun werden.

Nun, meine Herren, man wird es unserem Volke nicht verargen
 können, wenn nach der gestrigen Rede in allen unseren Kreisen der
 Ruf laut wird: Was habt ihr noch auf Seite der Regierung zu suchen?
 Warum geht ihr nicht in eine Stellung, wo ihr die nationalen Be-
 schwerden in ganz anderer, in viel freierer Weise präcisieren könnt?
 Die Situation ist für uns, für mich insbesondere schmerzlich, wir haben
 nur den einen Trost, dass wir sie nicht verschuldet haben.

Ich rufe diesbezüglich nicht das ganze Haus zu Zeugen an, die
 Zeugenschaft der Linken würde vielleicht wenig objectiv sein, wenig-
 stens nach den Äußerungen der Blätter zu urtheilen, welche ja die
 gestrigen Expectorationen Seiner Excellenz mit einem förmlichen Lie-
 bestaunel aufgenommen haben. Ich wende mich aber an unsere alten
 Verbündeten auf der Rechten. Ich möchte bei dieser Gelegenheit die
 Worte in Erinnerung bringen, die vor wenigen Monaten aus dem
 Munde eines hervorragenden Mitgliedes der polnischen Delegation
 gesprochen worden sind. Der verehrte Herr Abgeordnete Dr. v. Ma-
 deyski wird mir verzeihen, wenn ich seine Worte citire. Er hatte die
 Güte gehabt, mit meiner Wenigkeit und unseren Angelegenheiten sich
 zu beschäftigen und sagte (liest): »Mit Befriedigung habe ich zugehört,
 als der Vertreter der Südslaven das Wort ergriff. Der Herr Abgeord-
 nete Suklje steht, wie ich es gewiß nicht anders von ihm erwartete,
 auf dem Standpunkte eines vollständigen Vertrauens zu den Polen.
 Er hat Recht: Sympathien oder Antipathien zwischen den Völkern
 sind nicht so sehr eine Grundlage für politische Freundschaften, als
 Rücksichten auf die Politik selbst und namentlich auf das Staatsinter-
 esse. Es liegt nach unserer Anschauung im Interesse des österreichi-
 schen Staates, daß das Heim für die Südslaven in diesem Staate und
 innerhalb desselben für sie befriedigend und sie an den österreichi-
 schen Staat fesselnd gestaltet wird.«

Ich begnüge mich damit, diese staatsmännischen Worte eines der
 bedeutendsten Mitglieder dieses hohen Hauses jenen Worten gegenüber
 zu stellen, die ich gestern zu unserem schmerzlichen Bedauern von
 der Regierungsbank gehört habe. Und nun, meine Herren, bin ich
 zu Ende.

Sie werden es begreifen, dass wir diese Auseinandersetzungen
 nicht hinnehmen können, ohne gewisse Consequenzen zu ziehen; die
 werden gezogen werden, in dem einen oder dem anderen Sinne; er-
 folglos wird diese gestrige Rede auf keinen Fall sein. Ich weiß nicht,
 inwieweit das Cabinet gewillt ist, die Anschauungen, wie sie uns ge-
 stern der Herr Unterrichtsminister entwickelt hat, mit seiner Auto-
 rität zu decken, es ist möglich, daß uns ein Kampf augenöthigt wird;
 wir werden ihn nicht scheuen (Bravo! Bravo! rechts), wir werden in
 den Kampf eintreten ohne Leichtsin, aber auch ohne jede Spur von
 Furcht, von Kleinmuth. (Beifall rechts.) Mir fällt hier das Wort ein,
 welches ein großer spanischer Dichter, es ist Calderon, einem seiner

Helden in den Mund legt, ein Wort, welches ich als Maxime aufstellen möchte, für das Individuum sowohl, wie für ganze Völker; dieses Worth lautet: »Ehre ist das Heiligthum der Seele, und der Seele Heer ist Gott.« Wohlan, meine Herren, wir slovenische Abgeordneten werden so handeln, — und unser ganzes Volk wird geeint wie ein Mann hinter uns stehen — wir werden so handeln, wie es unsere nationale Ehre gebietet. Der Rest ist Gott befohlen, und ich hoffe, er wird unser tüchtiges Volk nicht untergehen lassen. (Stürmischer, wiederholt sich erneuernder Beifall und Händeklatschen rechts.)

»Slov. Narod« 14. nov. 1891 poroča o G. govoru in šukljetoem v telegramu:

»Vsa zbornica silno razjarena, zlasti slovenski poslanci, ki so ministru odločno ugovarjali in protestovali proti njega izvajanju. Kot glavni govornik proti G. govoril danes š. Moralni uspeh njegovega govora bil velik. Mej našimi poslanci in levičarji unela se huda debata, ki še vedno traja. Ta seja je najvažnejši moment tega zasedanja in odločilne važnosti.« — (Konec telegrama se ne da čitati. Vse tiskano z mastnimi črkami.)

Kako se je »Slov. Narod«, ki nikoli ni bil preveč ugodno ocenjeval moje delovanje v državnem zboru, izrazil o mojem nastopu proti G a u t s c h u ? V številki z dne 17. novembra 1891 piše dobesedno:

»Mislil si je pač g. minister, da se navzočni zastopniki slovenskega naroda, v vladni službi odgojeni, končno tudi za takšne govore in če izrečno hoče v nas postaviti svoje kraljestvo nemškega jezika. Motil se je baron Gautsch! Odkrito priznamo, da se je motil v naših slovenskih poslancih, da so ti začeli proti njemu akcijo, katera je razvedrila tudi našo potrto dušo. Pogum napadanca se je tu meril s pogumom napadovalčevim, odločnost besede gospoda š. je v kot potisnila ministrov napad in reči moramo, da je govor g. š. rešil biser ustavne svobode in čast slovenskega naroda na najsijajnejši način. Zmaga je na naši preprosti strani, a ne na strani ministra barona Gautscha.«

2.

Takrat sem govoril skoro v vsaki važnejši debati, večinoma me je H o h e n w a r t o v klub ali pa sam njegov načelnik določil za govornika imenom kluba. Imel sem včasih nenavadne govorniške uspehe. Navzlic temu dejstvu ne morem prikrivati, da imam za svoj najboljši govor oni, ki sem ga imel v debati o borznem davku januarja meseca 1892, dasi je bil vnanji njegov učinek dokaj skromen. Evo ga po stenografičnem besedilu:

Abgeordneter Šuklje: Unter die Beweggründe, meine verehrten Herren, welche mich veranlasst haben, zum Gegenstande das Wort zu ergreifen, zählt mit ein Motiv, das ich auf eine Art pietätvoller Erinnerungen zurückführen möchte. Das Wort »Börsensteuer« ist ja gegenwärtig in Österreich außerordentlich populär, und der Ruf nach Einführung derselben ist ein so lauter und allgemeiner, dass selbst die betroffenen Börsenkreise den Widerstand gegen eine derartige Besteuerung als nutzlos und erfolglos aufgeben. Angesichts dieser Situation aber wird man es mir nicht verübeln, wenn ich nicht ohne ein gewisses Selbstgefühl darauf verweise, dass der erste Initiativ-

antrag auf Erlassung eines Börsensteuergesetzes im österreichischen Parlamente gerade aus der kleinen Gruppe der slovenischen Abgeordneten hervorgegangen ist, dass es der Abgeordnete Obresa, der uns leider zu früh durch den Tod entrissen wurde, war, der im Jahre 1881 einen solchen Entwurf einbrachte und ausführlich begründete.

Meine Herren! Von diesem schlichten, einfachen Manne kann man nicht behaupten, dass er es gethan hat, um bloss ein Schlagwort unter die Massen zu werfen und der Agitation eine Handhabe mehr zu bieten. Nein, wie ernst es ihm um die Sache gewesen ist, dafür spricht am besten ein Vergleich zwischen der Begründung seines Antrages im Jahre 1881 und der Rede, welche er fünf Jahre später, im Jahre 1886, zum Gegenstande gehalten hat, und ich würde den unmittelbaren Herrn Vorredner gerade auf die Differenz zwischen diesen beiden Reden aufmerksam machen, weil aus denselben hervorgeht, dass speciell unser Landsmann Obresa in demselben Maße, in welchem er sich mehr in die spröde Materie vertiefte und mit dem Gegenstande mehr vertraut wurde, gleichzeitig zurückhaltender in seinen Ansprüchen auf die Leistungsfähigkeit der Börse geworden ist, gerade deswegen und nur deswegen, weil es ihm zu thun war um eine wirklich praktikable, durchführbare Börsensteuer. (Abgeordneter Klun: Bravo!)

Meine Herren! Unter dem Eindrucke dieser Erinnerung habe ich den vorliegenden Bericht des Gebürenausschusses zur Hand genommen und habe ihn erwogen und bin schließlich zu dem Resultate gelangt, dass ungeachtet aller denkbaren, zum Theil begründeter Einwendungen, trotz aller »wenn« und »aber« schließlich der Antrag ein derartiger ist, dass man für denselben stimmen kann. Ich acceptire zunächst den weiten Umfang, in welchem diese Steuer gedacht ist, und es freut mich, dass von der Linken, welche sich im Anfange im alten Börsensteuerausschusse nicht auf diesen Standpunkt gestellt hat, heute eine präzise Erklärung in dem Sinne abgegeben wurde, dass auch sie dieser Grundlage zustimmt. Es ist der Entwurf, wie er vorliegt, thatsächlich keineswegs eine reine Börsensteuer, sondern er bedeutet nicht mehr und nicht weniger als eine Belastung des gesamten Effectenumsatzes, soweit er überhaupt controlirbar ist. Mit gutem Grunde, meine Herren, denn wenn es sich um eine Kritik einer derartigen neuen Steuer handelt, wird man schließlich immer zuerst nach der inneren Rechtfertigung und Begründung derselben fragen.

Man kann die Börsensteuer hinstellen als eine Steuer auf außerordentlichen Gewinn, als eine Gewinn- und Coniunctursteuer; indes schon der Umstand, dass man in demselben Augenblick absehen muss von der Heranziehung jener zahlreichen Börsengeschäfte, die mit Verlust verbunden sind, genügt, um diese Auffassung als unhaltbar erscheinen zu lassen.

Man kann, was sehr häufig geschieht und auch heute gerade vom unmittelbaren Herrn Vorredner geschehen ist, hinweisen auf den Unterschied, der in der That vorhanden ist zwischen den effectiven Geschäften und den reinen Differenzgeschäften. Man will consequent vor allem diese Differenzgeschäfte, in denen man die eigentliche bête noire erblickt, zur schärferen Besteuerung heranziehen. Der Gedanke ist ganz richtig; aber, meine Herren, wie ist er durchführbar?

Wie ist ein solches Differenzgeschäft erkennbar? Was sich auf der Börse vollzieht, vollzieht sich durchaus in der Form von Kauf und Verkauf. Ob die Absicht thatsächlich auf die Erfüllung oder nur auf ein Spiel, eine Wette, gerichtet ist, lässt sich in dieser Form nicht erkennen, und es ist daher eine Sonderung, eine differentielle Behandlung von Haus aus vollkommen unmöglich. Es bleibt also nichts anderes übrig, als diese Steuer als eine Verkehrssteuer auf den Umsatz von Effecten, als eine Besitzwechselgebühr vom mobilen Capital aufzufassen.

Speciell in Österreich ist eine derartige Besitzwechselgebühr mehr begründet als überall anderswo, den alten Professorenstreit, ob eine derartige Verkehrssteuer zulässig ist, kann man ruhig beiseite lassen.

Wir in Österreich sind einmal mit einer Menge von Besitzwechselgebühren für den immobilien Besitz begnadet, und es ist nur gerecht, wenn man einmal auch dem mobilen Capital gegenüber mit einer derartigen Gebühr vorgeht. (Sehr richtig!) Wenn für die kleinste Eigenthumsübertragung, wenn für jede Spanne breit Erde, für jede Hütte, welche ihren Besitzer wechselt, gleich eine hohe Vergebürung eintritt, dann ist die Frage gerechtfertigt: wie kommt der Umsatz des beweglichen Capitaless, der Hunderttausende beträgt, dazu, vollkommen gebührenfrei auszugehen?

Aus diesem Grunde glaube ich, dass wir diese Verkehrssteuer ganz ruhig votiren können, und ich gehe diesbezüglich noch weiter als der geehrte Herr Redner der Linken, der als erster Pro-Redner in der Debatte gesprochen hat, und der die Freilassung eines gewissen Minimums anstrebt.

Der Ausschuss hat im § 3 diesem Gedanken insofern Rechnung getragen, als bei dem außerbörslichen Verkehre der Umsatz von verzinslichen Staatsschuldverschreibungen bis zum Nominale von 500 fl. nur mit der halben Steuer, mit fünf Kreuzern belastet werden soll. An und für sich ist dies sehr belanglos und selbst wenn man nur mit dem kleinen Manne oder der armen Köchin kommt, die sich eine Rente in der Wechselstube erwirbt, so wird auch dieser höhere Satz, diese Differenz von fünf Kreuzern, wenn sie auch thatsächlich die betreffende Partei vollkommen treffen sollte, noch immer nicht als eine unerträgliche Belastung hingestellt werden können. Es kommt mir vor, als ob auch der Herr Berichterstatter von der Triftigkeit seines Argumentes nicht so vollkommen überzeugt wäre, da er auf Seite 1 des Berichtes die Sache damit motivirte, »diese Maßnahme könne zur Popularisirung der Staatspapiere beitragen«. Dazu ist die Frage viel zu belanglos, allein diese Ausnahme verstößt mir gegen die Systematik des Gesetzes, sie verstößt gegen die theoretische Grundlage desselben, und ich erkläre unumwunden, dass ich dem ursprünglichen Initiativantrage des verehrten Herrn Berichterstatters weitaus den Vorzug gebe vor dieser Abänderung, wie sie im Gebührenausschusse nachträglich beliebt wurde.

Daraus ergibt sich mir sofort eine weitere Consequenz. Denn bei diesem Umsatze an mobilen Werten ist es ja von Haus aus ausgeschlossen, dass wir diese unbedingt sehr steuerkräftige Ansammlung, welche sich in einem derartigen Effectenumsatze äußert, durch eine Verkehrsabgabe vollkommen werden heranziehen können.

Diesen Dienst leistet ihnen keine Verkehrssteuer. Das ist nicht möglich. Dazu braucht man ganz andere Requisiten, dazu brauchen wir vor allem eine gerechte, progressive allgemeine Personaleinkommensteuer, und ich spreche auch bei dieser Gelegenheit, wie schon des öfteren, die Hoffnung aus, dass wir endlich einmal dahin kommen werden, diese Einkommensteuer einzuführen und mittels derselben die schreienden Härten und Ungleichmäßigkeiten unserer Ertragsbesteuerung abstellen zu können. Soweit die Personaleinkommensteuer zur vollen Erfassung besonders steuerkräftiger Ansammlungen nicht hinreicht, müsste die Verlassenschaftsgebühr eingreifen, da müssten derartige Ansammlungen im Erb gange getroffen werden.

Was jedoch die Verkehrsabgabe betrifft, so ist ihr Steuerobject eigentlich nur die Thatsache des einzelnen Verkehrsactes. Da erlaube ich mir die Frage: Ist denn ein derartiger Umsatz an Effecten, sagen wir der Ankauf einer Post Renten oder Eisenbahnpapieren steuerkräftiger und leistungsfähiger deswegen, weil er etwa auf dem Schottenring im Börsensaale abgeschlossen wird, oder verliert

er an Leistungsfähigkeit, wenn er sich in einer Wechselstube, in einem Bankcomptoir vollzogen hat? Ich finde hier keinen Unterschied.

Ich citire nicht gerne, aber ich möchte mir doch bei dieser Gelegenheit ein Citat aus einem Autor erlauben, einerseits deswegen, weil der Mann in der Fachliteratur hoch angesehen ist, und dann, weil man gerade ihm sicher am wenigsten den Vorwurf besonderer Connivenz gegenüber der Börse machen könnte.

In seinem ganz ausgezeichneten Werke über Steuerpolitik sagt Schöffle wörtlich folgendes (liest): »Es ist auch consequent, in und außer dem Börsensaale den Effectenumsatz im Bank- oder Privatverkehr zu belasten, da hier Wucherer und Nichtwucherer häufig beträchtlichen Extraerwerb machen und Ansammlungen auch privatim ausleihen werden.« Auf diesem Standpunkte stehe auch ich, auf diesen Standpunkt hat sich der verehrte Herr Berichterstatter im Gebürenausschusse gestellt und ich glaube daher, dass diese Ausdehnung auch auf die Geschäfte außerhalb der Börse mit Befriedigung zu begrüßen ist. (Bravol rechts.)

Aber, meine Herren, noch eine weitere Consequenz folgere ich daraus. Die Natur des mobilen Capitals und vor allem die Rapidität, mit welcher sich der Umsatz im Börsenverkehr vollzieht, hat zur Folge, dass man an ein derartiges Steuerobject nur mit einem sehr niedrigen Steuerfuße herantreten kann.

Der Ausschuss proponirt 10 kr. für den einfachen Schluss. Was der einfache Börsenschluss ist, das sagt ganz klar § 15 der »Bedingungen für den Handel in Effecten, Devisen und Valuten« an der Wiener Börse, welcher lautet: »Ein Börsenschluss in Effecten beträgt bei den in Procenten gehandelten 5000 fl. Nominale und bei den nach Stücken gehandelten 25 Stück.«

Nehmen wir die erste Kategorie, wo der Schluss 5000 fl. Nominale beträgt, so sind 10 kr. = $\frac{1}{50}$ pro mille.

Dagegen hat sich nun mein verehrter unmittelbarer Herr Voredner ausgesprochen, er hat gefunden, dass dieser Steuerfuß weitaus zu niedrig ist. Wir können überzeugt sein, seine Stimme wird nicht eine vereinzelte bleiben, und namentlich außerhalb dieser Räumlichkeiten, wo man ja nicht an die Formen parlamentarischer Urbanität gebunden ist, wird man noch viel weiter gehen, man wird vielleicht die Folgerung daraus ziehen, dass das Parlament, indem es diesen Steuerfuß votirt, die Börsenkorruption unter seine Fittige nimmt, den Börsenschwindel protegirt. Das ist die öffentliche Meinung, ich möchte bei dieser Frage vielleicht sagen, die sogenannte öffentliche Meinung (Abgeordneter Dr. Lueger: Die berechtigste öffentliche Meinung!), denn es ist unglaublich, was für ungemessene Vorstellungen oft über das Wesen und die Bedeutung der Börse im großen Publicum vorhanden sind.

Es gibt zahlreiche Leute — mir sind selbst viele bekannt — durchaus ehrlich, durchaus intelligent, berufen, in der Politik ein Wort mitzureden, welche sich die Börse vorstellen als einen Ort, wo das Geld nur so herumliegt wie der Mist auf der Straße, wo man sich eigentlich nur zu bücken braucht, um die Tausender aufzulesen, und wo der Börsianer eigentlich nur die Mühe hat, zu schauen, dass nicht sein Nachbar ihm dasjenige, was er eben eingesteckt hat, bei der nächsten Gelegenheit wieder aus der Tasche ziehe. (Lebhafte Heiterkeit. — Abgeordneter Dr. Lueger: Ja! Ja!) Der Herr Abgeordnete Dr. Lueger scheint diese Ansicht auch zu theilen; aber ich für meine Person halte diese Auffassung nicht für vollkommen zutreffend. Es kommt mir vor, dass die wirtschaftlich so bedeutungsvolle Function der Börse zu wenig erkannt wird, und das es daher unsere Aufgabe ist, diese Ansicht zu berichtigen. Ich halte fest an dieser meiner Anschauung, obwohl ich ja alle Missbräuche zugebe, die mit dem Börsen-

leben verbunden sind, und obschon diese Missbräuche niemand schärfer verurtheilen kann, als ich es thue.

Es kann eben nicht Aufgabe einer Steuer sein, das Taxsubject zu vernichten, und es kann daher auch nicht Aufgabe des Parlamentes sein, eine Börsensteuer zu schaffen, welche den Umsatz an der Börse untergraben, unterbinden und beseitigen will. Ich werde mir erlauben, diese meine Ansicht über den Steuersatz so klar als möglich zur Darstellung zu bringen. Ich habe dem alten Börsensteuerausschusse angehört, und dort haben wir den Steuerfuß mit 10 kr. per 5000 fl. Nominale damit motivirt, dass wir zu Deutschland einen Vergleich zogen, und sagten: in Deutschland hebt man für 10.000 Mark 1 Mark ein, das ist $\frac{1}{10}$ pro mille; bei uns in Österreich sind jedoch die Liquidationstermine andere; in Deutschland hat man die Ultimoliquidation; bei uns findet die Liquidation zweimal wöchentlich, folglich achtmal im Monate statt. Infolgedessen war man der Ansicht, die auch der verehrte Herr Berichterstatter in seinem seinerzeitigen Berichte ausdrückte, dass eigentlich die österreichische Steuer 80 kr. pro Monat betrage, wogegen die deutsche Steuer nur 50 kr. ausmache, und der verehrte Collega Baron Sommaruga hat gleichfalls mit diesem Argumente diesen Ansatz vertheidigen zu müssen geglaubt. Ich bin aber der Meinung, dass die Sache nicht mehr so durchaus zutrifft, und dass der verehrte Herr Berichterstatter, der ja einen ausgezeichneten Namen in der Fachliteratur hat, wenn er heute diese Partie des Berichtes neuerdings niederschreiben hätte, wahrscheinlich nach einem anderen Argumente hätte langen müssen. Warum, meine verehrten Herren?

Im Jahre 1889 hat bekanntlich eine theilweise Änderung der Terminliquidation an der Wiener Börse stattgefunden — man braucht ja bloß von dieser zu sprechen und kann die Triester und Prager Börse außeracht lassen.

Seit dem Jahre 1889 wird auch per ultimo gehandelt, allerdings nur in fünf Effecten, aber dies sind gerade solche, in denen sich die größten Umsätze vollziehen, nämlich die Creditactiv, die ungarische Goldrente, Lombarden, Franzosen und Elbethal. Wer würde nun deshalb, weil diese Effecten nur einmal im Monat zur Liquidation gelangen können, den Schluss ziehen, sie wären mit dem Achtfachen zu versteuern? Ich bin überzeugt, niemand, der halbwegs mit den Verhältnissen des Wiener Geldmarktes vertraut ist. Denn es ist möglich, dass die Banquiers, die grossen Häuser eine derartige Steuer ertragen können; derjenige aber, der diese Steuer absolut nicht ertragen kann, ist die Börsencoulisse; die würde durch einen wesentlich höheren Steuerfuß ganz einfach beseitigt werden. (Abgeordneter Ritter v. Troll: Kein Schade!)

Ich war auf den Einwand gefasst; der verehrte College Troll hat mir soeben zugerufen: Kein Schade um die Coulisse! Nun, ich gestehe selbst, ich kann mir sehr viel reputirlichere Corporationen vorstellen, als es eine derartige Coulisse ist.

Man braucht nur einmal auf die Börse zu gehen und sich in das Coullissentreiben hineinzustellen. Ich habe es selbst gethan, natürlich nur als Mitglied des Börsensteuerausschusses, wohlgemerkt, in gar keiner anderen Absicht, lediglich als Abgeordneter, als Beobachter, und zwar aus mehreren Rücksichten. Einerseits, weil mich der Gegenstand an sich angezogen hat, und dann, weil es Dinge gibt, die sich aus den Büchern nie lernen lassen, und weil ich mir gar keine kläglichere Position denken kann als die eines Mitgliedes in einem Fachausschusse, das von der Frage so eigentlich gar nichts versteht. Infolgedessen bin ich öfters direct auf die Börse gegangen, und ich gestehe es offen, so eine Coullissengruppe — der Wiener Börsenjargon hat dafür die Bezeichnung »Krätzel« (Heiterkeit) — ein solches Krätzel ist keineswegs — wie soll ich mich ausdrücken? — eine Versammlung

von, sagen wir, besonders imponirendem, überwältigendem Ansehen, nicht im mindesten, meine Herren, und der Herr Berichterstatte hat des Guten eigentlich zu viel gethan, er hat einen Euphemismus begangen, wenn er sagt, die Coullissiers seien Speculanten. Nein, meine Herren, mit voller Überzeugung spreche ich es aus: das Gros der Coullissiers ist nicht anderes als der rein professionsmäßige Börsenspieler.

Keiner von diesen Spielern denkt daran, effectiv zu erwerben, jeder von ihnen muss schauen, sowie er bei Schluss der Börse den Saal verlässt, glatt gestellt zu sein, so viele Stücke gekauft und ebenso viele verkauft zu haben; es handelt sich bei ihnen stets nur um die minimale Differenz, die sie bei diesem raschen Kaufe à la minute einheimsen können. Und dennoch, meine Herren, das alles zugegeben, würde ich behaupten, es sind das Organisationsformen der Wiener Börse, für die man allerdings eine Besserung dringend wünschen muss, die man aber nicht im Handumdrehen ändern kann. Wenn ich die Organisation der Wiener Börse vergleiche mit der Organisation anderer Geldmärkte, so ist mir zum Beispiel die Londoner Effectensocietät zweifelsohne ungleich lieber. An dieser kennt man nur den Makler und den Händler. Es vollzieht sich also der ganze Verkehr unter fachkundigen Kaufleuten, die einen gewissen Corpsgeist und gewisse Traditionen haben, was bei uns sich natürlich gar nicht entwickeln kann.

Allein die Sache ist nach meinem Dafürhalten doch so: Wir in Wien brauchen vorderhand noch die Coullisse; es gibt in Wien eben außerordentlich wenig Banquiers, die diesen Namen verdienen, und gerade für den Mangel dieser Banquiers hat die zahlreiche Coullisse aufzukommen. Nur durch sie wird es ermöglicht, jene starken Coursfluctuationen zu vermeiden, soweit dies überhaupt möglich ist, und eine wenigstens annähernde Ausgleichung herbeizuführen.

Dann aber denken wir uns einmal, die Coullisse würde beseitigt! Die Banquiers lassen sich ja nicht so aus der Erde stampfen. In welche Position würde zum Beispiel der Private gelangen, der genöthigt ist, einen größeren Posten des einen oder des anderen Papiere einmal auf die Börse zu bringen? Wie viele Abnehmer würde er dann finden? Ein oder zwei Käufer vielleicht und diese hätten ihn in der Hand, sie würden ihm jenen Preis dictiren, welchen sie als annehmbar finden, deshalb behaupte ich, mit der tugendhaften Entrüstung gegen die Coullisse ist noch niemandem gedient. Derartige Abänderungen lassen sich nicht so im Handumdrehen herbeiführen.

Die Coullisse wie sie gegenwärtig ist, ist jedenfalls ein Übel, aber bei dem gegenwärtigen Stande der Dinge kann ich nur mit Bedauern constatiren: sie ist momentan noch ein nothwendiges Übel. Wenn man diese übelberufene Coullisse sofort abthun und ihren Leichnam zu Grabe tragen würde, meine Herren, ich weiß nicht, ob nicht der erste Leidtragende, der hinter dem Sarge einher Schritte, gerade der österreichische Finanzminister wäre!

Ich glaube daher, dass mit Rücksicht auf diese Umstände die Steuer nicht zu niedrig gewählt ist; ich möchte aber dabei noch ein anderes Argument geltend machen.

Meine Herren! Wir stehen ja erst im Anfange. Es handelt sich uns darum, dass wir überhaupt einmal mit dieser Börsesteuer beginnen. Warten wir ab die finanziellen Ergebnisse, warten wir ab die Rückwirkungen auf die wirtschaftlichen Verhältnisse, wie sie sich in den ersten Jahren zeigen werden, und dann bleibt uns ja unbenommen, an eine Abänderung des Gesetzes zu schreiten und auch den Steuerfuß so zu erhöhen, wie es die thatsächlich gegebenen Voraussetzungen dann angezeigt erscheinen lassen.

Wenn ich, meine Herren, dem Steuerfuße nur bedingt und vorbehaltlich zustimme, nämlich mit dem Vorbehalte einer eventuellen späteren Erhöhung desselben, so kann ich dafür um so rückhaltloser dem verehrten Herrn Berichterstatter meine Anerkennung für die Construction, für die Veranlagung der Steuer aussprechen.

Mir gefällt — abgesehen von dem, was bereits in der Debatte bemerkt wurde, dass die geschäftlichen Usanzen so wenig als möglich tangirt werden — an dem Entwurfe vor allem der Unterschied gegenüber dem deutschen Gesetze. Das deutsche Gesetz vom 29. Mai 1885 erfasst das Steuerobject, nämlich das gebürenpflichtige Umsatzgeschäft in dem Momente, wo es eingegangen wird, im Momente des Abschlusses und infolge dessen ist der von unseren Experten mit Recht perhorrescirte Schlusszettelzwang das natürliche Correlat zum deutschen Gesetze.

Unser Berichterstatter aber hat einen anderen Gedanken zugrunde gelegt und mit einer gewissen Consequenz durchgeführt. Ich habe diesen Gedanken in der Literatur zuerst getroffen in Friedberg: »Versuch einer prozentualen Besteuerung der Börsen« und ich goutire ihn vollkommen, den Gedanken nämlich, das Geschäft im Momente der Abwicklung, im Momente der Tradition des Objectes — natürlich in des Wortes weitester Bedeutung — zu ergreifen. Dies wird sich bei den börslichen Geschäften sehr leicht einleben, insbesondere bei denjenigen, welche das Arrangementbureau passirt haben. Das Arrangementbureau wird zur Hebestelle für die Steuer. Der einzige Unterschied wird der sein, dass die Arrangementbögen dann je nach der Zahl der einfachen Börseschlüsse mit den entsprechenden Stempelzeichen versehen sein werden. Nebenbei möchte ich da nur einen Gedanken anregen, wobei ich es vollkommen anheimgestellt sein lasse, ob diesem Gedanken im Gesetzgebungswege oder, was vielleicht noch besser wäre, im Verordnungswege Rechnung getragen werden möge. Nach den Paragraphen 4 und 5 des Entwurfes haben die Contrahenten je zur Hälfte für die Steuer aufzukommen, wogegen das Arrangementbureau die Entrichtung der Steuer überwacht und für dieselbe haftet. Nun würde es mir zweckdienlich erscheinen, wenn das Arrangementbureau auch die Abstempelung selbst vornehmen und dafür von den Kunden sich die betreffenden Beträge verabfolgen ließe. Dadurch würde der Verkehr erleichtert und die Sache selbst gefördert werden. Ich bemerke jedoch nochmals ausdrücklich, dass ich die Anregung nicht in die Form eines Antrages kleiden will, sondern zufrieden sein werde, wenn im Verordnungswege etwas ähnliches verfügt wird.

Ich bin am Schlusse. Es wäre zwar verlockend, in der einen oder anderen Richtung auch mit dem ersten Herrn Redner in der Debatte, mit dem Abgeordneten Prade mich zu beschäftigen und vielleicht auch darauf zu reagiren, was von demselben in Bezug auf die Besteuerung der Devisen- und Valutengeschäfte gesagt wurde, von denen ich der Meinung bin, dass sie mit vollem Rechte dieser Besteuerung entzogen werden; allein die Zeit ist vorgerückt und ich will nicht länger auf die Geduld des hohen Hauses sündigen.

Nur ein paar Bemerkungen möchte ich mir noch in Bezug auf den voraussichtlichen Ertrag erlauben. Von Ziffern kann hier eigentlich nicht die Rede sein.

Es fehlen uns alle Anhaltspunkte, um nur über die vagsten Calculationen hinauszugehen; vor allem sind wir nicht in der Lage, jene Umsätze, die sich außerhalb der Börse vollziehen, halbwegs zu constatiren, derzeit ein Urtheil darüber zu fällen, wieviel sich in den Wechselstuben, bei den Kaufleuten und Händlern abgewickelt hat. Was die Börse betrifft, ist die einzige sehr dürftige Quelle, die eine Auskunft geben kann, der Geschäftsbericht des Wiener Giro- und Kassenvereines, der ja bekanntlich das Arrangementbureau zu besorgen

hat. Aus diesem Geschäftsberichte ersehen sie in Tabelle 15 und 16, dass das Jahresrevirement beispielsweise für das Jahr 1890 3409 Millionen Gulden betragen hat. Ich bemerke aber, meine Herren, dass eigentlich auch diese Ziffern wenig, sehr wenig besagen, da es sich hier doch nur um jene Geschäfte handelt, wo es thatsächlich eine Ablieferung gegeben hat, wo Effecten übernommen oder geliefert wurden. Dagegen sind in dieser Summe nicht inbegriffen jene Schlüsse, welche arrangirt, welche durch Compensation erledigt worden sind. Die sogenannten directen Geschäfte sind durchaus nicht zu erfassen. Ich glaube daher, dass man nicht gut daran thut, seine Erwartungen diesbezüglich in die Form einer Ziffer zu kleiden.

Nur vor einem möchte ich warnen: vor einem übertriebenen Optimismus. Sehen wir uns an, wie sich die Börsensteuer in Deutschland entwickelt hat. Sie ist allerdings vom Jahre 1884—1885, wo sie nicht mehr als 2,364.000 Mark getragen hat, nach dem neuen Gesetze von 1885 schließlich auf über 15,000.000 Mark, also 7½ Millionen Gulden gestiegen.

Indes, meine Herren, ist da zu bedenken, daß man erstens in Deutschland einen weit höheren Steuerfuß hat, daß zweitens auch das Warengeschäft, für welches wir ein eigenes Gesetz werden schaffen müssen, weil die Einbeziehung in dieses Gesetz mit Rücksicht auf die Structur desselben nicht tunlich ist, in Deutschland miteinbezogen ist, und schließlich, was die Hauptsache ist, daß sich unser Börsenverkehr nicht entfernt mit dem so entwickelten Börsenleben in Deutschland messen kann, speciell mit dem Verkehr, wie er sich in Berlin, Hamburg, Frankfurt am Main abspielt.

Ich glaube also, meine Herren, es heißt: mäßig sein in den Erwartungen, nicht etwa annehmen, daß aus der Börsensteuer sich ein förmlicher Goldregen in unser Finanzministerium ergießen werde. Allein ein kleiner Anfang ist in der Sache immerhin gemacht; wir werden die Angelegenheit verfolgen und trachten müssen, dass wir diese neuerschlossene Einnahmequelle für den Staat fruchtbringend gestalten. Und was für mich vor allem wichtig ist, wir haben endlich einmal wieder ein Gesetz, wodurch gegenüber jenen Lasten, die den immobilien Besitz treffen, auch das mobile Capital an seine Pflichten gegenüber dem Staate erinnert wird. Meine Herren, damit schließe ich; wir werden für das Eingehen in die Specialdebatte stimmen. (Beifall rechts.)

V Ljubljani, 16. julija 1889.

3.

O vprašanju Poklukarjevega nasledništva kot deželnega glavarja na Kranjskem objavljam tukaj Kersnikovo karakteristično pismo, s kojim mi naznani, da bi bil pripravljen potezati se za to mesto.

Odgovor Janka Kersnika na moje pismo, v katerem poizvedavam, ali se ne bi hotel on potruditi za izpraznjeno mesto deželnega glavarja na Kranjskem? Označevalen dokument za moža, kakor tudi za idealno razmerje, ki je vladalo med nama do prerane njegove smrti.

25. III. 91.

Dragi moj!

Pred vsem vsprejmi mojo najsrčnejšo zahvalo za Tvoj trud. Vedel sem vedno, da si mi odkrit prijatelj, in da si tudi v vsem vedno odkrit mož. Ej — saj bi tudi ne bilo mogoče v nasprotnem slučaju, da

bi bila toliko časa vkupe hodila, kakor sva, ako bi drug o drugem ne sodila tako, kakor sodiva še danes in kakor sem prepričan, bodeva tudi odslej.

Pa sedaj ad rem!

Na kratko Ti predvsem povem, da prevzamem deželno glavarstvo, ako sem imenovan, oziroma — ako se mi ponudi, ter se preselim potem v Ljubljano. Toda s prvega le s a m. Doma imam lahko substituta, katerega bi pa moral v Ljubljani tudi imeti, ako bi bil tamkaj notar, ker ob enem bi vendar ne mogel biti deželni glavar in pa »Gerichtsbüttel« Kočevarjev, kar morajo biti ljubljanski notariji. Ako pa imam doma na Brdu substituta, hranim si svoje mesto za poznejše slučaje, sam sem pa popolnoma neodvisen, kajti substitut je odgovoren za vso pisarno, za njega pa jamči samo moja kavcija. Tudi moji žensčini, — saj veš, da imam dve, ženo in mater, — katerima sem šele včeraj povedal o svoji nameri, bi bili zadovoljni s tem, toda s pogojem, da prihajam v nedeljo domov. Financijelnega dobička bi ne imel, znatnega zgubička pa tudi ne. Računati mi je sedaj le s temi tremi leti našega deželnozborskega mandata, ki leži še pred nami. Pozneje bi bilo treba novega prevdarka — pa kedo sploh ve, kaj nanese položaj, osoda, — in recimo zdravje? Pa kaj je glavni motiv, ki vpliva name, da se podajem v to nevarno vrsto tekmecev? Poglej, dragi, jaz bi rad prišel enkrat v drug delokrog. Malo več raznovrstnega dela, malo širše meje, malo več nemira, kakor ga imam doma. Tu imam sicer mnogo, česar marsikateri nema: ženo, ki mi je najdražje na svetu, mater, kakoršne nema nihče, otroke, ki so hvala Bogu zdravi kakor postuvi, — skrbi, kolikor jih je ravno treba, — pa izven tega bi imel rad še nekaj drugega, — priliko, govoriti z drugimi, ki vedo več, ki so drugih misli, — no recimo skratka, med ljudi bi prišel rad in sušil bi se ne več rad nadalje doma. Na Dunaj me moji dve niste pustili, a v Ljubljano bi me pač, morda me pozneje naprej puste!

Pred par meseci, ko se je Poklukarju vže silo na slabo obrnilo, bil je dober znanec moj pri Winklerju, in ta ga je vprašal, zakaj vendar jaz nisem prosil premeščenja v Ljubljano ter je potem izrecno pristavil: »er sollte doch auf den Landeshauptmannsposten denken!« Ravno tako, se ve da bolj prikrito izrazil se je tekom zadnjih let večkrat proti meni samemu. Tako je on sam zasadil to misel v mojo glavo, in zadnje čase mi je večkrat rojila po njej.

Ko je ubogi Poklukar umiral, dobil sem pa par pisem iz Ljubljane, naj se vendar potegnem za to mesto — glavarstvo — in sicer so prišla ta pisma iz radikalnega tabora, in poudarjalo se je, da bi bil jaz tam najprijetnejši mož. Odgovoril nisem ničesar, ker z radikalc po Tvojem receptu le bolj platonično občujem; hotel pa sem pred vsem Tvoje mnenje vedeti.

Z Hohenwartom sem se pri zadnjem sestanku seznanil, in morebiti ne bo težko pritegniti ga. Jaz saj mislim, da sem napravil pri zadnjem shodu ugoden utis nanj; on me je že družega dne — pred svojim odhodom iz volitivne sobane poiskal v nekem kotu, ter me povpraševal več o naših razmerah, vzlasti pa o Povšetu. Potem pa mi je naročil, naj skrbimo, da se mej našimi »velikimi posestniki« vprizori malo boljša organizacija. »Nehmen Sie das in die Hand und bilden Sie sobald als möglich ein Comité, das neue Parlament dürfte so nicht lange leben,« je dejal. Omeniti morem, da smo imeli na predvečer živahen razgovor in sem le jaz pobil misel Trbuhovičovo, ki je hotel Schwegelna kandidovati tudi pri nas v priznanje njegovih zaslug za dolenski železnici. Možje kakor Ahačič, Sevnig etc se ve — so bili ž njim, pa le ko je Hohenwart pritrdil moji opoziciji, sklenilo se je opustiti ta nezmisljeni predlog. To bodi mimogrede omenjeno. Pa Hohenwart se morda spomni na me, ako Ti kaj omeniš o meni, česar Te prosim. Kakor se mi vidi, bi imel jaz nasprotnike le — klerikalce in še teh ne vseh, in pa — sokandidate!

Kaj pa Mosche? Ga-li ne bodo klerikalci na Gorenjskem kandidovali in potem potiskali na glavarjev sedež? Pa dovolj!

Vesel sem, jako vesel, da bi, kakor spoznavam, Ti rad videl mene na onem mestu, na katerem bi bil Ti, kakor jaz in mnog drugi ve, Ti edini izmed vseh nas najsposobnejši! Pa kaj bi drugo govoril, laskati se Ti ni treba — samo ene besede Tvoje se moram spominjati vedno in vedno, besede, ki si mi jo rekel 1883. — Tedaj si enkrat v veseli uri znil: »Fant, poskusimo! Ti pojdi naprej, jaz bom pa Tvoj Generalstabsšef!« No — do sedaj si Ti hodil naprej — in menda — ah ne menda, ampak gotovo boš hodil tudi odslej, in boš general in generalstabsšef, pa samo to priliko imamo, da si prisvojimo izdatno boljšo trdnjavo in pozicijo.

Stori pa po svoji previdnosti in svetuj mi o eventualnih korakih od moje strani!

Želim Ti in Tvojim in z menoj vred vsi moji najveselše praznike, klanjam se osobito Tvoji častiti gospej in bodi uverjen, da sem vedno in vedno

Tvoji stari

Janko.

Dodatki k X. poglavju.

Kako nevarno je v politiki prerokovati, kaže sledeči slučaj:

Bilo je v strastni volivni borbi za državnozborski mandat v dolenjskih mestih l. 1885, ko je »Slovan« objavil proti meni sledečo filipiko izpod T a v č a r j e v e g a peresa:

Slovan, II. l. 1885, str. 173: »Volutev po dolenjskih mestih«: Konec: ... »Vse to je avtentično, gospodje volilci! Ako si dvignete na ščit gosp. prof. Šukljeta, imeli bode v drž. zboru štatista, tako imenovanega »divjaka«, brez vsake zaslonbe, brez vsakega vpliva. Upati, da bi tak štatist izposloval Dolenjcem železnico, je pa več kot predrzno! Ako si hočete škodovati sebi in svojim zahtevam, ako hočete dolenjsko železnico za dolgo pokopati, potem Dolenjci, zberites i prof. Šukljeta za svojega poslanca, ki bode imel v drž. zboru in pri ministrih morda toliko vpliva, kot ga je imela »stranka« Schönerer-Fürnkranz!

In kaj se dejanski obistinilo? Baš jaz sem dosegel dolenjsko železnico, ki je bila ustvarjena in finansirana čisto po mojem načrtu! In kaj sledi iz tega? Da je mnogo lažje, izustiti v re m e n s k o prognozo nego v politiki prerokovati o bodočih dejstvih!

Tukaj podajam cenjenemu čitatelju nekaj pisem, iz katerih se bo mogel poučiti, s kakimi težavami se je rodila dolenjska železnica. Pričenjam z M u r n i k o v i m pismom, ki je bil odgovor na moj dopis o toliko pomembnem razgovoru z ministerijalnim svetnikom W r b o. Pismo samo označuje s svojo frazeologijo moža, ki je bil tedaj duša obstoječega prvega železničnega konsorcija, nič manj pa tudi središče gospodarskega gibanja v deželi in najvplivnejša osebnost v tedanjem deželnem odboru. Murnikovo pismo se glasi:

Prečastiti gospod!

Zelo me je zanimal Vaš list o železnici in prečital sem ga večkrat, ker sem komaj verjel po prvem branju, da bi mogoče bilo, da se je stvar tako obrnila. Zahvaljujem se Vam toplo, da se tako zelo zanimате in delate, da bi se uresničilo to, kar želi vsak zaveden, za koristi naše dežele in tudi Avstrije vneti mož. Bog daj, da bi kmalu dosegli, za kar že toliko let prosimo.

Prej, ko Vam svoje mnenje o pogovoru z gosp. ministerijalnim svetnikom Wrbo povem, odgovarjam Vam na Vaša vprašanja naslednje: ad a) Za zdaj mislim, da ne potrebujemo Prašnikarja ali

Lazarinija. Vzroke povedal Vam bom ustno. Obrnil sem se pa do »Trifailer Kohlenwerksgesellschaft«, da bi vstopila v konzorcij. Dobim pa tudi lahko druge stavbene podjetnike, kateri bi morda še bolje vgajali, ko imenovana. Po dogovoru z Vami bom pa morda vendar tudi za Prašnikarja ali Lazarinija dobil druge člane konzorcija, med katerimi so tudi taki, da bi se lahko pogajalo z njimi. Luckmann Karol, Kotnik Fran sta gotovo sposobna za dogovore, katerih bi bilo treba. Pozvedite, ali bi Josef Ritter von Wenusch ali A. C. Lemach iz Troppau tudi vgajal. — Prosim tedaj na znanje vzeti, da bom še le potem nasvetoval konzorciju druge člane, ko zvem natančnejše Vaše mnenje.

Kar se Vas tiče, sva z gosp. dr. Poklukarjem mnenja, da Vi stvari lože koristite, ako niste član konzorcija. Veseli me, da ste tudi sami tega mnenja.

ad b) Veselilo nas bo, ako govorite pri bankah o tej zadevi. — Morda bi bilo dobro, ko bi se potem konzorcij ali deželni odbor do bank obrnil? — Gosp. min. svetnik imenoval je konzorcij platoničen. Zelo enako izrazil se je proti meni gosp. sekcijski chef Wittek. Morda še niste pozabili, da sem jaz po dogovoru z gosp. bar. Pinom tadanjim trgovinskim ministrom, imel nalogo konzorcij sestaviti tak, kakor je. Pogoji je bil, da nikdo ne sme misliti na dobiček. Ako se pa želi, da ga preosnovam, se to lahko zgodi in v konzorcij se lahko moške sprejmo, kateri bodo tudi na to gledali, da bi podjetje prevzeli. — Jaz sem uže gosp. sek. chefu Witteku povedal, da poznam dobro vsa pota, po katerih bo treba hoditi, ko zvem, koliko kapitala bo dežela, interesente in država pokrila. Ker se zdaj kaže, da bi država še le potem izrekla se, koliko da, ko bode vedla, koliko bi dobili priorität, bo pa treba pred to dognati. Jaz se nadjam, da bomo letos dognali obravnave z interesenti in potem bo račun uže laži. Al dokler tega ni, je težko za gotovo svoto se izreči. — Prosim Vas tedaj uljudno, mi naznaniti, kaj misli gosp. min. svetnik, da moramo narprej storiti in zgodilo se bo. Luckmann in jaz in morda Emerich Mayer bi prišli tudi na Dunaj, ko bi bilo treba.

Karto Vam vračam in prosim ne misliti, da sem zanemaril to reč, al volitve dale so mi toliko dela in mi mnogo sitnih ur napravile, potem pa ne morem sam odgovarjati, temveč sem mogel to stvar z večimi gospodi pogovoriti, ker nočem, da bi le svoje mnenje o tej stvari Vam pisal. — Volitve v Ljubljani in okolici niso se tako zvršile, kakor sem mislil, a kriva sta v prvi vrsti poslanca sama, ker nista hotela nič za-se storiti.

Pozdravljam Vas srčno in ostajem z odličnim spoštovanjem

Vam udani

Murnik.

Sedaj objavljam nekaj Schweglovih pisem, katera sem prejel med svojo težko boleznijo.

Grimschitz, 6. Juli 1890.

Lieber Freund!

Prosit zu Ihrer fortschreitenden Genesung! Mit einer guten Nachricht möchte ich zur Befestigung derselben auch meinen Theil beitragen.

Am 17. Juni erhielt ich eine amtliche Zuschrift Baron Cziedzicks als Antwort auf meine in Wien gemachte Exposition. Ohne in Details einzugehen, bemerke ich, daß man mir als Nutzen für unsere Bahn mit dieser Zuschrift nur 171.000 fl. offerirte! Sie können sich vorstellen, wie erfreulich diese Mittheilung wirkte. Ich ließ mich jedoch nicht einschüchtern, sondern verfasste eine entsprechende Gegenschrift, die ich, um den Präsidenten der Staatsbahnen nicht zu verletzen, zuerst

in vertraulicher Weise zu seiner Kenntniss bringen liess. Der Erfolg blieb nicht aus und am 1. d. erhielt ich nunmehr eine zweite offizielle Zuschrift der Staatsbahnen, durch die mir endlich der Bezug von 120.000 Tonnen Kohle u. für die Unterkrainerbahn die aus diesem Geschäfte resultirenden Nutzen von f. 254.000 garantirt wird. Nun schreibe ich an Dr. Reif, um mich auch seiner Zustimmung zu versichern und sobald ich auch diese erhalte, denke ich, daß wichtigste Theil der Frage glücklich gelöst sein wird.

Natürlich war ich auch nach anderer Richtung thätig und betrieb zuerst eindringlich die Sanktion des Gesetzes und dann die vereinbarte Erledigung. Hofrath Wrba theilte mir nun am 30. v. M. mit, daß die Erledigung ganz meinem Wunsche entsprechend in der Ausfertigung begriffen ist, vorerst aber noch vom Finanzministerium und wegen Ihrer Bestellung zum Verwaltungsrathe auch vom Unterrichtsministerium vidirt werden müße, was Zeit in Anspruch nimmt. Hoffentlich bekomme ich diesen Erlass doch auch nicht zu spät: er bildet, wie Sie wissen, den Ausgangspunkt für die weitere offizielle Action. Da Wrba jetzt von Wien abwesend ist und erst am 15. d. nach Wien zurückkehrt, Dr. Reif aber am 15. d. auf sechs Wochen Wien verlässt, ergeben sich darum verschiedene neue Schwierigkeiten, die womöglich überwunden werden müssten: ohne Hindernisse geht es aber nicht und ich würde nichts sagen, wenn ich nur nicht in allen Dingen jetzt auf mich allein angewiesen wäre: es geht aber nicht anders und in Laibach fand ich keine Unterstützung, auch wenn ich sie suchte, sondern sicherlich nur Schwierigkeiten neuer und ärgerlicher, erbärmlicher Art.

Sie übersiedeln nächster Tage. Glückliche Reise! Sobald Sie daheim installiert sind, verständigen Sie mich davon und wo Sie Briefe treffen.

Mit herzlichen Grüßen

Ihr ergebener

Schwegel.

Grimschitz, 14. Juli 1890.

Lieber Freund!

Besten Dank für Ihren Brief vom 12. d. zugleich mit meinen herzlichen Glückwünschen zu Ihrer fortfahrenden Erholung.

Noch immer bin ich ohne Verständigung seitens des Handelsministeriums, was meine Action nach allen Richtungen hemmt. Wrba kommt erst morgen in sein Bureau zurück. Die Anträge der Generaldirection haben bei der Trifailer Gesellschaft neue Prätionen wachgerufen, Dr. Reif verlangt in seiner Antwort vom 7. d. ein größeres Quantum und höhere Preise, auch mackelt er an der uns gemachten Concession. Obwohl mich Alles das sehr empört, überrascht es mich nicht, l'appetit vient en mangeant. Die bureaukratische Verzögerung des Handelsministeriums trägt daran sowie an dem Umstand Schuld, daß wir wahrscheinlich ein Baujahr verlieren werden. Ich habe heute an Baron Czedik offiziell geschrieben und diese Thatfachen unverblümt constatirt, sowie jede Verantwortung für die Folgen dieser Verschleppungen entschieden abgelehnt. Sie können sich vorstellen, wie unangenehm mich alle diese Dinge berühren; leider stehe ich dieser Thatfache wie machtlos gegenüber. Solange der Ministerialerlass nicht da ist, kann ich nach den wenigsten Richtungen hin nachdrücklich wirken; noch habe ich Lust dazu und den besten guten Willen, den die albernen Machenschaften der Herren in Laibach noch nicht tangieren: es hat aber Alles ein Ende und die Geduld auch. O heiliger Bureaukratismus, — Gott bewahre uns vor diesem Geiste!

Sie verstehen und entschuldigen meinen Zorn: das Schandwetter des Juli dazu, — damit können Sie sich genau die Stimmung ausmalen, die augenblicklich beherrscht

Ihren ergebensten

Schwegel.

Grimschitz, 1. Sept. 1890.

Lieber Freund!

Die Urlaubszeit — die schreckliche für alle Geschäfte — geht endlich Ihrem Abschlusse entgegen. Heute kehrt Dr. Reif und übermorgen Dr. Lihartzik nach Wien zurück. Ich habe beiden heute geschrieben, um unsere Sache doch endlich wieder in Fluß zu bringen. Ich fürchte, wir haben eine kostbare Zeit versäumt, nicht ich, — auch Sie nicht, — aber versäumt wurde doch zu viel! Sie erinnern sich wohl, wie sehr ich den kais. Rath gebeten hatte, mir Klemenčič zu schicken, dessen ich mich bedienen wollte, um die Frage zu urgieren: der kais. Rath sitzt aber gemächlich in Radmannsdorf u. läßt sich nicht einmal die Briefe aus Laibach nachsenden, daß ich vergeblich auf Klemenčič und überhaupt auf eine Antwort harre!

Meine Absicht, das Comité in den ersten Tagen dieses Monats einzuberufen, wird durch diese und andere ähnliche Misèren vereitelt. Noch kann ich nicht absehen, wann diese Einberufung practisch ausführbar sein wird. Von rechts und links erwarte ich noch Antworten, vor deren Einlangen jede Action unmöglich ist. Sobald ich die Möglichkeit eines Zusammentrittes erkenne, werde ich Sie sofort rechtzeitig davon verständigen. Sie werden unter diesen Umständen begreifen und verzeihen, daß ich Ihnen nicht telegrafirt habe: um schlechte Nachrichten zu übermitteln, — und solche erblicke ich in den von uns nicht verschuldeten Verzögerungen jeder Art, — kommt auch jeder Brief noch zu früh.

Was den Ersatz der Reisekosten anlangt, finde ich Ihre Anschauungen darüber vollkommen gerechtfertigt, aber ich halte mich nicht für ermächtigt, über diesen Punkt irgend etwas zu bestimmen. Sollten Sie es wünschen, werde ich die Sache im Comité vorbringen, kann, wenn Sie wollen, auch die Regierung darüber interpelliren, möchte aber nichts ohne Ihre ausdrückliche Zustimmung thun.

1. Sept. — Aegidi — Lostag — Schnürlregen und 10° R: Sie können sich sonach Alles vorstellen und meine erforne Stimmung dazu.

Herzlich

Ihr ergebenster

Schwegel.

Grimschitz, 2. Sept. 1890.

Lieber Freund!

Noch ein Sträußchen! Wrba schrieb mir gestern, daß er vom 1. Septbr. ca. einen einmonatlichen Urlaub antrete, in der Zwischenzeit werde in seinem Ressort nichts von Bedeutung in Betreff der Unterkrainerbahn vorkommen, vom 1. Oktober an stelle er sich mir aber wieder zur Verfügung. Einen eigenthümlichen Beigeschmack hat die Bemerkung: »Bei der bekannten Gewandtheit u. Agilität des H. Hofraths v. Lihartzik sei auch in der Zwischenzeit das Beste zu hoffen, —: Sie wissen, daß die beiden Hofräthe — Wrba u. Lihartzik sich nicht weniger als freundlich gesinnt sind. Mein letzter Brief hat sich mit Ihren beiden Episteln vom 31. v. u. 1. d. M. gekreuzt. Sie kennen nun besser u. würdigen wohl auch die Gründe, die mir bisher jede Einberufung des Comité's und jede Action unmöglich gemacht haben. Die

Sparkasse wird wahrscheinlich am 5. d. ihren Vertreter ernennen. Obwohl der Herr kais. Rath, ohne meine schriftlichen Mittheilungen abzuwarten oder um dieselben zu anticipiren, bereits längst im Landesausschusse über die Beschlüsse des Consortiums referirt hat, ist mir bis heute doch weder darüber, noch auf meinen in dieser Angelegenheit an ihn gerichteten Brief irgend eine Antwort zugekommen u. ich schreibe deshalb nochmals amtlich an den Landesausschuß, um die Ernennung und Namhaftmachung eines Vertreters des Landes im Comité, respective im zukünftigen Verwaltungsrathe zu urgieren. Wer die Schuld an dieser Verzögerung trägt, brauche ich wohl nicht zu betonen: der Mann, der sich in Krain jedes Verdienst ausschließlich vindicirt! — Also daher auch das Verdienst der Verschleppungen!

Le Prince de Polignac flößt mir nach dem, was ich von ihm höre, kein Vertrauen ein; er soll selbst kein Vermögen besitzen u. gilt als rein problematische Natur, deren Geheimnisse zu erforschen ich keine besondere Lust empfinde. Mich hat der Mann bisher — trotz der Nähe von Podwein — nicht aufgesucht. Den Lockvögeln des billigen ausländischen Geldes sitzt man heut' zu Tage, wo das 20 Francstück 8-85 notirt, nicht leicht auf. Um eine Saharabahn und um irgend welche wahrnehmbare französische Interessen handelt es sich in dieser Sache nicht, und ich verstehe auch nicht wie ein expatriierter Polignac für Frankreichs Interesse zu wachen berufen sein könne. Gare aux Bontoux!

Herzlich

Ihr ergebenster

Schwegel.

Lieber Freund!

Wien, 21. Sept. 1890.

Von Liharzik erfuhr ich, daß die Dinge nicht nur nicht vorwärtsgehen, sondern sich zu compliciren drohen. Darauf hin brach ich sofort meinen Landaufenthalt ab, begleitete meine Frau bei ihrer Übersiedlung auf ein paar Stunden nach Abbazia u. reiste dann über Laibach hieher, um nach unseren Bahnen zu sehen. In Laibach hatte ich noch mit Storch eine Besprechung, die wir verabredet hatten; von dort ging er dann nach Reifnitz. Ich denke, sein Operat wird einiges Licht in die Rentabilitätsfrage bringen u. die naiven Hyperbeln unserer Landsleute etwas corrigiren; im übrigen kann die Sache im Flug nicht gründlich gemacht werden u. zu einer durchaus ernsten Studie hat der Mann nicht Zeit. Daß er gegen meinen Rath zuerst nach Gottschee statt nach Rudolfswerth gegangen ist, habe ich bedauert und er selbst hat es empfunden. Bin neugierig, was Višnikar zu Stande bringt: ich verspreche mir nicht viel. Daß die Beamten des Fürsten Auersperg eine gewisse Reserve beobachten ist mir erklärlich: ihre Stellung bringt es mit sich. Storch hätte mit diesen Herren nach meiner Ansicht anders verkehren müssen, — ich hatte ihm auch einen anderen Vorgang empfohlen. Doch, — aber Alles thut nichts: der Bericht wird nicht ungünstig sein; das aber, was damit bezweckt wurde, nämlich die auf dieser Bahn zu beobachtende zukünftige Tarifpolitik, habe ich bereits gestern mit der Generaldirection, ich glaube in befriedigender Weise, geordnet oder wenigstens eingehend besprochen: es sollen im Allgemeinen sehr billige Tarife eingeführt werden, weil Aussicht vorhanden ist, daß eine entsprechende Rentabilität in anderer Weise gesichert wird. Ich denke, daß wenn dem Unterlande wirksam geholfen werden soll, dies nur durch billige Tarife möglich ist. Diese Idee habe ich immer vertreten u. nur deshalb, um sie verwirklichen zu können, strebe ich so sehr darnach, die Bahn ebenso billig und solid zu bauen.

als zu verhindern, daß »nichts abfalle«. — Der Bericht des H. Storch wird meine Ansichten unterstützen; besonders habe ich ihm eingeschärft, die Péagefrage als *conditio sine qua non* zu behandeln.

Hier stehe ich über Hals und Kopf in Geschäften. Die Dinge sind schwieriger geworden, hoffentlich gelingt es aber doch, in ein paar Tagen die erforderliche Verständigung mit Trifail zu erzielen. Die Verhandlungen nehmen mir den ganzen Tag, Ausarbeitungen die halbe Nacht weg. Unter der Voraussetzung, daß ich bis übermorgen zu einer Verständigung gelange, habe ich mit der Generaldirection bereits vereinbart, daß am 1. October die Detailarbeiten auf der ganzen Strecke aufgenommen wurden, um alle Elaborate bis März fertig zu bekommen. Es wird fl 50.000 kosten, — ohne die besonderen Arbeiten für die spätere Vergebung u. die Aufsicht beim Baue, was beides wohl auch noch ebensoviel kosten wird. Die ersten Millionen erhalten wir von der Sparcasse.

Liharzik reist am 24. nach Rumänien. Bevor er zurückkommt, ist eine Constituirung des Comités nicht gut möglich, weil er dabei sein möchte; nicht um die Formalität, sondern darum wird es sich dann handeln, verschiedene Beschlüsse bezüglich des Betriebsvertrages, sowie der Abmachungen mit der Trifailer Gesellschaft zu fassen. Nur das Geschäft mit der Sparcasse muß bald perfekt werden; Sie stimmen wohl bei, daß diese darum ersucht wird, auf ihren Stammactienbeitrag hin den Credit von 50.000 fl. für die Detailaufnahmen flüssig zu machen. Wenn alles klappt, möchte ich annehmen, daß wir in den ersten Tagen des October in Laibach zusammentreten; dann komme ich nochmals her, — um die Verträge formell abzuschließen u. das Materiale für den Landtag zusammen zu stellen. Nur muß mir die Abmachung mit Dr. Reif bis übermorgen gelingen: sonst geht es gar nicht weiter.

Herzlich

Ihr ergebenster

Schwegel.

Wien, 24. Sept. 1890.

Lieber Freund!

Ich verlasse heute abends Wien. Das Abkommen mit der Trifailer Gesellschaft ist noch nicht perfekt und infolge dessen unterbleiben auch alle weiteren Maßnahmen. Gestern glaubten wir schon, daß die Abmachungen unterfertigt werden würden; es bestehen keine wesentlichen Differenzen und ich hatte die Punktationen bereits entworfen. Da blieb gestern Dr. Reif von der für 11 Uhr anberaumten Verhandlung aus, ohne triftige Entschuldigung. Es wäre sehr gefehlt, dem Manne nachzulaufen, der offenbar noch irgend einen Vortheil erhalten will. Ich habe daher nach reiflicher Erwägung der Sachlage und nach Rücksprache mit Czedik und Wittek, — der Minister ist abwesend, — heute Dr. Reif geschrieben, daß ich unter den obwaltenden Umständen abreise und dem Ministerium über den Stand der Angelegenheit Bericht erstatte, damit dasselbe, wie es angezeigt erachtet wird, die weiteren Dispositionen treffen kann. Thatsächlich überreichte ich auch heute vormittag einen eingehenden Bericht und legte die Punktationen vor; ich stellte das Ansuchen, in diesem Stadium fördernd eingreifen zu wollen.

Entweder will Dr. Reif die Sache oder will er sie nicht. Im ersten Falle wird er bald zu Kreuz kriechen und in die Laube gehen, will er aber nunmehr, was ich nicht glaube, die Sache nicht, dann wäre es lächerlich sich mit ihm weiter herumzuschlagen, weil er ja doch bei dem ersten besten Anlasse ausspringt. Das Ministerium besitzt in der offiziellen Offerte vom April d. J. eine nicht zu unterschätzende

Waffe, die ich zu gebrauchen empfohlen habe. Wrba kommt Ende dieses Monates vom Urlaube zurück, — ebenso Lihartzik von seiner rumänischen Mission, dann soll die Action in entsprechender Form wieder beginnen. Ich bin bereit jeden Moment, und gesonnen, gegen den 7. October jedenfalls wieder hieher zurückzukehren: Ein besonderes Vergnügen dieser Kampf mit Leuten, bei denen die Ehrenhaftigkeit und Manneswort nicht die Grundlagen des Erfolges zu sein scheinen. Leid thut es mir nur, daß die Arbeiten, die am 1. October aufgenommen werden sollten, nun suspendiert bleiben müssen. Aber — chi dura vince — lautet ein gutes Sprichwort.

Schreiben Sie mir nach Veldes.

Herzlich

Ihr Schwegel.

Grimschitz, 28. Sept. 1890.

Lieber Freund!

Mein letzter Brief aus Wien vom 24. Sept. hat sich mit Ihrem Schreiben vom 23. gekreuzt. Sie wissen die Gründe, die mich zur Abreise von Wien bestimmten, ich denke, sie waren richtig. Inzwischen hat mir Dr. Reif Pater peccavi gesagt und um Verzeihung gebeten, ich werde ihm wahrscheinlich heute antworten und entsprechend auch Lihartzik und Wittek informieren. Bis zum 3. October bleibe ich hier, — bis zum 6. werde ich wahrscheinlich in Abbazia sein und dann nach Wien fahren, wo ich bis zum 15. bleibe. Sie wissen, wo Sie mich finden, bitte schreiben Sie mir.

Herzlich

Ihr ergebenster

Schwegel.

Evo moje poročilo o dolenski železnici. Bilo je soglasno sprejeto v železniškem odseku ter istotako v javni seji poslanske zbornice. Njegovo besedilo se je glasil:

Bericht des Eisenbahnausschusses über die Regierungsvorlage, betreffend die Zugeständnisse und Begünstigungen für den Bau der Unterkrainger Bahnen (1037 der Beilagen).

Der Bau einer Bahn, welche den Zweck hat, Unterkrainger mit der Landeshauptstadt Laibach zu verbinden, bildet bereits Decennien hindurch den sehnlichen Wunsch der Bevölkerung des krainischen Unterlandes und ist in seiner Berechtigung und Begründung von dem krainischen Landtage sowohl, wie von anderen autonomen Corporationen des Landes jederzeit erkannt und unterstützt worden. Bereits im Jahre 1864 erstattete die krainische Handels- und Gewerbekammer ein Gutachten an das k. k. Handelsministerium, in welchem die Nothwendigkeit einer Unterkrainger durchziehenden und Laibach mit Karlstadt verknüpfenden Bahnverbindung hervorgehoben und deren Bau dringend befürwortet wurde. Der Landtag des Herzogthums Krain folgte mit einer Resolution im Jahre 1866, welche im Jahre 1868 wiederholt wurde. Auch die Regierung acceptirte diesen Standpunkt. In dem Gesetzentwurfe, betreffend die Vervollständigung des österreichischen Eisenbahnnetzes, welcher am 15. März 1869 im Abgeordnetenhaus als Regierungsvorlage eingebracht wurde, erscheint auch die sogenannte Unterkrainger Bahn (Laibach — Karlstadt) berücksichtigt. Der unmittelbar bevorstehende Sessionsschluss veranlasste damals die Regierung, diesen Gesetzentwurf zurückzuziehen, nichtsdestoweniger

erklärte der damalige Handelsminister dem krainischen Landesausschusse mit Zuschrift vom 8. Juni 1869, Z. 9251, dass die Regierung an dem in der Vorlage entwickelten Programme festhalte und somit auch auf der Durchführung des Projectes der Eisenbahn Laibach—Karlstadt beharre. Es verdient wohl hervorgehoben zu werden, dass von allen in jener Regierungsvorlage angeführten Bahnprojecten die mehrgedachte, Unterkrain durchziehende Bahnlinie die einzige ist, welche ihrer Verwirklichung noch bis auf den heutigen Tag, somit seit vollen 21 Jahren entgegensieht.

Die verheerende Krise des Jahres 1873 erklärt es, dass trotz dieser principiellen Anerkennung der Wichtigkeit des gedachten Bahnbaues, und obschon bereits die technisch-militärische Revision der verschiedenen Tracen am 8. Juli 1872 und den darauf folgenden Tagen stattgefunden hatte, die ganze Frage ins Stocken gerieth und trotz aller Bemühungen der Bevölkerung und der krainischen Landesvertretung nicht vorwärts gebracht werden konnte.

Erst mit dem Jahre 1883 trat eine Wendung zum Besseren ein. Sie knüpft sich an eine bedeutungsvolle Umwandlung des ganzen Projectes. Denn während man seinerzeit nur an den Bau einer für die Leistungsfähigkeit einer Hauptbahn ersten Ranges anzulegenden und auszurüstenden Transitlinie dachte, welche von Laibach als dem Endpunkte der Kronprinz Rudolf-Bahn ausgehend durch Unterkrain bis zum Anschlusse an einem Punkt der kroatischen Bahnen führen sollte, trug man jetzt den geänderten Umständen Rechnung und begnügte sich vorerst damit, den Bedürfnissen des Localverkehrs zu genügen und einen Schienenweg zu schaffen, welcher einerseits den Hauptort des Unterlandes, Rudolfswerth, mit der Hauptstadt verbinden, anderseits die wald- und kohlenreichen Thallandschaften von Reifnitz und Gottschee erschließen sollte, der Zukunft es überlassend, dass die erstere dieser Linien im Verlaufe der Zeit ihre Fortsetzung bis an die kroatischen Bahnen finden und ihre unleugbare eisenbahnpolitische Bedeutung für den Weltverkehr hiedurch erlangen werde.

Auf diesen Standpunkt stellte sich der krainische Landtag, als er in der Sitzung vom 17. October 1883 den Landesausschuss mit der Zusammensetzung eines Comités beauftragte, welches die Vorarbeiten zur Durchführung des derart restringirten Projectes in die Hand zu nehmen berufen wäre. Für diese Vorarbeiten wurde im darauffolgenden Jahre ein Consortium gebildet und demselben zunächst aus Landesmitteln ein Beitrag von 5000 fl. zur Verfügung gestellt. Die Thätigkeit dieses Consortiums erhielt wesentliche Förderung durch das k. k. Handelsministerium, welches in anerkennenswerter Bereitwilligkeit seine technischen Organe beistellte, um die Abfassung eines Generalprojectes zu ermöglichen. Im Jahre 1886 fand die commissionelle Begehung der Strecke statt und wurde hiebei auch über die Traceführung ein definitiver Beschluss gefasst. Endlich ist hervorzuheben, dass der Landtag des Herzogthumes Krain in der Sitzung vom 19. October 1888 den Beschluss gefasst hat, an der Capitalsbeschaffung für den Bau der Unterkrainer Bahnen mit einem in mehreren Jahresraten auszuzahlenden Betrage von 500.000 fl. in Stammactien sich zu betheiligen. Nachdem des weiteren die Interessenten um entsprechende Beitragsleistung angegangen wurden, und sich hiebei die Opferwilligkeit der Bevölkerung in einem Ausmaße erwies, welches beredtes Zeugnis ablegt von der vitalen Wichtigkeit dieser Bahnlinien, konnte das Consortium an die Regierung mit einer motivirten Eingabe und concreten Anträgen herantreten. Die letzteren sind die Grundlagen für die am 28. April im hohen Abgeordnetenhouse zur verfassungsmäßigen Behandlung eingebrachte Regierungsvorlage, betreffend die Zugeständnisse und Bedingungen für den Bau der Unterkrainer Bahnen, welche den Gegenstand dieses Berichtes bildet.

Zu dem in Verhandlung stehenden Bahnprojecte selbst übergehend, ist zu bemerken, dass die Gesamtlänge der Unterkrainer Bahnen 131.5 Kilometer beträgt. Von diesen entfallen auf die Hauptlinie Laibach-Großlupp-Treffen-Rudolfswerth-Straža 82.5 Kilometer, wogegen der bei der Station Großlupp abzweigende Flügel Großlupp-Reifnitz-Gottschee eine Länge von 49 Kilometern aufweist.

Hervorzuheben ist ferner ein bezeichnender Unterschied zwischen den eben genannten, in Aussicht genommenen Projectstrecken in Beziehung auf Bahntypus und allgemeinen Charakter. Während nämlich die Flügelbahn Großlupp-Gottschee vermöge ihrer secundären Bedeutung und des zu erwartenden Verkehrs nur als eine normalspurige Localbahn unter Verwertung aller bei derartigen Bahnen bisher zugestandenen Erleichterungen hinsichtlich ihrer Anlage und Ausrüstung geplant ist, soll der Strecke Laibach-Rudolfswerth-Straža in Rücksicht der zu erhoffenden seinerzeitigen Fortsetzung bis zum Anschlusse an die kroatischen Eisenbahnen die Möglichkeit ihrer Umgestaltung in eine Transitzlinie gewahrt bleiben. Dieses Moment findet Berücksichtigung in den Richtungs- und Neigungsverhältnissen der bezeichneten Theilstrecke, wogegen allerdings in Bezug auf Einrichtung und Ausrüstung für die Zeit ihres Bestandes als Sackbahn auch bei dieser Linie zur Ermöglichung der thunlichsten Bauökonomie die weitestgehenden Erleichterungen in Aussicht genommen werden sollen.

Die Tracenführung anlangend ist zu bemerken, daß die projectirten Unterkrainer Bahnen bei Laibach, östlich von der dortigen Südbahnstation, beginnen und als eine ungetheilte Linie bis Großlupp (22.5 Kilometer) geführt werden. Bei Großlupp erfolgt die Gabelung. Die Trace der Hauptlinie ist gerichtet über Weixelburg, dann in das Temenichthal über Treffen und Hönigstein nach Berslín, wo die Station für die Stadt Rudolfswerth, welche aus technischen Gründen nicht direct berührt werden kann, zu errichten ist. Dem linken Gurkufer folgend, wendet sich dann die Bahn aufwärts bis Ober-Straža, wo sie vorderhand ihren Abschluß findet. Die Linie Großlupp-Gottschee zweigt östlich der erstgenannten Anschlussstation ab und führt durch die Thalmulde von Gutenfeld nach Groß-Laschitz, Reifnitz und Mitterdorf, um an der Nordseite von Gottschee mit der gleichnamigen Station zu enden.

Nicht unerwähnt dürfen die Gründe gelassen werden, welche für die Wahl der Tracenführung durch das Temenichthal seinerzeit bestimmend waren. Von mancher, keineswegs zu unterschätzenden Seite wurde nämlich vorgeschlagen, statt des Temenichthales lieber das obere Gurkthal aufzusuchen und durch dasselbe die Bahn über Sagraz, Seisenberg und Einöd nach Rudolfswerth zu führen. Es soll nicht verkannt werden, daß diese Meinung nicht wenig für sich hat. Die obere Gurk ist vor allem eine Wasserkraft ersten Ranges. Ihr Wasserreichtum, ihre nie versagende Triebkraft, gesteigert durch eine ganze Reihe von natürlichen Cascaden wird bereits gegenwärtig von mehreren industriellen Unternehmungen, darunter dem bedeutenden fürstlich Auersperg'schen Gußwerk in Hof, ausgenützt, und es unterliegt keinem Zweifel, daß der Aufschluß dieses Thales durch eine Bahn die Entstehung einer namhaften Industrie zur Folge haben würde. Ferner sind zu beachten die ausgedehnten, im besten Stande befindlichen Waldungen, welche das rechte Gurkufer begleiten; auch in dieser Hinsicht soll nicht geleugnet werden, daß die Verwertung der massenhaften Forstproducte gleichfalls dem Frachtenverkehre außerordentlich zugute kommen müßte. Allein diesen Vorzügen stehen andere, und zwar überwiegende Nachtheile gegenüber. Vor allem würden im Falle, daß die Variante durch das obere Gurkthal gezogen würde, die beiden Linien der Haupt- und der Flügelbahn zu nahe aneinander gerückt werden, indem nur die unter dem Namen

der »Suha krajina« (»Dürren-Krain«) bekannte arme und unwirthliche Hochfläche die Rudolfswerther von der Gottschee-Strecke trennen würde. Maßgebend für die Wahl der Trace durch das Temenithal erscheint ferner, daß das enge obere Gurkthal dünn bevölkert und zur Agricultur wenig geeignet ist, wogegen die Variante durch das Temenithal Gegenden durchschneidet, welche zu den fruchtbarsten des Landes Krain gehören und eine relativ dichte und ziemlich wohlhabende Bevölkerung aufweisen. Nebenbei mag der Vorrath an nutzbaren Mineralien erwähnt werden, über den diese Landstriche verfügen. Außer den namhaften Erzfunden in den Höhenrücken bei Treffen, Hönigstein u. s. w., welche schon derzeit zur Verhüttung in Hof gelangen, werden in der Umgebung von Neudegg Kohlenlager angetroffen, und obschon die mindere Qualität dieser Braunkohle einen Export kaum vertragen dürfte, so ist doch die Verwerthbarkeit derselben zu Zwecken einer localen Industrie jedenfalls nicht zu unterschätzen. Wenn noch hinzugefügt wird, daß die Weiterführung der Bahn von Rudolfswert nach Straža speciell den Zweck verfolgt, auch den Verkehrsinteressen des oberen Gurkthales möglichst gerecht zu werden, so erscheint es wohl begründet, daß bei der im November 1886 abgehaltenen Tracenrevision nebst den Vertretern des k. und k. Reichskriegsministeriums auch alle mit den localen Verkehrsinteressen vertrauten, maßgebenden Factoren sich für den Tracenzug über Treffen ausgesprochen haben und in diesem Sinne auch die Regierung entschieden hat.

Über die volkswirtschaftliche Bedeutung der Unterkrainer Bahnen wäre folgendes zu bemerken:

Wenn das Land Krain im allgemeinen zu jenen Gebieten der Monarchie gerechnet werden muß, welche mit Eisenbahnen am spärlichsten bedacht sind, so ergibt sich ein weiterer Übelstand für dasselbe aus dem Umstande, daß die vorhandenen Bahnen nur den Norden und Westen des Landes durchziehen, während gerade der beste und ergiebigste Landestheil, der Osten und Süden von jeder directen Bahnverbindung ausgeschlossen blieb und hauptsächlich aus diesem Grunde dem rapiden wirtschaftlichen Niedergange und einem bereits seit Jahren bestehenden, immer weiter um sich greifenden Nothstande verfiel. Durch den Ausbau der in Rede stehenden Eisenbahnen, welche ein Attractionsgebiet von mehr als 200.000 Seelen umfassen, soll diesen vom volkswirtschaftlichen Standpunkte auf die Dauer gewiss unhaltbaren Zuständen ein Ende gemacht und durch die Einbeziehung dieser in Bezug auf Land- und Forstwirtschaft schon heute sehr beachtenswerten Productionsgebiete in den allgemeinen Eisenbahnverkehr ihre Entwicklung ermöglicht werden.

Denn wie die Regierungsvorlage, übereinstimmend mit wiederholten Äußerungen der krainischen Landesvertretung, mit Recht hervorhebt, ist es die weite Entfernung der meisten unterkrainischen Productionsstätten von den nächsten bedeutenderen Absatzplätzen und die theuere Achsfracht, welche unter den bestehenden Verhältnissen eine rationelle Verwertung der in reichem Maße vorhandenen Rohstoffe und Naturproducte des Landes unmöglich macht. Dies gilt namentlich in Bezug auf den nahezu unerschöpflichen Reichtum an Forstproducten, welcher in den ausgedehnten Waldbeständen enthalten ist, sowie hinsichtlich der mächtigen Braunkohlenlager bei Gottschee, welche derzeit nur dem Localbedarfe an Brennmaterial dienen, aber im Falle der Einbeziehung in das Eisenbahnnetz für die Ausbeutung im großen Maße und die Förderung sehr namhafter Kohlenquantitäten aufgeschlossen werden sollen.

Weiters würde durch den Ausbau der projectirten Localbahnen auch die Möglichkeit geboten, die Feldwirtschaft, den vielverheißenden Obstbau und die beträchtliche Viehzucht, welche letztere trotz der bestehenden ungünstigen Verkehrsverhältnisse einen namhaften Export

ins Ausland bereits gegenwärtig rentabel erscheinen läßt, sowie den mit aner kennenswerthem Erfolge in mehreren Bezirken gepflegten Weinbau in ausgedehnterem Maße und mit begründeter Aussicht auf reicheren Ertrag zu betreiben.

Das häufige Vorkommen von Eisenerzen bester Qualität läßt auch einen Aufschwung der Eisenindustrie erwarten, welche bei den schwierigen und kostspieligen Transportverhältnissen derzeit nicht wohl aufkommen kann. Und ebenso ist das Entstehen und die rasche Entwicklung einer regen industriellen Erwerbsthätigkeit auch in anderer Beziehung zu erhoffen, da die Etablierung diverser Industrien durch das Vorhandensein der günstigsten Vorbedingungen, nämlich billigen Brennstoffes, genügender Wasserkräfte und insbesondere einer zahlreichen in hohem Maße geeigneten Arbeiterbevölkerung höchst wahrscheinlich erscheint. Dieser Umstand aber, wie gleichfalls in der Regierungsvorlage mit gutem Grunde geltend gemacht wird, dürfte auch in hervorragender Weise dem Handel und Verkehr Triests zugute kommen, welches bisher der Vortheile eines industriellen Hinterlandes leider entbehren muß.

Besonders eingreifend aber dürfte sich der durch den projectirten Bahnbau gegebene Impuls zu erhöhter wirtschaftlicher Thätigkeit für das sogenannte »Gottscheer Ländchen« erweisen. Dasselbe ist bekanntlich ein rauhes hochgelegenes Bergland, dessen meist steriler Boden den Körnerbau nicht lohnt. Die Gottscheer Bevölkerung, welche von dem Ertrage der Landwirtschaft nicht leben kann, hat nun bisher, wie gleichfalls allgemein bekannt, in dem Hausirgewerbe ihre wichtigste Erwerbsquelle gefunden. Nachdem aber infolge der allenthalben zutage getretenen Bewegung gegen den Hausirbetrieb und der hiedurch hervorgerufenen legislativen und administrativen Maßnahmen diese Erwerbsquelle zu versiegen droht, ist die regsame Bevölkerung Gottschees einer wirtschaftlichen Katastrophe rettungslos verfallen, wofern nicht rechtzeitig durch geeignete Mittel, worunter in erster Linie die Einbeziehung des wald- und kohlenreichen Gottscheer Districts in den Bahnverkehr zu nennen ist, für die Eröffnung neuer Erwerbsquellen Vorsorge getroffen wird.

Im Berichte ist ferner bereits erwähnt worden, daß für den Charakter der Strecke Laibach-Rudolfswert maßgebend war die Eventualität einer Fortsetzung derselben bis zum Anschlusse an das kroatische Eisenbahnnetz, wodurch dieselbe in eine wichtige Transitlinie umgewandelt würde. Für eine solche, allerdings der Zukunft vorbehaltene Umgestaltung sprechen die triftigsten Gründe militärischer und verkehrspolitischer Natur. Der Wert, den diese Linie im Falle ihrer Verbindung mit den kroatischen Bahnen für die Kriegsverwaltung bekäme, ist von selbst einleuchtend, indem die Unterkrain durchquerende und an die kroatischen Bahnen anschließende Eisenbahn eine militärisch-strategische Verbindungslinie darstellen würde, welche schon wegen der durch sie erzielten Abkürzung der Distanzen unter Umständen von der allergrößten Bedeutung sein dürfte. Andererseits darf auch die commercielle Wichtigkeit dieser Fortsetzung nicht verkannt werden. Die directe Verbindung von Sissek mit Semlin—Belgrad ist nämlich derzeit bereits eine vollzogene Thatsache. Es handelt sich demnach nur um das relativ kurze Stück Rudolfswert-Karlstadt-Sissek, durch dessen Ausbau eine Linie erstellt würde, welche die directeste Verbindung zwischen dem Südwesten des Reiches einerseits, Serbien und dem Osten der Balkanhalbinsel anderseits darstellt. Es braucht dieses Moment nur tangiert zu werden, um die verkehrspolitische Bedeutung dieses Schienenweges sofort einleuchtend zu machen, und kann sohin die Hoffnung ausgesprochen werden, daß die gegenwärtig beantragte Sicherstellung des Baues der Theilstrecke Laibach-Rudolfswert-Straža nur den ersten Schritt zur seinerzeitigen Ausführung der vorbesprochenen wichtigen Transitlinie bilden werde.

Der angedeuteten wirtschaftlichen und verkehrspolitischen Wichtigkeit der Unterkrainer Bahnen dürfte aber nach den gepflogenen Erhebungen auch deren zu erhoffende Rentabilität entsprechen.

Es wurden nämlich seinerzeit, wie in dem Berichte des krainischen Landesausschusses an den Landtag bei der bezüglichen Verhandlung in der Herbstsaison des Jahres 1888 ausführlich dargestellt worden ist, die Erträge aus dem Personen- und Gepäckverkehre mit 700 fl. per Kilometer, sonach für die Gesamtlänge von 152 Kilometer mit 92.400 fl., jene des Frachtenverkehrs hingegen mit 420.100 fl. veranschlagt, so daß eine Gesamtbruttoeinnahme von rund 512.000 fl. und nach Abschlag der damals mit 1800 fl. per Kilometer, sonach im Ganzen mit 237.000 fl. angenommen Betriebskosten ein Reinertrag von 274.100 fl. oder rund 275.000 fl. resultieren würde. Bei diesen Ermittlungen war aber auf den Localverkehr, ferner auf die Transporte von Erzen, Steinen, Kalk und Ziegeln, endlich auf die zu gewärtigenden Kohlenfrachten aus dem Gottscheer Reviere keine Rücksicht genommen worden.

Nach neuerlichen approximativen Ermittlungen kann jedoch der Bruttoertrag der Bahnen nach entsprechender Aufschließung der Gottscheer Kohlenwerke und mit Berücksichtigung der früher nicht einbezogenen Verkehre mindestens mit 100.000 fl. höher angenommen werden, so daß auch bei entsprechender Erhöhung der Betriebskosten ein Reinertrag von rund 350.000 fl. auf alle Fälle resultieren würde. Eine weitere sehr erhebliche Einnahme würde aber dem Bahnunternehmen dann zufallen, wenn es, wie zu erhoffen, gelingen sollte, die in der Regierungsvorlage angedeutete Transaction mit der an dem Bahnunternehmen in hohem Grade interessirten Trifailer Kohलगewerkschaft als der dermaligen Besitzerin der Gottscheer Kohlenfelder wegen Lieferung bedeutender Kohlenmengen für Regierzwecke der k. k. Staatsbahnen, wie auch der Unterkrainer Bahn selbst, zum Selbstkostenpreise oder doch zu erheblich reducirten Preisen zustande zu bringen, was jedoch nach der Regierungsvorlage noch von weiteren Erhebungen und Verhandlungen abhängig erscheint.

Ungeachtet der hieraus sich ergebenden günstigen Aussichten für die voraussichtliche Rentabilität der projectirten Bahnen ist es jedoch aufliegend, daß den Interessenten bei der geringen Capitalskraft derselben und den bekannten Schwierigkeiten, nicht garantirte Titres von Localbahnunternehmungen unter entsprechenden Bedingungen zu begeben, nicht möglich ist, das ursprünglich mit 9,347.000 fl., derzeit — ohne Berücksichtigung der Escomptezinsen — mit 9,650.000 fl. veranschlagte effective Anlagecapital ohne staatliche Beihilfe aufzubringen. Zur Bedeckung desselben stehen bisher außer der, wie erwähnt, bereits beschlossenen Landesubvention von 500.000 fl. nur Interessentenbeiträge im Betrage von circa 600.000 fl. zur Verfügung. Allerdings könnte bei der bisher bewiesenen Opferwilligkeit der Interessenten eine Erhöhung der Interessentenbeiträge noch immerhin gewärtigt werden, und erscheint es auch nicht ausgeschlossen daß das Land Krain an Stelle der bewilligten Landessubvention im Interesse der leichteren Geldbeschaffung eine dem Erfordernisse für Verzinsung und Tilgung des in Prioritätstitres auszugebenden Capitals angemessene Garantieleistung übernehme, was in erster Linie von dem Ergebnisse der vorgedachten Verhandlungen wegen des Abschlusses eines Kohlenlieferungsvertrages mit der Trifailer Kohलगewerkschaft abhängig erscheint. Trotzdem kann jedoch nicht daran gezweifelt werden, daß die Verwirklichung dieses ebenso wichtigen wie dringenden Bahnprojectes eine verhältnismäßige staatliche Betheiligung an der Capitalbeschaffung zur unerläßlichen Voraussetzung hat.

In der gegenwärtigen Vorlage wird von der Regierung die legislative Ermächtigung angesprochen, dem Unternehmen der Unterkrainer Bahnen eine Staatssubvention in der Höhe von 2½ Millionen Gulden in der Form der Erwerbung des gleichen Nominalbetrages in von den Concessionären voll einzuzahlenden Stammactien einer zu bildenden Actiengesellschaft gegen Zahlung des Kaufpreises in fünf, nicht vor Ablauf des Jahres 1892

beginnenden Raten zu je 500.000 fl. unter der Bedingung zuzuwenden, daß das restliche Erfordernis von $7\frac{1}{2}$ Millionen Gulden zur Bedeckung des einschließlich der Kosten für die Escomptierung des Staatsbeitrages mit dem Maximalbetrage von 10 Millionen Gulden veranschlagten effectiven Baukosten ohne Belastung des Staatsschatzes durch Ausgabe von 4 procentigen Prioritätsobligationen, Prioritätsactien mit einer 4 procentigen Vorzugsdividende und von Stammactien, von welchen die Interessenten mindestens 600.00 fl. zu übernehmen haben, sichergestellt werde (Artikel I, II und IV). Der Ausschuß war der Ansicht, daß zunächst ausdrücklich hervorgehoben werden müsse, daß die Prioritätsobligationen auf österreichische Währung zu lauten haben. Ferner hielt er es für angezeigt, daß die entsprechende Mitwirkung des Landes, welche in der Regierungsvorlage allerdings stillschweigend vorausgesetzt wird, im Gesetze auch ausdrücklich bestimmt werde. Es wurde hiebei, conform dem Beschlusse des krainischen Landtages vom 19. October 1888, entweder die Übernahme von Stammactien zum Paricurse im Mindestbetrage von 500.000 fl. festgesetzt, oder an ihrer Stelle die Garantie für die Verzinsung und Tilgung der auszubehenden Prioritätsobligationen, eventuell auch Prioritätsactien angenommen. Von einer Seite im Ausschusse wurde darauf verwiesen, dass die Garantie als gleichwertig der Stammactienübernahme wohl nur dann erachtet werden könne, wenn dieselbe die 4 procentige Verzinsung des gesamten bevorrechteten Capitals umfasse, wogegen von anderer Seite diese Anforderung als zu weitgehend bezeichnet wurde. Schließlich einigte man sich im Ausschusse auf eine Fassung, welche es dem Ermessen der Regierung überläßt, eine der Stammactienübernahme annäherungsweise gleichwertige Garantie für die Verzinsung und Tilgung der Prioritätentitres festzustellen.

Ferner wurde vom Ausschusse die in der Regierungsvorlage, Artikel II, Z. 3. infolge eines offenbaren Versehens gebrauchte Bezeichnung »Besitzer von Stammactien« in »Besitzer von Prioritätsactien« umgewandelt und hiedurch richtiggestellt.

Schließlich wird vom Ausschusse beim Artikel III der Wegfall des zweiten Absatzes beantragt, um der von einer Seite geäußerten Besorgnis einer daraus erwachsenden Erschwerung der Prioritätenbegebung Rechnung zu tragen.

Alle übrigen Bestimmungen des Gesetzentwurfes wurden unverändert angenommen. Mit Rücksicht auf dieselben wäre noch zu bemerken, dass Artikel VII über die staatliche Betriebsführung auf den Unterkrainer Bahnen, eventuell gegen Pauschalirung der Betriebskostenvergütung den analogen Bestimmungen des Gesetzentwurfes, betreffend die Localbahn Fürstenfeld-Hartberg, entspricht, welche vom hohen Abgeordnetenhause jüngst beschlossen worden sind.

Von besonderer Wichtigkeit für die solide und möglichst ökonomische Durchführung des Bahnprojectes ist die der analogen Anordnung im Artikel VI, Absatz 1 und 2 des Gesetzes vom 5. Juli 1888, R. G. Bl. Nr. 110, betreffend die vom Staate garantierte Localbahn Eisenerz-Vordernberg, nachgebildete Bestimmung im Artikel VI des vorliegenden Gesetzentwurfes, wonach in diesem Falle, obschon sich der Staat am Bahnunternehmen nur mit einer Capitalssubvention und nicht durch Übernahme einer Erträgnisgarantie theilhaft, gleichwohl die Bauvergebung getrennt von der Geldbeschaffung unter unmittelbarer Ingerenz der Staatsorgane und unter den bei Staatseisenbahnbauten üblichen Modalitäten im Offertwege erfolgen soll. Durch diese Bestimmung werden dem in Frage stehenden Bahnunternehmen alle Vortheile des Staatsbaues zugewendet und die bekannten, in manchen Fällen freilich nicht wohl zu vermeidenden Nachtheile der mit der Geldbeschaffung verbundenen Pauschalbauvergebung vermieden.

Die übrigen im Berichte nicht näher berührten Bestimmungen des vorliegenden Gesetzentwurfes bedürfen wohl keiner besonderen Begründung oder Erläuterung.

Mit Rücksicht auf die vorstehenden Ausführungen stellt demnach der Eisenbahnausschuß den Antrag:

»Das hohe Abgeordnetenhaus wolle dem anruhenden Gesetzentwurfe die verfassungsmäßige Zustimmung ertheilen.«

Hiemit findet auch die Petition der Handels- und Gewerbekammer für Krain in Laibach, Z. 5507 et 1889, ihre Erledigung.

Wien, 3. Mai 1890.

Jaworski,
Obmann.

Šuklje,
Berichtersteller.

Dodatki k XI. poglavju.

Važni svoj predlog o deležu kranjske dežele na državni dohodarini in njegovo utemeljevanje v deželni zbornici objavljam dobresedno po stenografičnih zapisnikih. Istotako tudi poročilo specialnega odseka, ki je mene izbral referentom. Stvar je bila tembolj pomembna, ker je finančni minister *P l e n e r* sprejel moj načrt ter se je vladna predloga v tem smislu spremenila.

Govor, s katerim sem utemeljeval svoj samostalni predlog o deželnem deležu na državni dohodarini v seji deželnega zbora z dne 19. januarja 1894, slove:

Častiti gospodje tovariši! V formalnem oziru je pravna podstava mojemu današnjemu predlogu član 19. deželnega reda, ki daje našemu deželnemu zboru pravico, posvetovati se in nasvete stavljati tudi o takih splošnih zakonih, katere je izdati, ako to namreč zahteva potreba in korist dežele, in meni se vidi, da mi nihče ne bode zanimal, da je preosnova naših direktnih davkov prištevati najznamenitejšim zadevam, katere neposredno in jako intenzivno vplivajo na upravo dežele in na blagor njenega prebivalstva.

V meritoričnem oziru pa se naslanja moj predlog na § 22. deželnega reda, ki določuje, da sme dežela, oziroma deželni zastop v pokritje deželnih potrebščin priklade nalagati na direktne cesarske davke, in sicer jih smemo do 10% nalagati in pobirati tudi brez Najvišjega potrjenja. To je pravni položaj, v katerem se nahajajo deželni zastopi nasproti osrednji vladi, ki je pred dobrim letom predložila državnemu zboru obširno vladno predlogo in načrt o preosnovi direktnih davkov naših.

S tem načrtom namerava vlada poleg drugih sprememb sedanje davčne sisteme tudi vpeljati čisto nov davek, osebni dohodninski davek — *Personaleinkommensteuer* — in iz jako umljivih razlogov, o katerih spregovorim kasneje, hoče vlada novo dohodarino oprostiti vseh priklad od strani avtonomnih korporacij. Ker pa ne more kršiti po deželnih redih zagotovljene pravice deželnih zborov, ponuja jim v § 271. dotične zakonske predloge kompromis in pravi: deželni zakladi onih v državnem zboru zastopanih kraljestev in dežel, katere se potom posebnih deželnih zakonov — »*Im Wege der Landesgesetzgebung*« — odpovedo pravici do avtonomnih priklad na novi osebni dohodninski davek, onim dam jaz 20% tistega doneska, ki se je v dotičnem letu in v dotični deželi dejansko bil dosegel pri novi osebni dohodarini.

Gospoda moja, tu pa nastane vprašanje, bi li kazalo deželi Kranjski privoliti v tako ponudbo, ter ali je ponudba sploh primerna razmeram dežele Kranjske?

Predno pa o tem govorim, hočem mimogrede tangirati neko predvprašanje, ki je velike načelne važnosti. Glasi se, ali je reforma naših direktnih davkov v istini potrebna postala? Gospoda moja, brez najmanjšega pomisleka rečem in poudarjam odločno, da je preosnova naših direktnih davkov ne le potrebna, temveč neizogibna. To vprašanje je rešeno, rekel bi, *communi consensu omnium*, je rešeno od avtoritativnih strani. Če si pa poiščemo glavni povod nedostatkosti sedanje davčne sisteme, vidi se mi, da največ teh nedostatkov izvira iz tega, ker je sedanja sistema naših direktnih davkov sestavljena zgolj iz pri-

nosnih davkov, — Ertragssteuern — kajti sedanj o dohodarino tudi prištevam le nominalno dohodninskim davkom in zaradi tega, ker je davčna sistema naša tako sestavljena, zgrešimo mi prav za prav in moramo zgrešiti pravi objekt, pravi predmet državnemu obdačenju. Kajti gospoda moja, kje pa tiči objekt davkom? Tudi to vprašanje je dandanes uže določeno. Teorija in praksa priznavata, da je davčna zmožnost — die Leistungsfähigkeit — posameznih davkoplačevalcev istiniti objekt in ob enem merilo, po katerem naj razdeli država svoje davke. To načelo sedaj tudi v praksi zmagovito prodira. Za to je le en dokaz! Tisti gospodje, ki se bavijo s primerjanjem davčnih sistem, mi bodo potrdili, da so direktni davki pruskega kraljestva gotovo uzorni, in kaj pravi pruski finančni minister Miquel v spomenici z dne 2. novembra 1891, s katero je predložil novo davčno predlogo poslanski zbornici berlinski? V tem nagibnem poročilu citate sledeči stavek: »Wie der gegenwärtig fast allseitig anerkannte Grundsatz der Besteuerung nach der Leistungsfähigkeit dem Begriffe und dem Wesen des Staates am meisten entspricht, so muss er auch vom Standpunkte der praktischen Steuerpolitik als der allein durchführbare bezeichnet werden.«

Gospoda moja, kako se pa pri nas obdači davčna zmožnost? Skrajno nejednako obdačena davčna zmožnost je neizogibna posledica pravomočnih davčnih zakonov avstrijskih. Navajal bi lahko dokaj kompliciranih slučajev, hočem pa navesti le najprostejše. Vzemite na primer dva davkoplačevalca, pri katerih obstoje dohodki zgolj iz najemščine dveh hiš, podvrženih hišno-najemninskemu davku. Oba imata po eno veliko hišo, ki vrže, recimo, po 10.000 K brutto dohodka, toda eden teh hišnih posestnikov ima prosto nezadolženo hišo, čisto gruntno knjigo, drugi pa ima 150.000 gld. hipoteke na svoji hiši. Gospoda moja, ali je davčna zmožnost pri obeh teh hišnih posestnikih ista? In vendar, ker nimamo drugega davka, nego prinosni davek, država nejednako postopa nasproti tema dvema davkoplačevalcema. Tista pravica, ki podeljuje § 12. novele z dne 9. februarija leta 1882. dolžniku, da se sme regresirati pri upniku za plačani davek, tista pravica je tako le na papirji in nima praktičnega pomena. Torej vidite, da smo mi po bistveni naravi naše davčne sisteme prisiljeni, z nejednakim merilom stopiti pred davčno zmožnost.

Pa še nekaj drugega bi omenil izmed mnogih nedostatkov. Naša davčna sistema je taka, da nam uhajajo leto za letom najboljše davčne sile, akoravno, kakor veste, davčni erar ni prepolnlev. Pred mano stoji tovariš Pfeifer, ki leto za letom peva tisto tužno pesem o grabežljivosti davčnega fiskusa; toda vsa ta grabežljivost nič ne izda v tem slučaju, davčni erar ne more do premnogih davčnih sil zaradi sestave davčne sisteme. Le vzemite premični kapital, vsaj ste lahko milijonarji, imate lahko 100.000 gld. dohodka na leto, in vendar se utegne pripetiti, da niti krajcarja ne bode imeli plačevati direktnih davkov. Varovati se Vam je le treba, da ne vtaknete svojega denarja v nepremična posestva ali v kako obrtno podjetje, potem pa lahko mirno v božjem strahu režete kupone iz papirjev, ki so davka prosti, in posledica je, da se take krepke davčne sile ne morejo pritegniti obdačenju! Torej gospoda moja, meni se vidi, če hočemo to predrugačiti, se nam že po naravi teh nedostatkov odkaže prava pot, prava smer. Jaz sodim, da je vlada pametno postopala, ko je predložila državnemu zboru načrt zakona, s katerim hoče vpeljti nov osebni dohodninski davek na progresivni podlagi. Le tako bode mogoče služiti vzvišenemu namenu, zadeti davčno zmožnost in zjednačiti davčna bremena, razbremeniti one, ki so preveč obremenjeni z davki in ostreje pritegniti one, ki dosedaj premalo davkov plačujejo ali se obdačenju popolnoma odtegujejo.

Toda gospoda moja, osebni dohodninski davek, ki ima ta velevažni namen, more izvršiti odmerjeno mu funkcijo le z nekim pogojem. Kakor hitro ga ne oprostite vseh avtonomnih priklad, mora zgrešiti svojo funkcijo. To izvira iz bistva njegovega, in — če psihologično govorim —

utemeljena je tudi v slabotni človeški naravi. Podstava temu davku more biti vedno le davčna izpovedba, davčna fasija, ali človeška narava je enkrat taka, da je davčna morala preslaba nasproti previsoki in celo negotovi davčni meri. Ljudje ne bodo pravilno fatirali, če ne vedo, kaj jih čaka, koliko breme se jim bode naložilo od strani dežele, občin itd., in ta negotovost mora neugodno vplivati na fasijo. Vzemite na primer, da prebiva v kaki kmetijski občini imovit kapitalist sredi samih revnih malih davkoplačevalcev. On nikdar ne bode vedel, koliko mu bode odmerjenega dohodninskega davka, in lahko se mu pripeti, da bode na njegov račun občina sklenila kako neprimerno drago zgradbo, ker si bodo občinci mislili: »mi itak plačujemo le malo in potreščino bomo pokrili s priklado, katera bo večinoma padla na dotičnega bogatina.« Glede na to eventualiteto sem prepričan, da iz gole bojazni ne bode pravilno fatiral svojih dohodkov. Vsled tega je torej država primorana siliti na to, da ostane osebni dohodninski davek prost avtonomnih priklad, da se ga ne dotaknejo dežele, okraj, občine itd. Reči moramo, da finančni ministri običajno niso na glas, da bi potratno sipali svoje darove, in ako je torej v tem slučaju finančni ministri deželam ponudil 20% novega dohodninskega davka kot odškodnino, če se odpovedo pravici do priklad na novo dohodarino, znal je dobro, zakaj je storil deželnim zakladom to ponudbo. In sedaj gospoda moja, oglejmo si nekoliko bližje to ponudbo. Vlada pravi: »20% tistega dohodka, katerega dobim potem osebnega dohodninskega davka v dotičnem letu in v dotični deželi, Vam ponujam, če se odrečete pravici do vseh avtonomnih priklad na ta davek.« V tem hipu, ko se nam stavi označena ponudba, nastane za nas vprašanje, ali bi pač kazalo privoliti v tako zameno, in ali je ponujena odškodnina primerna razmeram in gospodarstvu dežele Kranjske.

Na prvi pogled je ta ponudba jako ugodna za nas, kajti član V. uvodilnega zakona — des Einführungsgesetzes — konstruiral to stvar tako, da se bodo stari prinosni davki predpisavali kakor dosedaj — prikladna podstava ostane torej nespremenjena, dežele, okraj, občine itd. bodo po prikladah dobivale ravno toliko, kakor dosedaj, in 20% tangenta iz dohodkov novega osebnega dohodninskega davka, videti je kot čisti dobiček.

Motivno poročilo govori ravno tako in se izraža sila optimistično. Na strani 58. in 59. nagibnega poročila citate: »Indem die Länder durch diese ihnen eröffnete neue Einnahme die Deckung für einen nicht unerheblichen Theil ihrer Landesbedürfnisse finden werden, werden sie ohne Zweifel in die Lage kommen, das Ausmass der zu den staatlichen Extrasteuern erhobenen Landeszuschläge herabzusetzen, wodurch als Schlusswirkung eine zwar indirecte, aber darum nicht weniger wirksame Erleichterung der Ertragssteuer erzielt wird.«

Ja, da bi to res bilo na Kranjskem. Pa ne bode tako. Gospoda moja, če tudi ostane zakon, kakor ga je vlada predložila, če ga ne spreminimo v državnem zboru tako, da se takoj definitivno znižajo stari davki, tudi v tem slučaju traja veselje naše le kratke dve leti, kajti že po članu X. istega navodilnega zakona je izrečno določeno, da stopi dve leti po pravokrepnosti novih davčnih zakonov namesto davčnih dvestkov, definitivno znižanje starih državnih davkov, in kaj to za nas pomeni? V istem hipu skrči se Vam prikladna podstava — die Zuschlagbasis —, odstotek deželnih priklad zažele torej manj nego dosedaj, in mesto, da bodemo mogli znižati prikladno odstotje, kakor trdi nagibno poročilo, primorani bi bili celo zvišati ga. Pri nas pa pritisne še druga reč. Delež deželni pri novi dohodarini bode tangenta one davčne vsote, katera se je v istini bila nabrala v dotični deželi. Pa mi smo revna dežela, in pri nas ne bodele dobili Bog zna koliko osebnega dohodninskega davka. Kar se pa tiče starih prinosnih davkov, znižali se bodo več ali manj enakomerno po vseh deželah cele države, in vsled tega bode izguba deželnega zaklada našega veliko večja, nego zboljšanje potom teh odstotkov pri dohodarini, ki se nam ponujajo.

Rekel sem, da na Kranjskem uspeh osebnega dohodninskega davka ne bode izdaten. Siromašna dežela smo, in poleg tega pride tu v poštev še druga okolnost. Da jo prav ocenimo, ozirati se nam je na § 211. vladnega načrta, kateri določa kraj davčnega predpisa — Ort der Steuer-vorschreibung. — V zmislu § 211. predpisati je novi dohodninski davek v oni občini, kjer ima davkoplačevalec svoje stanovišče — seinen Wohnsitz — ali ako takega nima — in Ermanglung desselben — potem v isti občini, kjer ima svoje stalno bivališče — seinen dauernden Aufenthalt. — Mogoče je, in tudi na to se ozira § 211., da prebiva dotični davkoplačevalec v več občinah. Glede davčnega predpisa ozirati se je v tem slučaju na vse te občine, vendar s pridržkom, da to bivanje ne sme trajati manj nego dva meseca. Gospoda moja, kaj pa vidite na prvi pogled, če to določilo aplicirate na Kranjske razmere? Ne bodem navajal imen, izjemoma hočem enkrat posnemati tovariša Povšeta, katerega vselej preleti sveta groza, kadar bi moral spregovoriti kako ime. Vprašam Vas pa, kje so pa naši največji zemljiški posestniki? Ne stanujejo v deželi, gospoda moja, oni bivajo drugod, v naših občinah ti kavalirji niso niti dva meseca ne, in kaj je posledica temu? Njih osobni dohodninski davek se jim predpiše drugod, na Gorenje Avstrijskem, na Češkem, na Dunaju ali kjer si bodi, in dežela naša, katera vendar tudi za te davkoplačevalce marsikaj žrtvuje iz svoje blagajnice, kajti različne vodne zgradbe, ceste, šole itd. pridejo tudi njim v korist, ne bo si mogla poiskati regresa pri dotični dohodarini. In vzemite največjega trgovca ljubljanskega, kje biva? Izven dežele naše, gospoda moja. Na Kranjskem mu pač cvete trgovina, dohodke svoje pač dobiva od tod, ali uživa jih drugod in ne v Ljubljani — do česar ima seveda pravico — ali deželni zaklad nima regresa pri njem, pri nas se mu ne bode predpisal dohodninski davek, in torej nam odpade dotični delež. Ravno tako povedati bi se dalo še o drugih krepkih davčnih silah, pa ni mi jih treba dalje navajati. Gospoda moja, misliti moramo na bodočnost. Jaz imam nado, da se bode na Kranjskem vendar enkrat tudi pričela razvijati velika obrtnija v večji meri kakor sedaj. Vsaj imamo zadosti naravnih pogojev za tak razvoj, imamo velikanske vodne sile, bogate zaklade premoga, tudi geografična lega proti Balkanu je ugodna, in naposled kranjski delavec je izboren, in torej se vendar smemo nadejati, da se bodo prej ali slej naselili tudi pri nas tuji kapitalisti, ki bodo te naravne pogoje izkoriščevali in osnovali velike industrije. Gospoda moja, mimogrede bodi to omenjeno, jaz smatram to za veliko kratkovidnost, ako se razvoju velike obrtnije v naši deželi delajo ovire. Recimo, da pride danes ali jutri iz kake druge avstrijske dežele kak kapitalist in si v naših krajih da napraviti kako veliko tovarno. On bode stanoval na Dunaju, tovarno mu bode opravljal ravnatelj, in le tu in tam bode prišel nekoliko pogledat. Podjetje njegovo ne bi moglo prospevati brez onih žrtev, katere doprinašajo dežela, okraj in občine za šole, ceste, vodne zgradbe itd., ali dohodkov svojih ne bo užival pri nas, dohodninski davek se mu ne bode predpisal pri nas in torej dežela zopet ne bode imela nobenega regresa.

Gospoda moja, dokazano je s tem, da treba dobro uvaževati, kaj porečeta §§ 211. in 271. Mislim, da vsakdo izmed Vas čuti, da omenjeni določili nista v interesu naših deželnih financ, in torej poslužimo se dane nam pravice, posvetujmo se o tej stvari, povejmo potem svoje mnenje, kako želimo predručiti ta določila.

S tem, gospoda moja, sem prav za prav že rešil svojo nalogo ter upam, da se bode moj predlog odseku odkazal v posvetovanje. Toda gospoda moja, čas nam je kratko odmerjen in davčno vprašanje je težavno in zamotano, je cel kompleks najtežavnejših vprašanj in zato se mi vidi, da ne bode odveč, ako že danes v utemeljevalnem govoru svojem povem, kako si mislim to spremembo.

Ena težava je pač pri celi stvari, ta namreč, da niti približno ne znamo, koliko utegne vreči nova dohodarina tekom prvih let. Tudi

vlada si v svojem sicer jako dobro sestavljenem poročilu ni mogla pomagati drugače, nego pritegnila je v svoje kombinacije analogijo prusko, primerjala je imovitost obeh držav in število prebivalstva in prišla do zaključka, da bode novi dohodninski davek vrgel najmanj 14,525.000 gld. in maximum 21,480.000 gld. in à raison tega računa preliminiran je dohodek dežel iz te dohodarine minimum 2,865.000 gld. in maximum 4,296.000 gld.

Gospoda moja, v državnem zboru je bilo pač mnenje precej splošno, da je ta račun nekoliko prepesimističen, da bi več utegnilo prihajati od nove dohodarine; pa navzlic temu in ne glede na to so se takoj pri prvem branju tega načrta čuli pomisleki, je-li pač pravilen ta način odškodovanja dežel ali ne. Prvi poslanec, ki je napravil protipredlog je bil drž. poslanec Poljak David Abrahamowicz, mož, o katerem naravnost rečem, da je jeden najbolj verziranih avtoritet v davčnih vprašanjih. Poslanec Abrahamowicz je bil mnenja, naj si vzame država ves dohodninski davek brez vsakih priklad avtonomnih korporacij, v zameno za to pa naj odstopi deželam hišnorazredni davek, da bi ž njim razpolagale. Gospoda moja, hišnorazredni davek vrže po proračunu za leto 1894. v vsej državi vsega skupaj 5,589.000 gld. Kar se tiče dežele Kranjske, ako bi bilo to mogoče, da ga dobimo, danes Vam svetujem, pustimo urno tistih 20 odstotkov in zadovoljni bodimo z hišnorazrednim davkom; kajti preliminirana vsota hišnorazrednega davka znaša za leto 1894. 140.000 gld., kar bi bil pač lep dohodek za deželni zaklad. Toda vprašanje je, ali morejo privoliti nekatere druge dežele v tako zameno? Vsaj je naravna prikazen, da je ta davek v nasprotni proporciji z imovitostjo dotične dežele. Imovite dežele, katere imajo razvito obrtnijo, mnogo bogatinov, ki dosti prispevajo k dohodarini, imajo malo hišnorazrednega davka in ravno te dežele bi bile prikrajšane, če bi privolile takemu kompromisu med državnim in deželnim gospodarstvom. Navesti hočem par zgledov in primerjati, recimo, Šlezijo s Kranjsko. Šlezija je za polovico manjša nego kronovina Kranjska, pa broji za 107.000 prebivalcev več, plača pa za 1,000.000 gld. več direktnih davkov, kakor Kranjska. Naravno torej, da bode veliko bolj pritegnjena k uspehu dohodninskega davka, nego dežela naša in kaj znaša hišnorazredni davek v Šleziji? 118 tisoč goldinarjev, to je 22.000 gld. manj nego pri nas na Kranjskem. Ali torej mislite, da bode deželni zbor Šlezijski privolil v tako zameno? Še bolj drastična je stvar pri Nižjeavstrijski.

Nižjeavstrijska ima več nego petkrat toliko prebivalcev, kakor dežela Kranjska in plačuje jeden in dvajsetkrat toliko direktnih davkov, in gospoda moja, ves hišnorazredni davek v Nižji Avstriji znaša le 420.000 gld. Gospoda moja, jaz mislim, noben poslanec nižjeavstrijski ne bi se mogel zadovoljiti, da bi se deželi za to, da se odpove svojim dohodarinskim prikladam, dalo v zameno le tistih siromašnih 420 tisoč goldinarjev, ki jih vrže hišnorazredni davek. In še neka stvar kaže evidentno, da je nemogoče, prodreti s takim nasvetom. Trst z okolico reprezentira deželo zase, in Trst plačuje dosti direktnih davkov ter ima mnogo bogatinov. Gotovo je, da bode Trst tudi imel izdaten delež pri novi dohodarini. Ali koliko plačuje hišnorazrednega davka? Vzemite detailni proračun direktnih davkov za Trst za leto 1894., in videli boste, da plačuje hišnorazrednega davka siromašnih 9000 gld. (Klici: — Rufe: »Čujte!«) Iz tega se razvidi, da je predlog, nadomestiti te odstotke, ki nam jih ponuja vlada s hišnorazrednim davkom, neizvršljiv. Ugajal bi nam, a ni mogoč.

Drug predlog bi bil, da bi se državi prepustil ves dohodek nove dohodarine, toda da si dežele za to izgovore pri državi alikvoten primeren del skupnih direktnih davkov, plačanih v dotični deželi. Gospoda moja, takemu nasvetu bi jaz moral odločno ugovarjati, in sicer iz dvojnega razloga. Med skupnimi direktnimi davki imate zapopaden tudi stari dohodninski davek, ki ga plačujejo delniške družbe,

železnice in sploh vsa podjetja, katera so primorana do javnih računov. Od skupne vsote 27.664.000 gld., s katero se za leto 1894. preliminarira vsa stara dohodarina, spada nad 16.075.000 gld. v to davčno kategorijo, torej veliko več nego polovica. Če bi se torej na ta način odmerila odškodnina, bi bil to pač silni dobiček za Nižjeavstrijsko, kajti tam Dunaj odločuje, tam je sedež velikih društev in tam se tudi podpisuje ta davek, za silo bi mogli z njim shajati še Trst, Češka in Moravska, vse druge dežele pa bi glasno morale oporekati. Nižjeavstrijska z Dunajem vred plačuje dohodninskega davka I. razreda 11.382.000 gld., in cela velika Galicija ga plačuje le 1.590.000 gld. Že iz tega je razvidno, da taka razdelitev ne bi bila praktična, in sicer ravno radi omenjenih velikih društev ne, katera raztezajo svoj obrat ne le čez eno deželo, temveč čez mnoge, dostikrat čez vse dežele; povsodi deželnim zakladom povzročajo troške po raznih deželnih napravah, katere izkoriščajo, ali davčni predpis je drugačna stvar. Berite zakon z dne 8. maja leta 1869. o davčnem predpisu železniških društev, in precej boste videli, da bi taka računska podstava našim deželnim financam ne mogla ugajati in da bi tudi ne bila pravična.

In še neki drug razlog, gospoda moja, me je napotil do tega, da ne bi mogel sprijazniti se s tako zameno. Glavni smoter davčne preobnove, etična tendenca novih davčnih zakonov je ta, da hočemo pravično razdelitev naših davkov po davčni zmožnosti, da hočemo ostreje pritegniti krepke davčne sile ter razbremeniti slabotne davkoplačevalce. Gospoda moja, mi zanikujemo to načelo, kakor hitro je aplicirano samo na pojedine davkoplačevalce, kajti to načelo treba raztegniti tudi na dežele in deželne zaklade. Tudi med njimi je mnogo razločka glede davčne zmožnosti, tudi tu mora previdna in modra finančna uprava ozir jemati na dežele, ki omagujejo pod bremenom potrebnosti za javnopravne naloge, katere jim je odkazala država sama. Ali ravno ta moment se popolnoma prezira, če se odškodnina odmeri deželam le po razmerji skupnega direktnega davka.

Nisem torej mogel priti do drugega zaključka, nego da bi bilo najboljšo sredstvo to, pustimo državi ves osebni dohodninski davek, pa zahtevajmo v zameno kot odškodnino za priklade, katerim se odpovemo, primeren aliquoten delež realnega davka, realni davek, to je gruntni davek in davek na poslopja, torej hišnorazredni in hišno-najemninski davek. Če si ogledate razvrstitev realnega davka v posameznih deželah, našli boste neko posebno prikazen. Namreč stvar je taka: v imovitih deželah prevladuje hišno-najemninski davek, v revnih pa gruntni in hišnorazredni davek. Vzemite na primer zopet Nižjo Avstrijo in Galicijo in videli boste, da znaša v Galiciji gruntni davek 5.064.000 gld., v Nižji Avstriji pa 4.378.000 gld; hišnorazredni davek znaša v Galiciji 1.570.000 gld. v Nižji Avstriji pa le 420.000 gld. Oglejte si pa hišno-najemninski davek, pa boste videli, da znaša v Galiciji 1.680.000 gld., v Nižji Avstriji pa nič manj nego 11.600.000 gld. Tukaj se dá doseči neka kompenzacija. Če računate na tej podlagi, našli boste, da dobi Galicija polovico tega, kakor Nižja Avstrija, če pa povprek po skupni vsoti vseh direktnih davkov računate, pa je posledica take razdelitve odškodnin, da bi dobila Nižja Avstrija trikrat več, nego celo razprostrano Gališko kraljestvo. Isto prikazen, dasiravno ne v tako ekscentričnem razmerju, nahajamo tudi pri naši Kranjski. Iz vsega se torej jasno vidi, katero pot nam kaže gospodarski interes naše ožje domovine, in lahko jo ukrenemo, vsaj nam jo narekuje tista davčna justitia distributiva, katera ima v razbremenjenju slabotnih davčnih sil svoj končni smoter.

Ker sodim, da se bode moj predlog odkazal davčnemu odseku v posvetovanje, danes ne bodem več govoril. Upam, da bodem imel pozneje priliko, bolj natančno razvijati svoje nazore, za sedaj pa bi končno napravil samo še eno opazko. Mogoče, da me kdo vpraša, zakaj pa ravno danes in v tem zasedanji staviš tak nasvet? Gospoda

moja, odgovoriti hočem brez ovinkov. Da bi bil deželni zbor sklican meseca septembra, kakor smo mislili, uverjeni bodite, da ne bi bil znil besedice, kajti takrat je bilo na Dunaju v naših krogih mnenje o rešitvi tega zakona silno pesimistično. Gospodje tovariši iz državnega zbora mi bodo pritrdili, če rečem, da je bilo pravo Sisyphusovo delo, baviti se v odsekih državnega zbora s tem težavnim vprašanjem. Danes ima stvar drugo lice, predbacivajte novi parlamentarni konstelaciji, kar hočete, nekaj jej ne morete odreči. Lice Dunajskega parlamenta se je popolnoma spremenilo. Prej smo imeli onemogel, marastičen in za vsako večje in resno delo nesposoben parlament in sicer že skozi celo leto. Da bi bila pri nas vkorenjena navada, ki je bila na Angleškem v 17. in 18. stoletji, ko so dajali parlamentu posebne priimke, in da bi hotel s priimkom označiti prejšnji naš parlament, bi mu jaz ne mogel dati drugega naslova, nego da ga imenujem: »le parlement fainéant«, »leni parlament!«

Dandanes imate bolj sveže ozračje, sedANJI parlament zadobil je zopet upanje, da rešimo vladni načrt. Če ste lani vprašali kakega izmed tovarišev iz davčnega odseka, kedaj bomo pač dogotovili svoje delo, smejali so se Vam. Vprašajte ga danes in odgovoril Vam bode: »mi lahko doženemo davčno preosnovo do julija v odseku in v jeseni se že lahko prične posvetovanje in pleno.« Sedaj je torej pravi in skrajni čas, da deželni zbor vojvodine Kranjske v zmislu deželnega reda dvigne svojo besedo o tem preeminentnem vprašanji, in jasno izreče, kar se mu vidi primerno v blagor naše dežele. Toplo priporočam svoj predlog, v formalnem oziru pa nasvetujem, da se odkáže posebnemu odseku, sestavljenem iz 7 članov, katerega naj voli visoka zbornica. (Občna živahna pohvala. — Allgemeiner lebhafter Beifall.)

Specijalni odsek me je izbral poročevalcem. Kot tak sem izdelal nastopno poročilo, ki je bilo soglasno sprejeto v odseku kakor tudi v plenarni seji. Evo ga!

Poročilo

odseka o deželnih deležih pri projektovani osebni dohodarini.

Slavni deželni zbor!

Specijalni odsek baval se je z izročnim predmetom ter poroča o njem slavnemu deželnemu zboru tako-le:

I. Pred vsem je konstatovati, da se je pri razpravi dotičnega predloga soglasno poudarjala nujna potreba preosnove naših direktnih davkov. Odsek izraža svoje prepričanje, da mora pravičnejša razdelitev davčnih bremen po merilu davčne zmožnosti biti glavni smoter davčne reforme. S tega stališča pozdravlja akcijo visoke vlade, katera namerava potom organične uvrstitve pravega osebnega dohodninskega davka v naš davčni sistem pridobiti si ona sredstva, s kojimi se bode dalo doseči razbremenjenje tistih davčnih sil, katere sedaj omagujejo pod neprimerno butaro naloženih jim direktnih davkov.

II. Z druge strani jasno je pa bilo odseku, da tak dohodninski davek, osnovan na progresivni ali na regresivni podstavi, more prospovati le tedaj, ako se oprosti avtonomnih priklad. Kakor hitro se državni dohodarini pridružijo deželne, okrajne, občinske priklade, mora to usodno vplivati na davčna izpovedanja (davčne fasije). Davčna mera bode previsoka ter ob jednem povsem negotova: preveč povoda davkoplačevalcem, da se na dan ne bodo upali s pravilnimi izpovedbami! Toda pravica do priklad na cesarske davke osigurana je deželnim zborom zakonitim potom, in sicer s § 22 dežel. reda. Naravni ozir na deželno gospodarstvo in njegove prihodke absolutno veže deželne zastope, da branijo ustavno svojo pravico. Iz tega sledi, da odstraniti to

Josip baron Schwegel

zapreko bode le mogoče tedaj, ako se glede tega vprašanja posreči poravnava med državo z jedne in deželnim zastopom z druge strani. Država mora deželam ponuditi primeren kompenzacijski objekt, kateri poravna izgubo, povzročeno financam avtonomnih oblastev vsled odpovedi do priklad na omenjeni novi cesarski davek.

Visoka vlada v istini tudi ponuja tako poravnavo. § 271 vladnega načrta o direktnih osebnih davkih (državnoz. pril. 380.) veleva namreč, da je deželnim zakladom onih v državnem zboru zastopanih kraljestev in dežel, katera potom deželnega zakonodavstva določijo, da avtonomnim korporacijam ni pobirati priklad na osebni dohodninski davek, odkazati vsako leto v deželne namene 20% onega zneska, ki se je zadobil v dotični deželi in dotičnem letu iz osebne dohodarine.

Toda odsek, resno preudarjajoč znamenito to vprašanje, strinjal se je s predlagateljem dotičnega samostalnega predloga v tem, da bi bila taka zamena odločno na kvar in škodo deželnim financam vojvodine Kranjske. Merodajni so bili sledeči razlogi:

a) Da se § 271 navedenega načrta pravilno tolmači, pritegniti je § 211 istega načrta, s kojim se določa kraj davčnega predpisa. V smislu tega določila predpisati je osebni dohodninski davek v oni občini, kjer ima davkoplačevalec svoje stanovišče, oz. kjer stalno biva. Ako pride več občin v poštev, razdeliti je med nje davčno vsoto po razmerju časa bivanja dotičnega davkoplačevalca v občini. Ali na bivanje, trajajoče manj kot dva meseca, se ni ozirati. Posledice tega določila za deželo Kranjsko pa so povsem jasne. Deželni deleži se ne odmerijo več po notranjem koneksu, kateri obstoji med zasebnimi dohodki in med troški, ki jih povzročuje posameznik oni deželi, od koder prejema svoje dohodke, marveč slučajnost odločuje, ali mu bivališče v tej deželi bolj ugaja ali v kaki drugi. Povsem naravno je, da imajo zlasti velika mesta, znamenita kopališča in letovišča i. t. d. neko posebno privlačno silo baš na najimovitejše davkoplačevalce. Manj razvite dežele zaostajajo v tem oziru. Za Kranjsko je očitno, da ravno najzmognejši cenziti, kateri največ dohodkov zadobivajo iz te dežele, tam niti svojega stanovišča niti dvomesečnega bivališča nimajo. Vsled tega se jim predpiše dohodninski davek izven Kranjske, in dežela naša, katera je vendar mnogo žrtvovala tudi na posredno ali neposredno korist tem davkoplačevalcem, od njihove dohodarine v smislu § 271 ničesar ne bi prejela!

b) Ali § 271 primerjati je tudi s čl. IV., V., VI. in X. uvodilnega zakona. Drage volje priznava odsek blagohotno namero visoke vlade. Izražal jih je prejšnji finančni minister eks. dr. Steinbach v svojem govoru, s kojim je bil dne 19. februarja 1892 predložil vladne predloge o davčni preosnovi državnemu zboru.

Isto tako čitamo v motivnem poročilu vladne predloge sledeči odstavek: »... indem die Länder durch diese ihnen eröffnete neue Einnahme die Deckung für einen nicht unerheblichen Theil ihrer Landesbedürfnisse finden werden, werden sie ohne Zweifel in die Lage kommen, das Ausmass der zu den staatlichen Ertragssteuern erhobenen Landeszuschläge herabzusetzen, wodurch als Schlusswirkung eine zwar directe aber darum nicht weniger wirksame Erleichterung der Ertragsteuerträger erzielt wird.« (Motivenbericht, pag. 58—59.)

Vladne intencije so torej povsem ugodne, a navzlic temu prepričan je odsek, da se na podstavi § 271. vsaj za Kranjsko obistiniti ne morejo. Lahko je dokazati, da bi se po novem zakonu celo zmanjšali deželni prihodki, nikakor pa ne pomnožili. Pri svojem umovanju se odsek niti s tem vprašanjem baviti neče, da bode morda državni zbor predrugačil vladne predloge v tem smislu,

da se mesto davčnih odpustov takoj definitivno znižajo stari prinosni davki.

Torej celó v najugodnejšem slučaju, ako obveljá uvidilni zakon v svoji sedanjí obliki ter v polnem obsegu, bati se je nepovoljnih finančnih posledic za deželo Kranjsko. Iстина je, da se sprva vzdrží sedanja prikladna podstava ter dežela zadobi iz dohodkov osebne dohodarine 20% tangento kot čisti dobiček. Ali to more trajati le malo časa, kajti po čl. X odstranijo se davčni odpusti po preteku dveh let ter se nadomestijo z definitivnim znižanjem v čl. VII zaznamovanih davkov, t. j. zemljišnega davka, hišnega davka (izvzemši pet odstotni davek od davka prostih poslopij) in občnega pridobninskega davka (izvzemši krošnja-rino). Davčni odpusti in isto tako definitivno znižanje omenjenih davkov vršilo se pa bode enakomerno po celi državi, dočim se deželni delež pri novi dohodarini odmeri po dejanskem uspehu dohodninskega davka v dotični deželi. Iстина je sicer, da dandanes nihče tudi približno ne more proračunati, koliko utegne novi dohodninski davek vreči v tej ali oni deželi. Ali odsek je skušal izračunati denarni efekt znižanja prinosnih davkov, in sicer na podlagi podatkov v prilogi 7. motivnega poročila ter je prišel do zaključka, da mora definitivno znižanje prinosnih davkov na Kranjskem daleč presegati denarni uspeh, ki se dá pričakovati po novi osebni dohodarini v naši deželi. Vsled tega se bode z jedne strani izdatno skržila podlaga za deželno priklado. Kakor hitro se namreč definitivno uredé prinosni davki v smislu čl. X., bo odstotek deželnih priklad deželnemu zakladu manj zalegel nego dosedaj, dejanska ta izguba pa se nikakor ne more nadomestiti z 20% deležem pri osebnem dohodninskem davku. Odtod izvira mučna posledica, da bode dežela Kranjska po davčni preosnovi morala celó zvišati svoje priklade, mesto da bi jih po blagohotnih intencijah visoke vlade zamogla zmanjšati! Torej se je odseku vsililo prepričanje, da § 271. po svojem sedanjem slovu pač ugaja onim imovitim deželam, v katerih biva mnogo bogatih kapitalistov ter se bode dosti dohodarine predpisalo, nasprotno pa je uverjen, da mora biti le na veliko škodo siromašnim deželam, katerim je vsekako prištevati tudi vojvodino Kranjsko.

- c) Ali odsek ugovarja določilu §-a 271. tudi z onega načelnega stališča, katero je in ostane prava ratio legis davčne preosnove. Radi tega se lotimo davčne reforme in iz tega razloga so jo tako željno pričakovali ter tako nujno zahtevali avstrijski narodi, ker čim dalje bolj prodira spoznanje, da je davčna bremena odmerjati in odrejati po davčni zmóžnosti. Pravično obdačenje zahteva, da se razbremení slabotni davkoplačevalec ter ostreje pritegne imoviti cenziť. To načelo davčne pravičnosti pa se po mnenju odsekovem ne sme omejiti zgolj na pojedince, temveč bo le tedaj zmogovito nadvladalo, ako se raztegne tudi na avtonomne korporacije, zlasti na dežele in deželno gospodarstvo. Saj tudi javna bremena niso omejena zgolj na cesarske davke! Država je odstopila en del svojih javnih funkcij deželni samoupravi, dežele so morale deloma prevzeti dolžnosti, katere bi sicer morala opravljati država sama, in deželna priklada ima isti značaj javnega bremena kakor cesarski davek. Veliko protislovje bi torej bilo, ako bi se država pri razdelitvi državnih neposrednih davkov pač ozirala na davčno zmóžnost pojedinih davkoplačevalcev, uredivši svoj davek po tem merilu, z druge strani pa bi po vsem prezirala nejednako davčno zmóžnost posameznih dežel, zlasti onih, katere uže omagujejo pod težkim bremenom izročeni jim javnih poslov. Logična posledica sedanje oblike §-a 271. je, da se vsled priznanega jim deleža pri osebnem

dohodninskem davku pomnože sredstva imovitim, zmanjšajo siro-
mašnim deželam. Iz tega sledi, da treba temu določilu dati drugo
vsebino.

III. In v to svrha nasvetuje odsek, naj se državi popolnem pre-
pusti osebna dohodarina, oproščena vseh avtonomnih priklad, proti temu,
da se deželam kot odškodnina za te priklade v zameno izroči en del
starih prinosnih davkov. Merodajen bodi v tem oziru vzgled
pruskega davčnega zakonodavstva, kjer so se sploh vsi prinosni davki
odkazali občinskim zvezam. Istina je, da bi bil tak skok prehud za naše
avstrijske razmere, toda po tem končnem smotru težiti je tudi v naši
državi ter počasi se je i nam bližati istemu cilju. Ako država odstopi
en del prinosnih davkov deželnim zakladom v deželne namene, storjen
je začetni korak po pravi poti! Odsek je razmotrival tudi vprašanje,
kateri prinosni davki bi pač ugajali v to svrha. Pred vsem se je baval
z mislijo, kot odškodnino za avtonomne priklade na dohodninski davek
zahtevati hišnorazredni davek, kateri je l. 1894. za Kranjsko predpisan
s 140.000 gld. Odklonil je to misel, ker sam priznava, da baš najimovi-
tejšim deželam, v katerih se razmerno malo plačuje hišnorazrednega
davka, nikakor ne bi bilo mogoče privoliti v tako zameno. Razmotrival
je potem drugo eventualiteto, da država odstopi deželnim zakladom
primerno kvoto skupnega zneska direktnih davkov, nabranih v dotični
deželi in dotičnem letu. Tudi ta pot se je odseku videla neprimerna,
prvič radi tega, ker je v tem skupnem znesku zapopaden tudi stari
dohodninski davek delniških društev in drugih podjetij, podvrženih
javnemu računu, ter veljajo posebni oziri glede predpisa tega davka,
potem pa, ker pri tem načinu razdelitve deželnih deležev ni moč upo-
števati različno davčno zmožnost posameznih kraljestev in dežel. Končno
je odsek soglasno pritrdil predlagatelju samostalnega predloga, da je ni
boljše poravnave in pravičnejše razdelitve, nego da država odstopi
deželam primeren delež realnih davkov, nabranih v
dotični deželi in dotičnem letu v deželne namene proti temu, da se potom
deželnega zakonodavstva nova dohodarina povsem oprosti avtonomnih
priklad.

Soglasno prepričanje odsekovo se naslanja v prvi vrsti na jasno
istino, razodevajočo se pri razvrstitvi teh davkov. Ne da se zanikati,
da se pri tem načinu nekako zravnavajo nasprotujoči si interesi raznih
dežel. Realni davek obseza zemljiščni davek in davek na poslopja, pos-
lednji v obeh kategorijah njegovih, kot hišnonajemninski in hišno-
razredni davek. Razdelitev realnih davkov po posameznih deželah pa
kaže, da imovite dežele pač prevagujejo po hišni najemarini, dočim v
neimovitih deželah z manj razvitim gospodarstvom prevaga zemljiščni
in hišnorazredni davek. Vse to kaže, da se bode na tej poti najlažje
dala doseči poravnava mej posameznimi deželami.

Odsek torej izreka, da je kompenzacijo za odpoved dohodninskim
prikladam iskati po primernem deležu realnih davkov. Preko te splošne
izjave spustiti se, ne bi priporočal deželnemu zboru. Zlasti se mu ne
bi videlo umestno, ako bi deželni zbor hotel uže danes izjaviti se za
gotov odstotek, izrazen s to ali ono številko. Razlogov tej previdnosti
ni treba posebej navajati. Le v toliko dopolnjuje svoj nasvet, da pri-
poroča deželnemu zboru, naj v dotični svoji izjavi izreče željo, da je
potom državnega zakonodavstva določiti odstotje, ki se pri realnih davkih
prepusti deželam, sprva le provizorno ter stropav po preteklu
krajše dobe, n. pr. dve leti po pravokretnosti novih davčnih zakonov,
in sicer zopet po državnem zakonu, definitivno. Tudi v tem oziru
so razlogi tako prozorni, da ne trebajo posebnega razjasnila.

Opirajoč se na predstoječe umovanje nasvetuje torej odsek:

Slavni deželni zbor naj sklene:

I. Deželni zbor priznava nujno potrebo preosnove direktnih davkov
ter smatra organsko uvrstitev uspešno urejenega osebnega dohodninskega

davka v davčno sistemo primernim sredstvom, da se zravnajo davčna bremena davkoplačevalcem ter po tej poti zadosti zahtevam pravičnega in razmernega obdačenja.

II. Deželni zbor pa se ne more iznebiti bojazni, da ne bode mogel shajati z 20% kvoto, katero je v smislu § 271. načrta, zadevajočega direktne osebne davke, posameznim deželam v pokritje potrebščin deželnega gospodarstva odkazati iz dohodkov osebnega dohodninskega davka. Načeloma odklanjajoč sistemo priklad na cesarske davke kot škodljivo državni upravi in upravi deželni, kar skušnja dokazuje, izjavlja deželni zbor, da vidi odškodnino za odpoved na priklade na osebni dohodninski davek le v tem, da se primerni odstotni deleži cesarskih realnih davkov, izterjanih v deželi, isti odkažejo.

Odstotje teh deležev naj se določi po državnem zakonodavstvu s prva provizorno, potem po preteku dveh let po pravomočnosti davčne preosnove pa definitivno.

V Ljubljani, 14. februarja 1894.

Klun, načelnik.

Šuklje, poročevalec.

V zelo lepi debati o proračunu deželnega zaklada za l. 1894 sem jaz kot poročevalec manjšine finančnega odseka branil svoje stališče v seji dne 16. februarja 1894 v obširnem govoru, ki ga priobčujem po stenografičnem besedilu. Govor je bil karakterističen v finančnem in v političnem pogledu.

Gospoda moja! Pozicija moja ni lahka. Leta in leta že zaupala mi je visoka zbornica najvažnejši svoj referat, poročilo o deželnem zakladu. Tudi letos namenjena mi je bila tista čast. Napravil sem svoje poročilo, finančni odsek ga je potrdil, in priloga 60. bila je pred več nego 14 dnevi razdeljena, toda, gospoda moja, hipoma se je predrugačila scenerija. Parlamentaričnim patologom prepuščam, naj razsodijo, od kod se je v našo zbornico zaplodel tisti »baccillus re-assumptionis«. (Klici: — Rufe: »Ste tudi reasumirali!«) Jaz prej vem, zakaj glasujem, torej ne treba, da bi reasumiral, ali faktum je, da je finančni odsek naenkrat eno najznamenitejših pozicij deželnega zaklada predrugačil, in hipoma je deželni proračun dobil vse drugačno lice. Z ozirom na teorijo budgetiranja in na tiste skušnje, ki sem si jih pridobil tekom svoje enajstletne parlamentarne prakse, sem si moral reči: Tak način pokritja, kakor ga predlaga sedanja večina finančnega odseka, pač za nekoliko časa pomaga ter Vas reši iz zadrege, ali ravno tako jasno mi je, da tak način gospodarstva v svojih posledicah kvarno vpliva na deželne interese! Zato sem odložil mesto poročevalcevo in objavil svoj votum kot minoritetni votum. Izrekam zahvalo tistim štirim gospodom tovarišem, ki so v finančnem odseku blagovolili pridružiti se mojim nazorom ter izbrati me za poročevalca manjšine finančne komisije.

Kje pa tiči glavna kontroverza, glavna diskrepanca mej nami? Za to gre, gospoda moja, ali je treba že letos povišati odstotje deželne priklade na cesarske davke, ali pa še lahko pri starih nizkih odstotkih ostanemo. Hočem nekoliko natančneje pojasniti to stvar. Mislim, da storim s tem gospodu poročevalcu večine finančnega odseka posebno uslugo, kajti naposled glavna naloga njegova je, baviti se s poročevalcem manjšine. V prvi vrsti se bode moral na me, na moje razloge ozirati in mene pobijati in zato mu bode gotovo ugajalo, ako

tiste pozicije posebno naglašam, o katerih sodim, da so načelne važnosti.

Pričenjam z nekim načelom, o katerem sva različnega mnenja moja malenkost in gospod poročevalec večine finančnega odseka. To je sicer načelo, ki je dandanes rešeno v finančni vedi. Kar Vas je juristov tukaj v tej visoki zbornici, vsi ste se svoje dni tako učili na visoki šoli, in če danes stopi največja pravniška luč »Slovenčeve« stranke — sam gospod dr. Papež (veselost — Heiterkeit), ali kdo drug, ne vem, koga še imate — pred izpraševalno komisijo za tretji državni izpit, navzlic najboljši volji ne bode mogel in smel pridružiti se dotičnim nazorom g. poročevalca odsekov večine. On ne bode smel reči z g. kanonikom Klunom: »Da le pokrijemo redno potrebščino s priklado, ostalo pokritje si lahko preskrbim s posojili.« Ne, gospoda moja! Njegov odgovor se bode moral glasiti tako-le: »Kar je potrebščine pri javnem gospodarstvu, mora se, v kolikor ne zadostujejo dohodki iz lastnega premoženja, pokriti po davkih in le investicijski stroški, torej tisti, ki imajo namen, da se sami iz sebe reproducirajo, le tisti smejo pokriti se po posojilih.« To načelo naj mi pred vsem ovrže gospod poročevalec večine finančnega odseka in jaz mu bodem hvaležen, hvaležna pa mu bode tudi finančna veda, kajti nekaj tehtnega in povsem novega se bode naučila od njega.

Gospoda! Še neko drugo stvar! V svojem poročilu v prilogi 66. sem se skliceval na to, da pokritje po davkih, po prikladah ni več v nobenem pravem razmerju proti rastoči redni potrebščini. Leta 1890. smo imeli 565.000 gld. redne potrebščine, in danes je imamo 752.000 gld., in jutri bržkone bomo še nekoliko pritisnili, tako da bode znašala redna potrebščina vsega skupaj 755.000 gld. Diferenca v redni potrebščini primerjaje leto 1890. z letom 1894. znaša torej 190.000 gld., in jaz torej vprašam, kako je mogoče, da hočete vztrajati pri istem odstotku, pri isti 28 % nakladi na direktne davke?

Poglejmo si stvar nekoliko bližje! Vzemimo v roko več proračunov. Računajmo s preliminarji zadnjih let, in tukaj bi jaz dal gospodu poročevalcu večine finančnega odseka neki dober svet. Ne sme mi tega zameriti, vendar sodim, da sem ravno po parlamentarnem poslu, ki sem ga imel toliko let, nekoliko več se bavil s proračuni in zlasti tudi z računskimi zaključki. Ti so pač največje važnosti, ali pred vsem za proračunanje posameznih detailiranih pozicij. Po računskem zaključku boste spoznali, ali je nastavek približno pravilen ali ne. Pri končnem računu pa, kakor ga sedaj imamo, nima računski sklep nič opraviti, tu odločuje le proračun. Nečem Vas utruditi, ne bodem veliko govoril, kajti to bi bila krvoločnost po taki obsejni dolgotrajni debati, torej izberem si le zadnja tri leta in pogledam, koliko je znašala proračunjena redna potrebščina leta 1892., 1893. in 1894. Poleg redne preliminarne svote treba gledati na tri momente, 1. na skupno potrebščino, 2. na efektivni znesek 28% priklade na cesarske davke in 3. na končni saldo. Oglejmo si torej stvar nekoliko bližje. Leta 1892. preliminarili smo skupno potrebščino z 838.000 gld. okroglo, 28% priklada na direktne davke bila je računjena s 450.000 gld. in končni saldo je bil presežek 5759 gld. Leta 1893. pa je bila proračunjena skupna potrebščina 857.000 gld., 441.000 gld. je vrgla po našem računu tista 28% priklada na cesarske davke in zopet je končni aktivni saldo bil presežek 6465 gld.; in letos, gospoda moja? Vzemite prilogo 77. v roke in uverili se boste po računu, kateri je bil v finančnem odseku enoglasno sprejet, da znaša skupna potrebščina 1.180.751 gld., da 28% priklada na direktne davke ne vrže več 441.000 gld., ampak le še 450.000 gld., torej za celih 11.000 gld.

manj, in tudi da ne končamo s presežkom, temveč da imamo nepokrit primanjkljaj v kolosalnem znesku 304.563 gld. ! Gospoda, vprašam Vas, ali ne razumete neizprosne logike teh števil, da hočete vedno še vztrajati pri odstotku deželne priklade, ki v nobenem razmerju ni več z našo potrebsčino! (Odobravna je na desni in med somišljeniki na levi. — Beifall rechts und unter den Gesinnungsgenossen links.)

Jaz sem si pogledal program odsekov večine — (poslanec dr. Vošnjak: — Abgeordneter Dr. Vošnjak: »Kaj pa je z izrednimi troški?«) — bom govoril tudi o izrednih troških, le malo počasi (veselost Heiterkeit) — ogledal sem si torej finančni program odsekov večine, in reči moram, uprav hrepenel sem, dobiti v tem programu kako misel. Verjemite mi, meni ne gre za šalo, vsaj davek narod boli in težko mi je delo, ko sem prišel pri računu do tega, da treba že letos povišati deželno priklado; ali oprostite, program odsekov večine me živo opominja na priprosti program nemških buršov v »Fliegende Blätter«, na program, kateri se glasi: »Pivo in dolgovi.« (Veselost. — Heiterkeit.) Tudi tu gre za pivo in za dolgove. (Poslanec dr. Tavčar: — Abgeordneter Dr. Tavčar: »Vsaj manjšina dela tudi dolgove!«) Meni se vidi, da je tovariša dr. Tavčarja to nekoliko zbudilo, naj se pomiri, pridem še do tega. (Poslanec dr. Tavčar: — Abgeordneter Dr. Tavčar: »Le počasi, vsaj čakajmo!«) Torej naprej o dolgu, ker dolg je gotov, in potem o pivu, kajti tista naklada o pivu še plava po zraku! Dolg torej, gospoda moja! Ta stvar ima svojo posebno zgodovino v finančnem odseku. Večina finančnega odseka je vedela, da ga mora napraviti, pa ni takoj znala izmisliti si primerni način takega kredita. Najprej se je reklo, napravimo fundiran dolg, in ko se je od strani manjšine čula opozicija: Ja za božjo voljo, ne oškodovajte deželnega kredita, je bil gospod tovariš Hribar, zastopnik mesta ljubljanskega, drugo misel zastopal. Priporočal je namreč plavajoč dolg, kakor bi jaz imenoval »Schwebende Schuld«, obrestovati ga je hotel po 4 ali 4½ %, pozneje pa je opustil ta projekt, in prav je imel, kajti kvarnejšega nasveta ni, nego priporočati mali deželici, da se obremeni s plavajočim dolgom. Kaj je to za državo, kažejo italijanske finance, in pri državi je vendar to čisto drugačno nego pri deželi. Ta predlog se je torej pozneje umaknil in torej mi ni treba dalje o tej stvari govoriti. Končno si je večina izmislila, naj bi se dobilo potom kreditne operacije posojilo 250.000 gld., in to je tisto, o čemer je prej tovariš dr. Tavčar mislil, da je identično z našim nasvetom, in da je razločka le »um lumpige 100.000 fl.« Toda, gospoda moja! on je nekaj bistvenega pri tem prezrl. Mi smo ob enem tudi skrbeli vsaj deloma za pokritje s tem, da hočemo zvišati deželno priklado na cesarske davke za 4%, kar vrže 61.000 gld. in poleg tega ostane še zmiraj tisti pomenljivi razloček v višini dolga 100.000 gld. več ali manj pri nefundiranem dolgu, kar pri tako malem gospodarstvu, kakor ga ima dežela Kranjska, pač ni malenkost!

Ali sedaj se moram obračati proti kvarnemu meglenemu optimizmu, ki se razodeva v poročilu večine finančnega odseka, in ki ga je, rožnato kakor vselej, izražal v debati tudi tovariš gospod Hribar. Vi pravite črno na belem, kadar bode bolnica gotova, smo pri kraji s temi troški, in tista izredna potrebsčina, katero je tovariš gospod dr. Vošnjak omenil, zgine in zopet bomo na dobrem. Žal mi je, da moram odklanjati ta optimizem. Gospoda moja, napravite si račun le za prihodnje leto. Kake bodo deželne finance v prihodnjem letu, in sicer pred vsem pri izredni potrebsčini? Gospoda moja, danes je izpregovoril gospod tovariš iz velikega posestva ekselencen baron Schwegel besedo, ki bi jo jaz odobral pač le »cum grano salis«. Ne bi segal tako daleč, da bi rekel: cela potrebsčina je ordinarij. Ne, gospoda moja. To je preveč rečeno. Od tistih 124.000 gld., ki jih deželni odbor proračunava kot skupno izredno potrebsčino, spada 30.000 gld. na

radeški most. To vsak ve, da je to res extraordinarium, in takih stvari je še dosti v našem preliminaru; vender pa kakih 60.000 gld. je najmanj postavljenih v izredno potrebščino, o katerih se da absolutno trditi, da bodedo vedno morali računati s takimi krediti. Kaj pa pride še zraven! Za bolnico bodedo tudi drugo leto morali kaj dati. Če teh 125.000 gld. postavite nasproti onim prispevkom 108.000 gld., ki pridejo drugo leto v izplačilo, imate še vedno lepo številko 17.000 gld. Priznavam, da se to da predplačiloma, ali priti mora v proračun prihodnjega leta, in kar se tiče refundiranja teh 17.000 gld., se dandanes še reči ne more pri mestu ljubljanskem, kedar se nam povrne ta znesek. Torej 17.000 gld. za bolnico. Potem, gospoda moja, — tudi jaz govorim le o takih svotah, ki so že dovoljene ali po sklepih deželnega zbora ali po zakonu — trebalo bode za deželno razstavo 15.000 gld., za vodovod črnomeljski prvi stavbni obrok v znesku 14.290 gld., za vodovod ambruški 15.000 gld., potem za uravnavo vipavskih voda najmanj 15.000 goldinarjev, in še ne vem, če bo tovariš gospod Lavrenčič zadovoljen, končno za nakup glavinskih delnic železniške proge Kranj—Tržič 50.000 gld. Jaz sem mislil že letos postaviti ta znesek v proračun, drugo leto pa gotovo pride notri. (Poslanec dr. Tavčar: — Abgeordneter Dr. Tavčar: »Kamniške pridejo nazaj!«) Jih bodedo še letos krvavo potrebovali, gospod doktor! Dalje bode nekoliko treba za razširjenje blaznice, kajti razmere, kakor sta jih opisavala tovariša gospod vitez dr. Bleiweis in ekscelenca baron Schwegel in kakor smo jih čuli popisati zlasti iz ust vladnega zastopnika gospoda barona Heina, take razmere so povsem nemogoče in jaz ne kontiram prepesimistično, ako pravim, da bode treba računati za prihodnje leto s 60.000 gld. za blaznične namene. Če seštejete te svote, gospoda moja, imate uže 230 do 250.000 gld. izredne potrebščine, pa še niste pri kraju, še Vas čaka cela kopa cest, za podpore za vodovode se bodo oglašali, in kolikor poznam akte deželnega stavbnega urada, lahko računam, da bode vsega skupaj znašala izredna potrebščina 280.000 gld. Sedaj pa vzemite svinčnik v roke in računajte, koliko bo znašala redna potrebščina. Tovariš gospod dr. Schaffer se kruto vara, ako misli, da bode znašala le 770.000 gld., večja bode, večja vsled reorganizacije deželnih uradov, večja vsled dolga, ki ga bodedo letos morali najeti in ki ga bodedo morali obrestovati, večja bode zaradi večjih režijskih stroškov v novi bolnici, večja pri šolstvu, ako kontirate, da šolski trošek redno vsako leto narašča za 8000 gld. Skupna redna potrebščina bode torej znašala gotovo nad 800.000 gld., in sedaj pa vzemite še 280.000 gld. izredne potrebščine, pa se zopet sučete okolu 1.100.000 gld. in ste zopet tam, kjer stojimo letos! Nasproti tej potrebščini pa znaša pokritje le okolu 865.000 gld., torej imeli bodedo tudi l. 1895. deficit 230.000 do 240.000 gld. Ja, če hočete letos vse z dolgovi pokriti, kam bodede pa drugo leto in prihodnja leta hodili na kredo? (Živahno odobranje med misljeniki. — Lebhafter Beifall unter den Gesinnungsgenossen.) Ali hočete zadnjo deželno obligacijo nesti v zastavnico? Dvignem torej glas svoj v interesu razsodnega gospodarstva, ako priporočam uže za tekoče leto zmerno zvišanje deželne naklade. (Poslanec dr. Tavčar: — Abgeordneter Dr. Tavčar: »Kredo pa moramo vender le v roke vzeti!«)

Toda, gospoda moja, finančnega odseka večina Vam ne priporoča samo posojilo, temveč uljudno Vas vabi tudi na pivo. (Veselost. — Heiterkeit.) Imam proti temu povabilu načelne pomisleke, in težko bode jih razveljaviti. Na eno stran bi apeliral na neki posebni čut, o katerem upam, da je še živ v tej zbornici. Gospoda moja, je en ozir, ki je v prvi vrsti merodajen v parlamentarnem življenju. Jaz obžalujem, pa žalostna istina je, da na Kranjskem mogočno gospoduje in napreduje prazna fraza in oprostite, gospodje tovariši iz te (leve — linken) strani, morda nikjer tako ne gospoduje kakor pri Vas. (Ugovor

na levi. — Widerspruch links.) Hočem torej dokazati to svojo trditev. Poznam med drugim poslanca, ki se odlikuje po dveh karakterističnih lastnostih, prvič, da je velik v napačnih citatih — nabiram jih in imam že prav lepe eksemplare v svoji zbirki — in drugič, da nisem še čul govora iz njegovih ust, v kojem se ne bi našel podoben stavek kakor: »Jaz kot kmet, kot ekonom, kot zastopnik interesov kmetijskega stanu, ki je steber socialnemu in državnemu življenju itd.« Ta gospod misli, da ima monopol za obrambo kmetijskih interesov, ravno tako se pa čuje od teh gospodov z neko zmagonosno samosvestjo govoriti o socialnem vprašanju. Gospoda moja, bojim se tega oblaka, ki zatemnjuje obzorje naše, in priznavam, katoliška cerkev, ki je največja duševna potencia tega sveta, ima imenitno in važno vlogo nasproti temu socialnemu vprašanju. Če mi kaj imponuje na velikanski prikazni Leona XIII., ki ga je prištevati prvim veleumom človeštva, je to energija, s katero se je sveti oče socialnega pitanja polotil. Toda pri nas gospoda moja, se ta stvar čudno razmotriva in mlad kaplanček, ki morda še nikdar ni bil v nobeni tovarni, postopa Vam včasih tako, kakor da bi res že imel v žepu recept za rešitev socialnega vprašanja. Sedaj pa vprašam, mari mislite, da bode blagodejno vplivalo na socialna nasprotstva, ako Vi v deželnem gospodarstvu nakladate polovico bremena na rame široke mase, kateri potom deželne priklade podražite nedolžni užitek, kakor je pivo, ki je neki antidot proti žganju?!

Gospoda moja, že sedaj je dežela Kranjska daleč pred drugimi deželami, kar se tiče indirektnih davkov. Vzemite deželne naklade drugih dežel in prepričajte se, kako je tam razmerje med prikladami na direktne in na indirektno davke. Na Češkem znaša priklada na direktni davek 11.500.000 gld., na indirektno davke — krajcarja ne; tam nimajo nobenih priklad na indirektno davke. Na Nižjeavstrijskem znaša priklada na direktno davke 6.800.000 gld., na indirektno zopet — krajcarja ne. Na Moravskem znaša priklada na direktno davke 4.500.000 gld. in zopet ne krajcarja na indirektno davke. Na Štajerskem, katera dežela se nam tolikokrat navaja kot vzgled, kjer imajo priklado na pivo in žganje, tam znaša priklada na direktno davke 2.400.000 gld. in na indirektno davke le 545.000 gld., in na Tirolskem imate 545.000 gld. na direktno in le 118.000 gld. na indirektno davke. Sedaj si pa oglejte Koroško, katera ima približno toliko direktne davka kakor Kranjska — na Kranjskem znaša namreč po letošnjem davčnem predpisu ves direktni davek 1.586.000 gld., na Koroškem pa 1.551.000 gld., torej 35.000 gld. manj, in veste kako je na Koroškem? Tam nimate 28% priklade na direktno davke v pokritje skupne potrebščine, temveč Vi imate tam 60% priklado na direktno davke — če se ne motim celo 61% po izkazu za zadnje leto — namreč 45% v pokritje potrebščine pri deželnem zakladu in 16% priklado za zemljiško odvezo. Po proračunu za leto 1892, imate na Koroškem pri deželnem zakladu pokritja pri nakladi na direktno davke 682.500 gld. in po indirektnih davkih le 107.000 gld. Ja, gospoda moja, na Kranjskem imamo sedaj naklade na indirektno davke že 550.000 gld. proti 450.000 gld. priklade na direktno davke, in če bi šlo tako naprej — in vsaj bode šlo, vem da govorim badavo — če bo šlo po receptu tovariša gospoda kanonika Kluna, bode pri nas na Kranjskem kmalu več indirektnega kakor direktne davka. (Odobravanje med somišljeniki. — Beifall unter den Gesinnungsgenossen.) Če je taka gospodarska politika dandanes opravičena in primerna v očigled socialni agitaciji, je to uganka za me (odobravanje med somišljeniki — Beifall unter den Gesinnungsgenossen), kajti s takim postopanjem potiskamo kruto orožje v pest socialistični propagandi, ki utegne kmalu tudi pojaviti se na Kranjskem. (Poslanec ekscelenca baron Schwegel: — Abgeordneter Excellenz Freiherr von Schwegel: »Sehr richtig!«)

Naposled bi človek res vprašal, vsaj ti oziri so uvaževanja vredni, kako je mogoče, da se toliko nadarjenih mož iz narodno

napredne stranke, ki sede v središči te zbornice, podvržejo takemu nasvetu?! Danes je že skušal tovariš gospod dr. Schaffer rešiti to uganko in pomagal mu je tovariš ekscelenca gospod baron Schwegel. Dovolite torej, da tudi jaz, ki sem enkrat enfant terrible narodne stranke (veselost — Heiterkeit), povem svoje mnenje. Gospoda predgovornika se nista preveč zmotila. Stvar je precej taka: »Slovenčeva« stranka hoče izkoristiti zvišanje deželne priklade v volilne namene (ugovor na levi — Widerspruch links) in stranka »Slovenskega Naroda« se teh manevrov boji. (Poslanec Hribar: — Abgeordneter Hribar: »Čisto nič!« Poslanec Pakiž: — Abgeordneter Pakiž: »Nikoli v štirih dobah, kar sem poslanec, še nisem agitiral!«) Brez Vas in Vaše agitacije, gospod Pakiž, bi deželni zbor naposled tudi še lahko obstal. — Sklicujem se v tem oziru zlasti na znani članek v »Slovencu«, iz katerega se da bojni načrt te stranke precej jasno posneti. Vsaj je jasno, volilci bodo nekako nevoljni, če zvišamo deželno priklado in »Slovenčevi« stranki bode torej ugajalo, ako se postavi pred volilce ter pravi: »Mi smo preprečili, da se vam ni povišala priklada na davke« in nekaj glasov več se bode dalo dobiti s takim argumentom. Če pride potem ta stranka do nadvlade v visoki zbornici, sodim, da se jej bode že posrečilo umakniti se iz vsake zagate. Vi bodeste prisiljeni — ne počasi — temveč skokoma dvigniti odstotek deželne naklade, ali takrat se bode reklo iz poročevalčevega odra in bržkone bode tam zopet sedel gospod kanonik Klun, ki bode hladnodušno razpravljal, da to ni krivda njegove stranke, temveč žalostna zapuščina iz prejšnjih časov, iz one dobe, ko so slovenski naprednjaki še tukaj imeli odločilno besedo. Ta vojni strategem je priprost in ne imponuje mi po konceptu, preveč ste prozorni, ker ste premalo globoki!

In sedaj bi jaz, ko sem toliko kritikoval nasvete večine finančnega odseka, povedal tudi nekoliko pozitivnega. Napaka je bila, da smo po konvertovanji zemljiščnoodveznega dolga z deželno priklado padli za 6% in slabo je bilo to gospodarstvo. Mene tudi zadeva ta krivda, kakor vsakega izmed Vas. Ko sem jaz kasneje referat o deželnemu zakladu bil prevzel, se to ni dalo zlepa več predrugačiti. Napaka je bila že storjena, in če se pomisli, kaka je bila situacija, potem je ta napaka še bolj usodna. Tisti letni državni prispevek 127.000 gld. nameravali smo rabiti za investicije, pa kaj smo storili? Mesto investirati ta denar, znižali smo deželno priklado za letnih 90.000 gld. — toliko je znašalo tistih 6% — in le 35.000 gld. nam je ostalo na razpolago. Vzemite upravni svet kake delniške družbe, ako bi ta tako postopal, da bi delil dividende, mesto da bi skrbel za potrebne investicije — ali veste kam drži ta pot? (Poslanec ekscelenca baron Schwegel: — Abgeordneter Excellenz Freiherr von Schwegel: »Einpespert werden sie!« Poslanec Kersnik: — Abgeordneter Kersnik: »Na žabjek!«) Da, na žabjek ali pa na Grad. Je tako, gospoda moja! Torej, gospoda moja, mi moramo misliti o pravem času, da pridemo na bolj razumno gospodarstvo, in jaz bi nasvetoval, v prvi vrsti počasi zvišati deželno naklado, počasi, pravim, sukcesivno, kajti pomislite, leta 1896. odpade tisti državni prispevek letnih 127.000 gld., potrebaščina deželna pa raste. Potem pa, gospoda moja, najeti treba večje posojilo za deželne investicije, pri tem strogo premišljati, kake investicije bi bilo izvršiti ter jih razdeliti na več let. Misliti je na to, da se bodo deloma refundirali troški vsled povišanja davčne možnosti onih pokrajin, kamor se bo denar investiral.

S tem sem s finančno oceno pri kraji in prepuščam gospodu poročevalcu večine finančnega odseka, da ovrže in pobija moje argumente.

Gospoda moja, sedaj pa še nekoliko besed o politiki. Skušal sem kot poročevalec odsekov manjšine izvršiti svojo dolžnost v polni meri in začel sem torej zapisavati si razne trditve in argumente,

katere sem čul tekom današnje debate, toda naposled sem omagal. Le na par glavnih reči bi Vas opozoril, kajti reči moram, da se ne strinjam s preblagorodnim gospodom deželnim predsednikom, ki je dejal, da politike ne treba pri debati o deželnem proračunu in da tudi povoda nimamo, baviti se z državno upravo. In merito ima prav tovariš Hribar, ako je ugovarjal temu nazoru, samo s takimi argumenti ne sme priti, kakor da bi bili troški za javno varnost, žandarmerijski troški, neki dispozicijski zaklad za državo. (Veselosť na desni. — Heiterkeit links.) Je vender nekoliko razločka. Če Vi, kar se je včasih že zgodilo, v državnem zboru vladi ne dovolite dispozicijskega zaklada, radi tega ne pogine, mirno se dalje vlada, nič se ne bode poznalo — ako pa troške za žandarmerijo izpustite ali prečrtate, niti za poslanca Hribarja ne bi hotel biti porok, da bi tako miren ostal ter da mu stvar vender ne bi delala nobene preglavice.

Govorilo se je dosti o gospodu deželnem predsedniku. Ne bom se spuščal v nadrobno preiskavanje dotičnega detailla, meni ta detail večinoma ni znan, sodim pa, da je deloma vsaj zajet iz naših listov. In naša domača žurnalistika mi ne imponuje preveč, predostikrat se čitajo preklici v domačih listih. (Živahna veselost. — Lebhaftes Heiterkeit.) Samo eno opazko bi si dovolil. Gospoda deželnega predsednika smo spoznali — in to se ne bode tolmačilo kot laskanje poslanca ne vredno — iz odsekovih obravnav kot moža, ki se zanima zlasti za gospodarska vprašanja v naši deželi. Vidite, gospod deželni predsednik, vsaj se da vladati s kranjskim Slovencem, ali kranjski Slovenec je samosvoj, kakor zemlja njegova. Od Vas bode odvisno, mehak je kakor vošek v spretnih rokah in ježevito uporen v nerodnih. Troje reči potrebuje, da izhajate ž njim. Jedna je, energične roke — te mu treba! Ne pozabimo narodnega izreka, ki govori cele folijante, prislovice naše: Dobrota sirota; energičnega vodstva mu treba; poleg tega mora se ž njim postopati pravično, in tretjič tako, da vidi naš človek, da je oni, ki je nad njim, v istini mu naklonjen, da ima srce zanj in za duševne in materijalne interese njegove. Oglejte si pri naših vojaki, pri naših Janezih — oprostite domači izraz — častnika, ki strogo gleda na to, da vsak stori dolžnost, ki pa je pravičen in naklonjen vojakom; za tacega častnika gre naš vojak brez vsakega pomisleka v nevarnost, in smrt ga ne loči od njega! Isto velja tudi o političnem uradniku. Mi smo dosedaj videli pri gospodu deželnem predsedniku zlasti energijo, lastnost torej, ki je prepotrebna političnemu šefu, jaz ga torej naprosim in pozivljam, naj povsodi in zmirom na Kranjskem dokaže tudi pravičnost svojo in naklonjenost nasproti deželi in narodu našemu v gmotnem in duševnem oziru, in prepričan naj bode, da mu bode lahko vladati zvesti rod kranjskih Slovencev. (Poslanec ekscelenca baron Schwegel: — Abgeordneter Freiherr von Schwegel: Bravo! bravo!)

Grem dalje. Nisem se mislil baviti z volilnim vprašanjem, ker se mi vidi, da tako velikega problema ne gre razpravljati tako mimogrede, en passant, ali govorilo se je dosti o volilni reformi, o najvažnejšem problemu, kar jih imamo dandanes na dnevnem redu. Da označim svoje stališče, reči moram, da se ne strinjam v tem oziru niti s tovarišem ekscelenco gospodom baronom Schweglom, pa tudi ne s tovarišem, zastopnikom mesta Ljubljanskega. Ekscelenca gospod baron Schwegel je tako definiral stališče svoje, da je dejal, ali splošno volilno pravico ali pa interesne zastope — jedno ali drugo — in rekel je, da bi splošna volilna pravica duri odprla navalu socialnih mas. Tovariš gospod Hribar zopet se temu nasproti brez ovinkov postavlja na stališče splošne volilne pravice »suffrage universel«. Ali, gospoda moja, to stališče ima za našo državo veliko nevarnost in te se ne dementuje in ne odstrani z nobenim citatom, tudi z Bismarckovim ne. Je še vprašanje, ali bi bil Bismarck po zadnjih nemških volitvah tako

govoril! (Veselost. — Heiterkeit.) Pri nas v Avstriji so pa razmere drugačne. Dovolite, da skušam jasno povedati svoje mnenje. Kultura je naposled zavisna pred vsem od srednjega stanu. Delavci ne tvorijo kulture; kar je napredkov, izvira večinoma iz srednjega stanu in to je stvar, ki mora tudi pri narodnem zastopu nekako razodevati se. Na Nemškem, Francoskem, v Švici, tam, koder imajo splošno volilno pravico, tam je srednji stan čisto drugačen faktor kakor pri nas. Vzemite krepki nemški srednji stan in videli bode, to je druga potencia, in na Francoskem bode našli na milijone malih kapitalistov, ker je ves veliki dolg domiciliran v deželi, vsak boljši delavec skoraj ima svojo rento. Tam je splošna volilna pravica torej mnogo manj nevarna, kar so zadnje volitve posebno pokazale. V Avstriji pa imate razprostrane dežele brez srednjega stanu. V Galiciji ni pravega meščanstva, njegov surogat, tisti poljski žid, ne more nadomestiti srednjega stanu. Zato pa bi bila splošna volilna pravica v naši državi prava nevarnost!

Druga napaka, o kateri sodim, da jo je napravil tovariš Hribar, je tembolj čudna, ker se on strinja v tem oziru z najbolj doktrinarnim liberalcem stare šole. Tista stara liberalna doktrina je smatrala celo človeštvo le kot kopo posameznih pojedincev, le individuum je bil odvažen za tisto šolo; temu nasproti pa, gospoda moja, je uvaževati, da je človeštvo zlasti v kulturnih državah umeten organizem, ki se je genetičnim potom razvijal, organizem, ki se nekako razčlanjuje, »gegliedeter Organismus«. Zaradi tega sodim, da bi tudi to moralo razodevati se v sistemu volilnega prava naše države. Kakor hitro se pa postavite na stališče, naj se uvede brez vsake kavtele splošna volilna pravica, potem se pregrešite tudi proti temu drugemu oziru.

Dovolite mi, gospoda moja, sedaj par osebnih opazk, ki sem jih dolžan dvema možema, katerima sem — nikakor se ne sramujem, tega povedati — enemu in drugemu do zadnjih dni bil pristaš. Te opazke obračajo se proti ekscelenci gospodu baronu Schweglu. On je govoril v hudih izrazih proti grofu Taaffeju in v ravno tako hudih besedah proti bivšemu deželnemu predsedniku našemu. O grofu Taaffeju izustil je, da je Avstrijo spravil »an den Rand des Verderbens«. Poglejte vendar državni budget z leta 1879., primerjajte ga z budgetom leta 1894. (odobranje v središču — Beifall im Centrum) in uvažujte prikazen, da morda dandanes v Evropi ni države, ki bi imela tako urejene finance, kakor jih ima naša Avstrija! Če je bila Taaffejeva politika res tako slaba, potem ne razumem, kako smo prišli do tako ugodnega finančnega položaja.

In še nekaj družega. Ekscelenca gospod baron Schwegel je sam dokazal istinitost moje trditve. Veste, kaj je najvažnejša posledica političnega sistema Taaffejevega? Da je sedaj bilo mogoče misliti na koalicio. Pred desetimi, štirinajstimi leti naj bi kdo iz Hohenwartovega kluba stopil pred sedanjo levico in nasvetoval: »Dajmo se sporazumeti«, kak odgovor bi mu bil donel na uho! Situacija se je izdatno spremenila. In tudi to je znamenje, da Taaffe ni vladal na škodo Avstriji.

In kar se tiče gospoda barona Winklerja, veže me dolžnost osobne hvalečnosti, in jaz mislim, cela narodna stranka se mi v tem pridružuje, da branim spomin moža, ki je veliko delal za deželo našo in vedno imel najboljši namen, služiti domovinskim interesom. Prej sem govoril o treh lastnostih, katere mora pred vsem imeti šef deželne uprave v tej kronovini. Da je bil Winkler pravičen do skrajnosti, posebno tudi nemški stranki nasproti (poslanec Hribar: — Abgeordneter Hribar: »Še preveč!«) smo dostikrat čutili, in da je bil naklonjen deželi naši, to istotako vemo; ena lastnost je bila premalo razvita v njegovem značaju, to je že tovariš Hribar povedal, in jaz

bi to rad še nekoliko bolj drastično naglašal, in sicer v Hribarjevem parlamentarnem jargonu. Winkler se je premalo »osokolil«, kajti da bi bil imel nekoliko več sokolskih krempljev in jih pokazal na vse strani, boljše bi bilo. Toda to moramo vsi reči, mož je vse svoje duševne sile zastavil, da je zvesto služil cesarju in domovini. To mislim, da sem bil dolžan povedati in naglašati v obrambo njegovega spomina. (Živahno odobravanje na levi in v središču. — Lebhafter Beifall links und im Centrum.)

In sedaj, gospoda moja! se je imenovalo še neko tretje ime, ime onega državnika, ki ga jaz spoštujem pred vsemi in čegar parlamentarnemu vodstvu se jaz rad udam, grofa Hohenwarta namreč. Malo je politikov v Avstriji, še manj pa državnikov. Da je pa grof Hohenwart zares državnik v pravem pomenu besede, vidite, če greste v državni zbor na Dunaji, kadar Hohenwart govori, in prepričali se bode, kako hitro se spraznijo kuloarji in buffet in kako se gnječijo poslanci od vseh strani okrog njega, da nobene besede ne izgube iz njegovih ust. Ta mož obhajal je ta teden sedemdesetletnico svojo, in kako vezilo je prejel iz jednega dela svojega volilnega okraja? Gospoda moja, živo obžalujem dotično izjavo, vendar sem tega mnenja, da ta čin, ki ni na čast deželi naši, ne bode imel in ne more imeti nobenih posledic. Premalo se je podpisalo pravih volilcev, in še ti so bili zapeljani. Prepričan sem, da jim je že danes žal in da jih je sram onega koraka. (Poslanec Luckmann: — Abgeordneter Luckmann: »Res je!«) Ali neka druga stvar je pri tem, in tu se zopet sklicujem na to, da sem »enfant terrible« narodne stranke in temu pristaja odkritost. Vsaj veste, katera je glavna napaka pri nas. Pred vsem boleha javno mnenje na tem, da je veliko preveč neodkritosti med nami. Odkodi je prišla tista nezaupnica? Iz najbolj klerikalnega okraja cele dežele, kjer se še nikoli ni pripetilo, da bi bil kdo izvoljen proti volji duhovščine. Kako je rešiti to uganjko? Gospod poročevalec večine finančnega odseka, če bi hotel reagirati na to vprašanje, vendar ne bode rekel, da v tem duhovni niso nič vedeli, po noči je prišel hudič in je luliko zasejal med pšenico. (Živahna veselost. — Lebhaftes Heiterkeit.) Vsaj duhovščina naša tako silno vpliva na zasebno življenje, da bi skoro rekel, če kdo na posten dan zaužije košček mesa, takoj se to izve v farovžu, in takoj poreko, glejte, meso je jedel na kvaterno sredo! Ja, ali je potem verjetno, da duhovščina v istini ničesar vedla ni za to agitacijo, ki je mesece in mesece trajala, da duhovščina v kraji samem ni znala za to stvar?! Vi gospodje, ki ste generalni štab te stranke, Vi ste vse dobro poznali, in jaz vprašam, kaj ste storili, v koliko ste uporabili svoj vpliv, da bi zatrli tisto agitacijo, kako je pisal »Slovenec«, kako ste poučevali maso, da bi bili odvrnili to narodno sramoto? Vi, ki bi bili lahko z mazincem zatrli celo stvar! In naposled, kaj se Hohenwartu očita? Pred vsem to, da je on ustvaritelj koalicije, ki je strmoglavila Taaffeja. Ja, gospoda, čuda se gode, sedaj se po Taaffeju solze pretakajo v krogih, kjer ste prej vedno slišali, da je grof Taaffe največja poguba za nas. le proč v opozicijo, le strmoglavite ga! To so logični skoki, ki se pripete pri nas. (Poslanec dr. Tavčar: — Abgeordneter Dr. Tavčar: »Sedaj je prišlo še nekaj slabšega za njim!«)

Taaffe je padel torej, in koalicija je stopila na njegovo mesto. Za svojo osebo sem čisto nedolžen pri njeni osnovi. Ali rečem in prosim, da me ovrzete, ne poznam drugega pota, po katerem bi bilo mogoče priti iz neznosne situacije, kamor smo bili zabredli. Dovolite pa, da govorim še par besed z višjega stališča, potem sem pri kraju. Res je z jedne strani to, da se sedanjim momentnim potrebam zadostuje s to obliko, toda ali ne tiči še nekaj bolj znamenitega v ozadju? Tovariš gospod Hribar je dobro naglašal tisto silno nevarnost, ki nam

preti od socijalistične propagande. Če bi bil kdo rekel še pred tremi ali štirimi leti, da se bodo godili taki atentati, kakor se dandanes pripetě vsak teden skorej, smejal bi se mu bil vsakdo, in če je Giskra leta 1869. rekel: »Die sociale Frage hört in Bodenbach auf«, rad bi vedel, kaj bi on danes dejal. Da, socijalni problem se diskutuje dandanes in za ideje se vnamajo široke mase, o katerih smo še pred 10 leti sodili, da se bavi ž njim k večjemu le tu in tam kak učen samotar. Ta nevarnost je evidentna, in mi, ki resno razmotrivamo take prikazni, in vidimo, kaj se godi po širnem svetu, mi vsi bi morali pristopni biti jedni misli. Pustimo, gospoda moja, kar se dá, stare naše prepire, in postavimo se po konci nasproti novim in nevarnim nazorom. Danes — imam slabo navado, da vmes kako zinem — je gospod poslanec Hribar me citiral, da nisem na sumu, biti prehud naroden radikalec, in jaz sem mu radostno pritrdjeval. Ali vzemite me z napakami, kakor sem, ene reči pa mi nihče odreči in zanikati ne sme, da ljubim svoj narod in zemljo, kjer sem rojen, kakor kdorkoli izmed Vas, in Bog čuvaj, da bi iz mojega rodu postal kedo narodni renegat. Navzlic temu pa poudarjam, tako se mi vidi, da se bode v sedanjem času narodno vprašanje nekoliko v stran potisnilo ter da se socijalno vprašanje pojavlja čimdalje močnejše. Pri nas morda še ne ali kmalu, morda v 20 do 25 letih — o številkah se ne more govoriti — gotovo pa bolj urno nego danes mislimo, razdeljeni bodemo le v dva tabora, eni, ki imajo kaj ter hočejo braniti svoje imetje in braniti staro našo kulturo, in drugi, ki nič nimajo, pa s pohlepno roko segajo po vsem. Jaz mislim, kar je zmernih in resnih elementov, bavimo se s tem vprašanjem in glejmo, da omiko branimo proti sovražnim navalom, v primeri s katerimi so bili navali krutih srednjeveških barbarov prava igrača. (Poslanec Hribar: — Abgeordneter Hribar: »To je res!«) Tudi to je stvar, ki je moralno dosti pripomogla, da je prišlo do koalicije in ki bode vplivala, da se bode koalicija vzdrževala.

In sedaj le še par besed. Kar se mene tiče, nihče me ne more imeti na sumu, da se načeloma protivim koaliciji. Moje stališče je tisto, kakor tovariša gospoda dr. Tavčarja. On pravi, počakajmo, da vidimo, kaj bodemo od koalicije dobili, kak sad bode rodila, želim pa, da bi rodila popoljni sad. (Poslanec Hribar: — Abgeordneter Hribar: »Pa ga ne bode!«) Vederemo! Jaz stojim danes še na stališču besed, katere sem pred več kakor 10 leti dne 6. oktobra l. 1885. izustil v tisti pomenljivi seji, ko se je rešilo vprašanje volitve dveh poslancev iz veleposestva. Silen hrup je bil, vikali so tovariši in galerija, ki danes pazno posluša (veselost — Heiterkeit) in takrat sem dejal: »Mi vsi v tej slavni zbornici smo strankarji, ali vendar če v mirnih trenutkih, kedar strankam strast ne moti jasnega pogleda, si ogledamo razmere v naši domovini, videli bodemo, da politični razkol, da strastni prepir, ki med nami že razsaja 25 let, je le v kvar našemu narodu in našej deželi.«

Gospoda, tega načela sem se držal, odkar sem v tej zbornici in na tem stališču stojim tudi danes. Vem, da koalicija ni popularna, pa jaz jo zagovarjam, ker sem uverjen, da mora poslanec imeti toliko poguma, postaviti se včasih tudi na nepopularno stališče (odobravanje na desni — Beifall rechts), ali da se utrdi koalicija, je veliko závisno od nemške stranke in od vlade. Pozivljam častite gospode tovariše z nemške strani, s katerimi smo našli v socialnem občevarju prijeten modus vivendi, naj uporabljajo svoj vpliv na svoje smišljene (odobravanje — Beifall), naj se kažejo odjenljivi nasproti pravičnim terjatvam naroda našega na Kranjskem in uporabljajo svoj vpliv tudi v sosednih deželah, naj tudi naši nemški sosedje postanejo pravični nasproti narodu slovenskemu, in če se bode vlada ravnala

po istem receptu, če nam bode dala one pravice, katere smemo zahtevati iz naravnega in iz zakonitega stališča, potem bodite uverjeni, da se bode čez leto dni, ko se bode vnovič vršila proračunska debata, vsaj v političnem oziru pokazala ugodnejša bilanca, nego danes, in da se bode v koaliciji povoljnejše sodilo nego danes. Pri kraju sem, toplo priporočam visoki zbornici nasvete manjšine finančnega odseka. (Živahno in trajno odobravanje na desni in med somišljeniki na levi. — Lebhafter und andauernder Beifall rechts und unter den Gesinnungsgenossen links.)

Dodatki k XII. poglavju.

Objavljam poročilo dunajskega pomožnega odbora, ki smo ga predložili občnemu zboru velikega komiteja dne 28. junija 1895. Pri tej priliki naj omenjam, da so se koncem potresne akcije od predsedstva našega odbora meni v last izročile vse knjige, ki smo jih bili vodili v izvrševalnem odboru. Ker imajo te knjige vse-kako dokaj važnosti za ljubljansko mesto, sem jih »brevi manu« bil izročil za mestni arhiv bivšemu mestnemu županu g. dr. P u c u. To se je zgodilo pričetkom meseca decembra l. 1928. Izrecno sem naprosil tega gospoda, naj mi potrdi sprejem tega za Ljubljano vendar dokaj znamenitega gradiva. Bila je sicer moja osebna lastnina, vendar sem se čutil vsaj moralno obvezanega, da se je moje darilo v istini izročilo mestnemu arhivu kot spomin na naj-krutejšo dobo, ki je bila zadela slovensko stolico. To potrdilo sem prejel, javilo se mi je, da se je dotično gradivo shranilo v mestnem arhivu, kjer bo specialist za ljubljansko lokalno zgodovino mogel v božjem miru predelavati s pomočjo teh zanimivih podatkov del povestnice teh usodnih dni.

Dotično poročilo o poslovanju dunajskega pomožnega odbora se glasi:

Der Präses des Hilfscomités, Excellenz Graf H o h e n w a r t eröffnet die Sitzung, begrüßt die zahlreich erschienenen Comitémitglieder und ertheilt dem Obmanne des Executivcomités, Hofrath Š u k l j e das Wort zur Erstattung des Geschäftsberichtes und entsprechender Antragstellung.

Hofrath Š u k l j e trägt sonach den Bericht vor, welcher lautet:

I.

Das Wiener Hilfscomité für Laibach und Umgebung constituirte sich am 23. April l. J. Der Aufruf, mit welchem sich das Comité sofort nach seiner Bildung an die Bevölkerung von Wien wendete, trug 70 Unterschriften. Es spricht für die allgemeine Theilnahme, welche unserem Unternehmen entgegengebracht wurde, dass die Zahl der Comitémitglieder infolge nachträglicher Beitrittserklärungen auf 102 gestiegen ist. Nicht anders kann die weitere Thatsache gedeutet werden, dass sich in dem Comité Männer der verschiedensten Berufszweige und der mannigfaltigsten politischen und nationalen Richtungen zu einträchtigem Zusammenwirken im Dienste der Menschenliebe vereinigt haben.

Ein Zeichner des ersten Aufrufes lebt leider nicht mehr.

R. von Olschbauer, der allverehrte Vorstand des Wiener Männer-Gesangvereines hatte gleichfalls zu den Unsern gehört! Das lebendige Mitgefühl, das der edle Mann fremdem Leid entgegengebracht, offenbarte sich auch darin, dass er, obschon bereits todbringender Krankheit verfallen, dennoch dem Comité beitrug und es ermächtigte, seinen populären Namen unter den Aufruf zu setzen. Er ist dahingegangen in eine bessere Welt; der innigen Theilnahme des Comité an dem Verluste Olschbauers wurde dadurch Ausdruck gegeben, dass das Executivcomité eine Deputation zum

Leichenbegängnisse abordnete und einen Kranz auf den Sarg des Dahingeschiedenen niederlegen ließ.

Worin bestand jedoch die eigentliche Aufgabe des Wiener Hilfscomités? Der Charakter der Wiener Bevölkerung ist an sich ausgezeichnet durch regen Wohlthätigkeitssinn, — es galt nun, dieses schöne, echt menschliche Gefühl auch in diesem Falle wachzurufen, die öffentliche Wohlthätigkeit zu organisieren und derselben in dem Comité einen sichtbaren Mittelpunkt zu geben.

Außerordentlich gefördert wurde unser Vorhaben durch das leuchtende Beispiel unseres Kaisers. Die Völker der österreichisch-ungarischen Monarchie wissen es ja nur zu wohl, dass der erhabene Träger der Krone gleichzeitig der erste Wohlthäter ist innerhalb der Gemarkungen seines weiten Reiches. So war denn auch bei der erschütternden Katastrophe von Laibach der Kaiser derjenige, welcher mit großartiger Freigebigkeit seinen bedrängten Unterthanen zuhülfe eilte. Sein Vorbild fand hochherzige Nachahmung seitens Seiner allerdurchlauchtigsten Gemahlin und anderer Mitglieder des Allerhöchsten Kaiserhauses. Die Theilnahme des Monarchen äußerte sich aber weiters in dem Allerhöchsten Besuche der Unglücksstadt Laibach und seine trostreichen Worte brachten neue Hoffnung der verzweifelnden Bevölkerung. Auch dem Wiener Comité wurde anlässlich der Wohlthätigkeitsakademie im Ronachersaale ein kaiserlicher Beitrag von fünfhundert Gulden zutheil. Dieses unmittelbare Eingreifen unsers Kaisers und Herrn zu Gunsten der durch das Erdbeben geschädigten Gegenden konnte denn nicht anders als impulsiv auf die öffentliche Mildthätigkeit wirken, insbesondere aber musste es in der Residenz der Thätigkeit des Hilfscomités die Wege ebnen.

Das Wiener Comité vermag demnach mit einer gewissen Befriedigung auf die bisherigen Erfolge zurückblicken. Um sofort die ganze bei den verschiedenen Zahlstellen des Comité's bar eingegangene Summe zu nennen — vorbehaltlich der späteren Detaillierung — so belief sich dieselbe Mittwoch den 26. Juni auf 160.160 fl. 85 kr.

Bevor jedoch im Berichte an die Darlegung der Gebarung des Comité's gegangen wird, geziemt es sich, dass wir dankend jene Factoren erwähnen, welche unsere Action stützen und förderten.

Zunächsts gebührt volle Anerkennung der hauptstädtischen Publicistik. Die Wiener Presse hat sich thatsächlich in diesen Wochen dauernden Anspruch auf die Dankbarkeit der vom Erdbeben heimgesuchten krainischen Landestheile erworben. Durch wahrheitsgetreue und eben deshalb doppelt ergreifende Schilderungen verstand sie es, das menschlich Interesse für die Opfer der Katastrophe zu wecken und lebendig zu erhalten. Die hervorragendsten Journale eröffneten zu Gunsten der Beschädigten Sammlungen, welche mitunter — so namentlich bei der »Neuen Freien Presse« — sehr namhafte Ergebnisse abwarfen. Den zumeist sehr umfangreichen Spenderverzeichnissen, sowie den sonstigen Publicationen des Hilfscomités wurde in den Spalten der Journale jederzeit bereitwilligste Aufnahme gewährt — der Ausspruch ist demnach berechtigt: Unsere Thätigkeit hätte wohl kaum jemals annähernd solche Erfolge gezeigt, wenn sich die Wiener Publicistik nicht mit so nachhaltiger Bereitwilligkeit in den Dienst der humanen Sache gestellt hätte!

Mit lebhaftem Danke soll auch des hochangesehenen Institutes gedacht werden, in dessen Räumen die verehrte Versammlung heute tagt. Die Niederösterreichische Escompte-Gesellschaft hat sich nicht nur mit einem sehr bedeutenden Betrage bei unseren Sammlungen eingefunden, sondern sie erbot sich auch ganz spontan, sämtliche Cassa- und Bankgeschäfte für uns zu übernehmen und die Verwaltung unserer Gelder zu führen, ohne für diese außerordentliche Mühewaltung irgend ein Entgelt zu beanspruchen.

In derselben uneigennütigen Weise fungierte auch das Bankhaus Czjzek als eine der Zahlstellen des Comité's, wofür ihm der gebührende Dank gezollt werden muss.

Die Natur der Gesammtaction des Wiener Hilfscomités bedingte einen gewaltigen Verbrauch von Drucksorten. Es ergab sich ja die Nothwendigkeit, viele Tausende von Aufrufen, Sammelbögen, Placaten, Programmen u. s. w. in verschiedenen Größen und Formaten herstellen zu lassen. Da konnte es das Comité mit besonderer Befriedigung begrüßen, dass Frau Therese Gorischek, Inhaberin der Buchdruckereifirma Karl Gorischek sich anheischig machte, nicht nur den Satz und Druck dieser Drucksorten unentgeltlich zu besorgen, sondern auch das Druckpapier für dieselben zu beschaffen. Thatsächlich ist denn auch die weitaus überwiegende Mehrheit der benötigten Drucksorten von der Firma Gorischek aus eigenem beigestellt worden. Diese ganz besondere Leistung verdient jedenfalls, dass besagter Wohlthäterin seitens des gesamten Comités warmer Dank und hohe Anerkennung ausgesprochen werde.

Gleiche Anerkennung gebührt den Besitzern der Restauration »Zur goldenen Kugel«, Herren Gebrüder Abel, welche dem Comité ein vollkommen entsprechendes Locale, bestehend aus zwei Zimmern, durch volle zehn Wochen unentgeltlich zur Verfügung stellten.

Derart gefördert und allseitig unterstützt ging das Hilfscomité an die Erfüllung seiner Aufgabe. Die Besorgung der laufenden Geschäfte einvernehmlich mit dem Präsidium war von der constituierenden Plenarversammlung einem Executivcomité anvertraut worden, dessen Mitgliederzahl durch Cooptation allmählich auf 58 angewachsen ist. Nach dem Principe durchgreifender Arbeitstheilung gliederte sich dieser Vollzugsausschluss in mehrere Sectionen, unter denen die Finanz- und Pressecion hervorragende Thätigkeit entwickelten. Abgesehen hievon wurde behufs ordnungsmäßiger Entgegennahme der einlaufenden Spenden im Comitélocale ein Permanenzdienst eingerichtet. Durch 6 Wochen, d. i. in der Zeit vom 25. April bis 6. Juni, waren zum mindesten drei Mitglieder täglich von 9 Uhr morgens bis 6 Uhr abends im Comitélocale dienstlich anwesend, um die einlaufenden Beträge zu empfangen, ordnungsmäßig zu buchen und zu bestätigen. Erst vom 7. Juni ab, als die Spenden sichtlich nachließen, wurde der Permanenzdienst auf die Stunden von 10 bis 1 Uhr und von 4 bis 6 Uhr restringiert. Mit 18. Juni wurde auch dieser reducierte Dienst eingestellt und das Publicum gebeten, allfällige Beträge bei der Niederösterreichischen Escompte-Gesellschaft oder bei der Postsparcasse zu hinterlegen. Sobald sich ein größerer Betrag in der Casse des Hilfscomités angesammelt hatte, gelangte derselbe unverzüglich zur Abfuhr an die Escompte-Gesellschaft, um daselbst fruchtbringend angelegt zu werden. Ferner erschien es im Verlaufe der Action rathlich, für das Wiener Hilfscomité ein eigenes Conto bei der Postsparcasse zu eröffnen. Zu Evidenzzwecken wurde überdies ein eigenes alphabetisch geordnetes Verzeichnis der Spender angelegt, die richtige Gebahrung mit den einlaufenden Beiträgen aber durch genaue Führung des Haupt- und Cassabuches und der Hilfsbücher Tag für Tag kontrolliert.

Zu bemerken ist, dass sämtliche Agenden von den Mitgliedern des Executivcomités mit größter Bereitwilligkeit besorgt wurden. Nur für gewisse Copiarbeiten und besondere Zusammenstellungen wurden Schreibkräfte gegen mäßige Entlohnung vorübergehend aufgenommen.

Die vorstehend ausgewiesene Gesamtsumme der bis zum 26. Juni (incl.) bar eingegangenen Spenden im Betrage von 160.160 fl. 85 kr. vertheilt sich nach dem Orte der Einzahlung auf folgende Posten:

1. Im Comitélocale gingen ein	97.946 fl. 41 kr.
2. Bei der Niederösterreichischen Escompte-Gesellschaft	57.191 „ 05 „
3. Im Bankhaus Čzjžek	3.647 „ — „
4. Im Postsparcassenamte	1.376 „ 41 „
Zusammen	160.160 fl. 85 kr.

In eine Detaillierung der Spenden kann naturgemäß nicht eingegangen werden. Es genüge der Hinweis, dass die großen Geldinstitute der Residenz, die wichtigsten Transportunternehmungen, ferner die verschiedenen öffentlichen Corporationen geistlichen und weltlichen Charakters, ebenso wie Vereine, Einzelfirmen und Private mit namhaften Beträgen sich einstellten, dass aber auch die unbemittelte Classe sich einfand, um mit ihrem Scherflein die nothleidenden Mitmenschen zu unterstützen.

Es fehlte auch nicht an mannigfachen Veranstaltungen, welche den humanen Zweck verfolgten, Beiträge zur Linderung des durch die Erdbeben-Katastrophe hervorgerufenen Elends aufzubringen.

Bei der Aufzählung jener Veranstaltungen, welche dem Comitézwecke größere Summen zuführten, muss an erster Stelle dankend der edlen Frauen gedacht werden, welche die Mühe auf sich nahmen, derartige Wohlthätigkeitsfeste zu arrangieren. So brachte das Fest im Cursalon, um welches sich Prinzessin Alexandrine zu Windisch-Grätz hervorragend verdient gemacht hatte, dem Hilfscomité die Summe von 8400 fl. und steht ein weiterer Betrag vielleicht noch in Aussicht. Eine von Gräfin Anton Wodzicka in Krakau veranstaltete Tombola führte dem Hilfscomité die relativ sehr hohe Einnahme von 2000 fl. zu, — in beiden Fällen hat das Ergebnis die zu so edlem Zwecke aufgewendete Mühe vollauf gelohnt!

Dankend ist ferner zu erwähnen, dass die Direction des englischen Gartens den halben Reinertrag des Eröffnungsabendes von »Venedig in Wien« im Betrage von 673 fl. 85 kr. dem Hilfscomité widmete und dass der Wiener »Slavische Männer-Gesangverein« die Einnahme der Sáfárik-Feier per 323 fl. 35 kr. der gleichen Bestimmung zuführte.

In allen diesen Fällen konnte das Comité, das Risiko des Aufbringens und die Mühen desselben den Veranstaltern überlassend, auf die ebenso einfache als dankbare Rolle des Percipienten sich beschränken.

Eine Ausnahme wurde gemacht mit der großen Wohlthätigkeits-Akademie, welche zu gunsten Laibachs unter der Firma des Hilfscomités am 1. Juni l. J. in Ronacher's Theatersaal gegeben wurde. Der künstlerische Erfolg des Abends war ein glänzender und die hervorragenden Künstler, welche insgesamt mit nicht genug anzuerkennender Bereitwilligkeit unentgeltlich mitwirkten, theilten sich redlich in die hohen Ehren desselben. Gleichwohl blieb das materielle Resultat hinter den Erwartungen zurück. Die vorgerückte Saison sowie das herrliche Frühlingswetter, welches gerade an diesem Abende das Residenzpublicum förmlich aus der Stadt hinauszog in die freie Gottesnatur, trugen wohl die hauptsächlichste Schuld daran, dass trotz der allerhöchsten Spende von 500 fl. und des Beitrages Sr. kaiserlichen Hoheit des durchlauchtesten Herrn Erzherzogs Otto das Reinerträgnis doch nur 1295 fl. 62 kr. betrug.

Das Executivcomité betrachtete es jedoch auch als im Bereiche seiner Aufgabe gelegen, die Hilfsaction womöglich auch für das Weichbild der Residenz, insbesondere auf die Curorte und Sommerfrischen auszudehnen. Die Hoffnung ist nicht ganz unbegründet, dass die diesfalls unternommenen Schritte nicht erfolglos bleiben werden.

Noch einer Action soll dankbar gedacht werden, welche seitens der Wiener Künstlergenossenschaft zu Gunsten Laibachs eingeleitet worden ist. Die Wiener Künstler haben den Aufruf unseres Hilfscomité damit beantwortet, dass sie die Herausgabe einer Publication, ausgestattet mit Originalzeichnungen der renommiertesten heimischen Kunstkräfte und mit Textbeiträgen der angesehensten vaterländischen Schriftsteller in Vorbereitung nahmen. Das Unternehmen an sich ist überaus vielversprechend: Provenienz und Destination desselben rechtfertigen die Erwartung, dass hiedurch den durch das Erdbeben Getroffenen namhafte Unterstützung zufließen wird.

Außer den Geldspenden kamen dem Hilfscomité noch reichliche Beiträge in natura zu, u. zw.: 24 hl Wein, 500 Laib Brot, 12 Colli mit Wäsche und Kleidern, eine Sendung mit 480 Paar Frauen- und 120 Paar Kinderstrümpfen, zwei Paar Schuhe, endlich zwei Waggon mit Bau- und Schnittholz.

Die Waggonladungen Holz wurden vom Comité an den Landespräsidenten Baron Hein adressiert, während die übrigen Naturalspenden an dessen Frau Gemahlin geleitet wurden. Die Spedition besorgte vollkommen unentgeltlich die Speditionsfirma Carl Wassers Nachfolger, wofür derselben der verbindlichste Dank des Comité gesendet werden soll. Hervorzuheben ist ferner, dass die k. k. privilegierte Südbahngesellschaft, welche überhaupt in dieser Zeit des Schreckens für die vom Erdbeben heimgesuchten Bewohner Laibachs ganz Außerordentliches leistete, die Sendungen des Hilfscomités völlig kostenfrei beförderte und auch für die Beistellung von Baumaterialien im allgemeinen einen 50 percentigen Frachtnachlass gewährte.

Bei der außerordentlich angestrengten, mehr als zweimonatigen Thätigkeit des hiesigen Hilfscomités ist es wohl selbstverständlich, dass trotz aller Aufopferung der Comitémitglieder gewisse Auslagen nicht vermieden werden konnten. Eine Bruttoeinnahme von rund 160,100 fl. lässt sich eben nicht erzielen, ohne dass ein gewisser Percentsatz auf die Kosten entfiel. Indem an die Detaillierung derselben geschritten wird, sollen behufs größerer Übersichtlichkeit hiebei vier Kategorien unterschieden werden. Die Auslagen lassen sich nämlich gruppieren:

- A. in Kanzleispesen,
- B. in Wagenspesen,
- C. in Spesen für Post- und Telegraphengebühren,
- D. verschiedene Spesen.

ad A. Die Auslagen für die Kanzlei umfassen

- a) die Entlohnung von Schreibkräften mit 158 fl. — kr.
- β) Beschaffung von Schreibrequisiten und sonstigen Kanzleierfordernissen 129 fl. 86 kr.
- γ) Zeitungsabonnement für einen Monat 25 fl. 40 kr.

Zusammen 313 fl. 26 kr.

ad B. Die Wagenspesen beliefen sich auf 172 fl. 32 kr.

ad C. Die Post- und Telegraphengebühren, relativ sehr namhaft wegen der vielen Tausende von Briefen, Einladungen u. s. w. und der ziemlich lebhaften telegraphischen Correspondenz machen aus 210 fl. 16 kr.

ad D. Die Hauptpost in dieser Subrubrik wird gebildet durch die Erwerbung von Federzeichnungen und Photographien, welche letztere gehörig adjustiert und in Eichenumrahmung, öffentlich ausgestellt wurden und das Ihrige dazu beitrugen, um die Hilfsaction lebendig zu erhalten. Mit den sonstigen Auslagen gibt diese Subrubrik die Summe von 163 fl. 27 kr.

Somit erhalten wir . . . 859 fl. 01 kr.

an Gesamtauslagen, welche Summe sich voraussichtlich nur unbedeutend erhöhen wird.

Als Gegenpost stehen jedoch diesem Erfordernis gegenüber die zureifenden Zinsen aus den Erlägen bei der Niederösterreichischen Escompte-Gesellschaft und der Postsparcassa. Die ersteren betrugen bei der besonders günstigen Verzinsung von 4%, welche die Escompte-Gesellschaft im Hinblick auf den humanitären Zweck der Fructificate in coulantester Weise bewilligte, mit 26. Juni bereits 817 fl. 71 kr., es steht somit bereits gegenwärtig fest, dass die eingelaufenen Spenden ungeschmälert ihrer Bestimmung zugeführt werden können.

Das Wiener Hilfscomité bezw. dessen vollziehende Organe: Präsidium und Executivcomité hielten unverrückt fest an dem einmal als richtig erkannten Grundsatz, dass es unmöglich unsere Aufgabe sei könne, in eine individuelle Vertheilung der gesammten Gelder unter die Hilfsbedürftigen sich einzulassen. Die Gesuche daher, welche dem Comité zukamen, wurden sämtlich an die competente Stelle nach Laibach geleitet, etliche davon, wie z. B. jenes des »Collegium Marianum« und der »Glasbena Matica«, im Hinblick auf ihre innere Begründung, warm befürwortet. Sonach sind die vom Wiener Comité angesammelten Gelder (selbstverständlich abzüglich der Spesen) von dem Beginne der Sammlung bis heute durchaus intact bei der Escompte-Gesellschaft in fruchtbringender Anlage verblieben, mit der einzigen Ausnahme eines Betrages von 2000 fl., welcher entsprechend dem ausdrücklichen Willen des Spenders sofort seiner aparten Widmung gemäß verwendet werden musste. Demzufolge ergibt sich die finanzielle Situation des Wiener Hilfscomités nach dem Stande vom 26. Juni 1895 aus folgender Aufstellung:

Soll				Haben			
		fl.	kr.			fl.	kr.
Juni 26.	An gesammelten Spenden beim Wiener Hilfs-Comité für Laibach und Umgebung	97946	41	Juni 26.	Per Überweisung an den Landespräsidenten von Krain, Herrn Victor Baron Hein, am 29. Mai .	2000	—
	An gesammelten Spenden bei der niederösterreichischen Escompte-Gesellschaft	57191	03		Per Spesen des Hilfs-Comités für Laibach und Umgebung	839	26
	An gesammelten Spenden beim Bankhaus Czjzek	3647	—		Per Saldo	158119	30
	An eingelaufenen Spenden beim Postsparcassen-Amt auf Conto des Wiener Hilfs-Comités für Laibach und Umgebung	1376	41				
	An 4% Zinsen bis 25. 6.	817	71				
		160978	56			160978	56
	An somit noch verfügbarem Saldo	158119	30				

Dieser Saldo von 158.119 fl. 30 kr. repräsentiert den derzeit verfügbaren Barbestand des Wiener Hilfscomités.

Im Hinblick auf die vorstehenden Auseinandersetzungen wird demnach beantragt,

die geehrte Plenarversammlung des Wiener Hilfscomités wolle beschließen:

1. Der Bericht über den bisherigen Verlauf der Wiener Hilfsaction zu Gunsten von Laibach und Umgebung wird genehmigt;

2. das Präsidium wird ermächtigt, den im Berichte besonders hervorgehobenen Förderern der Hilfsaction in geeigneter Weise den gebührenden Dank des Hilfscomités abzustatten.

II.

Hiemit ist die Action des Wiener Hilfscomités zu einem wenigstens vorläufigen Abschlusse gediehen. Es ist hohe Zeit, in den vom Erdbeben heimgesuchten Gegenden mit aller Energie an die Reconstruction der zerstörten Behausungen zu schreiten. Dieselbe bedingt jedoch die Flüssigmachung großer Geldbeträge und gegenüber dieser dringenden Nothwendigkeit dürfte es sich keineswegs empfehlen, die durch das Comité angesammelten Hilfsgelder noch weiterhin unbenützt liegen zu lassen. Das Comité ist somit vor die Frage gestellt, in welcher Weise die demselben zugekommenen Spenden am besten ihrer Bestimmung zugeführt werden könnten?

Nun unterliegt es allerdings keinem Zweifel, dass das Wiener Comité formell vollkommen berechtigt wäre, die Vertheilung seiner Bestände selbständig vorzunehmen. Allein dieses formale Recht hilft nicht über das Bedenken hinweg, dass dem Comité zur gedeihlichen Erfüllung einer solchen Function ebenso der hiezu erforderliche sehr complicierte Apparat als die behufs gerechter Distribution unerlässlichen genauen Local- und Personalkenntnisse abgehen. Andererseits kann nicht geleugnet werden, dass es geradezu die natürliche Voraussetzung einer möglichst gerechten Verteilung bildet, dass dieselbe nach einheitlichen Gesichtspunkten in systematischer Weise erfolge. Concentration der Verteilung und einheitliche Leitung derselben ist wohl eine Vorbedingung für den gedeihlichen Abschluss des Rettungswerkes. Dieser Gesichtspunkt war in dem Maße bestimmend für das Präsidium sowohl wie für den Vollzugsausschuss, dass nach reiflicher Erwägung aller hiebei in Betracht kommenden Momente keine bessere Lösung der geehrten Plenarversammlung vorgeschlagen werden kann, als sämtliche dem Comité zur Verfügung stehenden Mittel dem berufenen Leiter der staatlichen Hilfsaction für das Land Krain, Landespräsidenten Victor Freih. v. Hein zu überweisen. Allerdings wäre die Ansicht anfechtbar, dass eine einfache Tradition der gesammelten Spenden uns von jener moralischen Verpflichtung entbinden könne, welche uns den Spendern gegenüber hinsichtlich der entsprechenden Verwendung der Sammelgelder obliegt. Gleichwohl kann diesem begründeten Bedenken auf andere Weise abgeholfen werden. In der Natur der Sache ist es ja gelegen, dass die gewaltige Verantwortung, viele Millionen von Gulden nach arbiträrem Ermessen zu vertheilen, für jeden öffentlichen Functionär eine geradezu niederdrückende sein müsste. Die Annahme ist daher vollauf gerechtfertigt, überdies in jüngster Zeit durch officiële Enuntiation im Parlamente durchaus beglaubigt, dass auch bei Verteilung der rund vier Millionen betragenden staatlichen Hilfsgelder die Heranziehung eines corporativen Organes mit consultativen Befugnissen nicht unterbleiben werde.

Deshalb sind wir der Ansicht, dass ein Wunsch des Wiener Hilfscomités nach entsprechender Ingerenz bezüglich der Verteilung der durch dasselbe aufgebrauchten Geldmittel nicht unerfüllt bleiben werde.

Demnach wird der geehrten Plenarversammlung nachstehender Antrag zur geneigten Beschlussfassung und Annahme empfohlen:

»Die durch das Wiener Hilfscomité gesammelten Gelder im derzeit verfügbaren Betrage von 158.119 fl. 30 kr. werden an den Landespräsidenten in Krain, Victor Freiherrn von Hein überwiesen, mit der Bitte,

dieselben unter Zuziehung jenes corporativen Organes, welches behufs geeigneter Vertheilung der staatlichen Hilfsgelder herangezogen werden wird, unter die Beschädigten nach Maßgabe ihrer Nothlage und Hilfsbedürftigkeit vertheilen zu wollen.

Unter einem spricht das Wiener Hilfscomité den Wunsch aus, es wolle demselben die Möglichkeit geboten werden, durch eine vom Präsidium ad hoc zu designierende Vertretung auf die Vertheilung der vom Comité abgeführten Geldspenden die entsprechende Ingerenz zu nehmen.»

III.

Was die Hilfsaction selbst betrifft, wäre ein sofortiger Abschluss derselben entschieden verfrüht, da immerhin noch namhaftere Eingänge zu erwarten sind, welche vielleicht unterbleiben würden, wenn das Hilfscomité heute eine Auflösung beschließen wollte. Andererseits dürfte es sich aber kaum empfehlen, den ganzen umfangreichen Apparat, welcher das Gros der Action bisher besorgt hat, auch für diese Nachschübe in Function zu belassen. Auf diese Erwägungen gründet sich der Antrag, welchen wir nachstehend der geehrten Plenarversammlung zu unterbreiten uns erlauben. Derselbe lautet:

»Das Präsidium wird ermächtigt, im Einvernehmen mit einer aus dem Executivcomité zu bildenden Vertretung sämtliche weiterhin sich ergebenden Geschäfte zu besorgen, insbesondere die erforderlichen Correspondenzen zu versehen, die eintreffenden Spenden auf dem im Abs. II. dieses Berichtes bezeichneten Wege ihrer Bestimmung zuzuführen und im geeigneten Momente die Hilfsaction formell abzuschließen.«

Die Anträge sub I und III wurden ohne Debatte einstimmig angenommen. Bei dem Antrage sub II entspann sich dagegen eine Discussion, an welcher sich die Comitémitglieder Dr. Pajk, Regierungsrath Winternitz, Mlakar und der Berichterstatter beteiligten. Der erste unter den genannten Rednern proponierte statt der Entscheidung von Vertrauensmännern in die zu Vertheilungszwecken zu bildende Corporation die Vereinbarung bestimmter Directiven, durch welche, wenn auch nur in Wunschform, ein Schlüssel behufs Auftheilung der hiesigen Sammelgelder fixiert würde. Diese Anregung wurde vom Comitémitgliede Winternitz unterstützt. Comitémitglied Mlakar beantragte eine abweichende Fassung des ersten Alineas, wonach die Vertheilung der Comitégelder sich an jene der staatlichen nicht rückzahlbaren Unterstützungen anzulehnen hätte. Der Berichterstatter verteidigte seinen Antrag, welcher hierauf mit überwiegender Majorität zum Beschlusse erhoben wurde.

Hiemit war die Tagesordnung erschöpft. Der Vorsitzende drückte in warmen Worten Dank und Anerkennung dem Executivcomité und dessen Obmann aus, worauf Comitémitglied Baron Born eine Dankeskundgebung für das Präsidium beantragte, welche von der Versammlung, ebenso wie die erstere mit lebhafter Acclamation votiert wurde.

Sonach wurde die Sitzung geschlossen.

Mitglieder des Hilfs-Comités für Laibach und Umgebung:

Karl Graf Hohenwart, Geh.-Rath, als Obmann.

Johann Graf Harrach, Geh.-Rath, Josef Baron Schwegel, Geh.-Rath, als Obmann-Stellvertreter.

*Albert Eduard, k. k. Hofrath und Universitätsprofessor.
Auersperg Karl, Fürst v., Herzog von Gottschee.*

Auersperg Erwin, Graf, Reichsraths-Abgeordneter.
Borkenau M., Ritter v., Generaldirector der n.-ö. Escompte-Ges.
Born Julius, Freiherr von.
Bouchal Leonhard, Banquier.
Buschmann Franz, Freih. v., Hof- u. Ministerial-Secretär.
Chlumeccky Johann, Freiherr von, Geh.-Rath, Präsident des Abgeordnetenhauses.

Chorinsky Karl, Graf, Geheimer Rath, OLG.-Präsident.
Chorinsky Rudolf, Graf, Ministerial-Concipist.
Czjzek Anton, Börsenrath und Banquier.
Deininger Julius, k. k. Baurath.
Dimitz Ludwig, k. k. Ministerialrath.
Dumba Nikolaus, Guts- und Realitätenbesitzer.
Endlicher August, Inspector der »Slavia«.
Ferjančič Andreas, Dr., Reichsraths-Abgeordneter.
Globočnik Ant., Edl. v. Sorodolski, k. k. Regierungsrath.
Globočnik Vladimir, Dr., Edler von Sorodolski, k. k. Ministerial-Secretär.

Gniewosz-Olexow Vladimir, Ritter v., Reichsraths-Abgeordneter.

Gössl Franz, Cand. med.

Grafeli Prokop, Bankbeamter.

Gregorič Johann, Bankbeamter.

Grübl Raimund, J.-Dr., Bürgermeister von Wien.

Guttenberg Adolf, Ritter von, Forstrath.

Habit Gustav, Inspector der Südbahn i. P.

Herz Leo, Ritter von, k. k. Ministerialrath.

Herzmanowsky Emil, Ritter von, Dr., Sectionsrath.

Homann Alois, Dr., Advocaturscandidat.

Hostnig Flor., kais. Rath.

Jančar Franz, Pfarrer des deutschen Ritterordens.

Jagić Vatroslav, Ph.-Dr., k. k. Hofrath.

Jedrzejowicz, Ritter von, Reichsraths-Abgeordneter.

Klun Karl, Canonicus, Reichsraths-Abgeordneter.

Kment J. A., Fabrikant.

Kosler Josef, Beamter der »Assicurazioni generali«.

Kraus Franz, k. k. Regierungsrath.

Kremser Ed., Chormeister d. Wr. Männer-Gesangvereines.

Kušar Josef, Reichsraths-Abgeordneter.

Luber Karl, Fabrikant.

Leitenberger Friedr., Freih. v., Mitglied d. Herrenhauses.

Lercher Josef, Revident der Österr. Nordwestbahn.

Luzar Joh., Revident der Südbahn.

Marschall Gottfr., Ritt. v., Director d. k. k. pr. Creditanstalt.

Miller zu Aichholz Vinz., Ritter von.

Mlakar Johannes, Privat.

Muhr Adolf, Großhändler und Gutsbesitzer.

Musil Eduard, Edler v. Mollenbruck, Commerzialrath.

Nitsch Felix, k. k. Regierungsrath.

Noot Hugo, Fabrikant.

† *Olschbauer Karl*, Ritter von, Vorstand des Wiener

Männer-Gesangvereines.

Pace Ant., Graf, Vice-Präsident d. obersten Rechnungshofes.

Pajk Johann, Dr., k. k. Professor.

Pascotini Ferdinand, Freiherr von.

Penn Heinrich, Schriftsteller.

Pfeifer W., Reichsraths-Abgeordneter.

Pitreich Anton, Ritter von, k. u. k. F.-M.-L.

Ploj Friedrich, Dr., Ministerial-Vice-Secretär.

Pollak Alois, P., Minoriten-Provincial.

Possanner Benjamin, Freiherr von Ehrenthal.

Pooše Franz, Reichsraths-Abgeordneter.
Primožić Franz A., Dr., Professor.
Pukl Jakob, k. k. Oberlieutenant und Realitätenbesitzer.
Rešetar Milan, von, Dr., Redacteur d. Reichsgesetzblattes.
Robič Franz, Reichsraths-Abgeordneter.
Ruß Victor, Dr., Reichsraths-Abgeordneter.
Savinschegg Josef, Ritter von, Dr., Truchsess.
Schak Franz Otto, Superintendent.
Schindler Karl, Oberforstrath.
Schmid Julius, k. k. Professor und akad. Maler.
Schneider Rud., Besitzer d. 2. Kaffeehauses im k. k. Prater.
Schoeller Philipp, Ritter von, Großindustrieller.
Schramek Franz, Ingenieur der k. k. Staatsbahnen.
Schrey Eduard, Edler von Redlwerth, k. k. Hofrath.
Seshun Clemens, J.-Dr., Advocat.
Stejskal Václav, k. u. k. Rechnungsrath.
Strifar Josef, k. k. Gymnasial-Professor.
Struszkiewicz L., k. k. Regierungsrath.
Sturm Josef, Professor und akad. Maler.
Šubić Alois, akad. Maler.
Šuklje Franz, k. k. Hofrath.
Szczepanski Alfred, Präsidial-Secretär der Länderbank.
Szczepanowski St., Ritter v., Reichsraths-Abgeordneter.
Taussig Theodor, Ritter von.
Toula Franz, Dr., Prorector der technischen Hochschule.
Tschopp Anton, k. k. Ministerial-Vice-Secretär.
Tuschek Albert, Brauhauscassier.
Urbantschitsch Eduard, Dr., Ministerial-Secretär.
Urbantschitsch Victor, Dr., Universitäts-Professor.
Višnikar Franz, Reichsraths-Abgeordneter.
Windisch-Grätz Ernst, Fürst zu, Oberst a. D.
Windisch-Grätz Hugo, Fürst zu, Geheimer Rath.
Windisch-Grätz Robert, Fürst zu, k. u. k. Kämmerer.
Winternitz J., k. k. Regierungsrath.
Wodzicki Anton, Graf, Reichsraths-Abgeordneter.
Zaleski Ph., Ritter von, Geheimer Rath.
Zaleski Wenzel, Ritter von, k. k. Ministerial-Concipist.
Zdekauer Konrad, Ritter v., J.-Dr., Hof- u. Ministerial-Secretär.

Seznam oseb.

- Abel 195.
 Abrahamowicz David 155.
 Abrahamowicz Eugen 77, 82.
 Abram 119.
 Adler Viktor dr. 129.
 Aidukiewicz 82.
 Aljaž Jak. 8.
 Altomonte 102.
 Andrassy, grof 58.
 Aristofanes 127.
 Attems, grof 155.
 Auersperg Adolf 5.
 Auersperg, grof Ervin 109.
 Auersperg, knez Karel 5, 60, 61.
 Auersperg, grof Leo 50, 122.
 Bacher dr. 108.
 Bacquehem, mark. Oliv. 3, 5, 12, 48, 64, 65, 71.
 Badeni, grof Kazimir 96, 97, 99, 100, 101, 102, 128, 129, 150, 151, 152, 153, 154.
 Baernreither Jos. Maria 96, 155.
 Barbo, grof Jos. 124.
 Barwinski 155.
 Beaumarchais 127.
 Benedikt dr. 108.
 Berg, baron 56, 156.
 Beust 5.
 Biankini 52.
 Bielohlawek 7.
 Bilinski 26, 27, 52, 53, 64, 65, 68, 69, 75.
 Bismarck 15, 26.
 Bleiweis 17, 28, 58, 95, 112, 115.
 Blumenstock-Halban 21.
 Blumfeld 41.
 Bobrzynski 55.
 Born, baron 198.
 Brajdič 62.
 Brockhaus 116.
 Brzorad dr. 20.
 Bylandt-Rheidt, grof 115, 116.
 Calderon 21, 145.
 Chlumecky 108, 118, 155.
 Chodowiecki 82.
 Clam-Martinic, grof Rihard 12.
 Coronini, grof Alfred 70.
 Coronini, grof Fran 58.
 Coudenhove, grof 117.
 Czedik, baron 158, 159, 162.
 Dante 126.
 Dąszynski 128.
 Depretis, baron 6.
 Derschatta dr. Julij 74, 80.
 Detela Oton 16, 29, 50, 55, 61, 64, 66, 68, 112, 115, 122, 124.
 Dimitz 105, 104, 109, 110.
 Dipauli, baron 27, 55, 45, 77.
 Dostal dr. 18.
 Dralka 60.
 Dumba 110.
 Dumreicher 92.
 Dunajewski 3, 5, 9, 10, 18, 58, 45, 71.
 Dzieduszicki 75.
 Ebenhoch dr. 55.
 Eder, univ. prof. 114.
 Eim Gustav 20, 59.
 Engel dr. 20.
 Enk Mih. von der 44.
 Erb, baron 150, 151, 152.
 Erjavec Fran 126, 152.
 Evgen, nadvojvoda 109.
 Evgenija, cesarica 58.
 Exner dr. Viljem 8.
 Fajdiga 92.
 Falkenhayn, grof 3, 5, 6, 41, 71.
 Fanderlik dr. Gustav 18, 85.
 Ferdinand, cesar 154.
 Ferjančič dr. Andrej 70, 100, 101, 155.
 Fink Jodok 157.
 Forster dr. Zdenko 51.
 Fran Josip I. 3, 4, 5, 10, 11, 51, 52, 55, 55, 45, 47, 58, 118, 151, 156.
 Franc, cesar 154.
 Fridrich 65.
 Friderik II. 82.
 Fürnkranz 156.
 Gautsch, bar. Pavel 3, 5, 7, 8, 12, 20, 21, 22, 97, 98, 90, 100, 115.
 Gebauer 20.
 Ghon 21.
 Giskra 189.
 Globočnik pl. Sorodolski 70, 105, 106, 107.
 Globočnik Viktor 122.
 Goetz, grof 119.
 Göthe 86, 122.

- Gorischek 114.
 Gorup 14, 15.
 Grasselli Peter 67, 103, 122.
 Grasselli Prokop 103.
 Gregorec dr. Lav. 70.
 Gregorčič dr. 20, 21, 70, 135.
 Gregorič 103.
 Gregorin 95.
 Grégr dr. Ed. 92.
 Grottger 82.
 Gutenberg 114.
 Hahn 105.
 Hallwich dr. 12.
 Hanka 20.
 Harrach, grof 103.
 Hausenbichler 74.
 Hein, baron Viktor 32, 36, 37, 64,
 69, 79, 80, 106, 118, 119, 121, 122,
 123, 124, 126.
 Hein dr. 36.
 Herbst dr. 52.
 Herold dr. 20.
 Hohenwart, grof And. 57.
 Hohenwart, grof Karel 8, 17, 21,
 22, 27, 28, 30, 31, 32, 45, 70, 71,
 72, 73, 80, 83, 84, 101, 103, 119,
 129, 134.
 Homanova 48.
 Hostnig Flor. 109.
 Hraský ing. 40.
 Hribar Ivan 14, 15, 16, 17, 31, 34,
 36, 53, 66, 71, 76, 79, 85, 100,
 122, 123, 124, 125, 126, 127.
 Hruška Jože 87.
 Hubad Matija 109.
 Jančar, župnik 103, 106, 107.
 Jaworski Apolinar 10, 52, 72.
 Jelovšek dr. Ign. 53.
 Jenkova Terezina 107.
 Jeraj Fran 92.
 Jireček dr. Hermenegild 93, 114.
 Jurčič 88.
 Kaftan ing. 20.
 Kaizl dr. Jos. 8, 19, 20, 39, 77.
 Kalan Andr. 66, 68.
 Kapelle Janez 46.
 Karlon, kanonik 33.
 Kathrein dr. 133.
 Kautz 105.
 Kavčič Hinko 56.
 Kersnik Janko 7, 9, 14, 15, 16, 17,
 19, 20, 28, 29, 30, 36, 63, 64, 66,
 76, 93, 100, 121, 122, 124, 127.
 Kielmannsegg, grof 96, 131.
 Kinsky, grof 12.
 Klaič 33, 43.
 Klein dr. Franc 96.
 Klemenčič Ferd. ing. 54, 59, 60.
 Klun Karel 14, 17, 20, 29, 30, 32,
 33, 34, 52, 56, 60, 61, 68, 70, 71,
 75, 79, 84, 85, 87, 95, 111, 112,
 113, 121, 122, 124, 128.
 König 69.
 Kohler 139.
 Kolmer 31, 132, 137.
 Kosak 82.
 Kotnik Fran 157.
 Kosler 67.
 Kramář dr. 20, 39, 133.
 Kraus, baron 12.
 Kraus dr. 139.
 Krek dr. Janez 17, 95, 112, 126,
 128, 129, 136.
 Kremser 110.
 Křizik ing. 81.
 Kronawetter dr. 137, 138.
 Kuenburg, grof 27, 28, 32, 33, 34,
 118, 119, 135.
 Kušar 70, 100.
 Laginja dr. Matko 26.
 Lamberg, grof, general 82.
 Lamberg, grofica 82.
 Langer-Podgoro 122, 124.
 Lazarini 157.
 Lavrenčič 66.
 Lemach A. C. 157.
 Lenče 67.
 Lenko 74.
 Leon XIII., papež 184.
 Lercher 103, 107.
 Levec 8, 117.
 Liechtenstein Alojz 11, 85.
 Liharzik 159, 160, 161.
 Lobkovic, knez Jířik 11, 12.
 Luckmann 79.
 Ludvík Viktor, nadvojvoda 109.
 Lueger Karl dr. 17, 34, 39, 75, 80,
 84, 96, 132, 133.
 Luzar 103.
 Madejski 73, 83, 84, 93, 94, 97,
 104.
 Mahnič 17, 34.
 Majaron 100, 122.
 Marija Terezija, cesarica 114.
 Markus 42.
 Masaryk 20, 129.
 Matejko 82, 85.
 Mayer Emerich 157.
 Mattuš dr. 12.
 Mauthner 105.
 Mecenseffy 105.
 Medved 62.
 Mencinger dr. 94, 95, 100.
 Menger dr. Maks 59, 90, 91.
 Meznik dr. 18, 33.
 Miklošič 131.
 Miquel 171.
 Mlakar Joh. 104.
 Morsey, baron 27, 45, 71.
 Mosché dr. Alf. 53, 78, 100.

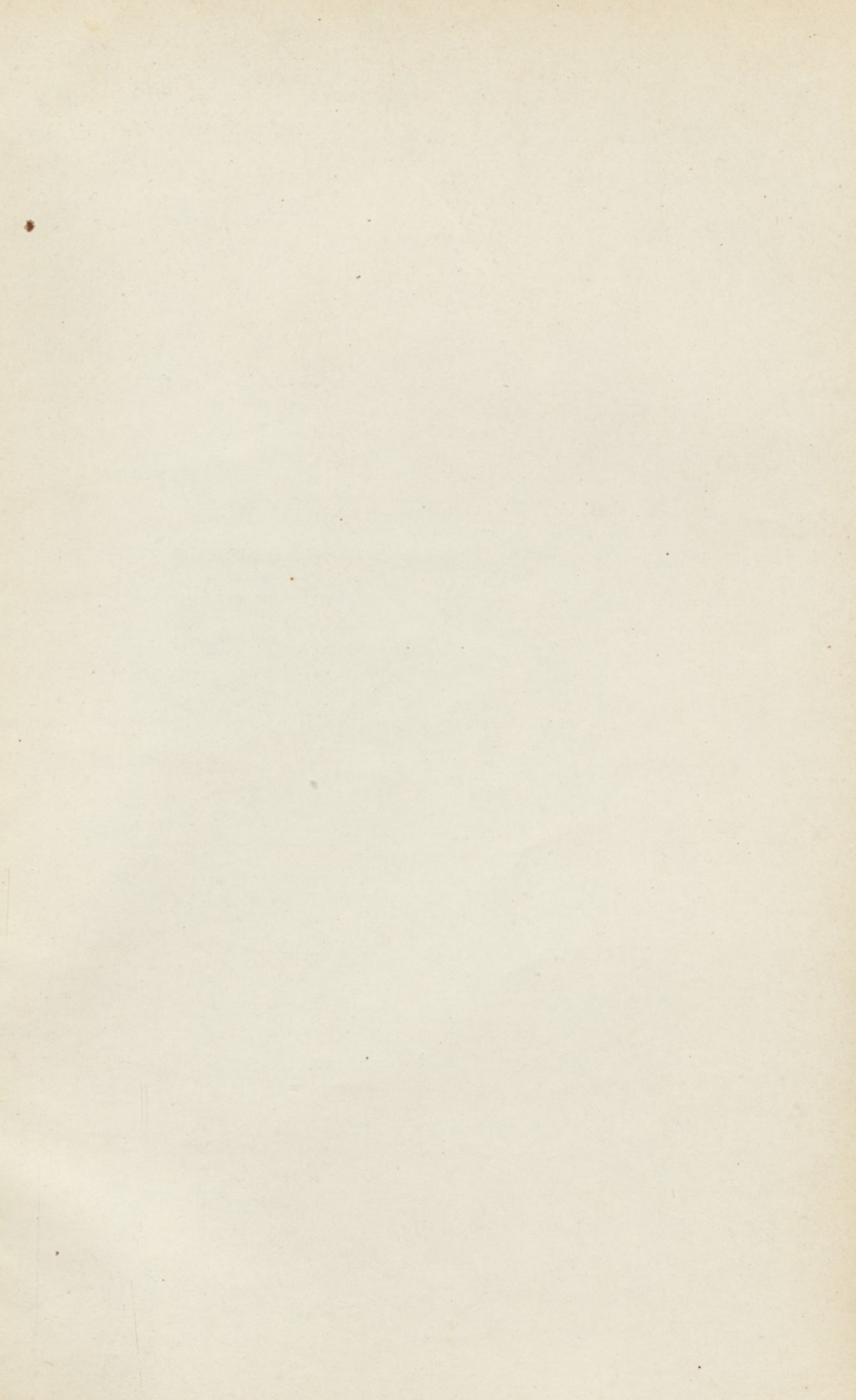
Murko dr. Mat. 102.
 Murnik Janez 16, 17, 47, 48, 54,
 55, 76, 122.
 Nabergoj Janko 70, 113.
 Napoleon III. 58.
 Nestroy 60.
 Nitsch Feliks 103, 109, 110, 111.
 Obreza 147.
 Ogorelec 67.
 Oto, nadvojvoda 194.
 Pacak dr. 20.
 Pace, grof Anton 126.
 Pajk dr. 198.
 Pakiž 66, 123.
 Papež dr. 66, 123.
 Perdan 60, 122.
 Pfefferer dr. 61, 62.
 Pfeifer 70.
 Pij IX., papež 85.
 Pirc 88, 89.
 Plener Ernest 8, 9, 12, 13, 53, 71,
 72, 77, 80, 83, 90, 101, 118, 119,
 134.
 Pogačnik, vitez Jos. 128, 129, 130,
 136.
 Poklukar dr. Jos. 28, 113.
 Polak 18.
 Polignac 160.
 Potočin 91.
 Potocki Roman, grof 81.
 Potocka, grofica 82.
 Povše 14, 41, 66, 67, 70, 85, 122,
 135.
 Poznik dr. 56.
 Pranger 105.
 Prašnikar 156.
 Pražak dr. 3, 6, 12, 33, 34.
 Prijatelj dr. Iv. 7, 9, 10, 16, 17,
 22, 23, 25, 26, 30, 36, 72, 73, 124.
 Prijatelj Mat. 88.
 Proske 64.
 Pučko 95.
 Ramovš Andr. 61.
 Reif dr. Em. 54.
 Rieger dr. Fran Lad. 12, 13, 18,
 81, 82.
 Rittner 93.
 Robič 70, 84, 113.
 Rosé 107, 108, 110.
 Sanusko, knez 83.
 Sanieha, knez Adam 83.
 Szczepanowski 8, 37, 73, 82.
 Siemradzki 82.
 Sienkiewicz 83, 101.
 Silva-Taroucca, grof 27.
 Skala 64, 66, 67.
 Skedl dr. Artur 118.
 Slanc dr. Karel 91, 92, 93, 95, 96,
 97.
 Smolka 21, 94.

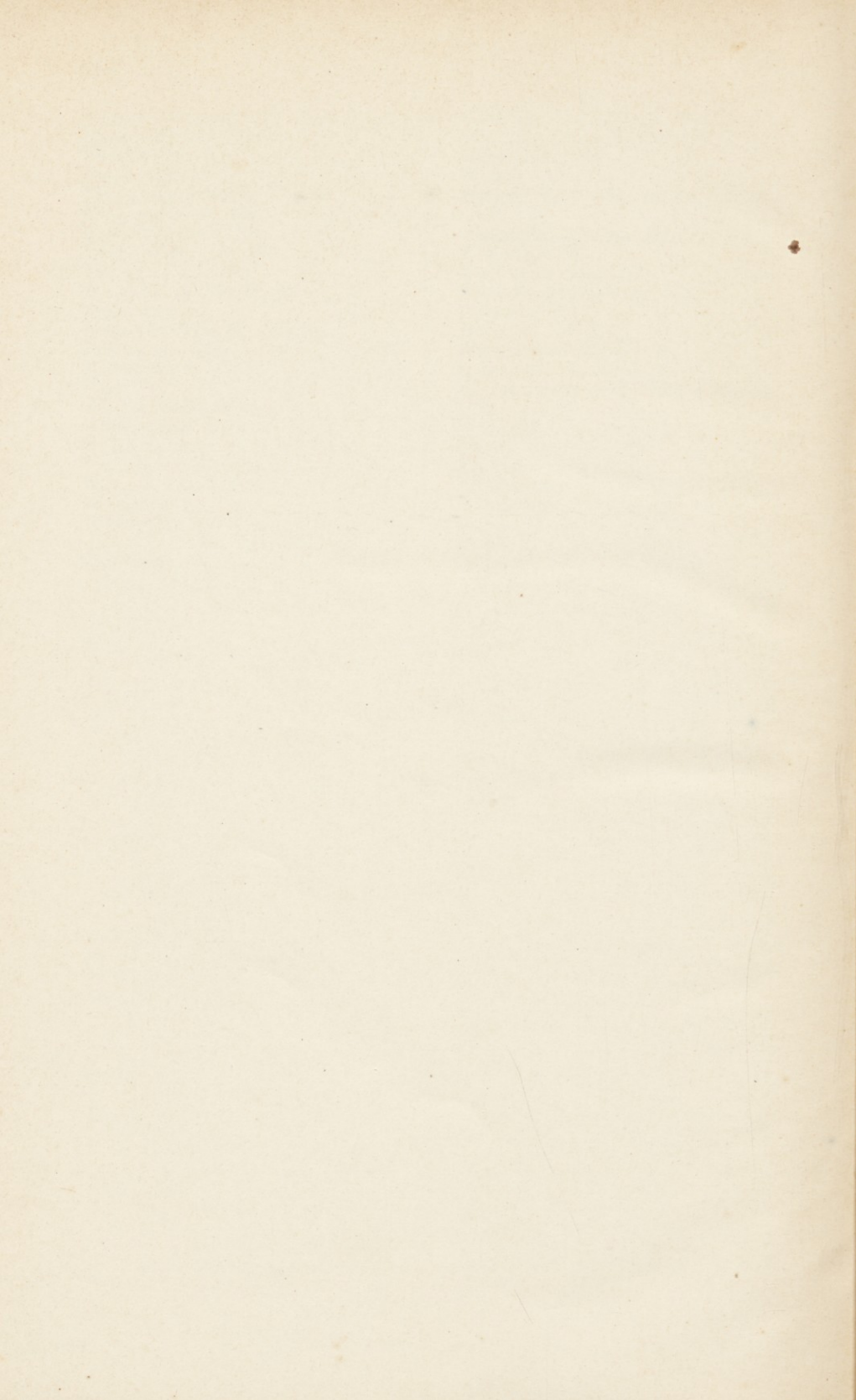
Sommaruga, baron 150.
 Spiegel Edgar 108.
 Stefanowicz 137.
 Steinbach dr. Emil 18, 36, 38, 39,
 40, 41, 42, 43, 44, 71, 77, 101.
 Steinwender dr. 75, 77, 80, 133.
 Storch 55.
 Straucher dr. 137.
 Stremayr 3.
 Stürckh 93, 94, 98.
 Styrcea 33.
 Sueß prof. 39.
 Suppan dr. Jos. 48.
 Svetec Luka 15, 106.
 Swoboda 141.
 Sylvester dr. 129, 130.
 Schäffle dr. 148.
 Schaffer dr. 66, 67, 68, 79, 125.
 Schlesinger dr. 12.
 Schmerling 9, 36.
 Schmeykal dr. 12, 13.
 Schmidt Ed. 106.
 Schneider Ernest 7.
 Schönborn, grof Frid. 3, 6, 7, 12,
 71, 72, 119.
 Schönbürg, knez 12.
 Schönerer, vit. Georg 75, 80.
 Schrey dr. 67.
 Štembur 55.
 Šubic Ivan 122.
 Šuklje Fran 102.
 Šusteršič dr. Ivan 34, 35, 95, 112,
 128, 129, 130, 132, 135, 136.
 Švajger, župnik 122.
 Schwarzenberg, princ Jan. 33, 81.
 Schwarzenberg, princ Karel 27,
 33.
 Schwegel, bar. Jos. 15, 17, 22, 24,
 29, 30, 34, 48, 49, 51, 52, 53, 54,
 55, 56, 57, 58, 59, 60, 68, 79, 103,
 104, 106, 118, 119, 122, 123, 124,
 Schwegel dr. 57, 58.
 Taaffe, grof Ed. 3, 4, 5, 7, 11, 12,
 13, 18, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33,
 34, 36, 37, 43, 44, 45, 59, 70, 72,
 77, 83, 90, 92, 118, 119, 120, 121,
 130.
 Tacitus 86.
 Tauchnitz 116.
 Taufferer, bar., Benj. 7, 8.
 Taussig 105.
 Tavčar dr. Ivan 14, 15, 16, 34, 56,
 57, 66, 67, 75, 76, 79, 85, 95, 100,
 122, 123, 124, 125, 127.
 Thomann pl. Montalmar 60, 67.
 Thun, grof Fran 12, 132.
 Thun, grof Ossy 12.
 Thurn, grof 47.
 Thurnher 137.
 Tobolka dr. 19.

Tomaž Kempčan 45.
 Tonner Em. 81.
 Trojan dr. 12.
 Troll, vitez 150.
 Truka Karl Maria 51, 52.
 Tschopp Mara 156.
 Urbantschitsch 109.
 Vencajz 99, 100, 107.
 Viljem II. 15, 26.
 Višnikar 15, 75, 76, 96.
 Vogelsang 85.
 Vošnjak Miha 68, 70, 84.
 Vrhunčeva 110.
 Wachnianýn 155.
 Waser 6.
 Wasser Carl, Sped. 195.
 Weiss Egon dr. 118.
 Welsersheimb, grof 5, 6, 71.
 Wenusch, vitez Jos. 157.
 Werner, insp. 60.
 Wiener 155.
 Windischgrätz, knez Alf. 70, 71, 72, 75, 75, 95, 96.
 Windischgrätz, princeza Alexandrina 194.

Winkler, bar. 28, 29, 50, 51, 54, 55, 56, 118, 119, 120, 121.
 Winternitz 198.
 Witold 85.
 Wittek 48, 49, 52, 64, 66, 67, 68, 75.
 Wodzicka, grofica 194.
 Wohanka 20.
 Wolf Ant. Alojz 57.
 Wolf Karel Herman 154.
 Wrabetz 8.
 Wrba 47, 48, 52.
 Wüllersdorf-Urbair 46.
 Wurm dr., kanonik 26.
 Wurmbrand, grof 71, 75, 74, 75, 90.
 Wysocki, vitez 58.
 Zarnik dr. Val. 115.
 Zbašnik, župnik 89.
 Zeithammer 12.
 Ziemialkowski 5, 6.
 Zelen 122.
 Žaček dr. 18.
 Žitnik Nace 14, 15, 54, 84, 85, 86, 87, 128, 129, 156.

Cesarjeva soba
ŠUKLJE F.
Iz mojih/2
/2

201403793

COBISS ©

KUJAVICA M. JARCA
Domenanski oddetek in poseb

sedaj so mu iz ministrstva poverili nalogo, voditi to železniško zgradbo. Prava sreča je bila za železnico in za deželo, da se je vodstvo železniške zgradbe izročilo njegovim spretnim rokam.

Rentabilitetni račun je bilo treba korenito pregledati in popraviti. Kako to? Saj ga je vendar trgovska zbornica ljubljanska predložila pred tolikimi meseci, opremljenega z vsemi podatki, nabraniimi neposredno pri dotičnih interesentih baš od g. Murnika, oziroma trgovske zbornice? Ali ti gospodje, navdahnjeni hrepenenja po železnici, so deloma podajali »podatke«, ki so sicer vso čast delali njih bujni fantaziji, ali nikakor niso omajali skepticizma gospodov v ministrstvu. Preveč so bili ti krogi že vajeni prekipevajočega optimizma interesentov pri novih železničnih projektih in če so n. pr. iz neke občine v velikolaškem okraju javili, da pošljejo na bodočo železnico toliko in toliko vagonov — zobotrebnikov, so vzbudili v ministrstvu zgolj bučni smeh ter še podkopali vero v one podatke, ki so bili samonasebi istiniti in verjetni. Ves ta ljubljanski operat se je bil tedaj zavrgel in ministrstvo je ravnalo prav pametno, da je poslalo veččaka, višjega nadzornika Karla Storch'a na Dolenjsko, da sam stopi v stik z interesei ter na tej podlagi sestavi rešen račun o bodočih železniških prihodkih. Baron Schwegel me je v pismu z dne 5. septembra obvestil o njegovem prihodu ter me naprosil, naj grem odposlancu trgovskega ministrstva kar se da, na roko, in sicer na novomeški progi. Ugodil sem želji ter se mu 9. septembra peljal naproti do Dvora, kamor se je bil gospod pripeljal iz Ljubljane čez Žužemberk. Svoj načrt o poizvedovanju pri interesentih sem si izmislil še pred najinim sestankom, dobro sva ga še pretehtala na vožnji z Dvora do Novega mesta, mož mu je pritrnil brez obotavljanja in takoj sva šla pogumno na delo.

Prišedši v Novo mesto sem takoj povabil večji krog delav-
nih in za železniško zgradbo vnetih mož na posvetovanje na štemburjevem vrtu. Tam sem jim razjasnil svoj namen, da hočeva obiskati celo atrakcijsko ozemlje novomeške proge, v vseh važnejših krajih sklicati večje interese ter jih pozvati, naj odgovoré na nekoliko vprašanj, pred vsem na ono, koliko tonaže in katerega blaga bi posameznik tekom enega leta mogel sam odposlati po železnici, odnosno, koliko bi utegnil dobiti po njej. Pola s temi vprašanji se je pomnožila, v naglici smo sestavili seznam dotičnih interesentov in vsak izmed pozvanih Novomeščanov je dobil neko število pisem, ki jih je moral drugo jutro s prvo pošto oddati na dotične naslove. Vsi so natančno izpolnili svojo obveznost, z eno samo izjemo, o kateri hočem takoj govoriti.

Drugi dan sva se peljala s Storchom preko št. Jerneja v Pletarje, odtod do Dobrave pri Kostanjevici, ker sva sodila, da bo pri prometni tarifni politiki približno tam meja nasproti konkurenčni postaji Vidmu pri Krškem. Zvečer sva prišla v Mokronog, drugi dan smo imeli posvetovanje s povabljenimi